

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАРЯД ОНІМА ЯСЕНОВА У ТВОРАХ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1 (47)

УДК 811.161.2'373.2 423

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).145–151.

Вегеш А. Інформаційний заряд оніма *Ясенова* у творах Івана Чендея; кількість бібліографічних джерел – 15+7; мова українська.

Анотація. Онімна лексика відіграє важливу роль у художньому тексті. Вона віддзеркалює національні та регіональні особливості. У системі українських власних найменувань, що склалися протягом минулих віків, відображено всі аспекти народного життя на різних історичних етапах. Тому оніми є одним із важливих джерел для дослідження мови, історії, матеріальної й духовної культури нашого народу.

Мета нашої розвідки – дослідити роль мікротопоніма (ороніма) *Ясенова*, що функціонує у творах відомого українського письменника Івана Чендея, та його перехід у літературно-художній антропонім; завдання – розкрити інформаційний заряд оніма *Ясенова*.

Доведено, що літературно-художній топонім *Ясенова* виконує локалізаційну функцію, деталізуючи місце описуваної події, творить ілюзію реальності оповіді, своє змістовно-семантичне поле. Але водночас топонім *Ясенова* стає активним складником творів, його функції виходять за межі функцій локалізації. На основі спостережень ми виділили низку рецепцій, варіацій тлумачень мікротопоніма *Ясенова*: Ясенова як світ краси, величі; Ясенова як родинне гніздо; Ясенова як тяжкий труд; Ясенова як казковий герой; Ясенова як вічність; Ясенова як життєве сходження; Ясенова як пізнання світу; Ясенова, що дає силу; Ясенова: звичаї та традиції.

З'ясовано, що ясен наділений твердістю, як і гора. Не випадково топонім *Ясенова* переходить у назву героя повісті «Іван». Відтопонімний літературно-художній антропонім *Ясенова* має богомільний дід Петро. У повісті – це старий мудрий чоловік «карпатського гарту», який розуміє цей світ і себе в ньому. Назва героя оточена конотативним ореолом і виконує символічну функцію. Навколо цього імені «створюється свого роду смислове поле, необхідне й достатнє для виявлення численних конотативних супроводів, додаткових значень, асоціативно-оцінних і образних рядів».

Отже, твори І. Чендея не можна уявити без гори Ясенової, як і самого письменника. Гора має сакральні якості. Це те, до чого людина повертає очі, що вабить її, тягне до неба, це світ і всесвіт. Тут переплелися гордість і вічність, родинне і загальнонародне.

Ключові слова: Іван Чендей, інформаційний заряд, літературно-художній антропонім, літературно-художній топонім, онім, символ, Ясенова.

Постановка проблеми. Онімна лексика відіграє важливу роль у художньому тексті. Вона віддзеркалює національні та регіональні особливості. У системі українських власних найменувань, що склалися протягом минулих віків, відображено всі аспекти народного життя на різних історичних етапах. Тому оніми є одним із важливих джерел для дослідження мови, історії, матеріальної й духовної культури нашого народу. Літературні оніми приваблюють своїми значними виражальними можливостями, багатством стилістичних функцій, нових конотацій, символів, у чому, власне, виявляється оригінальність авторів. Відповідно, вивчення ономастики, зокрема й літературно-художнього, належить до актуальних завдань сучасної ономастики.

Аналіз досліджень. Життя і творчість відомого закарпатського письменника Івана Чендея все частіше привертає увагу не тільки поціновувачів його таланту, але й дослідників. Маємо сьогодні багато спогадів сучасників, величезну кількість статей, кілька дисертацій (В. Бойко, О. Козій,

М. Хорошков). Літературознавчий аспект творів І. Чендея досліджували М. Жулинський, Д. Кешеля, С. Кіраль, Д. Кремень, В. Марко, М. Мушинка, Д. Павличко, П. Скунець, Д. Федака, М. Фединишинець та ін. Цілу низку статей видали науковці з кафедри української літератури нашого університету (В. Поп, Н. Ференц, Е. Балла, Л. Голомб та ін.). Найбільше статей опублікувала доцент О. Ігнатович.

Дослідженню мовних проблем творів І. Чендея присвятили свої праці і науковці кафедри української мови УжНУ. Доцент В. Папіш опублікувала 9 статей, вісім із них присвятила дослідженню ролі фразеологізмів у творах І. Чендея. Ці питання порушувала і професор Н. Венжинович. Специфіку мовностилю І. Чендея досліджувала професор В. Статеева. Про функціонування літературно-художніх антропонімів романів та оповідань автора писали А. Вегеш, Л. Щока, О. Чижмар. Діалектну лексику досліджували О. Миголинець, Т. Піцура, Е. Гоца. Фольклорні мотиви у творах І. Чендея досліджував І. Сенько.

Твори І. Чендея актуальні завжди, адже в них, як писав Іван Дзюба, «поетизація народної вдачі, гармонії родинних стосунків і доброго співжиття зі світом природи, яка промовляє до нашого серця багатством своїх голосів і незбагненністю його мовчання» [Дзюба 2020, с. 200].

Мова творів І. Чендея вражає: тонкий знавець рідної говірки, майстер слова хвилює і приваблює багатющою українською мовою. Д. Павличко писав: «Але при тому лексичне багатство гуцульського діалекту в Івана Чендея таке прекрасне і неосяжне, як природа гори Ясенової, під якою розташоване його село Дубове, а нижче грає-виграє гомінлива річка Тересва» [Павличко 2020, с. 334]. «Тут, власне, у Забережж'ї на горі Ясеновій, що височить над селом, розгортаються події багатьох творів письменника», – писав Д. Федака [Федака 2020, с. 406].

Мета і завдання. Предметом нашого зацікавлення стала онімна лексика. У попередніх дослідженнях ми звертали увагу на функціонування літературно-художніх антропонімів у творах І. Чендея [Вегеш 2007]. Представлена розвідка стосується дослідження ролі мікротопоніма (ороніма) *Ясенова* та його переходу в літературно-художній антропонім. Це і є нашою метою, а завдання – розкрити інформаційний заряд оніма *Ясенова*.

Методи та методика. Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Характеристичний заряд, конотативне навантаження літературно-художніх онімів визначено методом контекстуального аналізу. Дистрибутивний аналіз допоміг виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів.

Виклад основного матеріалу. У багатьох творах І. Чендея гора Ясенова є літературним героєм. Адже все починається з того місця, де людина черпає життєдайну силу, отримує енергію, щоб зарядившись нею, віддавати іншим. Таким місцем для письменника було його село Дубове, а гора Ясенова («родинна полонина») – «ідейно-образне ядро духовного поля, яке формує письменник, прагнучи об'єднати цим четвертим духовним простором минуле, сучасне і майбутнє закарпатського люду» [Жулинський 2007, с. 13]. Письменник вів до Ясенової (родинного гнізда, колиски) людей, з якими ділив і радість, і горе. «Долати Ясенову» випало М. Жулинському, М. Мушинці, В. Габорцю та ін. Усі вони залишили світлі спомини про «Ясенову художніх відкриттів».

Літературно-художній оронім *Ясенова* виконує локалізаційну функцію, деталізуючи місце описуваної події, творить ілюзію реальності оповіді, своє змістовно-семантичне поле. Назва гори походить, ймовірно, від ясеневого лісу. Відомо, що дуб, ясен, явір уособлюють чоловіче ество. «У фольклорі ясен символізував також скромність, пісенну душу» [Потапенко 1997]. У скандинавських народів велетенський ясен був священним деревом, деревом життя, «структурною основою всього су-

щого» [100 образів 2002, с. 22]. У І. Чендея читаємо: «Тут-там огорожі давніх верховинських поселень спинаються струнками ясенами, грабами, коренастими буками і співучими смереками» [Чендей 1984, с. 530]. Гора, за словником Потапенка, – «символ внутрішньої висоти людського духу; найвищої точки, «пупа» землі; центру, через який проходить вісь землі; богів землі та підземного царства; ...образ світу, модель Всесвіту; варіант у трансформації світового дерева. ...У літературній традиції гора символізувала внутрішню висоту людського духу, непохитність» [Потапенко 1997].

Дуб – «символ сили, чоловічої могутності, священне дерево бога-громовика. Культ дуба існував у всіх індоєвропейських народів, це дерево було присвячене найголовнішому з богів: у Греції – Зевсу, в Італії – Юпітеру, в Німеччині – богові грому Донару. Кельтські жреці, друїди, вважали дуб найсвятішим із дерев. ...Слов'яни обожнювали дуб як дерево громовержця Перуна, пов'язуючи його з вогнем та блискавкою» [100 образів 2002, с. 354]. Дуб – «дерево життя; гордості й міці, сили, довговічності, здоров'я, цілісності, дужого, гарного парубка; нерозважливості» [Потапенко 1997]. Як бачимо, і назва села, і назва гори мають глибокий символічний зміст, який вміло використовує у своїх творах І. Чендей.

Ясенова І. Чендея має пісенно-скромну душу. У багатьох творах гора розкривається по-різному. У назві гори відчитуємо глибокий зміст: вона і ясна, і нова, тому ясна завжди. Введений у художні тексти топонім *Ясенова* стає активним складником творів, його функції виходять за межі функцій локалізації. На основі спостережень ми виділили низку рецепцій, варіацій тлумачень мікротопоніма *Ясенова*.

1. ЯСЕНОВА ЯК СВІТ КРАСИ, ВЕЛИЧІ.

Відомо, що гори – це надзвичайно красиве творіння природи. Важко описати ту красу, яка манить у будь-яку пору року, зачаровує, захоує.

Про красу Ясенови найперше знаходимо в повісті «Казка білого інею». Автор привертає увагу до того, що люди будували домівки так, щоб вікна виходили на Ясенову («...в кімнаті з виглядом на Ясенову – звідси гору було видно завжди так, ніби й хата ставилася умисно до вічної у вічній красі гори Ясенови» [Чендей 1979, с. 32]. «Яким могутнім видом тоді не просто стигла і холола, а в саме піднебесся здіймалася висока Ясенова!..» [Чендей 1979, с. 56]). М. Жулинський писав: «Там, на Ясеновій, ... де неймовірна тиша і душевний спокій опанували цей величний світ гір і полонин, здавалося, ніщо не може порушити цю солодку мовчазну самотність на вершині карпатської величі» [Жулинський 2020, с. 17]. Гора нагадує пишну квітку, що ласкаво огортається сонцем («Витягнувшись гігантським хребтом гору над Забережжю, Ясенова пишною маківкою вп'ялася в піднебесся. ...Закошичена сонцем, стояла гордо Ясенова» [Чендей 1984, с. 42]). Красною гори милуються верховинці: «...впускала промені сонця з-над Ясенови вранці, сама задивлялася на Ясенову, а надивитися не могла – у всі пори року

та днини гора височіла в своїй завжди неповторній красі і звабі. Справді, було на що задивлятися!» [Чендей 2003, с. 345]. Від гір ніколи не відняти їх величі. Скільки написано про велич і красу гір! У них стільки сили і стільки романтики, що вони викликають непідроблене захоплення. Відомо, що краса гірської природи наділена Божою силою.

2. ЯСЕНОВА ЯК РОДИННЕ ГНІЗДО.

Чендєєві герої тягнуться до неба як символу духовності, а гора Ясенова стає символом краси рідного краю, символом пракореня. Про це в багатьох творах і пише письменник («У горах під полонинами минув світ її дідів і прадідів. На цвинтарі неподалік дороги до піднебесної Ясенови – гора мовчазним вартовим спокою – в довічному сні предки її під польовими травами від весни і під білим покривалом взимку...») [Чендей 1979, с. 58]. «Скільки літ минуло, а кімната в вікно до городця і Ясенови не єдино повертала в дитинство з громадою малечі в рідній хаті; до щемливого відчуття і ясності в орієнтирах...» [Чендей 2003, с. 345]. «Одним вікном наше родинне гніздо дивилося на гору Ясенову, до сходу... де повідалася незвичайна казка, чулася воля просторів» [Чендей 1982, с. 191]. «...бо це і твоя власна Ясенова, бо це і твоя ласкава колиска з пізнанням гір, всього у них для многотрудного життя» [Чендей 1982, с. 405]. Рідна хата, Дубове, Ясенова – мала батьківщина, місце, звідки тягнеться рід, де все до болю рідне, святе, своє. Ясенова увіковічує пам'ять предків, тут «життя таїться в корінні».

3. ЯСЕНОВА ЯК ТЯЖКИЙ ТРУД.

У прозі І. Чендея Ясенова виступає не тільки символом краси. Це гора, яку верховинці підкорюють тяжкою працею з ранньої весни до пізньої осені, обробляють наділи (пайки) землі, щоб виростити щось для прогядування сім'ї. У повісті «Казка білого інею» читаємо про тяжкий мамин труд на Ясеновій: «І мати чула тут вже свою тертку і неподільну любов до Ясенови. Водночас мимоволі якось і непомітно, нечekanо-негадано кільчилася й проростала злість до тої гори укупі з кривдою за безжалісно забрані весни, літа й осені її не одного десятка літ...» [Чендей 1979, с. 57–58]. «Уявити гору без маминих рук годі» [Чендей 1979, с. 57]. «Зневолила вона мене геть-геть за життя!.. Струмки поту потекли б, якби зібралось все, що витила вона тільки з мого чола по дорогах крутосхилами на високий ґрунь. ... Багато всього було, як її днів і трудів на землі в поті чола і твердих мозолів на руках...» [Чендей 1979, с. 60]. «...не знала вона ніколи буднів без корисного діла в жодну з пір року навіть на Ясенові» [Чендей 1979, с. 61]. «До погибелі дорога на Ясенову мене зморювала і заморювала, серце моє люто поїдала... Та тільки сонцем на ній засвітило, тільки поле на ній проросло, тільки квітнути все почало й птахами виспівувало, а вітриком по лицю гладило, як все недобре забувалося... Бо вона, моя висока зелена Ясенова, мені наречена і віддана, а я віддана їй...», – говорить мати з повісті «Кринична вода» [Чендей 1982, с. 408]. Гора і людина поєдналися.

4. ЯСЕНОВА ЯК КАЗКОВИЙ ГЕРОЙ, ЩО ТРИМАЄ НЕБО.

Гори врослися в землю, а на плечах тримають небо. Тому вони здаються казковими велетнями, гордими та сильними. У романі «Птахи полишають гнізда» Ясенова виступає казковим героєм («Гора від шляху піднімається то полого, то круто, а самою маківкою тримає небо. Коли в сльоту на ґруні застряє і кошлатиться громаддя хмар, Ясенова кострубатиться хмурих казковим велетом» [Чендей 1984, с. 316]. «Гора Ясенова ... двома високими верхами тримала на собі прозору і глибоку блакить верховинського неба» [Чендей 1984, с. 530]. «Сонце в сідловині Ясенової – як золотий вершиник на велетенському казковому коні...» [Чендей 1984, с. 532]). Поетизація гори проймає народну творчість, виявляє себе не тільки в художньому образі, але й у світобаченні. Персоніфікація сили гори ґрунтується на наділленні її властивостями людей, співвідноситься з їхнім світом, є його віддзеркаленням, має глибинні смисли.

5. ЯСЕНОВА ЯК ВІЧНІСТЬ.

У повісті «Казка білого інею» знаходимо інформацію про довголіття Ясенової. Відомо, що гори не тільки характеризуються твердістю, але й вічністю. Люди приходять і відходять, змінюються покоління, а гори стоять. І будуть стояти завжди. Це добре розуміють горяни: «Знаю, що Ясенова була до мене, буде й по мені... – мати ураз затнулася, ніби не те сказала. ... Я знаю, Анничко, що наді мною вже довго-довго будуть зеленіти трави, і сама я не буду чути ані кування зозуль, ані інших птахів... А Ясенова буде купатися в теплих весняних дощах, лагідні вітри будуть розчісувати її трави влітку. Буде вона вигріватися на сонці, видзвонювати овечими отарами так, як при мені видзвонювала не в одну осінь... І біліти буде білий від снігу...» [Чендей 1979, с. 55]. «А Ясенова височітиме, як і віки, й тоді буде її. ... візьме Ясенову до серця з собою в «далеку дорогу», хоча гора залишиться для тих інших, що будуть, будуть, будуть і літ через сто, і літ через тисячу...» [Чендей 1979, с. 63]. «Все плине й минається. Не минається тільки саме Дубове, сама річка Тересва, самі гори близькі й далекі довкола, блакитний овид і синє небо у височині, а з ними всіма й красуня Ясенова» [Чендей 1979, с. 141]. Надзвичайно важливим у творах І. Чендея є світ природи, вічною для нього залишається його краса.

6. ЯСЕНОВА ЯК ЖИТТЄВЕ СХОДЖЕННЯ.

Вважається, що гори – східці в небо. Підкорення вершини асоціюється з життєвим сходженням. Людина за життя долає якісь вершини (становлення, її життя, професійний ріст). Піднімання на гору для матері асоціюється з життєвою силою («Бо доки сама на гору сходить, доти й цаплива та жива...») [Чендей 1979, с. 62]). Образ матері в повісті «Казка білого інею» – «один із найпоетичніших у творчості письменника.. Згадуючи своє життя, мати благословляє його, благословляє своїх дорослих дітей як

джерело її вічності. Перед її внутрішнім зором весь час стоїть образ гори-красуні Ясенови, до котрої прив'язана як до власної долі» [Марко 2020, с. 283]. Місія матері – буденна праця. Так само в «Криничній воді» без Ясенової не уявляє життя мати, жінка-трудівниця («Я знаю. Буде Ясенова зеленіти і травами цвісти й тоді, коли не буде мене, нас не буде... Я добре знаю... Але доки ноги мене по землі носять, без Ясенової не можу я... а я вже не буду мати сили і здатності на Ясеніву двома підніматися, на чотирьох ползу!») [Чендей 1982, с. 406–407]. Мама називає Ясеніву чарівницею, яка ніколи не давала їй спокою. І гора, і мати були нерозривними. У горах людина відчуває свободу і вчиться долати всі перешкоди на життєвому шляху.

7. ЯСЕНОВА ЯК ПІЗНАННЯ СВІТУ. ЯСЕН СВІТ.

Світ краси Ясенови – ясен світ, тобто ясний, що є синонімом до слова світлий. Фразеологізм білий світ (ясен світ) має значення «Божий світ. 1. Життя у всіх його формах і виявах. 2. Все навколишнє» [Фразеологічний словн.]. Білий світ – це і ранок, і світанок, і земля, і життя. Василь Стус писав, що «... білий світ – він завжди білий і завжди добрий – білий світ». Білий світ – це втеча від труднощів, пошук чогось нового, світлого. З підніжжя гори починалося сходження, пізнання себе і світу. З вершини гори відкривався той всесвіт, де людина відчувала себе частинкою космосу («... в травні тут так весело і просторо, що звідси не тільки далеко видно, а й обняти можна цілий великий світ» [Чендей 1979, с. 35]. «Та коли вже на Ясеніву піднімешся, – такий широкий, такий далекий світ, така велика і дивна краса відкривається, що раєм на землі усе видиться...» [Чендей 1982, с. 453]). Ми звернули увагу, що фразеологізм *білий світ* дуже часто використовують українські письменники, це зафіксували й у прозі письменників Румунії. Ясен (ясень) у давніх слов'ян був шанованим деревом-тотемом. «Крізь просвіти між парами листочків легко проникає сонячне проміння, роблячи листя ніби прозорим, налитим світлом; до того ж у ясена світла кора – тому назва *ясен* – ясний, світлий. Ясен має багато спільного з дубом: статність, довголіття, міцна деревина та й ростуть вони зачасти поруч» [Кононенко 2019, с. 88–89].

8. ЯСЕНОВА, ЩО ДАЄ СИЛУ.

Горяни – люди сильні духом, витривалі й нескорені. Вони черпають життєдайні сили з глибин землі, а піднімаються в гори, щоб набратися сили світу (космосу). У «Казці білого інею» мати «складала хвалу долі, що сили їй дала підніматися на підмарну височину від весни до пізньої осені, й просила доріг і робіт в здоров'ї на Ясеніву у нову весну і нове літо» [Чендей 1979, с. 62]). У повісті «Терен цвіте» Ясенова для героя також дає силу («Та досить було Василю глянути на маківку Ясенової, як до нього припливала сила, а на очах спалахували іскорки добрих надій» [Чендей 1984, с. 44]. «Вогнями ожив крутогір, видихаючи з себе цієї осені приспану і заховану силу» [Чендей 1984, с. 111]). У повісті «Кринична вода»

спостерігаємо це також: «Стомлена дорогою вгору крутосхилом, мама озиралася по горах близьких і віддалених на Ясеновій і враз чула, як повертається до неї бадьорість, як сил більшає» [Чендей 1982, с. 402–403]. Ясенова для дубівчан стає місцем, що є джерелом енергії. Тут спрагли губи знаходять криничну прохолоду, втомлені очі споглядають красу і душа наповнюється радістю.

9. ЯСЕНОВА: ЗВИЧАЇ ТА ТРАДИЦІЇ.

Для героїв Чендєєвих творів Ясенова – центр, довкола якого обертається життя. Тут вони знайомляться зі звичаями свого села, тут вони отримують багатющу скарбницю народної творчості. На ґрунті національно-культурної традиції формується символічне значення слова *Ясенова*, розширюється його образна база. Усе, що формувалося і передавалося з покоління в покоління, знає гора. У романі «Скрип коліски» читаємо: «Гора дитинство і весняних пасовищ з бронзовими дзвониками – великими на коровах, маленькими – на ягнятах, гора з колибами та ватрами, нивками картоплі, латками ячменю та вівса перекликалися та перегойкувалися голосами пастушок і скотарів у пізню вечірню пору одне одному давали про себе знати, щоб веселіше було. Ясенова наповідалася коломийками і осінніми зорепадами, постійним шумом в деревах і шелестом у куцах, як налітали полонинські вітри. Казка Ясенови дивувала і захоплювала...» [Чендей 2003, с. 192]. «Саме природно-географічне середовище народжує, плекає і зберігає дух народу, що яскраво виражено в культурі, звичаях, обрядах, у мові, в переказах і легендах, у світосприйнятті закарпатських українців» [Жулинський 2007, с. 12].

Отже, літературно-художній топонім *Ясенова*, що наділений значним інформаційним зарядом, має цілу низку значень. В. Кононенко писав: «Образне «нарощування» смислової структури слова-символу стає невичерпним» [Кононенко 2008, с. 293].

Ясен наділений твердістю, як і гора. Не випадково топонім *Ясенова* переходить у назву героя повісті «Іван». Відтопонімний літературно-художній антропонім *Ясенова* має богомільний дід Петро. У повісті – це старий мудрий чоловік «карпатського гарту», який розуміє цей світ і себе в ньому. Назва героя оточена конотативним ореолом і виконує символічну функцію. Навколо цього імені «створюється свого роду смислове поле, необхідне й достатнє для виявлення численних конотативних супроводів, додаткових значень, асоціативно-оцінних і образних рядів» [Кононенко 2008, с. 115]. Письменики часто використовують у своїх творах образ карпатського мудреця. У М. Дочинця, наприклад, *Вічник, Криничар, Горянин, Світован, Мафтей*.

Петро Ясенова, як біблійний апостол Петро, намагається повернути на праведну дорогу Івана Каламаря. В одному літературно-художньому антропонімі автор вдало поєднав ім'я та прізвище. Петро – «скеля», «камінь» [Трійняк 2005, с. 92] та прізвище *Ясенова* (сама гора та її назва). Камінь і гора – єдине ціле, а *Ясенова* символізує і твердість, і світлість, і вічність. Дослідниця О. Ігнатівич пише:

«...місце, відведене старійшині в повісті, та його смерть фокусують увагу на ньому, як на наріжному камені повісті. Відомий на всій околиці скрипаль – не лише трудівник і майстер своєї справи, а й носій традицій, мудрості народу» [Ігнатович 2018, с. 60].

Іван Чендей часто називає своїх героїв іменем Петро. У повісті «Луна блакитного овиду» автор пише про свого діда Петра, котрий до самої смерті був «втіленням працьовитості, пошуку, невтомності» [Чендей 1982, с. 202]. «У всьому дід Петро був твердий і неподатливий, як кремій» [Чендей 1982, с. 203]; «...був незвичайний майстер, у всьому стриманий, непоступливий і твердий» [Чендей 1982, с. 208]. Первісне значення імені розкриває характер героя. Про брата Петра автор писав: «не хлопець, а криця». Петро Головчук із роману «Скрип коліски» милується горою дитинства. Він переживає, коли бачить обчухраний зелений оксамитовий покрив поля на Ясенові. Для нього Ясенова – чарівниця, що «величаво височіла до самого чистого неба, восени і зимою – завжди чаруюча, а в задумі єдина і неповторна. Ніщо не заспокоювало його з тою силою, як Ясенова, задивляння на вічність в горах...» [Чендей 2003, с. 346].

Старий Петро Ясенова – горянин, його життя пов'язане з кичерами, і полонинськими вітрами. «В одну мить гори мовби покликали Ясенову гомоном чар, і він уже знімав з цвяха скрипку. Спершу ніби несміливо, пробуючи звуки по струнах, потім певніше, певніше, й старий музика заграє. ...Ранок і полудень, золоте надвечір'я і таємничий вечір у горах, чарівний шепіт ялин і богатирський гомін букового лісу, передзвін овечої отари на полонині і далека луна трембіти, переливи флюари і нехитрий бренькіт дрімби, спів коліскової, радість весільної і туга мандрівницької – мелодії усіх пісень тепер

зібралися в дідовій скрипці й струменем виливалися...» [Чендей 2002, с. 323–324]. У цій мелодії було все життя Петра. Людина і гора становлять єдине ціле. Не випадково Г. Штонь та В. Марко доводять, що гора Ясенова увібрала весь світ верховинця. Вона стала символом рідної землі, родини, зв'язку поколінь. У творах І. Чендея, за словами В. Дончика, читач рухається «від образів батьків, родинного вогнища, образу Ясенової – до образу народу; інтимне, особисте вплітається в загальнонародне...» [Дончик 1989, с. 156].

Сьогодні дослідники творчості І. Чендея стверджують, що не можна уявити його твори без гори Ясенови, як і самого письменника. Гора має сакральні якості. Це те, до чого людина повертає очі, що вабить її, тягне до неба, це світ і всесвіт. Тут переплелися гордість і вічність. Не випадково письменник Петро Мідянка називає І. Чендея Ясеновою нашої літератури: «Ясенова (по-дубівськи Ясіння) й нині прекрасна, як постать, як особистість Івана Чендея. І він карпатська Ясенова нашої літератури в сьайві сонячного проміння, яке показується з-за маківки гори. У тому сьайві його і залишимо» [Мідянка 2020, с. 302].

Висновки. Як бачимо, онім *Ясенова* у творах І. Чендея наділений значними виражальними можливостями, новими конотаціями. Літературно-художній топонім *Ясенова* та літературно-художній антропонім *Ясенова* виконують символічну функцію. Зрозуміло, що важливу роль тут відіграє походження (внутрішня форма), але інформація на цьому не вичерпується. Літературний онім *Ясенова* формує відповідне ставлення до зображуваного, вказує на характеристичні параметри: національні, соціальні, інформаційно-оцінні, ідеологічні та ін., що відображає особливості художнього стилю автора.

Література

1. Вегеш А. Літературно-художні антропоніми у творах Івана Чендея. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 14–16 травня 2007 року. Ужгород: Говерла, 2007. Вип. 11. С. 204–207.
2. Дзюба І. Журавлі Івана Чендея. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Канюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 199–201.
3. Дончик В. Від Ясенової – у широкий світ: Про Івана Чендея. Зупинені миті: статті, спогади, полеміка. Київ: Радянський письменник, 1989. С. 144–158.
4. Жулинський М. І світ земний, і світ духовний... Сумуючи за спілкуванням із Іваном Чендеєм. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Канюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 11–18.
5. Жулинський М. Іван Чендей: художнє формування національного образу світу. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 14–16 травня 2007 року. Ужгород: Говерла, 2007. Вип. 11. С. 11–13.
6. Ігнатович О. Біблійні аспекти повісті Івана Чендея «Іван». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. 2018. Вип. 2 (40). С. 57–62.
7. Кононенко В.І. Мова у контексті культури. Монографія. Київ–Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
8. Кононенко О. Українська міфологія. Символіка. 2019. URL: <https://books.google.com.ua> (дата звернення 10. 01. 2022).
9. Марко В. Сім сліз Івана Чендея. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Канюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 277–286.

10. Мідянка П. Марка Івана Чендея. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Каниюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 300–302.
11. Павличко Д. «І ти гуцул, і я гуцул, одна у нас мова»: зустріч з Іваном Чендеєм. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Каниюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 325–338.
12. Потапенко О.І., Дмитренко М.К. Словник символів. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915> (дата звернення: 05. 01. 2022).
13. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
14. Федака Д. Чендееві журавлі. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Каниюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 405–416.
15. Фразеологічний словник української мови. URL: <http://slovoval.org.ua> (дата звернення: 12. 02. 2022).
16. 100 найвідоміших образів української міфології. [Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О.]. Київ: Орфей, 2002. 448 с.

Джерела

1. Чендей І.М. Іван. Вибране в 2-х т. Ужгород: Карпати, 2002. Т.1 Оповідання, повісті. Передм. М.Г. Жулинського. С. 295–347.
2. Чендей І.М. Казка білого інею. Повість, оповідання. Ужгород: Карпати. 1979. 199 с.
3. Чендей І.М. Кринична вода (Сестри). Вибрані твори в 2-х т. Т.2. Повісті. Київ: Дніпро, 1982. С. 375–458.
4. Чендей І.М. Луна блакитного овиду. Вибрані твори в 2-х т. Т.2. Повісті. Київ: Дніпро, 1982. С. 169–262.
5. Чендей І.М. Птахи полишають гнізда. *Чендей І.М. Птахи полишають гнізда...: Повісті, роман*. Ужгород: Карпати, 1984. С. 315–590.
6. Чендей І.М. Скрип колиски. Вибране в 2-х т. Ужгород: Карпати, 2003. Т.2. Оповідання, роман. С. 115–517.
7. Чендей І.М. Терен цвіте. *Чендей І.М. Птахи полишають гнізда...: Повісті, роман*. Ужгород: Карпати, 1984. С. 21–172.

References

1. Vehesh A. (2007) Literaturno-khudozhni antroponimy u tvorakh Ivana Chendeia [Proper names of the literary heroes in the works of Ivan Chendey]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Tvorchist Ivana Chendeia v zahalnoukrainskomu literaturnomu konteksti. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii 14–16 travnia 2007 roku. Uzhhorod: Hoverla. Vyp. 11. S. 204–207.
2. Dziuba I. (2020) Zhuravli Ivana Chendeia [Cranes of Ivan Chendey]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U. S. 199–201.
3. Donchyk V.(1989) Vid Yasenovoi – u shyrokyi svit: Pro Ivana Chendeia [From Yasenova to the wider world: About Ivan Chendey]. *Zupyneni myti: statti, spohady, polemika*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk. S. 144–158.
4. Zhulynskyi M. (2020) I svit zemnyi, i svit dukhovnyi... Sumuiuchy za spilkuvanniam iz Ivanom Chendeiem [The earthly world and the spiritual world... Longing for communication with Ivan Chendey]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U. S. 11–18.
5. Zhulynskyi M. (2007) Ivan Chendei: khudozhnie formuvannia natsionalnoho obrazu svitu [Ivan Chendey: artistic formation of the national image of the world]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Tvorchist Ivana Chendeia v zahalnoukrainskomu literaturnomu konteksti. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii 14–16 travnia 2007 roku. Uzhhorod: Hoverla. Vyp. 11. S. 11–13.
6. Ihnatovych O. (2018) Bibliini aspekty povisti Ivana Chendeia «Ivan» [Biblical aspects of Ivan Chendey’s novel “Ivan”]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia Filolohiia*. Vyp. 2 (40). S. 57–62.
7. Kononenko V.I. (2008) Mova u konteksti kultury. Monohrafiia [Language in the context of culture. Monograph]. Kyiv – Ivano-Frankivsk. 390 s.
8. Kononenko O. (2019) Ukrainska mifolohiia. Symvolika [Ukrainian mythology. Symbolics]. URL: <https://books.google.com.ua> (data 10. 01. 2022).
9. Marko V. (2020) Sim sliz Ivana Chendeia [Seven Tears of Ivan Chende]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U. S. 277–286.
10. Midianka P. (2020) Marka Ivana Chendeia [Mark of Ivan Chendey]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U. S. 300–302.
11. Pavlychko D. (2020) «I ty hutsul, i ya hutsul, odna u nas mova»: zustrich z Ivanom Chendeiem [“You are a Hutsul and I am a Hutsul, we have one language”: a meeting with Ivan Chendey]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb.

spohadiiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U. S. 325–338.

12. Potapenko O.I., Dmytrenko M.K. Slovnyk symboliv [Dictionary of symbols]. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915> (data: 05. 01. 2022).

13. Triiniak I.I. Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv: Dovira, 2005. 509 s.

14. Fedaka D. Chendeievi zhuravli [Cranes of Chendey]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb. spohadiiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U, 2020. S. 405–416.

15. Frazelohichni slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. URL: <http://slovopedia.org.ua> (data: 12. 02. 2022).

16. 100 naividomishykh obraziv ukrainskoi mifolohii [100 most famous images of Ukrainian mythology]. [Zavadka V., Muzychenko Ya., Talanchuk O., Shalak O.]. Kyiv: Orfei, 2002. 448 s.

Sources

1. Chendei I.M. (2002) Ivan [Ivan]. Vybrane v 2-kh t. Uzhhorod: Karpaty. T.1 Opovidannia, povisti. Peredm. M.H. Zhulynskoho. S. 295–347.

2. Chendei I.M. (1979) Kazka biloho ineiu. Povist, opovidannia [A tale of white frost. Story, short story]. Uzhhorod: Karpaty. 199 s.

3. Chendei I.M. (1982) Krynychna voda (Sestry) [Water from the well (Sisters)]. Vybrani tvory v 2-kh t. T.2. Povisti. Kyiv: Dnipro. S. 375–458.

4. Chendei I.M. (1982) Luna blakytneho ovydu [Echo of the blue horizon]. Vybrani tvory v 2-kh t. T.2. Povisti. Kyiv: Dnipro. S. 169–262.

5. Chendei I.M. (1984) Ptakhy polyshaiut hnizda [Birds leave their nests]. Chendei I.M. Ptakhy polyshaiut hnizda...: Povisti, roman. Uzhhorod: Karpaty. S. 315–590.

6. Chendei I.M. (2003) Skryp kolysky [The creak of the cradle]. Vybrane v 2-kh t. Uzhhorod: Karpaty. T.2. Opovidannia, roman. S. 115–517.

7. Chendei I.M. (1984) Teren tsvite [Blackthorn blooms]. Chendei I.M. Ptakhy polyshaiut hnizda...: Povisti, roman. Uzhhorod: Karpaty. S. 21–172.

THE INFORMATIONAL LOADING OF ONYM YASENOVA IN THE WORKS OF IVAN CHENDEY

Abstract. Onymic vocabulary plays an important role in the literary text. It reflects national and regional characteristics. The system of Ukrainian proper names, which has developed over the past centuries, reflects all aspects of people's lives at different historical stages. Therefore, onyms are one of the important sources for the study of language, history, material and spiritual culture of our people.

Our research (aim) concerns the study of the role of the microtoponym (oronym) *Yasenova*, which functions in the works of the famous Ukrainian writer Ivan Chendey, and its transition into the proper name of the literary hero. Our task is to reveal the informational loading of onym *Yasenova*.

It is proved that literary toponym *Yasenova* performs a function of localization, detailing the place of the described event, creates the illusion of the reality of the story and its semantic field. But, at the same time, toponym *Yasenova* becomes an active component of works, its functions go beyond the localization functions. Based on observations, we have identified a number of receptions, variations of interpretations of the microtoponym *Yasenova*: *Yasenova* as a world of beauty, greatness; *Yasenova* as a family nest; *Yasenova* as hard work; *Yasenova* as a fairy-tale hero; *Yasenova* as eternity; *Yasenova* as a life ascent; *Yasenova* as knowledge of the world; *Yasenova*, which gives strength; *Yasenova*: customs and traditions.

It has been found that ash tree (“yasen” in Ukrainian) is as hard as mountain. It is no coincidence that toponym *Yasenova* becomes the name of the hero in the story “Ivan”. Grandfather Petro has the same proper name of the literary hero – *Yasenova*. In the story, he is an old wise man of “Carpathian temper” who understands this world and himself in it. The name of the hero is surrounded by a connotative aureole and performs a symbolic function. Around this name “a kind of semantic field is created, necessary and sufficient to identify numerous connotative accompaniments, additional meanings, associative-evaluative and figurative series”.

Thus, the works of I. Chendey cannot be imagined without Mountain *Yasenova*, as well as without the writer himself. The mountain has sacred qualities. This is what a person turns his eyes to, what attracts him, draws him to heaven, this is the world and the universe. Here pride and eternity, family and nation are intertwined.

Keywords: Ivan Chendey, informational loading, proper name of the literary hero, literary toponym, onym, symbol, *Yasenova*.

© Вегеш А., 2022 р.

Анастасія Вегеш – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>

Anastasia Vehesh – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>

ОЙКОНИМИ НА *-ІВК-А* ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯ, МОТИВОВАНІ НАЗВАМИ РОСЛИН

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1(47)

УДК 811. 161. 2' 373. 21

DOI: 10.24144/2663-6840/2022.1(47).152–160.

Висоцька М. Ойконіми на *-іvk-а* ХХ–ХХІ століття, мотивовані назвами рослин; кількість бібліографічних джерел – 20; мова українська.

Анотація. Актуальність дослідження полягає в недостатньому опрацюванні ойконімів України з формантом *-іvk-а*. Стаття присвячена аналізу назв населених пунктів на *-іvk-а*, що мотивовані назвами рослин. Дослідження флоролексем, які лягли в основу ойконімів на *-іvk-а*, дасть змогу поглибити знання у процесах творення онімів цього типу, допоможе краще зрозуміти природні особливості краю. Назви населених пунктів зафіксовані на сторінках таких джерел: «Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р.», «Історія міст і сіл Української РСР», «Адміністративно-територіальний устрій України за станом на 01.02.2021». *Мета дослідження:* зібрати ойконіми України на *-іvk-а*, похідні від найменувань рослин, зробити лексико-семантичний аналіз твірних баз.

Хоч переважно ойконіми на *-іvk-а* виражають значення належності, а тому утворені від антропонімів, проте ми фіксуємо і відапелятивні утворення. Це пояснюємо двома причинами. По-перше, формант *-іvk-а*, розвинувши свою продуктивність, витворив відапелятивну модель творення. По-друге, численні перейменування населених пунктів на всій території України у ХХ ст. (наслідок Указу Президії Верховної Ради УРСР (від 7.09.1946 р.) «Про збереження історичних та уточнення і впорядкування існуючих назв сільських рад і населених пунктів») та ХХІ ст. (дві хвилі перейменувань назв населених пунктів). Це спричинило масштабні зміни в ойконімній системі України.

Короткі результати і висновки: Зафіксовано 724 ойконіми, твірними базами яких виступають назви рослин. Усі фітолексеми об'єднуємо в такі групи: назви дерев (хвойних, листяних та плодових – 382 ойконіми), кущів та трав'янистих рослин (305 назв населених пунктів), а також назви на позначення сукупностей рослин (19 ойконімів). Деякі з них, як-от *калина, береза, верба, малина, дуб* тощо, поширені на території всієї України, інші ж (наприклад, *черешня, каштан, цибуля*) представлені одинично. Проаналізувавши територію всієї України, стверджуємо, що слово *калина* найчастіше виступає твірною базою ойконімів, мотивованих назвами рослин (137 ойконімів: *Калинівка, Ново-Калинівка* тощо). Також засвідчено 74 назви, які мотивовані словом *береза*, 48 пропріонімів, похідних від слова *верба*.

Ключові слова: топонім, ойконім, апелятив, твірна основа, фітолексема.

Постановка проблеми. Ойконіми з формантом *-іvk-а* – одна з найпоширеніших та найпродуктивніших моделей творення назв поселень на території України. Попри це, сьогодні зроблені лише окремі ареальні розвідки ойконімів на *-іvk-а* (досліджено Тернопільщину, Івано-Франківщину, Східне Поділля, Прикарпаття, Північно-Східне Лівобережжя). Дослідження фітолексем, які лягли в основу ойконімів на *-іvk-а*, дасть змогу поглибити знання у процесах творення онімів із цим формантом, допоможе краще зрозуміти природні особливості краю.

Аналіз досліджень. Результати ареальних досліджень ойконімів вказують на наявність на території всієї України відапелятивних ойконімів на *-іvk-а*, здебільшого мотивованих ландшафтними особливостями краю, географічною номенклатурою та флоролексемами. Про це зазначають Ю. Абдула, Д. Бучко, М. Габорах, О. Голінатий, Н. Герета, І. Гонца, А. Лисенко, Я. Пура, М. Торчинський, М. Худаш, В. Яцій та ін.

Як вказує І. Гонца, вивчення ойконімів, в основах яких лежать апелятиви, дає нам змогу проаналізувати ландшафтні особливості краю, реконструювати класову, адміністративну, церковну, промислово-економічну картину суспільного життя, а також охарактеризувати етнічний склад населення краю [Гонца 2006, с. 7].

Мета статті. *Мета статті* – дослідити назви населених пунктів України з формантом *-іvk-а*, зафіксовані в джерелах ХХ–ХХІ ст., що походять від фітолексем. *Головні завдання:* зібрати ойконіми на

-іvk-а ХХ–ХХІ ст., класифікувати тематичні групи, що лягли в основу ойконімів, здійснили лексико-семантичний аналіз твірних баз.

Методи дослідження. У статті застосований комплекс методів дослідження: *текстологічний* (використано при аналізі наукової літератури); *описовий метод* (для класифікації та інтерпретації географічних назв), *порівняльно-зіставний* (для класифікації ойконімів) й елементи *кількісного аналізу*.

Виклад основного матеріалу. Назви населених пунктів із поліфункціональним суфіксом *-іvk-а* зараховують до назв ойконімного рівня деривації, стверджуючи, що базою їх творення майже завжди була пропріальна лексика [Бучко 2013, с. 201].

Аналізуючи час виникнення форманта та зростання його продуктивності в топонімії України, можна стверджувати, що вперше ойконіми на *-іvk-а* з'явилися почали фіксувати з XIV–XV ст., проте вже в наступні століття зростає кількість ойконімів цього типу, якими або найменували нові поселення (хутори, села тощо), або перейменовували старі населені пункти. Ареальні дослідження ойконімів України дають нам можливість твердити, що на території Покуття [Бучко 1990], Південно-Західного Поділля [Торчинський 1993], Прикарпаття [Габорах 2007, с. 170] вперше зафіксовані оніми досліджуваної моделі у XV столітті. Так, М. Кордуба стверджував, що топоніми на *-іvk-а*, утворені від назв осіб, з'являються в XIV ст., коли було важливо зазначити, кому належить певне поселення [Кордуба 1938, с. 15]. Аналогічні хронологічні дані подає і

Л. Масенко, відзначаючи, що вперше поодинокі назви на *-іvk-a* зафіксовано у староукраїнській топонімії XIV–XV ст., проте найпродуктивнішим стало утворення ойконімів досліджуваного типу в XIX–XX ст. на території всієї України [Масенко 1983, с. 647–659].

Хоч переважно назви населених пунктів на *-іvk-a* виражають значення належності, а тому утворені саме від антропонімів, проте ми фіксуємо і відапелятивні утворення. По-перше, формант *-іvk-a*, розвинувши свою продуктивність, у процесі розвитку словотвірної системи відірвався від антропонімії твірної бази і витворив відапелятивну модель творення. Назви населених пунктів утворювалися від апелятивів за допомогою суфікса *-іvk-a*, коли той набув своєї максимальної продуктивності. Зазвичай такі назви поселень вказують на особливості території [Котович 2017, с. 177].

По-друге, причиною появи багатьох назв населених пунктів на *-іvk-a* у XX–XXI ст. є масові перейменування населених пунктів. Наслідком запроваджені політики етнічної уніфікації СРСР є масштабні зміни в ойконімній системі України, що виражені в численних перейменуваннях поселень. Аналізуючи процес післявоєнного 'впорядкування' назв населених пунктів і його вплив на ойконімну систему України, Д. Бучко вказує, що відразу після завершення Другої світової війни було вирішено перейменувати: «1) усі чужомовні назви; 2) усі назви поселень, в основах яких засвідчені етніоніми; 3) назви з образливою, принизливою семантикою; 4) окремі незрозумілі назви тощо» [Бучко 2013, с. 227].

Так в українській топонімній ландшафт штучно введені відапелятивні назви на *-іvk-a*, мотивовані назвами рослин, на місці давніх:

1. Чужомовних назв: *Ясенівка* (< *Нейгейм*) Днц., Тельманівський р-н [УкрАТП 1946, с. 957]; *Липівка* (< *Линденфельд*) Ль., Щирецький р-н [УкрАТП 1946, с. 918]; *Малинівка* (< *Малінешти*) Чрц., Новоселицький р-н [УкрАТП 1946, с. 922];

2. Ойконіми, які в основах містилися католицькі варіанти імен: *Лоцинівка* (< *Бернадівка*) Т., Струсівський р-н [УкрАТП 1946, с. 920];

3. Відетнонімних назв населених пунктів: *Вербівка* (< *Старошевське*) Хрс., Бериславський р-н [УкрАТП 1946, с. 887];

4. Назв, твірні основи яких асоціювалися із релігією та церквою: *Дубівка* (< *Боске*) І-Фр., Тлумацький р-н [УкрАТП 1946, с. 901];

5. Багатокомпонентних чи приєднаних конструкцій: *За Селом* (нове: *Вербівка*) Ль., Самбірський р-н [УкрАТП 1946, с. 887]; *Населений пункт радгоспу «Мало-Татарнівка»* (нове: *Березівка*) Жт., Бердичівський р-н [УкрАТП 1946, с. 881] тощо [Висоцька 2021, с. 137–139].

У сучасній онімній простір України також введено відапелятивні ойконіми на *-іvk-a*, мотивовані назвами рослин, що є наслідком низки законів про декомунізацію. За часів незалежності України фіксують дві хвилі перейменувань назв поселень: перша, яка почалася в 1991 році і тривала до 2000, що передусім охопила західні області України, і друга, що почалася у 2014 та мала найпотужніший

вплив у 2016 році [Ковтюх 2017, с. 161].

Найбільшим пластом відапелятивних ойконімів на *-іvk-a*, що зафіксовані у джерелах XX–XXI ст., є ойконіми, твірною основою яких виступають флоролексеми. Такі оніми мотивовані назвами дерев, кущів, трав'янистих рослин та назвами сукупностей рослин. Важливо зауважити, що пропріоніми такого типу можуть мати множинну мотивацію. Як зазначає В. Котович, «коли йдеться про кодування інформації в ойконімі, то про нашарування субкодів говоримо частіше як про правило, аніж виняток» [Котович 2017, с. 180]. Розглянемо на прикладі ойконіма *Березівка*: 1) березовий + *-ка*; 2) антропоніма *Береза + *-іvk-a*; 3) мікротопоніма *Березівка* «місце, де ростуть берези». Як зауважив Д. Бучко, утворення новотворів від апелятивів-прикметників не є властивим українській ойконімній системі і порушує усталені норми словотвору [Бучко 2013, с. 230].

Назви населених пунктів, твірними основами яких виступають назви рослин, об'єднуємо в такі групи: 1. Ойконіми, твірні основи яких походять від назв дерев; 2. Назви поселень, твірні основи яких мотивовані назвами кущів та трав'янистих рослин; 3. Ойконіми, мотивовані назвами сукупностей рослин.

1. Ойконіми, твірні основи яких походять від назв дерев

Ця група є кількісно найбільшою. Ойконіми на *-іvk-a* утворені як від назв листяних дерев, наприклад, *берези*, *верби*, *дуба*, *граба* тощо, від хвойних, наприклад, *сосни*, *ялини*, так і від плодкових дерев, наприклад, *груші* та *яблуні*.

Зафіксовано 5 ойконімів, мотивованих флоролексею *абрикос* ('плодове дерево, що росте на півдні') [СУМ, т. 1, с. 5].

Абрикосівка; Крм., Кіровський р-н, Абрикосівська сільрада; 2021, АТПУ, 2; 1974, ІМС Крм., 427; *Абрикосівка*; Хрс., Херсонський р-н, Великокопанівська сільрада; 2021, АТПУ, 4; 1972, ІМС, 588.

Береза – 74 ойконіми ('лісове білокоре дерево з тоненьким довгим гіллям і серцевидним листям') [СУМ, т. 1, с. 160].

Березівка; Чрнп., Ніжинський р-н, Комарівська сільрада; 2021, АТПУ, 3; 1972, ІМС, 226; *Лісо-Березівка*; Хм., Хмельницький р-н, Летичівська селищна рада; 2021, АТПУ, 4; 1971, ІМС, 421; 1946 УкрАТП, 755; *Березівка*; Ль., Червоноградський р-н, Лопатинська селищна рада; 2021, АТПУ, 9; 1968, ІМС, 635; 1946 УкрАТП, 992.

Берест – 7 ойконімів ('листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живопису та захисних лісонасаджень') [СУМ, т. 1, с. 160].

Берестівка; Рв., Вараський р-н, Володимирецька селищна рада; 2021, АТПУ, 1; 1973, ІМС, 174; 1946 УкрАТП, 272; *Берестівка*; Вн., Вінницький р-н, Липовецька міськрада; 2021, ЕДУАТУ, 1; 1967, ІМС, 375; 1946 УкрАТП, 710.

Верба – зафіксовано 48 назв ('дерево або кущ з гнучким гіллям, цілісними листками і зібраними в сережки одностатевими квітками') [СУМ, т. 1, с. 325].

Вербівка; Вл., Ковельський р-н, Рівненська сільрада; **2021**, АТПУ, 4; **1967**, ІМС, 512; **Вербівка**; Днц., Донецький р-н, Іловайська міськрада; **2021**, АТПУ, 3; **1969**, ІМС, 146; **1946** УкрАТП, 1842; **Вербівка**; Т., Чортківський р-н, Скала-Подільська селищна рада; **2021**, АТПУ, 5; **1971**, ІМС, 172; **1946** УкрАТП, 1479.

Вишня – на території України засвідчено 14 назв поселень ('плодове дерево (іноді куц) звичайно з довгими тонкими гіллячками, на яких визрівають ягоди, і цілісним темно-зеленим листям') [СУМ, т. 1, с. 544].

Вишнівка; Вл., Ковельський р-н, Рівненська сільрада; **2021**, АТПУ, 4; **1967**, ІМС, 512; **1946** УкрАТП, 54; **Вишнівка**; Крм., Красноперекіпський р-н, Вишнівська сільрада; **2021**, АТПУ, 3.

Флоролексема в'яз стала твірною базою для 4 ойконімів ('листяне дерево (іноді куц) з нерівнобокими листками та міцною деревиною') [СУМ, т. 1, с. 796].

В'язівка; Дн., Юр'ївський р-н; **1946** УкрАТП, 2134; **В'язівка**; Плт., Кременчуцький р-н, Козельщинська селищна рада; **2021**, АТПУ, 1; **1967**, ІМС, 433; **1946** УкрАТП, 1488.

Граб – 7 ойконімів ('листяне дерево або куц родини березових з гладенькою сірою корою') [СУМ, т. II, с. 150].

Грабівка; Чрнг., Чернігівський р-н, Куликівська селищна рада; **2021**, АТПУ, 7; **1972**, ІМС, 392; **1946** УкрАТП, 691; **Грабівка**; Жт., Житомирський р-н, Хорошівська селищна рада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 214.

Груша – 23 назви ('садове і лісове фруктове дерево з темно-зеленим цупким листям та плодами') [СУМ, т. II, с. 183].

Грушівка; Чрнг., Ніжинський р-н, Батурицька міськрада; **2021**, АТПУ, 2; **1972**, ІМС, 158; **Грушівка**; Хрк. Куп'янський р-н; **1967**, ІМС, 720; **Грушівка**; Зп., Запорізький р-н, Петро-Михайлівська сільрада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 272; **1946** УкрАТП, 967.

Горіх/Оріх – на території України зафіксовано 10 ойконімів ('плодове дерево родини горіхових, найпоширенішим видом якого є волоський горіх') [СУМ, т. I, с. 131].

Оріхівка; С., Конотопський р-н, Новослобідська сільрада; **2021**, АТПУ, 2; **Горіхівка**; Крв., Кропивницький р-н, Кетрисанівська сільрада; **2021**, АТПУ, 3; **1971**, ІМС, 154; **Оріхівка**; Плт., Лубенський р-н, Лубенська міськрада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 605; **1946** УкрАТП, 1952.

Дуб – 30 ойконімів ('багаторічне листяне дерево з міцною деревиною та плодами – жолудями') [СУМ, т. II, с. 428].

Дубівка; Вл., Рожищенський р-н, **1946** УкрАТП, 1870; **Стародубівка**; Днц., Маріупольський р-н, Мангушська селищна рада; **2021**, АТПУ, 6; **1969**, ІМС, 673; (**Старо-Дубівка**) **1946** УкрАТП, 1344; **Дубівка**; Кв., Білоцерківський р-н, Таращанська міськрада; **2021**, АТПУ, 1; **1971**, ІМС, 649; **1946** УкрАТП, 1667.

Клен – 3 ойконіми ('дерево, що має лапате листя з гострими кінцями й глибокими вирізами') [СУМ, т. IV, с. 179].

Кленівка Льв., Самбірський р-н; **1946** УкрАТП, 785; **Кленівка**; Днц., Донецький р-н, Амвросіївська міськрада; **2021**, АТПУ, 3; **1969**, ІМС, 147.

Липа – 17 назв населених пунктів ('дерево з серцеподібним зубчастим листям і жовтим пахучим медоносним цвітом') [СУМ, т. IV, с. 487].

Липівка; Жт., Житомирський р-н, Пулинська селищна рада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 643; **1946** УкрАТП, 1583; **Липівка**; І-Фр., Івано-Франківський р-н, Рогатинська міськрада; **2021**, АТПУ, 1; **1967**, ІМС, 477; **1946** УкрАТП, 740.

Ольха/Вільха – 13 ойконімів ('листяне вологолюбне дерево або куц родини березових') [СУМ, т. I, с. 675].

Ольхівка; Чрнг., Новгород-Сіверський р-н, Семенівська міськрада; **2021**, АТПУ, 4; **1946** УкрАТП, 1339; **Вільхівка**; Вл., Луцький р-н, Горохівська міськрада; **2021**, АТПУ, 5; **1967**, ІМС, 206; **1946** УкрАТП, 223; **Осино-Ольхівка**; Днц., Харцизький р-н, **1946** УкрАТП, 1819.

Осокір – 4 назв населених пунктів ('високе листяне дерево родини вербових з добре розвинутою кроною; чорна тополя') [СУМ, т. V, с. 780].

Вербки-Осокорівка; Дн., Синельниківський р-н, Раївська сільрада; **2021**, АТПУ, 8; **Осокорівка**; Дн., Синельниківський р-н, Славгородська селищна рада; **2021**, АТПУ, 8; **1968**, ІМС, 773; **1946** УкрАТП, 1528.

Зафіксовано 45 назв поселень, мотивованих флоролексемою **сосна** ('вічнозелене хвойне дерево, перев. з прямим високим стовбуром, довгою хвоєю і невеликими шишками, або такі дерева в сукупності') [СУМ, т. IX, с. 469].

Соснівка; Чрнг., Корюківський р-н, Корюківська міськрада; **2021**, АТПУ, 1; **1972**, ІМС, 375; **Соснівка**; Вн., Вінницький р-н, Погребищенська міськрада; **2021**, АТПУ, 2; **1967**, ІМС, 532; **1946** УкрАТП, 1113; **Соснівка**; С., Конотопський р-н, Попівська сільрада; **2021**, АТПУ, 2; **1973**, ІМС, 288; **1946** УкрАТП, 545; **Соснівка**; Льв., Самбірський р-н, Самбірська міськрада; **2021**, АТПУ, 6; **1968**, ІМС, 782; **1946** УкрАТП, 996.

Тополя – 11 ойконімів ('дерево родини вербових із високим прямим стовбуром, глянуватими листками різної форми та одноставевими квітками у вигляді повислих сережок') [СУМ, т. X, с. 197].

Тополівка; Чрнг., Чернігівський р-н, Тушпівська сільрада; **2021**, АТПУ, 8; **1972**, ІМС, 268; **Тополівка**; Крм., Білогірський р-н, Курська сільрада; **2021**, АТПУ, 2; **1974**, ІМС Крм., 303; **Тополівка**; Лг., Северодонецький р-н, Лисичанська міськрада; **2021**, АТПУ, 4; **1968**, ІМС, 488.

Яблуня – 42 назви поселень на території України ('садове й лісове фруктове дерево родини розових з плодами перев. кулястої форми') [СУМ, т. XI, с. 619].

Яблунівка; Чрнг., Ніжинський р-н, Носівська міськрада; **2021**, АТПУ, 2; **Яблунівка**; Зк., Хустський р-н, Вишківська селищна рада; **2021**, ЕДУАТУ, 4; **1969**, ІМС, 718; Чрв., Чернівецький р-н, Веренчанська сільрада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 238; **Яблунівка**; Хрс. Чаплинський р-н; **1972**, ІМС, 658.

Назв населених пунктів, твірними базами яких виступає флоролексема **явір**, засвідчено 5 ('де-

рево родини кленових з великим п'ятилопатеvim листям; білий клен (іноді цим словом називають осокір та деякі інші тополи)' [СУМ, т. XI, с. 620]).

Яворівка; Вн., Тульчинський р-н, Піщанська селищна рада; **2021**, АТПУ, 6; **1967**, ІМС, 517; **Яворівка;** Жт., Новоград-Волинський р-н, Брониківська сільрада; **2021**, АТПУ, 8; **1967**, ІМС, 486; **1946** УкрАТП, 56; **Яворівка;** І-Фр., Калуський р-н, Калуська міськрада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 272; **1946** УкрАТП, 433.

Ялина – 4 пропріоніми ('високе хвойне вічно-зелене дерево родини соснових' [СУМ, т. XI, с. 642]).

Ялинівка; Жт., Житомирський р-н, Оліївська сільрада; **2021**, АТПУ, 4; **1967**, ІМС, 656; **Ялинівка;** Рв., Рівненський р-н, Березнівська міськрада; **2021**, АТПУ, 3; **1973**, ІМС, 142; **Ялинівка;** Ль., Велико-мостівський р-н, **1946** УкрАТП, 318.

Засвідчено 16 ойконімів, мотивованих флоролексею **ясен/ясин** ('дерево родини маслинових з

перистим листям і міцною деревиною, яку використовують на різні вироби' [СУМ, т. XI, с. 652]).

Ясенівка; Чрнг., Чернігівський р-н, Городнянська міськрада; **2021**, АТПУ, 6; **Ясенівка;** Вл., Луцький р-н, Доросинівська сільрада; **2021**, АТПУ, 6; **1967**, ІМС, 635; **1946** УкрАТП, 1815; **Ясинівка;** Рв., Дубинецький р-н, Семидубська сільрада; **2021**, АТПУ, 3; **1973**, ІМС, 258.

Отже, усього зафіксовано 382 назви населених пунктів із формантом **-івк-а** на території України, твірними базами яких виступають назви дерев (листяних, плодових та хвойних). Як подано у діаграмі, найчастіше ойконіми мотивовані флоролексемами **береза** (74 назви), **верба** (48 пропріонімів), **сосна** (45 назв поселень), **яблуня** (42 ойконіми) та **дуб** (30 топонімів). Зауважимо, що більшість таких ойконімів утворені саме від назв листяних, неплодових дерев, які поширені на території всієї України.

2. Ойконіми, мотивувальними базами яких є кущові та трав'янисті рослини

Найбільше фіксуємо ойконімів, похідних саме від назв кущів. Зазвичай такі ойконіми поширені на території всієї України. Ойконіми ж, які мотивовані назвами трав'янистих рослин, мають локалізований характер, представлені лише на території певних областей.

Барвінок/Барвін – зафіксовані 5 назв населених пунктів ('трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами' [СУМ, т. I, с. 105]).

Барвінівка; Зп., Запорізький р-н, Тернуватська селищна рада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 522; **1946** УкрАТП, 618; **Барвінівка;** Крв., Кропивницький р-н, Суботцівська сільрада; **2021**, АТПУ, 4; **1971**, ІМС, 325; **1946** УкрАТП, 472.

Буряк – 4 назви поселень ('городня рослина, однорічний і багаторічний овочевий коренеплід' [СУМ, т. I, с. 262]).

Буряківка; Зп., Орхівський р-н; **1967**, ІМС, 567; **1946** УкрАТП, 748; **Буряківка;** Хрк., Куп'янський р-н, Великобурлуцька селищна рада; **2021**, АТПУ, 4; **1967**, ІМС, 418; **1946** УкрАТП, 933.

Виноград – 24 ойконіми ('південна витка кущова рослина з широким листям та вусиками, з плодами, зібраними в грона' [СУМ, т. I, с. 441]).

Виноградівка; Дн., Новомосковський р-н, Магдалинівська селищна рада; **2021**, АТПУ, 6; **1968**, ІМС, 397; **1946** УкрАТП, 695; **Виноградівка;** Мк., Вознесенський р-н, Веселинівська селищна рада;

2021, АТПУ, 2; **1971**, ІМС, 306; **1946** УкрАТП, 1176.

Гарбуз – 5 ойконімів ('городня сланка рослина з великими круглими або овальними плодами' [СУМ, т. II, с. 30]).

Гарбузівка; Плт., Полтавський р-н, Кобеляцька міськрада; **2021**, АТПУ, 6; **1967**, ІМС, 411; **1946** УкрАТП, 1298; **Гарбузівка;** С., Сумський р-н, Лебединська міськрада; **2021**, АТПУ, 5; **1973**, ІМС, 389; **1946** УкрАТП, 789.

Гречка – 5 ойконімів ('однорічна трав'яниста медоносна рослина, із зерен якої виготовляють високопоживну крупу та борошно' [СУМ, т. II, с. 164]).

Гречанівка; Кв., Бориспільський р-н, Бориспільська міськрада; **2021**, АТПУ, 2; **1971**, ІМС, 748; **1946** УкрАТП, 3644; **Гречанівка;** Плт., Миргородський р-н, Краснолуцька сільрада; **2021**, АТПУ, 5; **1967**, ІМС, 191; **1946** УкрАТП, 238.

Кавун – 3 назви поселень ('баитанна сланка рослина з великими їстівними плодами' [СУМ, т. IV, с. 67]).

Кавунівка; Зп., Василівський р-н, Роздольська сільрада; **2021**, АТПУ, 2; **1967**, ІМС, 497; **Кавунівка;** Од., Ширяївський р-н; **1946** УкрАТП, 1800.

Зафіксовано 137 ойконімів, твірними основами яких виступає фітолексема **калина** ('кущова рослина родини жимолостевих, що має білі квіти й червоні гіркі ягоди' [СУМ, т. IV, с. 76]).

Калинівка; Чрнг., Ніжинський р-н, Батуриківська міськрада; **2021**, АТПУ, 2; **1972**, ІМС, 159; **1946**

УкрАТП, 90; **Калинівка**; С., Сумський р-н, Миколаївська селищна рада; **2021**, АТПУ, 6; **1973**, ІМС, 147; **1946** УкрАТП, 2061; **Калинівка**; Кв., Обухівський р-н, Кагарлицька міськрада; **2021**, АТПУ, 6; **1971**, ІМС, 356; **1946** УкрАТП, 1400.

Корч – 13 ойконімів ('1. Пеня, викорчований з корінням. 2. Те саме, що куця' [СУМ, т. IV, с. 302]).

Корчівка; Жт., Житомирський р-н, Пулинська селищна рада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 643; **1946** УкрАТП, 1582; **Корчівка**; Т., Бучацький р-н; **1946** УкрАТП, 206.

Куця – зафіксовано 5 назв населених пунктів ('низкоросла дерев'яниста рослина, гілки якої ростуть майже від кореня' [СУМ, т. IV, с. 425]).

Куцівка; Хм., Хмельницький р-н, Наркевицька селищна рада; **2021**, АТПУ, 4; **1971**, ІМС, 177; **1946** УкрАТП, 334; **Куцівка**; Зп., Великотокмацький р-н; **1946** УкрАТП, 100.

Ліщина – зафіксовано 4 ойконіми ('куця родини березових з їстівними плодами – горіхами' [СУМ, т. IV, с. 534]).

Ліщинівка; Плт., Полтавський р-н, Кобеляцька міськрада; **2021**, АТПУ, 6; **1967**, ІМС, 410; **Ліщинівка**; Чрк., Уманський р-н, Христинівська міськрада; **2021**, АТПУ, 3; **1972**, ІМС, 621; **1946** УкрАТП, 1840.

Мак – зафіксовано 3 назви ('трав'яниста рослина з довгим стеблом і великими квітками' [СУМ, т. IV, с. 601]).

Маківка; Кв., Білоцерківський р-н, Рокитнянська селищна рада; **2021**, ЕДУАТУ, 2; **1971**, ІМС, 560; **1946** УкрАТП, 1493; **Маківка**; Крм., Советський р-н, Пушкінська сільрада; **2021**, ЕДУАТУ, 6; **1974**, ІМС Крм., 620.

Малина – 45 назв населених пунктів ('багаторічна чагарникова ягідна рослина з кисло-солодкими запашиними ягодами, звичайно темно-червоного кольору' [СУМ, т. IV, с. 607]).

Малинівка; Вл., Луцький р-н, Рожищенська міськрада; **2021**, АТПУ, 5; **1967**, ІМС, 621; **Малинівка**; Днц., Волноваський р-н, Хлібодарівська сільрада; **2021**, АТПУ, 2; **1969**, ІМС, 241; **1946** УкрАТП, 691; **Малинівка**; Зп., Бердянський р-н, Берестівська сільрада; **2021**, АТПУ, 1; **1967**, ІМС, 176; **1946** УкрАТП, 774.

Терен – 33 ойконіми ('колючий куця родини розових, що дає темно-сині їстівні плоди з терпким кисло-солодким присмаком' [СУМ, т. X, с. 85]).

Тернівка; Дн., Криворізький р-н, Лозуватська сільрада; **2021**, АТПУ, 4; **1968**, ІМС, 321; **Тернівка**;

Кв., Обухівський р-н, Кагарлицька міськрада; **2021**, АТПУ, 6; **1971**, ІМС, 357; **1946** УкрАТП, 812; **Тернівка**; Крв., Голованівський р-н, Підвисоцька сільрада; **2021**, АТПУ, 2; **1971**, ІМС, 486; **1946** УкрАТП, 1352.

Хвоця – 3 ойконіми ('вища багаторічна спорова трав'яниста рослина з зеленим, перев. гіллястим стеблом і лускуватим листям' [СУМ, т. XI, с. 49]).

Хвоцівка; Плт., Лубенський р-н, Хорольська міськрада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 921; **1946** УкрАТП, 3323; **Хвоцівка**; Т., Тернопільський р-н, Підволочиська селищна рада; **2021**, АТПУ, 3; **1971**, ІМС, 478; **1946** УкрАТП, 1300.

Зафіксовано 13 назв населених пунктів, мотивованих словом **хміль** ('однорічна або багаторічна витка рослина родини шовковицевих, деякі види якої використовують у пивоварінні' [СУМ, т. XI, с. 97]).

Хмелівка; Вл., Володимир-Волинський р-н, Зимнівська сільрада; **2021**, АТПУ, 1; **1967**, ІМС, 164; **1946** УкрАТП, 111; **Хмелівка**; Кв., Білоцерківський р-н, Тетіївська міськрада; **2021**, АТПУ, 1; **1971**, ІМС, 675; **Хмелівка**; І-Фр., Івано-Франківський р-н, Богородчанська селищна рада; **2021**, АТПУ, 2; **1967**, ІМС, 106; **1946** УкрАТП, 53.

Зафіксовано 5 назв населених пунктів, мотивованих флоролексею **хрін** ('трав'яниста овочева рослина родини хрестоцвітних з потовщеним кореневищем, їдким і гірким на смак' [СУМ, т. XI, с. 149]).

Хрінівка; Чрнг., Корюківський р-н, Сновська міськрада; **2021**, АТПУ, 1; **1972**, ІМС, 735; **1946** УкрАТП, 294; **Хрінівка**; Вн., Вінницький р-н, Іллінецька міськрада; **2021**, АТПУ, 1; **1967**, ІМС, 269; **1946** УкрАТП, 353.

Цибуля – 5 ойконімів ('овочева городня рослина з їстівною цибулиною і їстівним трубчастим листям' [СУМ, т. XI, с. 49]).

Стара Цибулівка; Вн., Ободівський р-н, **1946** УкрАТП, 951; **Цибулівка**; Од., Березівський р-н, Знам'янська сільрада; **2021**, АТПУ, 1; **1967**, ІМС, 410.

Отже, назви кущів та трав'янистих рослин часто виступають мотивувальними базами ойконімів з формантом **-івк-а**. Загалом засвідчено 305 таких назв населених пунктів. Найбільше на території України саме ойконімів, похідних від назв таких кушових рослин: **калини** (137), **малини** (45 назв) та **терну** (33 оніми).

3. Ойконіми, що походять від назв на позначення сукупностей рослин

Із компонентом *ліс* зафіксовано 8 ойконімів ('велика площа землі, заросла деревами і кущами' [СУМ, т. IV, с. 522]).

Лісівка; Днц., Покровський р-н, Новоградівська міськрада; **2021**, АТПУ, 7; **1969**, ІМС, 624; **1946** УкрАТП, 1439; **Ліснівка**; Крм., Сакський р-н, Ліснівська сільрада; **2021**, АТПУ, 5; **1974**, ІМС Крм., 590.

Із компонентом *гай* на території України зафіксовано 11 назв ('невеликий, перев. листяний ліс' [СУМ, т. II, с. 15]).

Гайка; Од., Роздільнянський р-н, Степанівська сільрада; **2021**, АТПУ, 7; **1967**, ІМС, 731; **1946** УкрАТП, 1399; **Гайка**; Чрв., Герцаївський р-н, **1946** УкрАТП, 160; **Зеленогайка** Льв., Мостиський р-н, **1968**, ІМС, 497; **1946** УкрАТП, 460.

Ойконімів на *-івк-а*, похідних від назв на позначення сукупностей рослин, зафіксовано мало, а саме 19. Лише дві фітолексеми, що є мотивувальними основами досліджуваних нами ойконімів, поширені на території всієї України, а саме: *ліс* та *гай*.

Окремо виділяємо назви населених пунктів, які представлені одиничними фіксаціями. На відміну від інших ойконімів, ці назви поселень представлені в поодиноких випадках, часто вони виступають назвами-виразниками навколишнього середовища, наприклад: **Арбузівка**; Крм., Джанкойський р-н, Ярकोполенська сільрада; **2021**, АТПУ, 2; **1974**, ІМС Крм., 335; **Буківка**; Чрв., Чернівецький р-н, Терещенська сільрада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 217; **1946** УкрАТП, 144; **Бур'янівка**; Дн., Синельниківський р-н, **1946** УкрАТП, 1464; **Вересівка**; Жт., Новоград-Волинський р-н, Чижівська сільрада; **2021**, АТПУ, 8; **1967**, ІМС, 268; **Грабівка**; Жт., Житомирський р-н, Станишівська сільрада; **2021**, АТПУ, 4; **1967**, ІМС, 306; **(Рудня-Грабівка)** **1946** УкрАТП, 884; **Грабівка**; Жт., Житомирський р-н, Хорошівська селищна рада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 214; **Єлівка**; Жт., Коростенський р-н, Малинська місь-

крада; **2021**, АТПУ, 5; **1967**, ІМС, 432; **1946** УкрАТП, 1044; **Каитанівка**; Мк., Доманівський р-н; **1971**, ІМС, 372; **Каитанівка**; Зп., Запорізький р-н, Новомиколаївська селищна рада; **2021**, АТПУ, 2; **1967**, ІМС, 522; **Комишівка Друга**; Од., Саратський р-н; **1946** УкрАТП, 213; **Комишівка Перша**; Од., Білгород-Дністровський р-н, Успенівська сільрада; **2021**, АТПУ, 3; **1967**, ІМС, 784; **1946** УкрАТП, 212; **Комишівка**; Од., Ізмаїльський р-н, Саф'янівська сільрада; **2021**, АТПУ, 4; **1967**, ІМС, 469; **1946** УкрАТП, 247; **Коноплянівка**; Лг., Сватівський р-н, Білокуракинська селищна рада; **2021**, АТПУ, 3; **1968**, ІМС, 244; **Очеретівка**; Од., Роздільнянський р-н; **1946** УкрАТП, 1422; **Садівка**; Вл., Любешівський р-н; **1946** УкрАТП, 1205; **Тюльпанівка**; Зп. Запорізький р-н; **1967**, ІМС, 308; **Часниківка**; Плт., Миргородський р-н, Сенчанська сільрада; **2021**, АТПУ, 6; **1967**, ІМС, 561; **1946** УкрАТП, 3217; **Черешнівка**; Рв., Дубинецький р-н, Привільненська сільрада; **2021**, АТПУ, 3; **1973**, ІМС, 246; **1946** УкрАТП, 645; **Ягодівка**; І-Фр., Рогатинський р-н; **1967**, ІМС, 479; **1946** УкрАТП, 776.

Певні флоролексеми як твірні основи ойконімів на *-івк-а* поширені на всій території України, як-от *калина*, *верба*, *береза*, *малина*, *дуб*, *сосна*, *липа*, *яблуня*, *вільха*. Як показано на картосхемі, найбільше зафіксовано назв населених пунктів, мотивувальною базою яких виступає лексема *калина*. У Дніпропетровській області є 14 поселень, назви яких мотивовані назвою цієї рослини. В Одеській області таких населених пунктів виявлено 10, у Київській, Херсонській, Житомирській та Хмельницькій – 9, у Кіровоградській та Миколаївській обл. – 8. Зафіксовано також багато *Березівок* (8 у Житомирській, 6 у Харківській та Вінницькій обл.) та *Вербівок* (8 у Львівській та 6 у Вінницькій областях). Найбільше ойконімів на *-івк-а*, мотивованих назвами рослин, зафіксовано у Вінницькій, Житомирській, Харківській, Полтавській областях, найменше – у Закарпатській, Черкаській та Чернівецькій областях.

Картосхема

Висновки. Отже, проаналізувавши ойконіми на *-іvk-a*, засвідчені в документах ХХ–ХХІ ст., стверджуємо:

1. Загалом зафіксовано 724 ойконіми, твірними базами яких виступають назви рослин. Усі назви рослин об'єднуємо в такі групи: назви дерев (хвойних, листяних та плодкових – ойконімів з такими компонентами зафіксовано 382), кущів та трав'янистих рослин (305 назв населених пунктів), а також назви на позначення сукупностей рослин (19 ойконімів);

2. Оскільки за допомогою форманта *-іvk-a* переважно утворювалися відантропонімі назви поселень, тому ойконіми, мотивовані назвами рослин, фіксуємо набагато рідше. Велика кількість

таких назв є штучними утвореннями, які виникли внаслідок перейменувань поселень у ХХ та ХХІ століттях.

3. Деякі з ойконімів, твірними базами яких виступають фітолексеми, як-от *калина*, *береза*, *верба*, *малина*, *дуб* тощо, поширені на території всієї України. Так, засвідчено 137 ойконімів, утворених від лексеми *калина*, 74 назви, які мотивовані словом *береза*, 48 пропріонімів, похідних від слова *верба*. Зауважимо, що більшість таких онімів мотивовані назвами або листяних, неплодових дерев, або ж назвами кущових рослин, які поширені на території всієї України. Інші ж рослини (наприклад, *черешня*, *каштан*, *граб*, *цибуля*, *бук*) представлені одинично.

Список скорочень:

Вн. – Вінницька обл.; **Вл.** – Волинська обл.; **Дн.** – Дніпропетровська обл.; **Днц.** – Донецька обл.; **Жт.** – Житомирська обл.; **Зк.** – Закарпатська обл.; **Зп.** – Запорізька обл.; **І-Фр.** – Івано-Франківська обл.; **Кв.** – Київська обл.; **Крв.** – Кіровоградська обл.; **Крм.** – Кримська обл.; **Лг.** – Луганська обл.; **Лв.** – Львівська обл.; **Мк.** – Миколаївська обл.; **Од.** – Одеська обл.; **Плт.** – Полтавська обл.; **Рв.** – Рівненська обл.; **С.** – Сумська обл.; **Т.** – Тернопільська обл.; **Хрк.** – Харківська обл.; **Хрс.** – Херсонська обл.; **Хм.** – Хмельницька обл.; **Чрк.** – Черкаська обл.; **Чрц.** – Чернівецька обл.; **Чрг.** – Чернігівська обл.

Джерела

1. АТПУ – Адміністративно-територіальний поділ України за станом на 01.02.2021 [Електронний ресурс]. ВР України. Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/a002>
2. ІМС – Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Київ, 1967–1973. Т. 1–26.
3. УкрАТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. Київ: Укр. вид-во політичної літератури, 1947. 1062 с.

Література

1. Абдула Ю.А. Становлення ойконімії Слобожанщини (на матеріалі Харківщини): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград. 2008. 18 с.
2. Бучко Д.Г. Класифікація ойконімів України (словотвірно-мотиваційний аспект). *Історична та сучасна українська ономастика: вибрані праці*. Чернівці: Букрек, 2013. С. 198–210.
3. Бучко Д.Г. Післявоєнне впорядкування назв населених пунктів і його вплив на ойконімію систему України. *Історична та сучасна українська ономастика: вибрані праці*. Чернівці: Букрек, 2013. С. 225–233.
4. Бучко Д.Г. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів: Світ, 1990. 144 с.
5. Брацько О.В. Відображення особливостей географічного середовища у назвах поселень (на прикладі ойконімії Закарпаття). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Географія. Землеустрій. Природокористування*. 2014. Вип. 3. С. 327–332.
6. Висоцька М. Ойконіми на *-іvk-a* як результат перейменувань поселень. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2021. Вип. 1 (45). С. 135–141.
7. Габорак М. Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля): (історико-етимологічний словник). Івано-Франківськ: ПрутПринт, 2007. 198 с.
8. Герета Н.М. Ойконімія Північної Хмельниччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2004. 20 с.
9. Голінатий О.П. Лексико-семантична основа ойконімії Кіровоградщини. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2013. № 6 (2). С. 83–92.
10. Гонца І.С. Ойконімія Черкащини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2006. 18 с.
11. Ковтюх С. Соціономастичні аспекти перейменовувальних процесів в Україні *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*. Тернопіль: Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2017. № 1 (27). С. 160–165.
12. Кордуба М. Що кажуть нам назви осель? Львів, 1938. 22 с.
13. Котович. В. Ойконіми Тернопільщини на *-іvka*: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство*. 2017. № 1 (27). С. 175–183.
14. Лисенко А.В. Ойконімія Полтавської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Чернівці, 2007. 20 с.
15. Масенко Л.Т. Розвиток топонімічної лексики. *Історія української мови. Лексика і фразеологія*.

Київ: Наукова думка, 1983. С. 620–659.

16. Пура Я.О. Походження назв населених пунктів Ровенщини. Львів, 1990. 143 с.
17. Торчинський М.М. Ойконімія Південно-Західного Поділля: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 1993. 20 с.
18. Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення). Львів, 2006. 451 с.
19. Шульгач В.П. Ойконімія Волині: етимологічний словник-довідник. Київ: Київ, 2001. 189 с.
20. Яцій В.О. Ойконімія Івано-Франківської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2009. 18 с.

Sources

АТПУ – Administratyvno-terytorialnyi podil Ukrainy za stanom na 01.02.2021 [Administrative-territorial units of Ukraine as of February 1, 2021]. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/a002> [in Ukrainian].

1. IMS – Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR: u 26 t. [The history of cities and villages of the Ukrainian SSR: in 26 vols.]. Kyiv. 1967–1973. T. 1–26 [in Ukrainian].
2. UkrATP – Ukrainka RSR. Administratyvno-terytorialnyi podil na 1 veresnia 1946 roku (1947) [Ukrainian SSR. Administrative-territorial division on September 1, 1946]. Kyiv: Ukr. vyd-vo politychnoi literatury. 1062 s. [in Ukrainian].

References

1. Abdula Y.A. (2008) Stanovlennia oikonimii Slobozhanshchyny (na materialii Kharkivshchyny) [Process of establishment of Sloboganshina's region oikonymic system]. PhD the author's abstract: 10.02.01. Kirovohr. derzh. ped. un-t im. V. Vynnychenka. Kirovohrad. 18 s. [in Ukrainian].
2. Buchko D.H. (2013) Klasyfikatsiia oikonimiv Ukrainy (slovtvorno-motyvatsiinyi aspekt) [Classification of oikonyms of Ukraine (word-formative and motivational aspect)]. *Istorychna ta suchasna ukrainska onomastyka: vybrani pratsi*. Chernivtsi: Bukrek. S. 198–210 [in Ukrainian].
3. Buchko D.H. (2013) Pisliavoienne vporiadkuvannia nazv naselenykh punktiv i yoho vplyv na oikonimiinu systemu Ukrainy [Post-war ordering of place-names and its influence on the oikonymical system of Ukraine]. *Istorychna ta suchasna ukrainska onomastyka: vybrani pratsi*. Chernivtsi: Bukrek. S. 225–233 [in Ukrainian].
4. Buchko D.H. (1990) Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Pokuttia [The origin of the names of Pokuttia settlements]. Lviv: Svit. 144 s. [in Ukrainian].
5. Bratso O.V. (2014) Vidobrazhennia osoblyvosti heohrafichnoho seredovyshcha u nazvakh poselen (na prykladi oikonimii Zakarpattia). [Representation of geographical environment features in settlements' names (on the example of transcarpathian oikonyms)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Heohrafiia. Zemleustrii. Pryrodokorystuvannia*. Vyp. 3. S. 327–332 [in Ukrainian].
6. Vysotska M. (2021) Oikonimy na -ivk-a yak rezultat pereimenuvan poselen [Oikonyms ending in -ivk-a as result of a settlement renaming]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 1 (45). S. 135–141 [in Ukrainian].
7. Haborak M. (2007) Nazvy poselen Ivano-Frankivshchyny (Boikivshchyna, Hutsulshchyna ta Opillia): istoryko-etymolohichni slovnyk [Names of settlements in Ivano-Frankivsk Region (Boiko Region, Hutsul Region and Opillia): the Historical-Etymological Dictionary]. Ivano-Frankivsk: PrutPrint, 198 s. [in Ukrainian].
8. Hereta N.M. (2004) Oikonimii Pivnichnoi Khmelnyshchyny [Oikonyms of the northern Khmelnytskyi region]. PhD the author's abstract: 10.02.01. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
9. Holinatyi O.P. (2013) Leksyko-semantychna osnova oikonimii Kirovohradshchyny [The lexico-semantic basis of the oikonyms of Kirovohrad region]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladovnavstva*. № 6 (2). S. 83–92 [in Ukrainian].
10. Hontsa I.S. (2006) Oikonimii Cherkashchyny [Oikonyms of Cherkasy region]. PhD the author's abstract: 10.02.01. Kyiv. 18 s. [in Ukrainian].
11. Kovtiukh S. (2017) Socioonomastychni aspekty pereimenuvalnykh procesiv v Ukraini [Socioonomastic aspects of Renaming processes in Ukraine]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho nacionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Movoznavstvo*. Ternopil: Ternopil. nac. ped. un-t im. V.Hnatiuka. № 1 (27). S. 160–165 [in Ukrainian].
12. Korduba M. (1938) Shcho kazhut nam nazvy osel? [What do the names of the houses tell us?]. Lviv. 22 s. [in Ukrainian].
13. Kotovych V. (2017) Oikonimy Ternopilshchyny na -ivka: linhvokulturolohichni aspekt [Oikonyms of ternopil region ending in -ivka: linquo-cultural aspect]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka. Serii: Movoznavstvo*. № 1 (27). S. 175–183 [in Ukrainian].
14. Lysenko A.V. (2007) Oikonimii Poltavskoi oblasti [Oikonyms of Poltava region]. PhD the author's abstract: 10.02.01. Chernivtsi. 20 s. [in Ukrainian].
15. Masenko L.T. (1983) Rozvytok toponimichnoi leksyky [Development of toponymic vocabulary]. *Istoriia ukrainskoi movy. Leksyka i frazeolohiia*. Kyiv: Naukova dumka. S. 620–659 [in Ukrainian].
16. Pura Ya.O. (1990) Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Rovenshchyny [The origin of the names

of settlements of the Rivne region]. Lviv. 143 s. [in Ukrainian].

17. Torchynskyi M.M. (1993) Oikonimiia Pivdenno-Zakhidnoho Podillia [Oikonimia of South-Western Podillia]. PhD the author's abstract: 10.02.01. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].

18. Khudash M.L. (2006) Ukrainski karpatski i prykarpatski nazvy naselenykh punktiv (vidapeliatyvni utvorennia) [Ukrainian Carpathian and Pre-Carpathian names of settlements (formations created from appellative)]. Lviv. 451 s. [in Ukrainian].

19. Shulhach V.P. (2001). Oikonimiia Volyni: Etymolohichnyi slovnyk-dovidnyk [Oikonimiya of Volyn: Etymological Dictionary-guide]. Kyiv: Kyi. 189 s. [in Ukrainian]

20. Yatsii V.O. (2009) Oikonimiia Ivano-Frankivskoi oblasti [Oikonimia of Ivano-Frankivsk region]. PhD the author's abstract: 10.02.01. Kyiv. 18 s. [in Ukrainian].

OIKONYMS ENDING IN *-ivk-a* OF THE 20TH–21ST CENTURIES, MOTIVATED BY THE NAMES OF PLANTS

Abstract. *The relevance of the study* is the insufficient analysis of geographical titles of Ukraine with formant *-ivk-a*. The article is devoted to the analysis of the names of settlements ending in *-ivk-a*, motivated by names of plants. The study of phytoloxemes that formed derivational stems of geographical titles ending in *-ivk-a* will allow to deepen knowledge of the processes of creation of this type of onyms, will help to better understand the natural features of the country. The names of settlements are founded on the pages of the following sources: “Ukrainian SSR. Administrative-territorial division on September 1, 1946”, “The history of cities and villages of the Ukrainian SSR”, “Administrative-territorial units of Ukraine as of February 1, 2021”. *The purpose of the article* is to register all titles of settlements ending in *-ivk-a*, derived from the names of plants; to carry out lexical-semantic analysis of creative bases of onyms.

Although mainly geographical titles ending in *-ivk-a* express the meaning of belonging, and therefore are formed from anthroponyms, we have also recorded oikonyms derived from appellatives. First of all, the formant *-ivk-a*, having developed its productivity, created the model of formation of geographical titles from common names. Secondly, Renaming of numerous settlements throughout territory of Ukraine in the 20th century (the consequence of Verkhovna Rada USSR Presidium's Decree “About preserving, readjusting and streamlining existing titles of village councils and settlements” valid from 7.09.1946) and the 21st century (two waves of renaming of settlement names). It caused huge-scale changes in oikonymic system of Ukraine.

Results and conclusions: 724 oikonyms with *-ivk-a* formant derivational bases of which are the names of plants were recorded. Among the phytoloxemes as the derivational stems of oikonyms, we distinguish the following groups: 1) names of trees (conifers: *pine, spruce*), (deciduous trees: *oak, alder, hornbeam, birch*), (fruit trees: *apple, cherry, apricot, pear* – 382 oikonyms); 2) shrubs and herbaceous plants (*viburnum, raspberry, onion, garlic* – 305 settlement titles); 3) the names of a set of plants (*grove, forest* – 19 oikonyms). Some of them, such as *viburnum, birch, willow, raspberry, oak*, etc., are common throughout Ukraine, others, for example, *wild cherry, chestnut, onion* are represented by one or two isolated examples. Having analysed the territory throughout Ukraine, we claim that the word *viburnum* most often serves as a derivational basis of the names of settlements, motivated by the names of plants (137 oikonyms: *Kalynivka, Novo-Kalynivka*, etc.). There are also 74 names motivated by the word *birch*, 48 proper names derived from the word *willow*.

Keywords: toponym, oikonym, appellative, derivational stem, phytoloxeme.

© Висоцька М., 2022 р.

Марія Висоцька – аспірантка катедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, Україна; vysotskam27@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-7732-9320>

Maria Vysotska – PhD student of the Ivan Kovalyk Ukrainian Language Department, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine; vysotskam27@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-7732-9320>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕМІКИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1 (47)

УДК 811.111'373.7+811.161.2'373.7

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).161–166.

Зимомря І. Актуальні питання лінгвокультурологічного вивчення фраземіки; кількість бібліографічних джерел – 14; мова українська.

Анотація. Чинники утворення, значення, етимологія, історія та зв'язок із різними сферами діяльності людини продовжують привертати увагу нинішніх фразеологів. Вплив культури на формування й функціонування фразем вивчається нині в межах таких наук, як етнолінгвістика, лінгвокультурологія, когнітивна й контрастивна лінгвістика.

Головною метою лінгвокультурологічного вивчення фраземного складу мови є виявлення культурномовної компетенції представників сучасної мовної спільноти на основі опису культурних конотацій, що містяться в концептуальному змісті мовних знаків. Національна специфіка фразем визначається співвідношенням її з елементом матеріальної або духовної культури окремої спільноти, її історії, вірувань і звичаїв, географією проживання народу.

«Зообраз» як характеристика людини через тварину – те переносне значення, що фіксується словниками у відповідних статтях. Процес зоонімної номінації у цьому випадкові може відбуватися у двох напрямках: приписування тваринам якостей, властивих людині, тобто шляхом антропоцентризму і наділення людини характеристиками, властивими представником тваринного світу – зооморфізму.

Когнітивний підхід до значення антропоцентричний за своєю суттю. Когнітивна лінгвістика нині є напрямом, у центрі уваги якого знаходиться мова як спільний когнітивний механізм, у якому досліджуються тільки ті когнітивні структури і процеси, які властиві людині як *homo loquens*. Із токи зору когнітивної семантики аналіз значень лексичних одиниць здійснюється за допомогою базових категорій реалізації концепту. Концептуалізація є однією з найважливіших характеристик пізнавальної діяльності людини. Саме через концепти («стереотипи свідомості») здійснюється зв'язок мови з мисленнєвою діяльністю людини. Концепт як базова категорія когнітивної семантики, позначається словом. Із когнітивної точки зору концепт – це ідеальна сутність, ментальна структура інтегрованого й систематизованого значення суб'єкта про певний фрагмент дійсності.

Прототипи – сутності соціально й культурно зумовлені, які часто змінюються й отримують нових представників. Вони дають змогу структурувати категорію, а значить і концепт, який є складним утворенням, ментальною репрезентацією, що визначає, як речі категоризуються і як пов'язані між собою.

У мові концепт може бути вербалізований окремими словами, словосполученнями, фраземами й цілими текстами.

Ключові слова: фразема, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, зообраз, концептуальний зміст, категоризація.

Постановка проблеми. На необхідність дослідження фразем у тісному зв'язку з екстралінгвальною дійсністю вказував у свій час ще В.Л. Архангельський, підкреслюючи, що чинники їх утворення, значення, етимологія, історія та зв'язок із різними сферами діяльності людини – «усе це й багато іншого ще очікує спеціального дослідження» [Архангельський 1964, с. 55]. Із ним повністю погоджується В.М. Телія, яка не тільки вказує на потребу дослідження фразем у плані їхнього співвідношення з особливостями способу життя того чи того народу, а й виділяє три кола найважливіших питань у цьому контексті [Телія 1999, с. 13].

Аналіз досліджень. Проблемам лінгвокультурологічного вивчення фраземіки присвячені також праці Н. Венжинович, М. Жуйкової, В. Кононенка, О. Левченко, В. Ужченка та ін. [див., напр.: Венжинович 2018, Жуйкова 2007, Кононенко 2008, Левченко 2005, Селіванова 2004, Ужченко 2006]. Одна з цих проблем пов'язана з виявленням різних типів екстралінгвальних умов, що співвідносяться з предметною сферою культури, а також із визначенням тих внутрішньомовних засобів і способів, які уможливають їхню здатність до відображення у знаковій формі, характерній для певної мовної спільноти.

Більшість фразем кожної мови наділені культурно-національною своєрідністю. Їхне походжен-

ня й уживання в межах будь-якої мовної спільноти, співвіднесене з його культурою, визначає самосвідомість, окремішність як окремої особистості, так з національної ідентичності всього народу. Вплив культури на формування й функціонування фразем вивчається нині в межах таких наук, як етнолінгвістика, лінгвокультурологія, когнітивна й контрастивна лінгвістика.

Принагідно зауважимо, що поняття «культура» включає в себе не тільки певний рівень матеріального й духовного розвитку мовної спільноти й кожного її члена, а й виступає складним динамічним утворенням, що вбирає в себе як усвідомлювані, так і неусвідомлювані пласти пізнання [Петренко, Митина 1997].

Головною метою лінгвокультурного вивчення фраземного складу мови є виявлення культурномовної компетенції представників сучасної мовної спільноти на основі опису культурних конотацій, що містяться в концептуальному змісті мовних знаків, відтворюваних у процесі мовного вживання [Ужченко 2006, с. 148]. Культурні конотації містять відомості про культурно-мовну самосвідомість як частину загальнокультурного менталітету будь-якого народу. **Завданням** нашого дослідження є систематизувати погляди сучасних учених про лінгвокультурологічний підхід до вивчення фразе-

міки. У роботі застосовано **описовий** метод, прийоми **лінгвокультурологічного** аналізу, елементи **зіставного** аналізу.

Виклад основного матеріалу. Семантична універсальність природної мови завдячує, звичайно, і здатності лексичного (фразеологічного корпусу) виступати як концепти, тобто включати в себе монотонність якихось «квантів» знання як результат усієї діяльності людини [Ужченко 2006, там само].

Для лінгвокультурології базовим є поняття культурної конотації як екстра- й інтралінгвальних чинників, утворення фразем, які зумовлюють крайнознавчий потенціал усталених словосполучень. Цей потенціал можна визначити як утілену у фраземах сукупність відомостей, що відображають історію, культуру, побут, норми поведінки та інші стереотипи у свідомості народу, об'єднаного спільністю мови.

Найкращий спосіб засвоєння культурного компонента значення мовної одиниці – це, за можливістю, якнайширше ознайомлення з культурою народу-носія мови, з реаліями його поняття й побуту. Найкраще виявляється поняття культурної конотації в зіставному вивченні культур.

Якщо екстралінгвальний і лінгвокультурологічний напрям намагаються виявити й описати засоби і способи проникнення «мови культури» у фразеологічні знаки природної мови й форми презентації ними культурно значущої інформації, то контрастивний напрям розкриває вибірковість образного світобачення певного народу. На відміну від образного підґрунтя фразем, які формувалися ще з незапам'ятних часів, контрастивні дослідження фразем у контексті культури мають справу переважно з описом «прихованих» у наївній картині світу нинішніх результативних слідів взаємодії мови й культури.

Оскільки глибинною структурою є план змісту фразем, а поверхневою – мовленнєве вираження, співвідношення між ними в межах однієї фраземи у мовах, що зіставляються, може суттєво відрізнятись. Звідси випливає, що семантичні універсалії в основі фразем – це глибинні структури, а особливе мовне вираження позамовного змісту усталених словосполучень, інакше кажучи, національна специфіка картини світу – поверхневі структури фразем.

Основною метою контрастивного вивчення фраземіки є виявлення й опис поверхневих структур національно-культурної специфіки фразем окремої мови, що встановлюється на тлі «наївної» картини світу, у формуванні й функціонуванні якої вони беруть участь. Характерні риси, властиві «наївній» картині світу певної культурно-мовної спільноти, і складають цю специфіку.

Нині багатьма лінгвістами неодноразово підкреслюється той факт, що значний пласт фраземіки є втіленням багатого історичного досвіду народу, його матеріальної й духовної культури, відображеної в уявленнях, пов'язаних із трудовою діяльністю, побутом, віруваннями, з найрізноманітніми

сторонами суспільно-побутового життя людей. Національна специфіка фраземи визначається співвідношенням її з елементом матеріальної або духовної культури, окремої спільноти, історії, вірувань, звичаїв, географією проживання певного народу. Національна своєрідність може перебувати на поверхні, виявляючись у лексичному і граматичному її вираженні, а може бути визначена внаслідок етимологічного аналізу, який відновлює історію походження усталеної одиниці. «Зообраз», наприклад, як характеристика людини через тварину – те переносне значення, що фіксується словниками у відповідних статтях, відіграє помітну роль у виявленні позамовних асоціацій і специфічного ставлення носіїв мови до відповідних, на їхню думку, предметів і явищ навколишньої дійсності. Процес зоонімної номінації у цьому випадкові може відбуватися у двох напрямках: приписування тваринам якостей, властивих людині, тобто шляхом **антропоцентризму** і наділення її характеристиками, властивими представникам тваринного світу – **зооморфізму**. Характеристика людини через тварину – це, по суті, метафора, утворена шляхом залучення назви тварини для характеристики людини і створення її «зообразу».

Виникнення функційно-когнітивної наукової парадигми викликано тим, що мовні процеси стали розглядатися в ширшій перспективі, на відміну від пасивно-класифікаційної лінгвістики минулого. Нова теорія народжувалася у часом діаметрально протилежних висловлюваннях щодо способів конструювання предмета лінгвістики і метамови лінгвістичного опису [Кубрякова 1995]. Друга половина минулого століття позначена зростанням інтересу лінгвістів до проблем організації знань і способів їх репрезентації в лексичній і граматичній семантиці. Знання до того часу розглядалися як соціально-культурний і психологічний феномен, а роль природної мови як основної форми накопичення й передавання знань про навколишній світ почала усвідомлюватися лише в когнітології кінця 50-х – 60-х років. На думку теоретиків когнітивізму, значення в природних мовах є мисленнєво кодованою інформаційною структурою. Семантична структура – це форма концептуальної, значення якої знаходиться в голові людини [Ченки 1996, с. 68]. Згодом когнітивна революція перетворилася в декілька різних течій, серед яких значення випало з поля зору; акцент став зміщуватися від «значення» до «інформації», від «створення значення» до «обробки інформації». Когнітивна наука містить як дослідження мови, так і когніції, під якою мається на увазі пізнавальний процес або сукупність психічних процесів, виявлення розумових, інтелектуальних здібностей людини, що включає усвідомлення нею самої себе в навколишньому світі, побудову його особливої картини. Когнітивний підхід до значення **антропоцентричний** за своєю суттю. Опис семантики в ньому здійснюється з точки зору суми знань, отриманих у ході пізнавальної діяльності людини, зокрема й знання функційного використання об'єкта і його місце серед йому подібних.

Когнітивна лінгвістика нині є напрямом, у центрі уваги якого знаходиться мова як механізм, у якому досліджуються тільки ті структури і процеси, які властиві людині як *homo loquens*. Мета когнітивної семантики полягає в тому, щоб здійснити концептуальний аналіз мови, який включає дослідження різноманітних типів ментальних структур, а також способів їх репрезентації у свідомості людини. Із точки зору когнітивної семантики аналіз значень лексичних одиниць здійснюється на основі реалізації базових категорій концепту. Концептуалізація є однією з найважливіших характеристик пізнавальної діяльності людини.

Унаслідок взаємодії лінгвістики з філософією, наукою про знання, психологією і культурною антропологією в лінгвістичній семантиці виникли такі терміни, як *концепт*, *категорія*, *прототип*.

Когнітивність лежить в основі формування концептуальної картини світу, що відображає процеси сприйняття й осмислення навколишньої дійсності. Концепт є базовою категорією когнітивної семантики, і саме через нього як стереотип свідомості здійснюється зв'язок мови з мисленнєвою діяльністю людини. Це основний термін, який використовується під час опису семантики мовних одиниць у когнітивному аспекті. Саме через концепти («стереотипи свідомості») здійснюється зв'язок мови з мисленнєвою діяльністю людини. Концепт вербалізується, позначається словом, без чого неможливе його існування. Найкращий доступ до концепту здійснює мова з її національно-культурним підґрунтям забарвлення.

Одним із доступів до одиниць концептуальної системи людини є метафора як спосіб бачення й пізнання маловідомих або зовсім недоступних для свідомості фактів і явищ навколишньої дійсності. Когнітивний погляд на природу мови змушує визнати не тільки сам факт ментальної репрезентації світу у свідомості людини, а й упорядкованість цієї репрезентації, наявність у ній знань, наявних у вигляді концептів як змістових одиниць свідомості. Концепти як центри зосередження знань уможливають створення мисленнєвих структур у вигляді категорій. Головним постулатом когнітивної лінгвістики є твердження про те, що мова відсилає до процесів концептуалізації світу людини.

У межах когнітивного підходу до вивчення мови концепт розглядається як «одиниця ментального лексикону», «квант знання», «будь-яка дискретна одиниця колективної свідомості», що відображає предмет реального або ідеального світу, який зберігається в пам'яті носіїв мови у вигляді пізнаного субстрату.

Із когнітивної точки зору концепт – це ідеальна сутність, ментальна структура інтегрованого й систематизованого знання суб'єкта про певний фрагмент дійсності. Як одиниця концептуальної системи людини, концепт знаходить відображення у її психіці. Як фрагментарний компонент картини світу концепт репрезентує те, що відображено у психіці людини і стосується її відомостей про об'єкти та сукупність їхніх властивостей. У ньому

знаходить своє відображення й ціннісна орієнтація як окремої особистості, так і всього мовного колективу. Тому зміст одного й того ж концепту видозмінюється не тільки залежно від мовного колективу, а й від окремої особистості, поведінка якої зумовлена епохою та рівнем її культури.

Як складники концептуальної системи концепти зберігають знання про світ, сприяючи підведенню інформації під певні запропоновані суспільством категорії та класи. Тому головна роль, яку виконують концепти в мисленні, – це категоризація, що уможливорює групування об'єктів відповідно до певних уявлень про світ. Мета категоризації – пояснення нового через уже відоме і структурування картини світу за допомогою узагальнення. В основі процесу концептуалізації також знаходиться певний спосіб узагальнення.

У сучасній лінгвістиці виділяються два підходи до проблем природи і будови категорій мислення. Один із них – класичний або об'єктивістський – розвивається ще з часів Платона й Аристотеля, другий – когнітивістський, виник порівняно недавно.

Аналізуючи об'єктивістський підхід до проблеми, Дж. Лакофф доходить висновку, що класична теорія не є когнітивною: вона розглядає відношення між реаліями природної мови, проте не бере до уваги спосіб її усвідомлення [Nomen, Fire and Dangerous Things: Lakoff 1987]. Відповідно до класичної теорії категорії є роздільними сутностями. Для них характерні чіткі, добре окреслені межі. Належність до категорії визначається необхідними й достатніми умовами, спільними для всіх членів категорії. Тобто категорії мислення вбачаються об'єктивістом у вигляді певних абстрактних умістищ або контейнерів: об'єкти зовнішнього світу або включаються в ту чи іншу категорію, або залишаються поза нею. У такому розумінні припускається, що свідомість людини є впорядкованою системою родовидових відношень, причому категорії не перетинаються.

На думку багатьох дослідників, ця теорія не позбавлена низки недоліків, оскільки виявляється надто строгою і не враховує суміжні випадки, визнає рівність усіх членів категорії і стверджує наявність ізоморфності категорій мислення категоріям об'єктивного (можливого) світу.

Протилежного погляду на будову категорій мислення й пізнання людини дотримуються прихильники когнітивного підходу. Вони вважають, що пізнання людини – не дзеркало, що об'єктивно відображає властивості предметів, а передусім їхня свідомо інтерпретація. Людина, опановуючи світ, уносить свій порядок, тому у процесі категоризації головну роль виконує сам суб'єкт категоризації, наділений особливою тілесною організацією, фізичним, емоційним, соціальним і культурним досвідом.

В основу когнітивного підходу до побудови категорій покладена категорія прототипів Е. Рош і її послідовників. Під час проведення експериментів Е. Рош виявила, що представники категорії не рівноправні: усередині кожної з категорій одні об'єкти мають більші права членства, а інші – менші, тобто

одні члени категорії є більш виділеними, ніж інші. Виділені об'єкти утворюють центри категорії – прототиби. У прототипах утілені найбільш характерні ознаки категорій, які уможливають їхні цілісні пізнання. Усі решта об'єкти, що входять до складу категорії, ґрунтуються у свідомості індивіда навколо центрів – прототипів [Rosh 1978].

Когнітивна теорія стверджує, що людина сприймає реальність за допомогою прототипів, оскільки саме вони відіграють роль інструментів, які дають змогу людині впоратися з безконечним іменем стимулів, нав'язаних дійсністю. Прототип – це щось категоріально середнє, ідеальна мисленева репрезентація певного концепту, який засвідчує, що кращим або гіршим прикладом концепту виступає об'єкт матеріального (можливого) світу. Сукупність прототипів матеріального світу утворює «прототипний світ», який є значно простішим від матеріального, проте він необхідний як орієнтир в ідентифікації об'єктів.

Дж. Лакофф виділяє декілька різновидів прототипів, кожен із яких має особливу мету, напр.: типові приклади допомагають швидко орієнтуватися у просторі, соціальні стереотипи використовуються для швидких і поверхневих суджень про людей, ідеали використовуються в судженнях і плануваннях, підмодулі – для грубої, наближеної вказівки на щонебудь і т. ін. [Lakoff 1987, с. 85–111].

Прототиби – сутності соціально й культурно зумовлені, які часто змінюються і отримують нових представників. Вони дають змогу структурувати категорію, а значить і концепт, який є складним, об'ємним утворенням, ментальною репрезентацією, що визначає як речі категоризуються, і як вони пов'язані між собою. Людина мислить концептами, аналізуючи, порівнюючи і об'єднуючи їхні різновиди у процесі мисленнєвої діяльності, а також формує нові концепти як результат мислення.

На відміну від поняття, яке відображає найсуттєвіші, логічно сформовані ознаки або явища,

концепт є логічним компонентом, своєрідним типовим образом, що зливається з уявленням.

Хоча концепт і поняття є продуктами ментальної репрезентації, вони різні за рівнем узагальнення. Якщо поняття виділяє зі світу «Дійсність» позначуваний об'єкт, відповідаючи на запитання «Що це?», то концепт – це сукупність знань про позначуване у всіх зв'язках і відношеннях, що відповідає на запитання «Що відомо про це?» [Телия 1996, с. 100]. Саме тому концепт має «культурно-національну пропуску», він наділений більш-менш конвенціональною природою і конкретизує, що в певній культурі **характерне, типове**, а що ні. І хоча мова не є єдиним представником концептуальної системи людини (яка може отримувати вираження в образному мистецтві, етикеті, ритуалах, власне невербальній поведінці людини), незалежно від того, яким способом вони сформовані.

Висновки. У мові концепт може бути вербалізований окремими словами, словосполученнями, фраземами й цілими текстами. «Звернення до мови розглядається нині як найпростіший доступ до свідомості не тому, що всі структури свідомості вже давно вербалізовані, а тому, що всі пояснення про будь-які об'єкти виступають для людини у вигляді вербального їх опису» [Кубрякова 1992, с. 11]. Унаслідок цього виникають словесні описи об'єктів, даних людині тільки в її безпосередньо-чуттєвому сприйнятті: описи запахів, тактильних відчуттів, емоційних станів і т. ін. Ця сфера сприйняття дійсності по-різному відтворюється кожною з національних мов, і як відтворювана й зафіксована, вона успадковується всіма наступними поколіннями людей, що розмовляють спільною мовою, здійснюючи, у свою чергу, певний вплив на їхню інтерпретацію світу.

Отже, дійсність дана людині не безпосередньо, а в її концептуальній системі. Одиницями цієї системи є складні ментальні утворення – концепти, найкращий доступ до яких забезпечує мова.

Література

1. Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1964. 315 с.
2. Венжинович Н. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології: монографія. Ужгород: ФОП Сабов, 2018. 463 с.
3. Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. 416 с.
4. Кононенко В. Мова у контексті культури: монографія. Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2008. 390 с.
5. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века. *Язык и наука конца XX века*. Москва, 1995. С. 172–230.
6. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: Лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
7. Петренко В.Ф., Митина О.В. Анализ динамики общественного сознания. Смоленск: Смол. гум. ун-т, 1997. 212 с.
8. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
9. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. *Фразеология в контексте культуры*. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 13–24.
10. Ужченко В.Д. Нові лінгвістичні парадигми «концепт–фразеологізм–мовна картина світу». *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наукових праць. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.

11. Ченки А. Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях. *Вопросы языкознания*. 1996. № 2. С. 68–79.
12. Lakoff J. *Women, Fire and Dangerous Things*, 1987.
13. Geeraerts I. Polysemy and Prototypicality. *Cognitive Linguistics*, 1992. Vol. 3–2. P. 219–231.
14. Rosh E. Principles of Categorization. *Cognition and Categorization*. New Jersey, 1978. P. 27–72.

References

1. Arkhangel'skiy V.L. (1964) *Ustoychivyye frazy i v sovremennom russkom yazyike. Osnovy teorii ustoychivyykh fraz i problemy obschey frazeologii* [Set phrases in modern Russian. Fundamentals of the theory of set phrases and problems of general phraseology]. Rostov-na-Donu: Izd-vo Rost. un-ta. 315 s. [in Russian].
2. Venzhynovych N. (2018) *Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy v konteksti kohnitologii ta linhvokulturolohii* [Phrasemics of the Ukrainian literary language in the context of cognitology and linguistic and cultural studies]: monohrafiia. Uzhhorod: FOP Sabov. 463 s. [in Ukrainian].
3. Zhukova M.V. (2007) *Dynamichni protsesy u frazeolohichnii systemi skhidnoslovianskykh mov* [Dynamic processes in the phraseological system of East Slavic languages]: monohrafiia. Lutsk: RVV «Vezha». 416 s. [in Ukrainian].
4. Kononenko V. (2008) *Mova u konteksti kultury* [Language in the context of culture]: monohrafiia. Kyiv: Ivano-Frankivsk: Plai. 390 s. [in Ukrainian].
5. Kubryakova E.S. (1995) *Evolutsiya lingvisticheskikh idey vo vtoroy polovine XX veka* [The evolution of linguistic ideas in the second half of the twentieth century]. *Yazyk i nauka kontsa XX veka*. Moskva. S. 172–230 [in Russian].
6. Levchenko O.P. (2005) *Frazeolohichna symbolika: Linhvokulturolohichniy aspekt* [Phraseological symbolism: Linguistic and cultural aspect]: monohrafiia. Lviv: LRIDU NADU, 2005. 352 s. [in Ukrainian].
7. Petrenko V.F., Mitina O.V. (1997) *Analiz dinamiki obschestvennogo soznaniya* [Analysis of the dynamics of public consciousness]. Smolensk: Smol. gum. yn-t. 212 s. [in Russian].
8. Selivanova O.O. (2004) *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnitivnyi ta etnokulturnyi aspekty)* [Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects)]. Kyiv – Cherkasy: Brama. 276 s. [in Ukrainian].
9. Teliya V.N. (1999) *Pervoocherednyie zadachi i metodologicheskie problemy issledovaniya frazeologicheskogo sostava yazyika v kontekste kulturyi* [Primary tasks and methodological problems of the study of the phraseological composition of the language in the context of culture]. *Frazeologiya v kontekste kulturyi*. Moskva: Yazyki russkoy kulturyi. S. 13–24 [in Russian].
10. Uzhchenko V.D. (2006) *Novi linhvistychni paradyhmy «kontsept–frazeolohizm–movna kartyna svitu»* [New linguistic paradigms “concept – phraseme – language world model”]. *Skhidnoslovianski movy v yikh istorichnomu rozvytku: zb. naukovykh prats. Zaporizhzhia*. S. 146–151 [in Ukrainian].
11. Chenki A. (1996) *Sovremennyye kognitivnyie podkhody k semantike: shodstva i razlichiya v teoriyakh i tselyakh* [Modern cognitive approaches to semantics: similarities and differences in theories and goals]. *Voprosy yazykoznaniiya*. №2. S. 68–79 [in Russian].
12. Lakoff J. (1987) *Women, Fire and Dangerous Things* [in English].
13. Geeraerts I. (1992) *Polysemy and Prototypicality*. *Cognitive Linguistics*. Vol. 3–2. P. 219–231 [in English].
14. Rosh E. (1978) *Principles of Categorization*. *Cognition and Categorization*. New Jersey. P. 27–72 [in English].

VITAL QUESTIONS OF LINGUOCULTURAL PHRASE STUDIES

Abstract. The factor formation, meaning, etymology, history and the connection with different spheres of human activities continue drawing attention of present-day phraseologists. The influence of culture on the formation and functioning of phrases has been studied within the scope of such humanities as ethnolinguistics, linguoculturology, cognitive and contrastive linguistics.

The principal aim of the linguocultural phrase study is revealing of cultural and language competence of the representatives of modern language community on the basis of cultural connotation description inherent in the conceptual contents of language signs. The national phrase specificity is defined as its correlation with the element of material and spiritual culture of a particular collocation, its history and customs, natural and geographical territory of a human dwelling.

The «zoological image» as a human firm of character reminding an animal is a figurative meaning fixed in dictionaries in corresponding articles. The process of zoonymic nomination in this case may occur in both trends: ascribing animals of features, inherent in human beings, that is by means of, anthropocentrism and imparting a human being the features inherent in the representatives of the animal world – zoomorphism.

Cognitive approach to meaning is anthropocentric according to its essence. The present-day cognitive linguistics is a trend focused on the language as a common cognitive device, in which the only human cognitive structures and processes are under study. From the view-point of cognitive semantics the analysis of meaning of lexical units is carried out by means of basic categories of concept realization. Conceptualization is one of the most important traits of human cognitive activities. It is due to the concepts («stereotypes of consciousness») that the connection of language with mental activities occurs. Concept as the basis category of cognitive semantics is designated with a word. From the cognitive points of view concept is the ideal essence a mental structure of the integrated and systematized knowledge of a person about a certain fragment of reality.

Prototypes are essences which are socially and culturally motivated, often changed and receiving new representatives. They enable category structuring, including concept, which is a complicated formation, mental representation that defines how things are categorized and intertwined.

In a language a concept may be verbalized with certain words, word groups, phrases and whole texts.

Keywords: phraseme, linguistic and cultural studies, cognitive linguistics, zoological image, conceptual content, categorization.

© Зимомря І., 2022 р.

Іван Зимомря – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; ivan.zymomya@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-3211-8262>

Ivan Zymomya – Doctor of Philology, Professor, the Head of the Department of Theory and Practice of Translation, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; ivan.zymomya@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-3211-8262>

УКРАЇНСЬКА АНТРОПОНІМІЯ XVII СТ. У МАЛОВІДОМОМУ ТУРЕЦЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ ДЖЕРЕЛІ. IV

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (47)

УДК 811.161.2'373.2

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).167-179.

Купчинська З. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. IV; кількість бібліографічних джерел – 21; мова українська.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню українських антропонімів XVII ст., які засвідчені в маловідомому турецькому історичному джерелі «Дефтер Муфассал 1681 року». *Простудійовано власні назви людей лише на літери І–Ж. Метою* статті є аналіз власних назв, засвідчених у «Дефтері Муфассалі 1681 року». *Щоб досягти мети, визначено такі завдання:* 1) ознайомити читача з маловідомою турецькою історичною пам'яткою «Дефтером Муфассалом 1681 року»; 2) виокремити українські антропоніми XVII ст.; 3) провести аналіз власних назв людей та порівняти їх із сучасним українським антропоніміконом; 4) виявити ті оніми, які на сучасному етапі не зафіксовані. У розвідці використані описовий метод і методи аналізу та систематизації. Давні антропоніми, виокремлені з історичного джерела, – додаткове джерело антропонімікону, який функціонував на території України в XVII ст. Власні назви людей, що репрезентовані в «Дефтері Муфассалі 1681 року», свідчать про давність таких онімних утворень, адаптацію запозичених імен на україномовному ґрунті. *Сумуючи* вищезазначене, можемо стверджувати, що з 201 назви на І–Ж засвідчено такі, які: поширені і сьогодні на рівні власних імен людей і прізвищ; мають відмінності зі сучасними відповідниками на фонетичному рівні; не виявлені на сучасному етапі, знаходимо їх у похідних назвах; на сьогодні є екзотичними, рідко вживаються в сучасному антропоніміконі. *Практична цінність* статті полягає в тому, що виявлені та проаналізовані власні назви людей поповнили загальнослов'янський антропонімікон. *У результаті* розвідки було встановлено особливості антропонімії, що виділена з турецької пам'ятки «Дефтер Муфассал 1681 року», зокрема це історичне джерело засвідчує функціонування прізвищевих назв в Україні на кінець XVII ст., репрезентований список антропонімів літери І–Ж підтверджує, що у XVII ст. існував обширний реєстр запозичених власних імен, які адаптувалися на українському мовному ґрунті; законстатовано великий спектр різноманітних суфіксів (-ад, -ак, -ан, -ар, -ас, -аш, -ей, -ейк(о) -енко, -ець, -ик, -ил(о), -им, -ин, -ич, -иш, -ій, -к(о), -л(о), -ник, -ор, -ук, -ул, -ун, -ух), за допомогою яких творилися похідні імена/прізвиська/прізвищеві назви; сьогодні важко коментувати засвідчені антропоніми XVII ст. однозначно через те, що, очевидно, не завжди коректна транслітерація первинних записів у Дефтері, це стосується головно різночитання ζ (İmeç, İmenceç), ξ (İniç, İvaçıs), і після приголосного (İstovim, İzvenilo) тощо; проаналізувавши фрагмент антропонімії «Дефтера Муфассала 1681 року» свідчить про те, що система українських власних назв історично і територіально об'єднана.

Ключові слова: антропонімія, запозичені імена, твірні основи, власні назви людей, «Дефтер Муфассал 1681 року».

Постановка проблеми. Український онімікон формувався впродовж багатьох століть. Тому важливим завданням сучасної ономастики є створення вичерпного банку даних антропонімів, які функціонують тепер і засвідчені в історичних джерелах. Таким способом зможемо констатувати існування українського онімного простору в діахронії. Поява нових джерел інформації, зокрема історичної пам'ятки XVII ст. «Дефтера Муфассала 1681 року», сприяє оприлюдненню та студіюванню твірних основ антропонімів, словотвірних засобів, які репрезентовані в онімах, що виокремлені з джерельної бази XVII ст.

Аналіз досліджень. Матеріал статті зможемо використати для укладання «Словника антропонімів Поділля XVII ст.». Українська лексикографія має значні напрацювання в царині антропонімії [Редько 2007; Скрипник, Дзятківська 2005; Словник прізвищ 2002; Слюсар 2005; Трійняк 2005; Фаріон 2001; Чучка 2005; Чучка 2011]. Вагомим внеском у вирішенні проблеми формування повного переліку антропонімів є праці В.П. Шульгача [Шульгач 2008; Шульгач 2015; Шульгач 2016; Шульгач 2017; Шульгач 2018, Шульгач 2019], однак залишається поза увагою значний масив власних назв людей, які «приховані» в маловідомих пам'ятках, до яких

належить «Дефтер Муфассал 1681 року». Опрацювання індексу онімів цього джерела сприятиме поповненню українського антропонімікону в діахронії. Тому **метою** статті є аналіз власних назв, засвідчених у «Дефтері Муфассалі 1681 року». *Щоб досягти мети, визначаємо такі завдання:* 1) ознайомити читача з маловідомою турецькою історичною пам'яткою «Дефтером Муфассалом 1681 року»; 2) виокремити українські антропоніми XVII ст.; 3) провести аналіз власних назв людей та порівняти їх із сучасним українським антропоніміконом; 4) виявити ті оніми, які на сучасному етапі не зафіксовані.

Методи та методика дослідження. У статті використані описовий метод і методи аналізу, систематизації та порівняння. Для аналізу обрано понад 200 антропонімів на І–Ж.

Виклад основного матеріалу. «Дефтер Муфассал 1681 року» – турецька історична пам'ятка, яка уможливує вивчення соціально-економічних й певною мірою політичних відносин в Османській імперії (Порті), починаючи з XV ст. Це – детальні переписи (mufassal у перекладі означає «докладний») провінцій імперії – еялетів (eyalet), які містять назви міст (kal'e), містечок (vares), сіл (kariye), відомості про підвладне, головно християнське, на-

селення (re'aya), що повинно було сплачувати податки й різні додаткові побори натурою і готівкою [Крикун 2011, с. 603]. У Порті традиційно документація велася турецькою мовою, але арабською графікою. «Дефтер Муфассал 1681 року» оприлюднив відомий польський історик Даріуш Колодзейчик. У книзі (Dariusz Kołodziejczyk. The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe. Part I: Text, Translation, and Commentary / Dariusz Kołodziejczyk. – Kyiv – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2004. – 672 p., 6 maps.) він як укладач і автор коментарів наводить текст Муфассала сучасною турецькою мовою, транскрибуючи латинкою.

Рукопис «Дефтера Муфассала 1681 року» – це книга, у якій текст займає 361 сторінку. Муфассал опубліковано на основі мікрофільму цього рукопису, який зберігається в Головному Османському архіві у Стамбулі (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Детальний палеографічний опис цієї пам'ятки подає Д. Колодзейчик у вступі. Документ не має ні заголовка, ні дати. За аналогією до подібних документів інших провінцій Порти, Д. Колодзейчик називає його Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe. Хто ж уклав цей важливий для Порти документ? На основі записів географічних та власних назв людей Д. Колодзейчик обґрунтував походження укладачів муфассала. Встановлено, що вони вихідці з південнослов'янських земель (Болгарії, Македонії, Боснії) [Kołodziejczyk 2004, с. 31]. Укладачів супроводжували турецькі військові. Загальний нагляд за переписом населення Кам'янецького, Язловецького, Барського і Меджибізького санджаків Подільського еялету здійснював Ахмед-паша – дефтердар – скарбник Порти.

«Дефтер Муфассал 1681 року» має дві частини. Перша репрезентує річні доходи султана і кам'янецького бейлербея з аялету, кількість промислів та наявність дозволів на підприємницьку діяльність, перелік володінь великого візира Ахмеда-паші Кьопрюлю-заде [Kołodziejczyk 2004, с. 73–78].

У другу частину входить перелік назв усіх зареєстрованих поселень (844) і поіменний реєстр дворів та їх господарів [Kołodziejczyk 2004, с. 79–277, 300–453]. Д. Колодзейчик вважає, що за кількістю зафіксованих поселень та їхніх назв муфассал є найбільш вичерпним джерелом для Подільського воєводства аж до ХХ ст. [Kołodziejczyk 2004, с. 1]. Слід зазначити, що проблем із ідентифікацією назв географічних об'єктів та записом власних назв у цій історичній пам'ятці було багато, головна причина в тому, що назви дуже багатьох поселень у муфассалі орієнтовані на їхнє польське звучання [Крикун 2011, с. 612–614]. Однак примітно, що антропонімікон українського населення, що переважало на Поділлі, все ж передається в пам'ятці наближено до українського звучання (Mihaylo, Ulas, Yurko). У Муфассалі відчутний вплив норм турецької мови в записах ойконімів та антропонімів, зокрема було обов'язкове подання літери **İ** на початку тих із них, які мали збіг **s** і **z** з іншими приголосними (Iskala, Izvan). Будемо

розглядати в статті саме ці назви, які отримали турецьке нашарування – початкове **İ** (напр., İspiridon, İstanko) і **ti**, які в українській мові починаються на **і** (напр. Ілценко, Іваско). У тексті подаватимемо всі варіанти назв, адже в окремих випадках назви з початковим **İ** залишилися в українському антропоніміконі і до сьогодні. Яскравим прикладом цього є зафіксований в Дефтері онім İstanenko, а сьогодні маємо такі варіанти: Істаненко, Станенко.

Видання Дефтера Муфассала [Kołodziejczyk 2004] має чітку структуру. Він складається з переднього слова, у якому професор Віктор Остапчук детально представив процес підготовки цього історичного джерела (від ідеї до її реалізації) та вступної частини, в якій Д. Колодзейчик описав історичні події, які відбувалися на території частини Поділля – у кінці ХVІІ ст. Османської провінції, зосередився на аналізі змісту, організації, призначенні, функції та фізичного опису Дефтера Муфассала. Особливої уваги заслуговує та частина праці, у якій репрезентовано османський реєстр як мовне, топографічне, демографічне та економічне джерело. У цій частині роботи розписано принципи публікації цього історичного джерела, подано легенди та нотатки про турецьку та українську транскрипції, важливим для читача є параграф «Як читати Дефтер». Для ономаста дорожочинними є параграфи, присвячені антропонімії та топонімії [Купчинська 2021, с. 282–283].

Текст Дефтера Муфассала – це описи міст та сіл Кам'янецького, Меджибізького, Барського та Язловецького санджаків. Особливої наукової ваги має довідковий апарат цього видання. Представлено десять *таблиць* (1. Османські намісники Кам'янецького аялету; 2. Ідентифіковані та невідомі місцевості, зареєстровані в муфассалі; 3. Населені та безлюдні місцевості на Османському Поділлі; 4. Християнське та єврейське населення Османського Поділля; 5. Найпопулярніші населені пункти Поділля; 6. Реальні та майбутні доходи в Османському Поділлі тощо), *карти* (1. Територія навколо Сатанова (із вставкою: Кучманський шлях в межах Поділля); 2. Місцевість навколо Чорного Острова та Плоскирова; 3. Місцевість навколо Меджибіжа та Константинова; 4. Місцевість навколо Язловця; 5. Місцевість навколо Кам'янця; 6. Місцевість навколо Бару), *гlossарій, індекси* антропонімів (Українські (руські) та деякі польські імена (крім поляків у Кам'янці); імена поляків, зареєстрованих у Кам'янці (лише християнські імена); єврейські імена; вірменські імена; грецькі, болгарські та південнослов'янські імена), ойконімів та інших географічних та етнічних назв. Дуже інформативним серед додатків є конкорданс турецьких відповідників українських власних назв. В «Індексі власних назв» подано чотири позиції: 1) транскрипція (запис латинкою того, як звучала назва); 2) арабське написання; 3) інтерпретація власної назви; 4) сторінка в Дефтері. У статті опускаємо арабський запис та потрактування цієї назви Д. Колодзейчиком, для нас дуже важливим є транскрибоване українське звучання антропоніма. Ми не можемо

бути абсолютно впевненими в тому, що цей запис української власної назви правильний, але ми переконані, що затранскрибовані форми антропонімів максимально наближаються до реального звучання цих онімів у XVII ст. Доказом цього є: 1) сучасні відповідники-пропріативи; 2) похідні форми від зафіксованих в Дефтері антропонімів. Тому, аналізуючи український антропонімікон цього історичного турецького джерела, будемо обов'язково зважати на цих два аспекти [Купчинська 2021, с. 282–283].

İç [325] (*Іч/Іць (Isaak) < *Іч/Іць < можливо, від Іконій, Ікар (Тр., с. 149)). Сьогодні виявлено лише 19 носіїв прізвища Іць, засвідчено низку споріднених прізвищ на сучасному етапі: Іценко, Іцкович, Іцков, Іцко. Варіант Іч не засвідчений <https://ridni.org/karta/>. Однак він існував, бо зафіксовано антропонім Ічко, у якому його виявлено.

İçko [136, 233, 303, 335, 361] (Ічко/Іцько < *Іч/Іць + -к(о) < правдоподібно, від Іконій, Ікар (Тр., с. 149) або Ісак (ДМ, с. 544)). Сьогодні обидва варіанти функціонують на рівні прізвищ: Ічко має 25 носіїв (пор. Іченець), а Іцько – 5 одиниць.

İflasko [99] (*Іфласко/*Фласко < *Іфлас/*Флас + -к(о) < можливо, від Влас (Тр., 72) або Флавій (ДМ, с. 544)). У сучасному українському антропоніміконі не виявлено таких назв, але маємо таке засвідчення: Mary Flasko (1915) <https://ridni.org/karta/>.

İhnat [29, 33, 36, 42–43, 51, 53, 55, 62–63, 72, 76, 84, 88–89, 102, 108, 113–14, 118, 121, 125–27, 131, 133, 140, 144–46, 149, 152, 154–56, 165–66, 169, 178–79, 185, 210, 215, 218, 226, 228, 231, 235, 242, 245–48, 257, 263, 268, 279, 282, 301, 303, 309–10, 325, 328, 340–42, 358, 366] (Ігнат/Гнат (< Гнат, Ігнат, Ігнатій (Тр., с. 90–91)). У XVII ст. антропоніми Ігнат/Гнат головню функціонували як імена, а на сучасному етапі маємо 726 од. прізвища Ігнат і 430 од. Гнат <https://ridni.org/karta/>.

İhnatçenko [93–94] (Ігнатченко/Гнатченко (< Ігнат/Гнат + -к(о) < Ігнат, Гнат, Ігнатій (Тр., с. 90–91)). Обидва варіанти антропоніма збереглися до сьогодні, зафіксовано 968 носіїв прізвища Ігнатченко та 434 – Гнатченко <https://ridni.org/karta/>.

İh[n]atçenko [94] (*Іг[н]атченко/Г[н]атченко (< Іг[н]ат/Г[н]ат + -к(о) < Ігнат, Гнат, Ігнатій (Тр., с. 90–91)). У Дефтері відновлена автором покажчика літера **н** споріднює цей антропонім з попереднім, однак на сучасному етапі зафіксоване прізвище (342 од.) <https://ridni.org/karta/> Гатченко, яке не має ніякого семантичного стосунку на рівні твірної основи до Гнатченко.

İhnatenko [178] (Ігнатенко/Гнатенко (< Ігнат/Гнат (Тр., с. 90–91) + -енко). Обидва варіанти дуже популярні на всій території України: Ігнатенко – 12786 од., Гнатенко – 4214 носіїв <https://ridni.org/karta/>.

İhnatey [159] (Ігнатей/*Гнатей (< Ігнат/Гнат (Тр., с. 90–91) + -ей (пор. Микитей, Пилипей. Суфікс -ей, доданий до власного імені, надає йому зменшеного, а разом із тим якогось шанобливого відтінку (Ред., с. 119)). Антропонім Гнатей не функціонує на сучасному етапі ні як прізвище, ні як ім'я. Прізвище Ігнатей сьогодні мають 6 носіїв <https://ridni.org/karta/>.

İhnatıy [277] (Ігнатій/Гнатій (< Ігнатій/Гнатій (Тр., с. 90–91)). У турецькій пам'ятці антропонім Ігнатій репрезентує низку імен. У сучасному українському антропоніміконі обидва варіанти трансонімізувалися в прізвища, засвідчено 63 од. – Ігнатій і Гнатій – 62 од. <https://ridni.org/karta/>.

İhnatko [233] (Ігнатко/Гнатко (< Гнат, Ігнат (Тр., с. 90–91) + -к(о)). Тепер Ігнатко/Гнатко функціонує і на рівні імен, і на рівні прізвищ (Ігнатко – 496 носіїв, а Гнатко – 708 <https://ridni.org/karta/>.

İhor [241] (Ігор (< Ігор (Тр., с. 147–148)). Ігор як ім'я в Україні дуже популярний, а як прізвище, яке є наслідком трансонімізації, є в трьох носіїв <https://ridni.org/karta/>.

İhoraş [171] (*Ігораш < Ігор (Тр., с. 147–148) + -аш (пор. Дмитраш, Лукаш (Ред., с. 115)). Ні як ім'я, ні як прізвище нам не вдалося зафіксувати на сучасному етапі цей антропонім. І відповідно й наступний також.

İhoraşko [171] (*Ігорашко < Ігораш + -к(о) < Ігор (Тр., с. 147–148) + -аш (пор. Дмитраш, Лукаш (Ред., 115)).

İhorıy [171–72, 190] (*Ігорій < Ігор (Тр., 147–148) + -ій (пор. Карпій, Павлій (Ред., с. 137)). Така форма антропоніма втрачена в сучасному антропоніміконі

İhotas [275] (*Іготас < Гота + ас (пор. Курилас, Юрас (Ред., с. 112) < Іг (можливо, пов'язано із Ігнат, Ігор? (пор. рос. Игоша <https://lexicography.online/onomastics/superanskaya>) + ота (пор. Джигота, Лагота (Ред., с. 148)). Цей антропонім не зберігся.

İjdanko [104] (*Іжданко/Жданко < Ждан (Тр., с. 137) + -к(о)). До сьогодні зберігся варіант Жданко, є 43 носії цього прізвища <https://ridni.org/karta/>.

İlaçenko [323] (*Ілаченко < Ілак (Тр., с. 151) + -енк(о) < Іл(я/ьо) + -ак (пор. Микитчак, Юрчак (Ред., с. 107)) < Ілля). Нам не вдалося віднайти таке прізвище на сучасному етапі.

İlaş [20, 175, 225] (Ілаш (Тр., с. 151) < Іл(я/ьо) + -аш (пор. Петраш, Федаш (Ред., с. 115) < Ілля). Сьогодні зафіксовано 56 носіїв цього прізвища <https://ridni.org/karta/>.

İlçenko [94] (Ілченко/Ільченко < Ілко/Ілько + -енк(о) < Іл(я/ьо) + -к(о) < Ілля). Сучасний український антропонімікон представлений однією одиницею варіанта Ілченко і 14682 – Ільченко <https://ridni.org/karta/>.

İlçeyko [98] (*Ілчейко/*Ільчейко < Ілчей/Ільчей + -к(о) < Ілко/Ілько + -ей) (пор. Марфей, Веремей (Ред., с. 119) < Ілля). Обидва варіанти втрачені, однак антропонімна модель залишилась актуальною.

İleşan [122] (*Ілечан < Ілек/Ілик (Тр., с. 151) + -ан (пор. Сидоран, Юрцан (Ред., 111) < Іл(я/ьо) + -ек/-ик < Ілля). Зафіксований у Дефтері антропонім утрачений.

İleşko [236] (Ілечко < Ілек/Ілик (Тр., с. 151) + -к(о) < Іл(я/ьо) + -ек/-ик < Ілля). У сучасному українському антропоніміконі прізвище Ілечко функціонує (453 од.) <https://ridni.org/karta/>.

İleşenko [169] (*Ілейченко < Ілейко + -енк(о) < Ілей + -к(о) < Іл(я/ьо) + -ей (пор. Мар-

фей, Веремей (Ред., с. 119)) < Ілля). Як бачимо, частини засвідченого в Дефтері антропоніма Лейченко є на сьогодні, однак саме таку назву нам не вдалося виявити.

Ілейко [33, 40, 47, 50, 63, 66, 90, 185, 188, 272–73, 328, 351] (Ілейко < Ілей + -к(о) < Іл(я/ьо) + -ей) < Ілля). Цю назву як прізвище використовують 110 носіїв у сучасній Україні.

Іліса [128, 154] (*Іліса < очевидно, від Єлисей (др.-євр. 'ēlīšā' бог – порятунок; лат. Eliseus <https://lexicography.online/onomastics/superanskaya/%D0%B5/%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%B9>). Ні імені такого, ні прізвища на сучасному етапі ми не зафіксували.

Ілісей [172] (*Ілісей < очевидно, від Єлисей). Фонетичний варіант Ілісей у сучасному українському антропоніміконі не виявлений, однак є шість носіїв прізвища Єлисей <https://ridni.org/karta/>.

Ілія [141, 143, 154, 335, 343, 347] (Ілія < Ілія (Тр., 151) < Ілля). Зафіксовано на сучасному етапі лише одного носія фонетичного варіанта прізвища Ілія. Як ім'я цей антропонім репрезентовано в лексикографічних працях (Тр., с. 151).

Ілко [17, 20, 38–39, 42, 48, 53–54, 57, 64, 74, 81, 85, 94?, 98, 107, 110, 126, 138, 140, 148, 160, 185–86, 190, 236–37, 265, 268, 272, 304, 308–09, 327, 330, 334, 351, 355, 358, 361, 364, 366] (Ілко/Ілько < Іл(я/ьо) + -к(о) < Ілля). Обидва варіанти (з палатальним л і з твердим) функціонують у сучасному іменнику українців (Тр., с. 151–152).

Ілковіч [361] (*Ілковіч/Ільковіч/ Ілкович/Ількович < Ілко/Ілько + -овіч/-ович < Іл(я/ьо) + -к(о) < Ілля). Запис цієї назви в Дефтері можна сьогодні інтерпретувати по-різному. Варіант Ілковіч втрачений, Ількович має 285 носіїв, а Ільковіч – лише 4 носії та Ілкович – один носій. Причина непропорційної презентації цих варіантів, очевидно, криється в сучасних правописних нормах <https://ridni.org/karta/>.

Ілковінцій [185] (*Ілковінцій/ *Ільковінцій/ *Ілковинцій/ *Ільковинцій < *Ілковінко/ *Ільковінко/ *Ілковинко/ *Ільковинко + -ій < *Ілковін/ *Ільковін/ *Ілковин/ *Ільковин + -к(о) < Ілко/ Ілько + -ов + -ин/-ін < Іл(я/ьо) + -к(о) < Ілля). Ні один із варіантів назви до сьогодні не зберігся, хоч маємо репрезентовані в сучасній антропонімії актуальні форманти.

Ілунець [118] (*Ілунеч/ *Ілунеч/ *Ілунець/ *Ілунець + -еч(-ич)/ -ець (пор. Кирич, Хомич (Ред., с. 135), Данилець, Іванець (Ред., 126)) < Іл(я/ьо) + -ун (пор. Грицун, Федун (Ред., с. 156) < Ілля). Усі варіанти назви втрачені, але знову ж таки маємо зафіксовані суфікси, які поширені в сучасній антропонімії України.

Іля [18, 27–28, 64, 92, 118, 128, 168, 350] (Іля (Тр., с. 152) < Ілля). Як прізвище цю назву використовує два носії <https://ridni.org/karta/>, однак відомий омонімічний розмовний варіант імені.

Іляш [17–18, 49, 64, 81, 94, 141, 188, 240, 242, 245, 248, 274, 275, 285, 299, 302, 321] (Іляш < Іля + -аш (пор. Матяш, Юраш (Ред., с. 115) < Ілля).

Сьогодні зафіксовано 240 од. такого прізвища <https://ridni.org/karta/>.

Імець [44] (*Імеч/ *Імець < Ім? (пор. Іменко, Імин (Тр., с. 124) + -еч(-ич)/ -ець (пор. Кирич, Хомич (Ред., 135), Данилець, Іванець (Ред., с. 126)) < Євмен). Обидва варіанти не збереглися до сьогодні, але спостерігаємо діяхронне функціонування словотвірних суфіксів.

Імілан [298] (*Імілан/ *Імилан < Єміліан, Омелян, Емілій). Фонетичні варіанти XVII ст. втрачені на рівні прізвищ. Однак цей антропонім у Дефтері використовується як ім'я. Тому не слід відкидати імовірності функціонування фонетичного варіанта на рівні власної назви людини на сучасному етапі, хоч такого нема зареєстрованого (Тр., с. 269–270).

Імілія [155] (*Імілія < Емілія). Нам не вдалося зафіксувати сьогодні такого варіанта назви ні на рівні імен, ні на рівні прізвищ.

Імілян [39] (*Імілян/ *Імілян < Єміліан, Омелян, Емілій). Обидва варіанти антропоніма XVII ст. занепали, однак вони свідчать про широкий діяхронний спектр варіантності українських власних назв.

Імладенко [230] (*Імладенко/ *Младенко (пор. Молоденко (13 носіїв) < Імлад/Млад + -енко). Неповноголосні варіанти прізвища втрачені, однак є споріднені: Младьонов, Младінов <https://ridni.org/karta/>.

Імлатан [51] (*Імлатан < ?). На жаль, важко визначити твірну основу цього втраченого антропоніма, але маємо репрезентовані суфікси (-ат, -ан), які актуальні і в сучасній антропонімії системі України.

Іриш [342] (*Іриш/ *Іриш < Ір (пор. Ірха, Іршан, Іршко (Тр., 157)) + -иш/ -иш (пор. Гавриш, Павлиш (Ред., 136)) < Іринарх, Іриней?). Обидва варіанти занепали, однак сьогодні маємо споріднені.

Ірмас [169] (*Ірмас < Ірм (пор. Єрм, Ярмаль, Єрмаш/Ярмаш (Тр., с. 133–134) (< Єрмія, Єрмолай) або Ірма + -ас (пор. Демидас, Федас (Ред., 112)).

Ірменець [172] (*Ірменеч/ *Ірменець < Ірмен ? + -еч(-ич)/ -ець < Ірм (пор. Єрм, Ярмаль, Єрмаш/Ярмаш (Тр., 133–134) + -ен (пор. Баден, Груден (Ред., с. 121)). Складно точно визначити зв'язок із твірною основою. Можливо, назва здеформована. Обидва варіанти втрачені.

Ірменотенко [113] (*Ірменотенко < Ірменот(а) + -енко < Ірмен + от(а) (пор. Дребота, Гургота (Ред., с. 148) < Ірм (пор. Єрм, Ярмаль, Єрмаш/Ярмаш (Тр., 133–134) + -ен (пор. Баден, Груден (Ред., 121)). Назва занепала.

Ірмія [172] (*Ірмія < Єрмія (Тр., с. 133)). І як ім'я, і як прізвище цей антропонім сьогодні не зафіксовано.

Ірочік [358] (*Ірочік/ *Ірочик < *Ірок + -ик/-ік (пор. Гнатик, Гриник (Ред., с. 128) < *Ір + -ок (пор. Назарок, Федючок (Ред., с. 146) < Іриней, Іриній (Тр., с. 157)). Такі варіанти власних назв не існують в сучасному українському антропоніміконі, але маємо репрезентовані суфікси (-ик/-ік, -ок), які тепер дуже поширені.

Ірсім [65] (*Ірсім/ *Ірсим (пор. Урсул) < Ірс/ Ірс (?) + -им/-ім (пор. Борим, Гудим (Ред., с. 131)). Ні один із варіантів не зберігся.

İrsul [27] (Ірсул (пор. Урсул) < Ірс (пор. Урс (Тр., с. 369)) + -ул (пор. Мікул, Радул (Ред., с. 154)). На території сучасної України маємо лише одного носія прізвища Ірсул, а Урсул, до прикладу, зреалізоване 977 одиницями <https://ridni.org/karta/>.

İsa [127] (Іса (пор. Іся (Тр., с. 158) < Ісак або Ісай (ДМ, с. 545)). У сучасному антропоніміконі засвідчено 5 од. прізвища Іса <https://ridni.org/karta/>.

İsa [108] (*İsa < Ісак або Ісай (ДМ, с. 545)). Назва втрачена.

İsaçenko [109–10] (Ісаченко < Ісак + -енк(о)). Прізвище Ісаченко поширене на території України (1786 од.) <https://ridni.org/karta/>.

İsaçeyko [178] (*Ісачейко < Ісак + -ейк(о) (пор. Данилейко, Івасейко (Ред., с. 120)). Антропонім XVII ст. втрачено.

İsak [19, 40, 146] (Ісак < Ісак (Тр., с. 158)). Ім'я Ісак і його варіанти широко представлені в сучасному антропоніміконі України, і омонімічне прізвище репрезентоване 1291 од. <https://ridni.org/karta/>.

İsay [20, 42, 118, 210] (Ісай < Ісай (Тр., 158)). І прізвище (438 од.), й ім'я засвідчені на сучасній мапі України.

İsay [155, 322] (*İsay < Ісай (Тр., 158)). Фонетичний варіант Ісай втрачений.

İsayçenko [20] (Ісайченко < Ісайко + -енк(о) < Ісай + -к(о) < Ісай). Зафіксовано сьогодні 162 носії цього прізвища.

İsayeç [118] (*Ісаець/Ісаєч < Ісай + -еч(-ич)/-ець (пор. Кирич, Хомич (Ред., 135), Данилець, Іванець (Ред., с. 126) < Ісай). Обидва варіанти втрачені, але засвідчено споріднені Ісаєв, Ісаєнко.

İsayenko [114, 226] (Ісаєнко < Ісай + -енк(о)). Це прізвище дуже поширене і сьогодні, маємо 3575 фіксацій <https://ridni.org/karta/>.

İsayko [63, 116] (Ісайко < Ісай + -к(о)). Засвідчено на сучасному етапі 301 носія <https://ridni.org/karta/>.

İsfırteç [134] (*Ісфірїтеч/Ісфірїтець/Ісфїрїтеч/Ісфїрїтець/Ісфїрїтеч/Ісфїрїтець/Ісфїрїтець/Ісфїрїтець/Ісфїрїтець/Ісфїрїтець < Свирид (Свиридон, Спиридон) + -еч(-ич)/-ець). Усі варіанти цього прізвища XVII ст. занепали. Можливо, що назва була частково здеформована.

İshak [278] (Ісхак < Ісхак lexicography.online/onomatics/superanskaya/i/исхак). Сучасний український антропонімікон містить цю назву. Так, прізвище Ісхак має двоє носіїв.

İsidor [108, 260, 322] (*Ісїдор/Ісїдор/Сїдор < Сїдїр/Сїдор). Варіанти з початковим і втрачилися на рівні прізвищ, поширеним є Сїдор (3167 од.) <https://ridni.org/karta/>. Щодо імен, то маємо сучасне жіноче ім'я Ісїдора/Ізїдора (Тр., 158).

İsiduh [350] (*Ісїдух/Ісїдух/Сїдух/Сїдух < Ісїд/Ісїд/Сїд/Сїд + -ух (пор. Петрух, Янух (Ред., с. 160) < Сїдїр). Перших два варіанти на сучасному етапі не зафіксовано, щодо третього, то маємо вісім носіїв цього прізвища <https://ridni.org/karta/>. Четвертий варіант нам не вдалося виявити.

İsidus [259] (*Ісїдус/Ісїдус/Сїдус/Сїдус < Ісїд/Ісїд/Сїд/Сїд + -ус (пор. Гринус, Климус (Ред., с. 158) < Сїдїр). Ні один із цих варіантів не про-

слідковується в сучасному українському антропоніміконі.

İsimeklo [286] (*Ісїмекло/Ісїмекло/Сїмекло/Сїмекло < (Ісїмек/Ісїмек/Сїмек/Сїмек + -л(о) (пор. Стисло, Скобло (Ред., с. 143)). Назва із затемненою твірною основою, можливо, спотвореною. Ні один із варіантів не спостерігаємо тепер.

İsimoyla [341] (*Ісїмойла/Ісїмойла/Сїмойла/Сїмойла (пор. Joren Simoila (1672)) <https://ridni.org/karta/> < Самойло ?). Усі варіанти занепали.

İsimorsenko [104] (*Ісїморсенко/Ісїморсенко/Сїморсенко/Сїморсенко < Ісїморс/Ісїморс/Сїморс/Сїморс + -енко). Твірна основа затемнена, а суфікс свідчить про українську модель прізвища.

İskabarın [99] (*Іскабарїн/Іскабарин/Скабарїн/Скабарин < Іскабар/Іскабар/Скабар/Скабар + -їн/-ин < Іскаб/Іскаб/Скаб/Скаб + -ар (пор. Гонтар, Куцар (Ред., с. 112)). Можливо, твірна основа цього антропоніма пов'язана з апеллятивом скаб(а) (Ред., II, с965). Ні один із цих варіантів не зберігся.

Наступні три антропоніми містять спільну твірну основу Іскар/Скар (пор. Скарупа, Скаруцька <https://ridni.org/karta/>), яку варто, очевидно, пов'язувати з іє. *sker-/*sker- – випорожнятися (ЕСУМ V, с. 266).

İskareç [237] (*Іскареч/Іскарець/Скареч/Скарець < Іскар/Скар + -еч/-ець).

İskaronus [52] (*Іскаронус/Скаронус < Іскарон(ь)/Скарон(ь) + -ус (пор. Дмитрус, Матус (Ред., 158)) < Іскар/Скар + -он(ь) (пор. Яронь (Ред., с. 147)).

İskarula [363] (*Іскарула/Скарула < Іскар/Скар + -ул(а) (пор. Савула, Стецула (Ред. с. 154)). Ні один варіант із цих трьох антропонімів не дійшов до нашого часу.

İskelka [64] (*Іскелка/Скелка < Іскел(я)/Скел(я) + -к(а). Цей антропонім відапеллятивного походження. Пов'язувати його слід із іє. *(s)kel- – різати, *kel- – бити (ЕСУМ V, с. 262). У сучасному антропоніміконі спостерігаємо споріднені назви: Скелева, Скелев <https://ridni.org/karta/>, однак засвідчених у XVII ст. варіантів сьогодні нам не вдалося зафіксувати.

İskolodım [98] (*Ісколодім/Ісколодим/Сколодім/Сколодим < Ісколод/Сколод + -им/-ім (пор. Борим, Гудим (Ред. с. 131)). Засвідчений антропонім пов'язаний із: колода, сколоти, що, очевидно, споріднений із *kolti – рубати, розсікати, розщеплювати, колоти (ЕСУМ II, с. 517). Ні один із варіантів не зберігся до сучасного етапу.

İskolom [104] (*Ісколом/Сколом (пор. Skolom (1911–1954) <https://ridni.org/karta/>)). На сьогодні нам не вдалося знайти такого антропоніма. Можливо, це здеформована назва. Щодо її походження, то маємо припущення, що вона пов'язана з: сколомутити/скаламутити, коломітний (ЕСУМ II, с. 519).

İskopenec [104] (*Іскопенеч/Іскопенець/Скопенеч/Скопенець (Скопенко, Скопенюк, Скопень, Скопенков <https://ridni.org/karta/>) < скоплений + -еч/-ець). Усі варіанти антропоніма занепали.

İskoy [314] (Іской/Ской < Іской, можливо з гр. iskō – думати, висловлюватися <https://lexicography>.

online/onomastics/superanskaya/и/иской). Правдоподібно, у Дефтері йдеться про рідкісне тепер ім'я, яке зафіксоване в сучасному українському іменнику (Тр., с. 159), засвідчено й одного носія прізвища Ской <https://ridni.org/karta/>. Із цим антропонімом пов'язані наступні два засвідчення в Дефтері.

İskoyeç [139] (*İskoeç/*İskoeçь/*Скоєч/*Скоєць < Иской + -еч/-ець). Маємо сучасні споріднені назви: Іскович, Ісков <https://ridni.org/karta/>, однак засвідчені в XVII ст. антропоніми не збереглися.

İskoyenko [302] (*İskoєnko/*Скоєnko < Иской + -енко). Обидва варіанти занепали.

İskuran [361] (*İскуран/*Скуран (пор. Стиран (Ред. II, с. 1014)) < Скур (< скурати – виграти, добути, одержати, дістати (ЕСУМ V, с. 292) + -ан (пор. Бажан, Продан (Ред., с. 111)). Сьогодні обидва варіанти не вдалося підтвердити, однак існують споріднені назви: Іскуратова, Скуратов, Скуратівський <https://ridni.org/karta/>.

İsliṣa [137] (*İслиша/* Іслиша/*Сліша/Слиша < слыхати, слыхати, слыхи (ЕСУМ V, с. 301)). На сьогодні лише один із чотирьох варіантів функціонує в сучасному антропонімі, є сім носіїв прізвища Слиша <https://ridni.org/karta/>, однак маємо спільнокореневі власні назви: Слиш, Слишик, Слишко, Слишка та ін.

İsmernik [303] (*İсмернік/*Ісмерник/*Смернік/*Смерник (пор. Mendel Smernic (1866–1937) <https://ridni.org/karta/>, Смирний (Ред. II, с. 981)) < правдоподібно, цей антропонім семантично пов'язаний із смирний (пор. схв. смєран – скромний, лагідний, покірний (ЕСУМ V, с. 322)) + -ик (пор. Рудик, Смілик (Ред., с. 129)).

İsodor [258] (*İсодор/*Содор (пор. Sofia Sodor (1884) <https://ridni.org/karta/>) < Сидор, Ісидор/Ізидор (Тр., с. 336)). У сучасному антропонімі ці назви втрачені.

İspiridon [148] (*İспірідон/*Іспіридон/Спірідон/Спиридон < Спиридон (Тр., 346)). Сьогодні ім'я Спиридон функціонує, однак маємо й омонімічні прізвища: Спірідон (5 од.) та Спиридон (18 од.) <https://ridni.org/karta/>.

İspirus [342] (*İспірус/*Іспірус/*Спірус/*Спирус (пор. Maria Spirus (1776)) < Іспір/Спир(а) (Тр., с. 326) + -ус (пор. Гринус, Левус (Ред., с. 158) < Спиридон). Усі варіанти втрачені.

İstaçidor [275] (*İстачідор/*Істачидор/*Стачідор/*Стачидор < можливо, від стачити – вистачати, постачати (ЕСУМ V, с. 403) + -ор (стачит(д)ор – той, хто постачає)). Ні один із варіантів назви не дійшов до наших днів.

İstafiy [32, 56, 62, 82?, 91, 149, 182] (*Істафій (пор. Істафійєв)/Стафій (пор. Стафійчук, Стафіняк) < Євстафій (Тр., с. 125)). На сьогодні засвідчено 63 од. прізвища Стафій <https://ridni.org/karta/>. Зафіксований омонімічний варіант власного імені (Тр., с. 276).

İstah [43, 169, 174] (*Істах/Стах < Стах (Тр., с. 276) < Євстафій (Тр., 125)). Зафіксовано 560 носіїв прізвища Стах <https://ridni.org/karta/>.

İstanenko [139, 272] (Істаненко/Станенко < Стан (< Станіслав, Станімир, Нестан і подібні) +

-енко). Обидва варіанти засвідчені в сучасному антропонімі: Істаненко 1 од., а Станенко – 56 од. <https://ridni.org/karta/>. Маємо чимало й споріднених назв: Стан, Станкевич, Станько та ін.

İstanilan [19] (*Істанілан/*Істанілан/*Станілан/*Станілан (пор. Stanilan (1970) <https://ridni.org/karta/>) < Станіло (< Стан (< Станіслав, Станімир, Нестан і подібні) + -ил(о) (пор. Журило, Синило (Ред., с. 131) + -ан (пор. Процан, Федоран (Ред., с. 111)). Усі варіанти XVII ст. втрачено, але антропонімічний матеріал свідчить, що всі засоби і способи творення збереглися до сьогодні.

İstanko [161] (*Істанко/Станко < Стан (< Станіслав, Станімир, Нестан і подібні) + -к(о) (пор. Гнатко, Захарко (Ред., с. 14)). На сучасному етапі виявлено 664 од. прізвища Станко <https://ridni.org/karta/>.

İstarunik [309] (*Істарунік/*Істаруник/*Старунік/*Старуник < Старун (пор. Старунь (Ред. II, с. 1004)) + -ік/-ук) < С(с)тарий + -ун (пор. Тихун, Хорошун (Ред., с. 156)). Ні одного з чотирьох варіантів антропоніма не виявлено на сьогодні, однак маємо споріднені назви: Старчак, Старчук (СЧ, с. 335).

İstas [49, 210, 266, 328, 334] (*Істас/Стас < Стасій, Станіслав (Тр., с. 347)). Стас популярне ім'я на сучасному етапі, а прізвище має лише 101 носій.

İstasimus [240] (*Істасімум/*Істасімум/*Стасімум/*Стасімум (пор. Louis A Stassimus (1890) <https://ridni.org/karta/>) < Стасіум/Стасіум + -ус (пор. Магус, Микус (Ред., с. 158) < Стас + -ім/-им (пор. Будим, Гудим (Ред., с. 131) < Стасій, Станіслав, Анастасій (Тр., с. 347)). Ні один із варіантів не зберігся.

İstaslan [54] (*Істаслан/*Стаслан (пор. Ann Stasslan (1847) <https://ridni.org/karta/>) < Істасло/Стасло + -ан (пор. Костан, Федоран (Ред., с. 111) < Стас + -л(о) (пор. Звізло, Койло (Ред., 143) < Стасій, Станіслав, Анастасій (Тр., с. 347)). Обидва варіанти занепали.

İstasuh [172] (*Істасух/*Стасух < Істас/Стас + -ух (пор. Дорух, Мацух (Ред., с. 160) < Стасій, Станіслав, Анастасій (Тр., с. 347)).

İstaş [359] (*Істаш/Сташ (пор. Сташків, Сташко, Сташок (Ред. II, с. 1007) < Істах/Стах + -*jъ < Стасій, Станіслав, Анастасій (Тр., 347)). На сьогодні засвідчено 20 носіїв прізвища Сташ <https://ridni.org/karta/>.

İstaşko [143] (*Істашко/Сташко < Істах/Стах + -к(о) < Стасій, Станіслав, Анастасій (Тр., с. 347)). Зафіксовано 1527 прізвищ Сташко на території всієї України <https://ridni.org/karta/>.

İstat [16] (*Істат/*Стат < Стат (пор. Остат (Тр., с. 276) < Євстафій (Тр., 125)). Обидва варіанти втрачені.

İsteç [18, 185, 234, 279] (*Істеç/*Істець/Стеç (пор. Стеçко (Тр., с. 349) /Стець (пор. Стець (Тр., с. 349) < Стеç/Стець < Степан). Варіанти з початковим **і** не засвоїлися, а прізвища Стеç маємо 13 од., а Стець – 3798 од. на сучасному етапі <https://ridni.org/karta/>.

İsteçenko [97, 109, 131, 236, 239, 313, 318] (*Істеçенко/Стеçенко/*Істеçенко/Стеçенко < Істеç/

Стеч/Істец(ь)/Стец(ь) + *-енко* < Степан). Збереглися форми без початкового *i*: Стеченко – 295 од., Стеценко – 12911 од. <https://ridni.org/karta/>.

ĭstece[n]ko [110] (*Істече[н]ко/*Стече[н]ко/*Істече[н]ко/*Стеце[н]ко). У цій формі зафіксованого в Дефтері антропонімі є відновлена **[n]**. Очевидно, запис був некоректний.

ĭstecko [97, 109–10, 135, 186, 231, 237, 247, 255, 265, 277, 298] (*Істецко/*Істецко/Стечко (пор. Stephani Stechko (1935))/Стецко < Істеч/Стеч/Істец(ь)/Стец(ь) < Степан). Споріднених антропонімів є в сучасному іменнику чимало (Тр. с. 348–350). Зафіксовано 478 од. прізвища Стецко <https://ridni.org/karta/>.

ĭstečuk [186] (*Істечук/*Істецу(ю)к/Стечук/Стецу(ю)к < Істеч/Стеч/Істец(ь)/Стец(ь) + *-ук* (пор. Глібчук, Кондратюк (Ред., 151) < Степан). Ця модель прізвища дуже поширена на території України. Сьогодні маємо 33 носії прізвища Стечук, 8789 – Стецюк і 8 носіїв – Стечук <https://ridni.org/karta/>.

ĭstefa [55, 173] (*Істефа/Стефа < Степан/Стефан (Тр., с. 348)). На сьогодні є лише один носій прізвища Стефа, щодо омонімічного імені, то воно доволі поширене.

ĭstefadyus [172] (*Істефадюс/*Стефадюс < Істефад(а)/Стефад(а) + *-юс* (пор. Баюс, Канюс (Ред., с. 158) < Істеф(а)/Стеф(а) + *-ад* (непоширений суфікс властивий для іменників жіночого роду, вказує на збірне значення [Полюга 2001, с. 375]). Цей суфікс рідко використовується в онімії, зокрема в антропонімії, однак існують і на сучасному етапі давні гідроніми Бершадь, Бершадка [СГУ, с. 46], Берладь, Birlad. «Суфікс *-ad, -jad* може кваліфікуватися як давньоєвропейський, але органічно успадкований слов'янами» (Цит. за: [Карпенко 1999, с. 44]). Засвідчена власна назва XVII ст. – яскравий приклад того, як запозичені морфеми входили в ужиток і на рівні української антропонімії < Степан/Стефан (Тр., с. 348)).

ĭstefan [16–20, 26–29, 31, 33–36, 39–40, 42, 157–65, 167–69, 17172, 174–75, 178, 180–82, 186, 188, 210, 215, 218, 225–26, 228, 231–33, 236–39, 241, 243, 248, 253, 257–60, 262, 265, 267, 272, 274, 277–78, 285–86, 294, 298, 300–01, 303, 309, 313–15, 318–19, 321–25, 327–31, 333–34, 336, 340–41, 347, 349, 351–52, 357, 359, 361, 363] (*Істефан/Стефан < Степан/Стефан (Тр., с. 348)). Шляхом трансонімізації власна назва людини перейшла на рівень прізвища, сьогодні маємо його 30 носіїв.

ĭstefančenko [88] (*Істефанченко/Стефанченко < Істефанко/Стефанко + *-енко* < Істефан/Стефан + *-к(о)* < Степан/Стефан (Тр., с. 348)). На сьогодні маємо лише одного носія прізвища Стефанченко <https://ridni.org/karta/>.

ĭstefanenko [175, 178] (*Істефаненко/Стефаненко < Істефан/Стефан + *-енко* < Степан/Стефан (Тр., с. 348)). На сучасному етапі виявлено 475 од. прізвища Стефаненко <https://ridni.org/karta/>.

ĭstefanko [96, 169, 279, 330] (*Істефанко/Стефанко (пор. Стефанчук) < Істефан/Стефан + *-к(о)* < Степан/Стефан (Тр., с. 348)). На карті сучасної України зафіксовано 410 носіїв прізвища Стефан-

ко <https://ridni.org/karta/>.

ĭstefano [329] (*Істефано/*Істефаньо/Стефано/*Стефаньо < Істефан/Стефан + *-о(-'о)* < Степан/Стефан (Тр., с. 348)). У Дефтері презентована назва на *-о* без пом'якшення попереднього приголосного: Васьо, Изьо та ін. (Ред., с. 144). Однак міг бути здеформований запис. У сучасному антропоніміконі переважають оніми на *-'о*. Що ж до нашого матеріалу, то лише прізвище Стефано зафіксовано одинадцять разів <https://ridni.org/karta/>.

ĭstefec [229] (*Істефеч/*Істефець/*Стефеч/*Стефець < Істеф/Стеф + *-еч (-ич)* / *-ець* < Степан/Стефан (Тр., с. 348)). Ні один із варіантів цього антропоніма не відслідковується на сьогодні.

ĭstef[ɸ]ko [126] (*Істе[ф]ко/Сте[ф]ко < Істеф/Стеф + *-к(о)* < Степан/Стефан (Тр., с. 348)). Відтворена графема [ф] підтверджує зв'язок із уже зазначеним базовим іменем. У сучасному антропоніміконі виявлено лише 37 од. прізвища Стефко <https://ridni.org/karta/>, що ж до варіанта імені, то він дуже поширений.

ĭstefun [168] (*Істефун(ь)/ *Стефун(ь) (пор. Margareta Stefun (1883) <https://ridni.org/karta/>) < Істеф/Стеф + *-ун(-унь)* (пор. Павлун, Пазун (Ред., с. 156), Михалунь, Федунь (Ред., с. 157)) < Степан/Стефан (Тр., 348)). Засвідчені варіанти власної назви XVII ст. втрачені.

ĭstefuno [131] (*Істефун(ь)о/*Стефун(ь)о (пор. Стефуняк, Стефунько, Стефунко, Стефунин <https://ridni.org/karta/>) < Істефун(ь)/Стефун(ь) + *-о(-'о)* < Істеф/Стеф + *-ун(-унь)* (пор. Павлун, Пазун (Ред., 156), Михалунь, Федунь (Ред., с. 157)) < Степан/Стефан (Тр., с. 348)).

ĭsten [91, 253, 277] (*Істен(ь) (пор. Істенко/*Стен(ь) (пор. Стенько) < Істен(ь) /Стен(ь) (Тр., с. 348) < Степан/Стефан). Сьогодні маємо 171 од. прізвища Стень.

ĭstepah [167] (*Істепях/Степах < Істеп/Степ + *-ах* (пор. Ромах, Івах (Ред., с. 114)). Варіант Степах сьогодні функціонує і як ім'я, і як прізвище (15 носіїв) <https://ridni.org/karta/>.

ĭstepan [93] (*Істепан/Степан < Степан (Тр., с. 348)). Це ім'я поширене в Україні, маємо й омонімічне прізвище (242 од.) <https://ridni.org/karta/>, форма з початковим *i* занепала.

ĭstepko [285] (*Істепко/Степко (Тр., с. 348) < Істеп/Степ + *-к(о)*. Маємо 605 носіїв прізвища Степко <https://ridni.org/karta/>.

ĭstevan [17] (*Істеван/*Стеван (Тр., с. 348) (пор. Стевич (Чуч., с. 533), Стеванів, Стевчак, Стеванович Стевановська <https://ridni.org/karta/>) < Істепан/Степан. Обидва варіанти занепали.

ĭstevanenko [175] (*Істеваненко/*Стеваненко (пор. Трофим Стеваненко (2003)) < Істеван/Стеван + *-енко*.

ĭstevец [359] (*Істевеч/*Істевець/*Стевеч (пор. Nellie Stevch (1914)) / *Стевець (пор. Anna Maria Stevetz (1804)) < Істев(ан)/Стев(ан) + *-еч(-ич)* / *-ець* < Степан/Стефан (Тр., с. 348)). Ні один із варіантів антропоніма не зберігся.

ĭstoratko [54] (*Історатко/*Сторатко < Історат/Сторат + *-к(о)* < можливо, Стратон (ДМ, с. 547).

Нам не вдалося цей антропонім зафіксувати на сучасному етапі.

İstoroşenko [109] (*Історошенко/Сторошенко < Історох(ш)/Сторох(ш) + *-енко* < можливо, ця назва пов'язана зі сторошити – настовбурчувати (ЕСУМ, V, с. 429)). Маємо споріднені назви: Сторошук, Сторошко, Сторошева, Сторошчук і три носії прізвища Сторошенко <https://ridni.org/karta/>. Цілком імовірно, що могло відбутися оглушення прикінцевого основи (ж > ш).

İstorotenko [358] (*Історотенко/*Сторотенко (пор. Валентина Сторотенко (1908–1942)) < Історот/Сторот + *-енко* < можливо, від Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Цілком імовірно, що «неповноголосна» сполука **страт** «українізувалася» і перейшла в повноголосну. На сьогодні обидва варіанти занепали.

İstovim [341] (*Істовім/*Істовим/*Стовім/*Стовим < Істов/Стов + *-им* (пор. Будим, Кудим (Ред., с. 131)). Загальною залишається твірна основа цього антропоніма. Можливо, назва zdeформована. У таких варіантах сьогодні не зафіксовано.

İstoyan [140, 147] (*Істоян/Стоян < Істоян/Стоян (Тр., с. 352)). У сучасному українському антропоніміці маємо значну кількість прізвищ Стоян – 2470 од. <https://ridni.org/karta/>

İstradiy [38] (*Істрадій/*Страдій (пор. Страдна, Страдецька <https://ridni.org/karta/>) < Істрад/*Страд (очевидно, від страдати – страждати, терпіти (ЕСУМ, V, с. 429) + *-ій* (пор. Криклій, Терebій (Ред., с. 137)). Обидва варіанти занепали.

İstrafi [37] (*Істрафі/*Страфі < Істраф/Страф (пор. Євстрафій (Тр., с. 126) < Євстрат). Правдоподібно, назва спотворена, тому й нетипова для українського антропонімікону фіналь цього оніма.

İstras [106, 188] (*Істрас/*Страс (пор. Judith Stras (1938), Venuo Strass (1914)) < можливо, від Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Ні один варіант не засвідчений в українському антропоніміці.

İstrasenko [119, 227] (*Істрасенко/*Страсенко < Істрас/Страс + *-енко* < можливо, від Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). На сучасному етапі таких варіантів назв нема, але є споріднені: Страсевич, Страсюк, Страсевич <https://ridni.org/karta/>.

İstrasko [108] (*Істраско/*Страско < Істрас/Страс + *-к(о)* < можливо, від Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Обидва варіанти занепали.

İstratiç [179] (*Істратіч/*Стратіч/*Істратіч/*Стратіч (пор. Male Stratiç (1900)) < Істрат/Страт + *-ич/-іч* < Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Сьогодні цих назв не засвідчено, проте маємо споріднені: Стратійчук, Стратієнко, Стратій, Стратюк <https://ridni.org/karta/>.

İstratin [181, 332] (Істратін/*Стратін/*Істратин (пор. Істрагов, Істратій, Істрагенко/*Стратин (пор. Стратійчук, Стратієнко, Стратій, Стратюк <https://ridni.org/karta/>) < Істрат/Страт + *-ин/-ін* < Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). До сьогодні зберігся один із варіантів – Іс-

тратін (один носій).

İstratiy [17, 20, 64, 91, 102, 121, 147, 149, 168, 169, 172, 180] (Істратій/Стратій < Істрат/Страт + *-ій* < Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Обидва варіанти збереглися до сьогодні: Істратій – 98 од., Стратій – 619 од.

İstratko [120] (*Істратко/*Стратко (пор. Erma Stratko (1924)) < Істрат/Страт + *-к(о)* < Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Назви XVII ст. втрачені.

İstrato [168] (*Істрат(ь)о/*Страт(ь)о (пор. Anton Strato (1846) <https://ridni.org/karta/>) < Істрат/Страт + *-о(-'о)* < Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Обидва варіанти занепали.

İstratoneç [101] (*Істратонеч/*Стратонеч/*Істратонеч/*Стратонеч (пор. Albino Stratonek (1930) <https://ridni.org/karta/>) < Істратон/Стратон + *-еч(-ич)/-ець* < Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Усі чотири варіанти не вдалося зафіксувати в сучасному антропоніміці.

İstratul [138] (*Істрагул/*Страгул (пор. Abram-David Stratul (1858) <https://ridni.org/karta/>) < Істрат/Страт + *-ул* (пор. Крецул, Радул (Ред., с. 154)) < Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)).

İstratulasiy [33] (*Істратуласій/*Стратуласій < Істратулас/Стратулас + *-ій* < Істрагул/Страгул + *-ас* (пор. Демидас, Курилас (Ред., с. 112) < Істрат/Страт + *-ул* (пор. Крецул, Радул (Ред., с. 154)) < Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Назви XVII ст. занепали.

İstratulat [172] (*Істратулат/Стратулат < Істрагул/Страгул + *-ат* (пор. Курнат, Шкурат (Ред., с. 113) < Істрат/Страт + *-ул* (пор. Крецул, Радул (Ред., с. 154)) < Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Сьогодні засвідчено 657 носіїв прізвища Стратулат <https://ridni.org/karta/>.

İstreçko [277] (*Істречко/Стречко < Істрек/Стрек (можливо, від стрекотати (ЕСУМ, V, с. 436) + *-к(о)*). На сьогодні зафіксовано 7 носіїв прізвища Стречко <https://ridni.org/karta/>.

İsverec [32] (*Ісвереч/*Ісверець/*Свереч/*Сверець < Ісвер/Свер (можливо, твірна основа пов'язана з дієсловом сверенити – цвіркотати (ЕСУМ, V, с. 189) + *-еч(-ич)/-ець*). Усі варіанти антропоніма занепали.

İsvodnik [109] (*Ісводнік/*Ісводник/*Своднік/*Сводник (пор. John Svodnik (1884) <https://ridni.org/karta/>) < Ісвод/Свод (можливо, твірна основа пов'язана з дієсловом зводити – обдурювати, спокушувати (ЕСУМ, II, с. 251) + *-ник* (пор. Будник, Мірошник (Ред., с. 129)). Сьогодні не зафіксовано ні одного варіанта цього антропоніма, однак маємо споріднені назви: Сводніна, Сводцева.

İsyak [228] (Ісяк (пор. Ісь, Іся, Ісюк (Тр., с. 158) /*Сяк (пор. Mary Syack (1835) <https://ridni.org/karta/>) < Ісак). У сучасному антропоніміці засвідчено 13 носіїв прізвища Ісяк.

İşa [121] (*Іша (пор. Ішкова, Ішутін <https://ridni.org/karta/>) < Іс(ь) + *-ја* < Ісак, Ісай). Назва не збереглася.

ĭstatyŭ [145] (*Іштатій/*Штатій < Іштат/Штат + -iŭ < Стратон, Євстратій, Стратилат, Стратій, Стратоник (Тр., с. 352)). Обидва варіанти занепали.

ĭv [331] (*Ів (пор. Mary Ive (1837–1920) <https://ridni.org/karta/>) < Іван). Ця назва не збереглася.

ĭva [127] (Іва < Іван). Нам не вдалося засвідчити такого варіанта імені в сучасному іменнику, але є 6 носіїв прізвища Іва <https://ridni.org/karta/>).

ĭvaçış [188] (*Івачіш/*Івачиш < Івак (пор. Івака (Тр., с. 144) + -iŭ/-iu (пор. Гавриш, Даниш (Ред., с. 136)) < Іван). Ці варіанти антропоніма втрачено.

ĭvaçko [309] (*Івачко < Івак (пор. Івака (Тр., с. 144) + -k(o) (пор. Андрейко, Пронько (Ред., с. 136)) < Іван). Нам не вдалося зафіксувати це прізвище на сучасному етапі.

ĭvad [16, 18, 117, 120, 128] (*Івад < Ів + -ad (див. вище ĭstefadyus)) < Іван). Сьогодні нема такого антропоніма.

ĭvadçenko [280] (*Івадченко < Івадко + -енко < Івад + -k(o) < Ів + -ad < Іван). Такого антропоніма сьогодні нема, але маємо споріднені назви: Іваднєв, Іваднева <https://ridni.org/karta/>.

ĭvaduk [233] (*Іваду(ю)к < Івад + -ук (пор. Іванчук, Іващук (Ред., с. 151)) < Ів + -ad < Іван).

ĭvah [31, 60, 355] (Івах (Тр., с. 145) < Іван). Сьогодні в Україні маємо 1111 носіїв цього прізвища <https://ridni.org/karta/>.

ĭvahey [186] (*Івахей < (Івах (Тр., с. 145) + -eiŭ (пор. Пилипей, Томей (Ред., с. 119)) < Іван).

ĭvahnuŭk [225] (*Івахну(ю)к < (Івахно (Тр., с. 145) + -ук (пор. Пилипчук, Іващук (Ред., с. 151)) < Іван). У наш час зафіксовано лише прізвище Івахнюк (565 од.) <https://ridni.org/karta/>.

ĭvan [16–20, 26, 28–29, 31–35, 37–67, 71–77, 82, 84–85, 89–91, 93–103, 105–06, 108–10, 115–22, 124–28, 131–38, 141–52, 154–65, 167–70, 172, 174–75, 178–82, 185–86, 188, 190–91, 210, 215, 218, 225–28, 230–34, 236–43, 245–48, 253–54, 257–60, 262–66, 268, 272–79, 283–86, 294–95, 298–301, 303, 308–09, 311–16, 318–23, 325, 327–31, 333–36, 340–45, 347–55, 358–61, 363, 365–67] (Іван (319 од.)) <https://ridni.org/karta/>

ĭvanak [110] (*Іванак < Іван + -ак (пор. Андрийчак, Грицак (Ред., с. 107)).

ĭvanaško [126, 127, 144, 147] (Іванашко (Тр., с. 144) < Іванах + -k(o) < Іван + -ax (пор. Івах, Ромах (Ред., с. 114)). На сьогодні маємо 114 носіїв цього прізвища <https://ridni.org/karta/>.

ĭvançenko [91, 104, 322] (Іванченко < Іванко + -енко < Іван + -k(o)). Дуже поширене прізвище в сучасній Україні, маємо 16070 його носіїв <https://ridni.org/karta/>.

ĭvanço [54] (*Іванч(ь)о/Іванц(ь)о < Іванк(ч,ц)о + -o(-'o) < Іван). До сьогодні функціонують такі варіанти: Іванчо (597 од.), Іванцо (15 од.) та Іванцьо (84 од.).

ĭvançuk [149, 155, 359] (Іванчук < Іванко + -ук). Сьогодні зафіксовано 6085 од. <https://ridni.org/karta/>.

ĭvaneç [171, 231, 236] (*Іванеч/Іванець < Іван + -eç(-ич)/-eць). Прізвище Іванець має 3509 фіксацій <https://ridni.org/karta/>.

ĭvaneçko [103] (Іванечко < Іванеч/Іванець + -k(o)). Є 168 носіїв цього прізвища <https://ridni.org/karta/>.

ĭvanenko [28, 131, 322] (Іваненко < Іван + -енко). Дуже поширене сьогодні прізвище (12958 од.) <https://ridni.org/karta/>.

ĭvanik [92, 160, 198] (Іванік/Іваник < Іван + -ик/-ік (пор. Дмитрик, Костик (Ред., 128)). У сучасному антропоніміконі є обидва варіанти: Іванік – 204 од. та Іваник – 1692 од. <https://ridni.org/karta/>.

ĭvaniška [266] (*Іванішка/*Іванишка < Іваніш/Іваниш + -k(a) (пор. Лехмінка, Бакушка (Ред., с. 141) < Іван/Іван + -iŭ/-iu (пор. Павлиш, Станиш (Ред., с. 136)). Ні один із варіантів антропоніма не зафіксовано на сучасному етапі.

ĭvanko [40, 60, 75, 88, 90, 121, 143, 148, 151, 156, 159, 161, 188, 237–38, 313, 332, 340, 344] (Іванко < Іван + -k(o)). Засвідчено 731 од. цього прізвища <https://ridni.org/karta/>. Омонімічне ім'я дуже популярне сьогодні.

ĭva[n]ko [351] (Іва[н]ко < Іва[н] + -k(o)).

ĭvano [136, 335] (Іваньо/Івано < Іван + -o(-'o)). Обидва варіанти є сьогодні: Іваньо (283 од.) та Івано (28 од.) <https://ridni.org/karta/>.

ĭvanoçko [71, 322] (Іваночко < Іван + -очк(o) (пор. Климочко, Тимочко (Ред., 149)). Засвідчено 1326 носіїв цього прізвища.

ĭvanuk [269] (Іванук/Іванюк < Іван + -ук (пор. Пилипчук, Іващук (Ред., с. 151)). Є лише один носій варіанта Іванук, прізвище Іванюк має понад 10 тис. фіксацій <https://ridni.org/karta/>.

ĭvanus [145] (Іванус/*Іванюс (пор. Іванюсь, Іванюсько) < Іван + -us (пор. Левус, Канюс (Ред., с. 158)). Сьогодні варіант Іванус має 416 носіїв, а Іванюс не зберігся.

ĭvanusko [96] (*Івануско < Іванус + -k(o) < Іван + -us (пор. Дмитрус, Ілюс (Ред., 158)). Цей антропонім занепав.

ĭvas [16, 20, 33–34, 42, 52, 54, 58, 82, 84, 88, 94, 131, 149, 168, 173, 190, 247, 322, 324, 351] (Івас/Івась < Іван + -ac(b) (пор. Демидас, Демидась, Юрас, Юрась (Ред., с. 158–159)). Ці варіанти збереглися і до сучасного етапу і як імена, і як прізвища: Івас має 8 носіїв, а Івась – 110 <https://ridni.org/karta/>.

ĭvas [321, 363] (*Івас/*Івась < Іван (Тр., с. 145) + -ac(b)). Ці варіанти не збереглися.

ĭvasič [115] (*Івасіч/*Івасич < Івас/Івась + -ич/-іч (пор. Хомич, Йонич (Ред., с. 135)) < Іван + -ac(b) (пор. Демидас, Демидась, Юрас, Юрась (Ред., с. 158–159)).

ĭvasko [18–19, 27, 71, 86, 120, 148, 152, 155, 172, 285, 302, 367] (Іваско (пор. Івасько) < Івас + -k(o) < Іван + -ac (пор. Демидас, Юрас (Ред., с. 158)). На сьогодні маємо 426 носіїв такого прізвища <https://ridni.org/karta/>.

ĭvaş [16, 20, 35–36, 47, 53, 55, 62, 67, 81, 95, 113, 142, 146, 149–50, 153, 158, 164, 185–86, 191, 311, 322–23, 330–31, 333–36, 340, 355, 357–59, 361] (Іваш (пор. Івашенко, Івашина, Івашка, Івашкевич, Івашків (Ред. I, 413)) < Іван). Зафіксовано 51 носія цього прізвища <https://ridni.org/karta/>.

ĭvaşçenko [265, 272] (Івашенко < Івашко +

-енко < Іваш + -к(о) < Івах < Іван). Цей онім дуже поширений на території України, маємо майже 19 тисяч фіксацій <https://ridni.org/karta/>.

İvaşenko [100, 175, 253, 274] (Івашенко < Іваш + -енко < Іван). Засвідчено 114 од. <https://ridni.org/karta/>.

İvaşeyka [74] (*Івашейка < Івашей + -к(а) (пор. Куземка, Семінка (Ред., с. 141)) < Іваш + -ей (пор. Пилипей, Марфей (Ред., с. 119) < Іван). Цей онім втрачено.

İvaško [42, 94, 145, 149–50, 164, 237, 277, 308] (Івашко < Іваш + -к(о) < Іван). Майже три тисячі засвідчень цього оніма <https://ridni.org/karta/>.

İvka [186] (Івка (пор. Ївка (Тр., с. 120)) < Ївга, Євгенія). Сьогодні засвідчено 15 носіїв такого прізвища <https://ridni.org/karta/>.

İvlaşenko [97] (*Івлашенко/Влашенко < Івлаш (пор. Овлаш (Тр., 72)/Влаш +-енко < Власій, Влас). З початковим і назва втрачена, прізвище Влашенко має шістьох носіїв <https://ridni.org/karta/>.

İvon [31, 33, 39, 41, 59, 62–64, 77, 105, 116–17, 119, 124–27, 136, 138, 143–47, 149–51, 153–55, 159–60, 162, 164–65, 172, 174, 226, 263, 340, 347, 350] (Івон (Тр., с. 146) < Іван). Засвідчено 51 од. цього оніма.

İvončan [268] (*Івончан < Івонко + -ан (пор. Процан, Сидоран (Ред., с. 111) < Івон + -к(о) < Іван). Ця назва занепала, але маємо споріднені: Івончик, Івонча, Івончук, Іванченко <https://ridni.org/karta/>.

İvončenko [169] (Івонченко < Івонко + -енко < Івон + -к(о) < Іван). Є два носії цього оніма <https://ridni.org/karta/>.

İvonenko [91] (Івоненко < Івон + -енко < Іван). Зафіксовано 134 од. <https://ridni.org/karta/>.

İvonko [120] (Івонко < Івон + -к(о) < Іван). Маємо 8 носіїв цього прізвища <https://ridni.org/karta/>.

İvovka [161] (*Івовка < Івов + -к(а) < Іван). Цей антропонім не засвідчений сьогодні, але є споріднені: Івов, Івовенко, Івовлева.

İyuriy [367] (Юрій < Юрій). Сьогодні засвідчено 301 носія прізвища, а ім'я є дуже популярним у сучасній Україні.

İyurun [97] (*Юрун (пор. Mick Jurun (1914)) < Юр + -ун (пор. Федун, Яцун (Ред., 156)) < Юрій). Така назва втрачена.

İzbaraş [249] (*Ізбараш/*Збараш < Ізбар/Збар? + -аш (пор. Болюбаш, Юраш (Ред., с. 115)). Ці варіанти атропоніма втрачені, але маємо споріднені: Збаращенко < Збарах.

İzhak [226] (*Ізхак < Ісаак). Такий антропонім у сучасній Україні не засвідчено.

İzidorenko [285] (*Ізидоренко/*Ізидоренко/*Зідоренко/*Зидоренко < Ізидор/Ізидор/*Зідор/*Зидор + -енко < Ізидор, Ісидор, Сидор, Сідор (Тр., с. 336)). Ні один з варіантів XVII ст. не зберігся, але маємо споріднені назви на сучасному етапі: Сідоренко (1136 од.) та Сидоренко – понад 32 тисячі <https://ridni.org/karta/>.

İzmorçenko [159] (*Ізморченко/*Зморченко < Ізморко/Зморко (очевидно, від мор, мор, морити (ЕСУМ, III, 510) + -енко < Ізмор/Змор + -к(о)). Обидва варіанти занепали.

İzvenilo [66] (*Ізвеніло/*Ізвенило /*Звенило/*Звенило < Ізвен /*Звен (< Звенислав(а) (пор. Звеномира, Звінка, Звіня (Тр., с. 105) + -ил(о)/-ил(о) (пор. Борило, Держило (Ред., с. 131)). Ні один із варіантів не зберігся до сьогодні.

İdan [234] (Ждан < Ждан (Тр., с. 137)). Засвідчено 1186 од. такого прізвища.

İdano [234] (*Ждан(ь)о (пор. Pazja Zdano (1908)) < Ждан + -о(-'о) (пор. Гнат'ю, Яньо (Ред., с. 144) < Ждан (Тр., с. 137)). Як прізвище цей антропонім занепав, але маємо споріднені: Жданов, Жданюк, Жданович <https://ridni.org/karta/>.

Висновки.

1. Турецька пам'ятка «Дефтер Муфассал 1681 року» засвідчує функціонування прізвищевих назв в Україні на кінець XVII ст.

2. Репрезентований список антропонімів на І–J підтверджує, що в XVII ст. існував обширний реєстр запозичених власних імен, які адаптувалися на українському мовному ґрунті.

3. Законстатовано великий спектр різноманітних суфіксів (-ад, -ак, -ан, -ар, -ас, -аши, -ей, -ейк(о) -енко, -ець, -ик, -ил(о), -им, -ин, -ич, -иш, -ій, -к(о), -л(о), -ник, -ор, -ук, -ул, -ун, -ух та інші), за допомогою яких творилися похідні імена/прізвиська/прізвища.

4. Із 201 назви на І–J засвідчено такі, які:

- поширені й сьогодні на рівні власних імен людей і прізвищ (İçko, İhnat, İhnatçenko, İhnatenko, İhnatıy, İhnatko, İhor, İlaş, İlçenk, İleçko, İleyko, İlko, İly), İliya, İrsul, İlyaş, İsa, İsak, İsyay, İsay, İsayçenko, İsaçenko, İskoıy, İsayenko, İsayko, İstanenko, İstratiy, İva, İvah, İvan, İvançenko, İvançu), İvaneçko, İvanenko, İvanık, İvanko, İvano, İvanoçko, İvanuk, İvasko, İvaşko, İvon, İvas, İvaş, İvaşçenko, İvaşenko, İvka, İvonçenko, İvonenko, İvonko, İyuriy, Jdan тощо;

- частково збереглися, окремі варіанти сьогодні функціонують, а деякі занепали (İç, İjđanko, İlkoviç, İsidor, İspiridon, İstah, İstanko, İhnatey, İstaş, İstaşko, İstaş, İstaşko, İstafıy, İsteç, İsteçenko, İsteçko, İsteçuk, İstefa, İstefan, İstefançenko, İstefanenko, İstefanko, İstefano, İstepah, İstepan, İstepko, İstorosçenko, İstoyan, İstratulat, İstreçko, İvanus, İvlaşenko, İvanço, İvaneç тощо);

- не виявлені на сучасному етапі як прізвища, знаходимо їх у похідних назвах (İflasko, İhoraş, İhoraşko, İhoriy, İhotas, İlaçenko, İleçeyko, İleçan, İleuçenko, İlısa, İlısey, İlkovıncıy, İlunec, İmeç, İmlan, İmladenko, İmlatan, İriş, İrmas, İrmenec, İrmenotenko, İrmiy, İroçık, İrsım, İsa, İsaçeyko, İsay, İsayeç, İsfiriteç, İsiduh, İsidus, İsimeklo, İsimoyla, İsimorsenko, İskabarın, İskareç, İskaronus, İskarula, İskelka, İskolodım, İskolom, İskopeneç, İskoyeç, İskoyenko, İskuran, İslişay, İsmernik, İsodor, İspirus, İstaçidor, İstanılan, İstarunik, İstasimus, İstaslan, İstasuh, İstat, İstefadyus, İstefeç, İstefum, İstefuno, İsten, İstevan, İstevanenko, İsteveç, İstoratko, İstorotenko, İstovim, İstradiy, İstrafi, İstras, İstratenko, İstrasko, İstratiç, İstratın, İstratko, İstrato, İstratoneç, İstratul, İstratulasiy, İsvereç, İsvodnik, İşa, İştatiy, İv, İvaçış, İvaçko, İvad, İvadçenko, İvaduk, İvahey, İvahnik, İvanak, İvanıška, İvanusko, İvas, İvasıç, İvaşeyka,

İvonçan, İvovka, İyurun, İzbaraş, İzhak, İzidorenko, İzmorçenko, İzvenilo, Jdano тощо).

Як бачимо, превалюють ті, які занепали. Тому й важливо їх виявити і поповнити арсенал українського антропонімікону.

5. На сьогодні важко коментувати засвідчені антропоніми XVII ст. однозначно через те, що, очевидно, не завжди коректна транслітерація первин-

них записів у Дефтері, це стосується головню різночитання **ç** (İmeç, İrmeneç), **ş** (İriş, İvaçış), **i** після приголосного (İstovim, İzvenilo) тощо.

6. Проаналізувавши фрагмент антропонімії «Дефтера Муфассала 1681 року» свідчить про те, що система українських власних назв історично і територіально об'єднана.

Список скорочень:

1. **ДМ** – Dariusz Kołodziejczyk. *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe. Part I: Text, Translation, and Commentary.* Kyiv – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2004. 672 p., 6 maps.
2. **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ: Наукова думка, 1983–2012. Т. I–VI.
3. **Ред.** – Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. Київ: Наукова думка, 1966. 216 с.
4. **Ред.П** – Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ у 2 т. Т. 2. Львів: НТШ, 2007. 1438 с.
5. **СГУ** – Словник гідронімів України. Київ: Наукова думка, 1979. 782 с.
6. **СЧ** – Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівецьчини). Чернівці: Букрек, 2002. 424 с.
7. **Тр.** – Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
8. **Чуч.** – Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 703 с.

References

1. **ДМ** – Dariusz Kołodziejczyk (2004) *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe. Part I: Text, Translation, and Commentary.* Kyiv – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute. 672 p., 6 maps [in English].
2. **ЕСУМ** – Etymolohichnyy slovnyk ukrains'koyi movy (1983–2012) [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: u 7 t. Kyiv: Naukova dumka. T. I–VI [in Ukrainian].
3. **Ред.** – Redko Yu.K. (1966) *Suchasni ukrainski prizvyshcha* [Modern Ukrainian surnames]. Kyiv: Naukova dumka. 216 s. [in Ukrainian].
4. **Ред.П** – Redko Yu. (2007) *Slovnyk suchasnykh ukrainskykh prizvyshch u 2 t.* [Dictionary of modern Ukrainian surnames in 2 volumes]. T. 2. Lviv: NTSh. 720 s. [in Ukrainian].
5. **СГУ** – Slovnyk hidronimiv Ukrainy (1979) [Dictionary of hydronyms of Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka. 782 s. [in Ukrainian].
6. **СЧ** – Slovnyk prizvyshch: praktychnyi slovozmynno-orfohrafichnyi (na materiali Chernivechchyny) (2002) [Dictionary of surnames: practical word-change and spelling (on the material of Chernivtsi region)]. Chernivtsi: Bukrek. 424 s. [in Ukrainian].
7. **Тр.** – Triiniak I.I. (2005) *Slovnyk ukrainskykh imen* [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv: Dovira. 509 s. [in Ukrainian].
8. **Чуч.** – Chuchka P.P. (2005) *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk* [Surnames of the Transcarpathian Ukrainians: the Historical-Etymological Dictionary]. Lviv: Svit. 703 s. [in Ukrainian].

Література

1. Карпенко Ю.О. Проблема іллірійської гідронімії в Українських Карпатах: іллірійське чи слов'янське? *Записки з ономастики: зб. наук. праць.* Одеса: Астропринт, 1999. Вип.3. С. 37–44.
2. Крикун Микола. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів: НТШ, 2011. 734 с.
3. Купчинська З.О. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* 2021. Вип. 1(45). С. 281–289.
4. Полюга Л.М. Словник українських морфем. Львів: Світ, 2001. 448 с.
5. Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ у 2 т. Т. 1. Львів: НТШ, 2007. 720 с.; Т. 2. Львів: НТШ, 2007. 1438 с.
6. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2005. 334 с.
7. Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівецьчини). Чернівці: Букрек, 2002. 424 с.
8. Слюсар О. Словник буковинських прізвищ. Чернівці: Рута, 2005. 432 с.
9. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
10. Фаріон І.Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII–поч. XIX ст. (з етимологічним словником). Львів: Літопис, 2001. 371 с.

11. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 703 с.
12. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 428 с.
13. Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Ч. I. Київ: Довіра, 2008. 413 с.
14. Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Ч. II. Київ: Довіра, 2015. 504 с.
15. Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Ч. III. Київ: Довіра, 2016. 472 с.
16. Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Ч. IV. Київ: Довіра, 2017. 484 с.
17. Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Ч. V. Київ, 2018. 440 с.
18. Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Ч. VI. Київ, 2019. 416 с.
19. Kołodziejczyk D. *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe. Part I: Text, Translation, and Commentary.* Kyiv – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2004. 672 p., 6 maps.
20. <https://lexicography.online/onomastics/superanskaya/>
21. <https://ridni.org/karta/>

References

1. Karpenko Yu.O. (1999) Problema illiriys'koyi hidronimiyi v Ukrayins'kykh Karpatakh: illiriys'ke chy slovyans'ke? [The problem of Illyrian hydronymy in the Ukrainian Carpathians: Illyrian or Slavic?]. *Zapysky z onomastyky: zb. nauk. prats.* Odesa: Astroprint. Vyp.3. S 37–44 [in Ukrainian].
2. Krykun M. (2011) Podilske voievodstvo u XV–XVIII stolittiakh. Statti i materialy [Podolsk Voivodeship in 15th–18th centuries. Articles and materials]. Lviv: NTSh. 734 s. [in Ukrainian].
3. Kupchyns'ka Z.O. (2021) Ukrayins'ka antroponimiya XVII st. u malovidomomu turets'komu istorychnomu dzhereli [Ukrainian anthroponymy of the 17th century in a little-known Turkish historical source]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiia.* Vyp. 1(45). S. 281–289 [in Ukrainian].
4. Polyuha L.M. (2001) Slovnyk ukrayinskykh morfem [Dictionary of Ukrainian morphemes]. Lviv: Svit. 448s. [in Ukrainian].
5. Redko Yu. (2007) Slovnyk suchasnykh ukrainskykh prizvyshch u 2 t. [Dictionary of modern Ukrainian surnames in 2 volumes]. T. 1. Lviv: NTSh 720 s.; T. 2. Lviv: NTSh. 1438 s. [in Ukrainian].
6. Skrypnyk L.H., Dzyatkivska N.P. (2005) Vlasni imena liudei: slovnyk-dovidnyk [Proper names of people: dictionary-reference book]. Kyiv: Naukova dumka. 334 s. [in Ukrainian].
7. Slovnyk prizvyshch: praktychnyi slovozmynno-orfohrafichnyi (na materialy Chernivechchyny) (2002) [Dictionary of surnames: practical word-change and spelling (on the material of Chernivtsi region)]. Chernivtsi: Bukrek. 424 s. [in Ukrainian].
8. Sliusar O. (2005) Slovnyk bukovynskykh prizvyshch [Dictionary of Bukovina names]. Chernivtsi: Ruta. 432 s. [in Ukrainian].
9. Triiniak I.I. (2005) Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv: Dovira. 509 s. [in Ukrainian].
10. Farion I.D. (2001) Ukrainski prizvyshchevi nazvy Prykarpatskoi Lvivshchyny kin. XVIII–poch. XIX st. (z etymolohichnym slovnykom) [Ukrainian surnames of Prykarpattia Lviv region end. 18th–early 19th century (with etymological dictionary)]. Lviv: Litopys. 371 s. [in Ukrainian].
11. Chuchka P.P. (2005) Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk [Surnames of the Transcarpathian Ukrainians: the Historical-Etymological Dictionary]. Lviv: Svit. 703 s. [in Ukrainian].
12. Chuchka P.P. (2011) Slovianski osobovi imena ukraintsv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk [Slavic personal names of Ukrainians: historical and etymological dictionary]. Uzhhorod: Lira. 428 s. [in Ukrainian].
13. Shulhach V.P. (2008) Narysy z praslovianskoi antroponimii [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]. Ch. I. Kyiv: Dovira. 413 s. [in Ukrainian].
14. Shulhach V.P. (2015) Narysy z praslovianskoi antroponimii [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]. Ch. II. Kyiv: Dovira. 504 s. [in Ukrainian].
15. Shulhach V.P. (2016) Narysy z praslovianskoi antroponimii [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]. Ch. III. Kyiv: Dovira. 472 s. [in Ukrainian].
16. Shulhach V.P. Narysy z praslovianskoi antroponimii [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]. Ch. IV. Kyiv: Dovira, 2017. 484 s. [in Ukrainian].
17. Shulhach V.P. (2018) Narysy z praslovianskoi antroponimii [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]. Ch. V. Kyiv. 440 s. [in Ukrainian].
18. Shulhach V.P. (2019) Narysy z praslovianskoi antroponimii [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]. Ch. VI. Kyiv. 416 s. [in Ukrainian].
19. Kołodziejczyk D. (2004) *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe. Part I: Text, Translation, and Commentary.* Kyiv – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute. 672 p., 6 maps. [in English].
20. <https://lexicography.online/onomastics/superanskaya/>
21. <https://ridni.org/karta/>

UKRAINIAN ANTHROPNOMS OF THE 17TH CENTURY IN
A LITTLE-KNOWN TURKISH HISTORICAL SOURCE. IV.

Abstract. The article is intended to study Ukrainian anthroponyms of the 17th century, which are recorded in the little-known Turkish historical source «Defter Mufassal of 1681». The proper names of people starting with I–J have been investigated into. The *objective* of the article is to analyze the proper names recorded in «Defter Mufassal of 1681». To achieve the objective, the following *tasks* are defined: 1) to acquaint the reader with the little-known Turkish historical monument «Defter Mufassal of 1681»; 2) to separate Ukrainian anthroponyms of the 17th century; 3) to analyze the proper names of people and compare them with the modern Ukrainian anthroponymicon; 4) to identify those onyms that are not recorded at the present stage. The descriptive well analysis and systematization *methods* are used in the study. Ancient anthroponyms, extracted from a historical source, are an additional source of the anthroponymicon, which functioned in the territory of Ukraine in the 17th century. The proper names of the people entered into «Defter Mufassal of 1681» testify to the antiquity of such onymic formations, the adaptation of borrowed names on Ukrainian-language grounds. *Summarizing* the above, one can say that of the 201 names starting with I–J there are those that: are common today at the level of proper names of people and surnames; have differences with modern equivalents at the phonetic level; are not detected at the present stage, but they can be found in derived names; today they are exotic, rarely used in modern anthroponymicon. The *practical value* of the article is that the discovered and analyzed proper names of people supplemented the All-Slavic anthroponymicon. As a result of the investigation, the peculiarities of anthroponyms isolated from the Turkish monument «Defter Mufassal of 1681» have been established. In particular, this historical source testifies to the functioning of surnames in Ukraine in the late 17th century. The represented list of anthroponyms on I–J confirms that there was an extensive register of borrowed proper names, which were adapted on the Ukrainian language basis; a wide range of suffixes (-ад, -ак, -ан, -ар, -ас, -аи, -ей, -ейк(о) -енко, -ець, -ик, -ил(о), -им, -ин, -ич, -иш, -ій, -к(о), -л(о), -ник, -ор, -ук, -ул, -ун, -ух) with the help of which derived names/surnames were created have been established; today it is difficult to comment on the attested anthroponyms of the 17th century, clearly due to the fact that the transliteration of the primary records in the Defter is not always correct, this mainly concerns the different readings of ç (İmeç, İrmeneç), ş (İriş, İvaçış), i after a consonant (İstovim, İzvenilo), etc.; the analyzed fragment of the anthroponymy «Defter Mufassal of 1681» shows that the system of Ukrainian proper names is historically and territorially united.

Keywords: anthroponymy, borrowed names, creative stem, proper names of people, «Defter Mufassal (ca. 1681)».

© Купчинська З., 2022 р.

Зоряна Купчинська – доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика, Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна, Львів; kupchynska@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0000-0345>

Zoriana Kupchynska – Doctor of Philology, Associate Professor of the Professor Ivan Kovalyk Department of Ukrainian Language, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine, Lviv; kupchynska@gmail.com; orcid.org/0000-0003-0000-0345

ГРАМАТИЧНІ ТИПИ МЕТАФОРИ В ПОЕЗІЇ П. СКУНЦЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (47)

УДК 821.161.2.0:81'38

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).180–186.

Лавер О. Граматичні типи метафори в поезії П. Скунця; кількість бібліографічних джерел – 12; мова українська.

Анотація. Граматичні типи художніх засобів у творчості знакового закарпатського письменника П. Скунця стали виразними зразками форм організації неординарних думок митця, будівельним матеріалом для мистецького відтворення критичної аналітики злободенних проблем ХХ ст., про які не завжди можна було говорити відверто. Творча спадщина поета наповнена потужною енергетикою, силу якої забезпечують вдало підібрані граматичні форми, їх зв'язок з ідейним змістом поезій є цікавим і глибинним, що й зумовлює актуальність нашої роботи. Мета статті – висвітлити основні аспекти класифікації граматичних ресурсів метафоричних конструкцій, дослідити семантико-стилістичні особливості основних граматичних типів метафори в поетичній творчості визначного закарпатського письменника П. Скунця, визначити найбільш показові граматичні форми і моделі, здатні виражати метафоричний зміст.

Завдяки майже безперервним процесам метафоризації семантика слова стає динамічною, спричинює появу нових понять і пошук нових форм та засобів для відтворення та увиразнення індивідуального в національній картині світу. Найбільш інтенсивно метафоризація відбувається в авторському контексті: справжній митець не боїться експериментувати і працювати над словом доти, доки воно не визріє в художній образ, який так само зуміє «заговорити», проникнути в душу читача. Саме на матеріалі художнього мовлення можна переконатися, що метафоризованими можуть стати повнозначні одиниці, окремі словоформи, різні синтаксичні конструкції.

На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що в поетичних творах Петра Скунця представлено всі граматичні типи метафори: субстантивні, атрибутивні, дієслівні та комбіновані. Найбільш продуктивними стали дієслівні метафори, що є ознакою індивідуального стилю автора. Запропонована стаття про граматичні типи метафори у творчості П. Скунця не претендує на вичерпність, адже студії над його авторською мовою тільки почалися. Глибина таланту Петра Скунця і його багата творча спадщина стануть джерелом для майбутньої наукової роботи.

Ключові слова: Петро Скунець, метафора, граматичні ресурси, атрибутивні метафори, динамічні метафори, стилістична значущість, метафоризація, авторський контекст.

Постановка проблеми. Граматичні одиниці в тексті художнього твору становлять особливу систему, відмінну від традиційного сучасного розуміння, де граматику сприймається як кількарівнева будова мови. Художнє мовлення є своєрідним живильним середовищем, у якому граматичні засоби набувають можливості створювати нові стилістичні ефекти, забезпечують семантико-стилістичну функційність повнозначних одиниць, здатні до міжкатегоріальної транспозиції, що супроводжує творення образності або є наслідком творення образності. Саме із спостережень над художнім мовленням почалося визрівання граматики в окрему галузь наукових знань. На відміну від сучасних загальномовних граматичних засобів, які є універсальними, граматичні засоби в мові письменника є явищем індивідуального авторського стилю. Граматичні типи художніх засобів у творчості знакового закарпатського письменника П. Скунця стали виразними зразками форм організації неординарних думок митця, будівельним матеріалом для мистецького відтворення критичної аналітики злободенних проблем ХХ ст., про які не завжди можна було говорити відверто. Творча спадщина поета наповнена потужною енергетикою, силу якої забезпечують вдало підібрані граматичні форми, їх зв'язок з ідейним змістом поезій є цікавим і глибинним, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Аналіз досліджень. Поетичний доробок П. Скунця вже давно активно вивчають критики, літературознавці М. Ільницький, Т. Салига, П. Іванишин, В. Барчан, О. Кузьма, О. Ігнатівич, Л. Голомб,

І. Ребрик, Н. Ребрик, О. Ребрик, мовознавці Н. Венжинович, В. Папіш, О. Пискач та ін. Науковці відзначають суворе й критичне ставлення поета до вибору художніх засобів та до творення нових форм у поезії. П. Скунець належить до плеяди українських письменників-шістдесятників, для яких проблема відродження національних цінностей є основною в мистецтві і в громадській діяльності. Петро Миколайович – духовно глибока людина, потужна і самобутня особистість. Його багатоманітне видання «Твори» віддзеркалює еволюційний шлях світогляду митця, вражає багатством індивідуального стилю, заглибленістю в категорії філософського плану. Філософською тематикою пройнята майже вся лірика П. Скунця. Складні мотиви людської екзистенції під пером майстра набувають чітких словесних форм, перетворюються в промовисті експресивні вислови, які здатні проникати до самого серця. «У всі періоди свого творчого розвитку, – висновує О. Кузьма, – закарпатський майстер слова звертав увагу на фундаментальні питання людської екзистенції. Гуманістичний пафос ліричних одкровен П. Скунця пов'язаний із його прагненням розкрити внутрішній світ людини, пізнати її таємниці, розкрити її болі й сподівання. Екзистенційні мотиви – невід'ємна складова Скунцевої художньої системи» [Кузьма 2012, с. 102].

Пріоритетною для письменника стала не лише екзистенційна лірика, а й громадянська. Серцевину творчості П. Скунця складають теми, пов'язані з проблемою формування свідомого громадянина, пошук такого образу відчутний у численних тво-

рах навіть у тих, де на перший план автор ставить образи трагічні, самотні, депресивні. Ліричні образи у творах П. Скунця яскраві і водночас складні, динамічні, загадкові. Ліричний герой Петра Миколайовича відчуває і сприймає цей нетривкий світ у контрастах і суперечностях, що досить суттєво нагадує внутрішній світ самого письменника, який мусів протягом життя спочатку романтично повірити в ленінську ідеологію, а потім боляче прозріти, дізнавшись про репресії, голодомор, депортації тощо. Людина у творчості митця перебуває в постійній боротьбі за своє «я», за людяність, проти знецінення моралі, тиску невідворотних глобалізаційних процесів, котрі не завжди є по-справжньому прогресивними. Досягти максимально вражаючих форм авторові вдається завдяки талановитому використанню мовних засобів, спостереження над якими дали змогу влучно охарактеризувати мову творів письменника: «Таке враження, що П. Скунець у двадцять чи зараз двадцять перше століття прийшов з епохи бароко... Він не випадково апелює до тогочасних історичних постатей полемічністю тематики, «подражає» віршовому бароковому стилю, часто творячи свій необароковий стиль, навіть своєрідний необароковий світ. Скажімо, його вірш, відповідно до художньої «абетки» бароко, відзначається експресивністю, контрастністю метафоричної декорації, різноманітною графічністю строф тощо» [Салига 2007, с. 34].

Вивчення творів П. Скунця в мовознавчому аспекті тільки починається. Лінгвістичні дослідження наразі зосереджені навколо мови творів підсумкової збірки поезій «Один». Увагу науковців привертають стилістичні функції лексичних ресурсів: слова-символи, фраземи, епітети та ін. Щоб розкрити заглиблення у внутрішній світ людини, показати моделі осмислення себе в сучасному світі поет вдається до використання архетипних слів-символів: *серце*, *кров*, *земля*, *вогонь* та ін., які стали ключовими, зокрема у фраземіці [Венжинович 2012 с. 178].

Серед доміантної лексики важливу роль має концепт *душа*, всебічну характеристику якого подала В. Папіш. Із концептом *душа* дослідниця виокремила 11 семантичних груп, у яких представлено художньо-естетичну інтерпретацію лексеми для змалювання авторської картини моральних цінностей: «Концепт ДУША вербалізується в основному в лексемах *душа*, *дух*, *душевний*, фразеологізмах із компонентом *душа*. Вступаючи у смислові зв'язки з іншими мовними одиницями, вони можуть передавати різну культурологічну інформацію або творити нові асоціації» [Папіш 2012, с. 44].

Здійснено класифікацію та характеристику структурно-семантичних та стилістичних особливостей епітетів із мовного простору поетичної збірки П. Скунця «Один», що дало змогу О. Пискач зробити об'єктивний висновок: «Поетична мова Петра Скунця є багатою, динамічною, глибоко чуттєвою, що досягається завдяки майстерному використанню автором значної кількості оригінальних епітетів, які є окрасою тексту і свідчать про тонкий мов-

ний смак і естетичне чуття митця» [Пискач 2012, с. 190]. Подальшого вивчення потребують метафори та їх граматичне вираження.

Мета статті – висвітлити основні аспекти класифікації граматичних ресурсів метафоричних конструкцій, дослідити семантико-стилістичні особливості основних граматичних типів метафори в поетичній творчості визначного закарпатського письменника П. Скунця, визначити найбільш показові у творчості митця граматичні форми і моделі, здатні виражати метафоричний зміст.

Методи та методика дослідження. Наукову роботу виконано на матеріалі поетичних творів П. Скунця з перших двох книг багатотомного видання «Твори», що дає змогу відстежити систему метафоричних зв'язків на граматичному рівні мови. Основними методами в науковій статті стали: порівняльний аналіз мовознавчих та літературознавчих праць для визначення теоретичних основ дослідження; структурний та описовий методи вивчення мовних одиниць, що дало змогу виявити особливості семантики метафоричних конструкцій у зв'язках із граматичними категоріями; контекстуальний аналіз із метою текстової інтерпретації досліджуваних структур, з'ясування їхнього функціонально-стилістичного навантаження.

Виклад основного матеріалу. Метафора – це унікальна мовна одиниця, процес формування якої відбувається на рівні мислення, мовлення і зрештою стає надбанням мови. Яскраві приклади метафоричних словосполучень можна спостерігати навіть у найдавніших писемних текстах. Людина активно використовує метафоричні слова і в побутовому мовленні, і в офіційному, численні фольклорні та художні тексти стали прикладом оригінальних метафор, майстерно вписаних у тканину твору вишуканим орнаментом, у якому поєдналися духовні народні традиції та індивідуальний стиль митця. Кожна епоха мала свою концепцію метафоричного відтворення світу, складну систему засобів, поколіннями напрацьовані способи для творення нових назв на основі подібності.

У наукових працях кінця ХХ – початку ХХІ ст. метафоричні одиниці стали об'єктом вивчення всіх галузей мовознавства. Метафора – це семантичний процес і водночас результат цього процесу, який засвідчує постійну увагу людини до пізнання нового, до осмислення і переосмислення уже відомого, для систематизації накопичених знань і проектування їх для майбутнього [Тараненко 2004, с. 334]. Дослідження метафоризованих одиниць не можливе без урахування мовної ситуації (контексту), в умовах якої виникло метафоричне значення. При цьому дослідник закономірно враховує не лише синхронний зріз мовлення, у межах якого відбулась метафоризація, а й культурно-історичні передумови, які стали підґрунтям чи поштовхом для виникнення нового змісту і нових мовних форм. Комплексне вивчення метафори підтверджує гнучкість мови, її безперервну еволюцію, здатність до оновлення і відповідно до понятійного та знакового збагачення носіїв мови.

Метафоризація – це різні типи семантичних процесів. Семасіологія розглядає метафору як один із головних шляхів утворення переносного значення, зміни значень мовних одиниць і розвитку мовної семантики [Тараненко 2004, с. 334]. При ономасіологічному підході метафора – це один із загальних принципів номінації [Тараненко 2004, с. 334]. На перцептивному рівні метафора – одиниця естетики, своєрідний місток, який поєднує письменника і читача. Лінгвофілософія та етнолінгвістика вивчають метафору як когнітивний процес, спосіб світобачення і спосіб моделювання світу. У кожному аспекті вивчення метафори, безумовно, враховано її структурні та граматичні особливості. Семантичний потенціал метафори не лише збагачує лексичний рівень мови, логіко-понятійний рівень мислення, але й має значний вплив на граматичну структуру мови.

Завдяки майже безперервним процесам метафоризації семантика слова стає динамічною, спричинює появу нових понять і пошук нових форм та засобів для відтворення та увиразнення індивідуального в національній картині світу. Найбільш інтенсивно метафоризація відбувається в авторському контексті: справжній митець не боїться експериментувати і працювати над словом доти, доки воно не визріє в художній образ, який так само зуміє «заговорити», проникнути в душу читача. Саме на матеріалі художнього мовлення можна переконатися, що метафоризованими можуть стати повнозначні одиниці, окремі словоформи, різні синтаксичні конструкції.

Принципи добору граматичних засобів для вираження метафоричного значення суттєво відрізняються в різних авторів, кардинальну роль при цьому відіграють часові межі, історичні чинники, суспільно-політичні умови розвитку національної мови і культури, світогляд письменника. Якщо фольклорні твори та класична українська поезія оперують переважно атрибутивними і дієслівними метафорами, то сучасна українська література тяжіє «до розгорнутих багаточленних комбінованих метафоричних структур», які можуть розростатися на все речення чи на уривок тексту [Мацько 2003, с. 334].

У зв'язку з різноманіттям засобів і способів творення метафор потребує конкретизації і сам термін 'метафора'. В українській лексикографії в дефініції терміна вчені роблять акцент на тому, що в основі метафори приховане порівняння: «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі подібності між цими об'єктами при відображенні у свідомості мовця» [Тараненко 2004, с. 334]. Л. Кравець, авторка фундаментального докторського дослідження «Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.» (2012), конкретизує термін 'метафора': «мовне і мисленнєве явище, що полягає в перенесенні властивостей одного предмета (явища, дії) та його мовного знака на інший предмет (явище, дію) за принципом аналогії або контрасту» [Кравець

2018]. У нашому дослідженні ми будемо опиратися на визначення метафори, сформульоване Л. Кравець, тобто шукатимемо в метафоричних конструкціях не лише подібні ознаки порівнюваних об'єктів, а відмінні, ознаки контрасту.

Для наукового осмислення структури і природи метафори необхідно враховувати контекст: мінімальне словосполучення, увесь твір, поетичний дискурс письменника. Загальномовні одночленні іменникові метафори втратили смисловий зв'язок з опорним словом: первинний мінімальний контекст, у якому відбулася метафоризація, з плином часу втратив образність, метафоризована колись лексема починає сприйматися лише в номінативній функції вживатися самостійно без суб'єкта порівняння. Зберігаючи переносне значення, загальномовні метафори зазнають синтаксичної транспозиції: самі стають опорним словом уже в нових словосполученнях, особливо в термінології (річковий *трамвай*, *жолобом* поміж узгір'ями та ін.). У художньому мовленні між іменниковою метафорою та означуваним словом смисловий зв'язок зберігається, такі словосполучення в лінгвістиці прийнято називати генітивними конструкціями [Мацько, Сидоренко, Мацько 1993, с. 332].

Зазначимо, що структурно-граматичні особливості метафоричних словосполучень у художньому мовленні далеко не завжди тотожні із звичайними підрядними словосполученнями, для яких прийнято виділяти головний і залежний компонент. У традиційних словосполученнях домінують головний компонент визначається і на смисловому, і на граматичному рівні: головний компонент словосполучення – синтаксично незалежна одиниця, яка називає певну реалію. Для численних метафоричних словосполучень, зокрема генітивних метафор, характерною є багаторівнева транспозиція, внаслідок якої синтаксично незалежним (головним, опорним) у словосполученні стає слово з метафоричним значенням, а означуване посідає синтаксично залежну позицію. Наприклад, у словосполученнях *серпантин цитат*, *солодощі спокою* слова *серпантин* та *солодощі* залишаються смисловим означенням і водночас посідають місце опорного члена словосполучення. У художньому стилі означуване слово і означення у генітивних конструкціях не відповідають класичній схемі підрядного словосполучення. Специфіку досліджень таких складних семантико-синтаксичних процесів, у результаті яких виникає генітивна метафора, детально описала Л. Кравець: «Виходячи з того, що генітивна конструкція являє собою згорнуту структуру вихідного речення, для повнішого дослідження семантичних особливостей метафор, виражених генітивними словосполученнями, доцільно застосовувати методику трансформацій, яка полягає у встановленні дериваційної парадигми речення» [Кравець 2005, с. 63].

Генітивні метафори є цікавими за змістом і оригінальними структурно, це словосполучення, у яких метафоризоване слово не підпорядковується означуваному слову, а виступає як синтаксично незалежна мовна одиниця (іменник в називному

відмінку). Серед граматичних типів метафори саме ці незвичайні стилістичні зазнають усіх видів міжкатегоріальної транспозиції і засвідчують специфіку авторського мислення. На підставі глибоких досліджень Л. Кравець сформулювала влучну характеристику виразових можливостей генітивної метафори: «Наявність її у тексті свідчить про досконалу кондесовану форму вислову з відчутною інтелектуальною домінантою. За допомогою цієї метафори твориться описовість, стислість, лаконічність мовлення, тому метафоричні словосполучення із залежним родовим відмінком є структурно-значеннєвим показником насамперед синтаксису віршованої мови» [Кравець 2005, с. 62]. Генітивні метафори в поетичних творах П. Скунця наповнені інформативно-оцінними та емоційно-оцінними конотаціями, багатопланово розвинуті. Утворення образності в таких метафоричних конструкціях відбувається поетапно. Л. Кравець виділяє чотири моделі генітивних метафор: 1) трансформовані з метафоризованого присудка; 2) утворені на основі речення з порівняльним присудком; 3) сформовані з порівняльних конструкцій, у яких реалізується сема частини від цілого і партитивності та квантитативно-партитивна сема; 4) контаміновані генітивні метафори [Кравець 2005, с. 62].

У мовному просторі П. Скунця представлено всі перераховані моделі генітивних метафор: *зоיק розлуки* [Скунець 2007, с. 257]; *самотини змила теція* [Скунець 2007, с. 260]; *планета з бунтом сонця у крові* [Скунець 2007, с. 255]; *вервечка оказій* [Скунець 2007, с. 99]; *І, ніби лелеки, у вирій любові летять мої дні* [Скунець 2008, с. 20]; *міна безгоміння* [Скунець 2008, с. 21]; *під неба капелюхом земля ховає лисину свою* [Скунець 2008, с. 109]; *насмішок стріли* [Скунець 2008, с. 32]; *промінь віри погасили* [Скунець 2008, с. 32]; *крихта каяття, шматочок щастя* [Скунець 2008, с. 35]; *хмар свобода – то негода* [Скунець 2007, с. 256]; *тільки споминів огризки* [Скунець 2007, с. 239]; *свято української печалі, свято української надії* [Скунець 2008, с. 113]; *руїни душ* [Скунець 2007, с. 232] та ін.

Означуване слово метафоричної конструкції забезпечує ідейно-тематичний зміст художнього тексту, стає ключовим у логіко-понятійному плані. Метафора виникає як назва ознаки об'єкта, певної реалії, названого ключовим словом, і наповнює твір образністю, експресивністю, естетикою, увиразнює думку автора. Метафора може бути виражена іменником, прикметником, дієсловом, зрідка прислівником, але це мають бути лексеми, які мають потенціал для формування певної образності, утворення назви ознаки певної художньої реалії. Л. Мацько за граматичним вираженням виділяє субстантивні, атрибутивні, дієслівні, комбіновані метафори [Мацько, Сидоренко, Мацько 1993, с. 332].

Об'єкт, названий ключовим словом, є предметом, істотою або абстрактним поняттям і відповідно під час художньої характеристики набуває певних ознак, ідентифікувати які може метафоризована мовна одиниця. Ознаки за характером категоріальної семантики можуть бути постійними, ста-

тичними і змінними, динамічними, тому пропонуємо метафори називати відповідно атрибутивними і динамічними. Статичні ознаки називає прикметник і прислівник, це їх первинна функція. Динамічні ознаки називають дієслова. Носієм атрибутивної ознаки може бути іменник, але це його вторинна функція [Безпояско, Городенська, Русанівський 1993, с. 6–14].

До атрибутивних метафоричних конструкцій зараховуємо словосполучення з атрибутивними синтаксичними відношеннями, у яких метафоризована одиниця виражена прикметником, дієприкметником, прислівником, наприклад:

1) іменникові словосполучення, у яких метафора виражена узгодженим прикметником, дієприкметником;

2) дієслівні словосполучення, утворені шляхом керування і прилягання, у яких метафора виражена прислівником (*гарненько вкраду*) або іменником в орудному відмінку (*лілея розцвіла зіркою, дівчина лебідкою проходила*).

Атрибутивна метафора в лінгвістичних працях по-іншому називається метафоричний епітет, оскільки виконує в тексті функцію художнього образного означення. Не всі художні означення утворені шляхом метафоризації. Атрибутивні метафори в поезії П. Скунця мають в основному антропоцентричний характер і емоційно-оцінне стилістичне значення: *серце горде, стрункі тополі, вода здорова* [Скунець 2007, с. 221], *хитра зозуля* [Скунець 2007, с. 71], *спокійна осінь* [Скунець 2007, с. 90]; *глухе підземелля* [Скунець 2008, с. 22]; *гибла шахта* [Скунець 2008, с. 23]; *підземелля ганебне* [Скунець 2008, с. 23]; *гучні епохи, планета горда і сумна* [Скунець 2008, с. 29]; *вітри козацькі буйногриві* [Скунець 2008, с. 83]; *І вся земля уже Содом, брудна, розпусна і жорстока* [Скунець 2008, с. 31]; *грішна земля* [Скунець 2008, с. 35]; *люте врем'я* [Скунець 2008, с. 36]; *вітри безшабашні, земля і жсива, і здорова* [Скунець 2008, с. 49]; *тіні мовчазні, загадкові, вірні подруги, і нічні, і ранкові, й полудневі, й вечірні, покірні* [Скунець 2008, с. 52]; *моя плането крутолоба* [Скунець 2008, с. 60]; *Вкраїна бліда і худа* [Скунець 2008, с. 62]; *беззахисний Труд* [Скунець 2008, с. 96]; *країна хитро-обережна, правда тим і мудра, що німа* [Скунець 2008, с. 110]; *броньований дім* [Скунець 2008, с. 40]; *фальшива хвала* [Скунець 2008, с. 41] та ін.

Дієслівні словосполучення з метафоризованим прислівником та метафоризованим іменником в орудному відмінку увиразнюють дію, процес, стан, образно змальовують спосіб виконання дії: *грозою прийдеш* [Скунець 2008, с. 40]; *чорно крияче* [Скунець 2008, с. 67], *ходив лжепророком* [Скунець 2007, с. 62]; *пахнуть сльозами* [Скунець 2007, с. 253]; *заширились маково* [Скунець 2007, с. 237] та ін.

Засобом вираження динаміки в українській мові є дієслова. Дієслівні метафори – це особові форми дієслова, вжиті в переносному метафоричному значенні, вони називають дію, процес, стан, зберігають дієслівні категорії часу, виду, особи. Дієслівні метафори в поетичних творах П. Скунця

стали найбільш продуктивним засобом для художньо-естетичної інтерпретації динамічних ознак: кохання *плаче, скавучить, бунтує совість, та мовчить* [Скунць 2007, с. 98]; *заговорила рибка. / Була то музика така, що в неї світ поринув* [Скунць 2007, с. 105]; *а сонце – осліпши, не бачить воно...* [Скунць 2008, с. 20]; *і, ніби лелеки, у вирій любові летять мої дні* [Скунць 2008, с. 20]; *І хтось кермує./ Думаєте совість? / Вона вмирає, як і я незримо./ Керує нами тільки тимчасовість. І гордо час проходить мимо. Мимо* [Скунць 2008, с. 24]; *молодість регоче* [Скунць 2008, с. 34]; *буде серце довго ще ридати, помстилися Карпати* [Скунць 2007, с. 35]; *стихія збирає податок* [Скунць 2008, с. 41]; *чорна хмара заgrimіла, заgrimіла й заніміла* [Скунць 2008, с. 48]; *планета народить* [Скунць 2008, с. 49]; *біжить по стопах чужина* [Скунць 2008, с. 55]; *дні помирають, помирають і ранки* [Скунць 2008, с. 59]; *бенкетують злоба і жалюба* [Скунць 2008, с. 60]; *тліє віра – земна і неземна, ще не вмерла віра – земна і неземна, спасе нас віра – земна і неземна* [Скунць 2008, с. 61]; *правлять сили злі* [Скунць 2008, с. 61]; *дзвенить сердечко дзвоника* [Скунць 2008, с. 67]; *іржуть вітри козацькі буйногрові* [Скунць 2008, с. 83]; *ворухнулись по Україні нерухомі досі тіні* [Скунць 2008, с. 90]; *коріть мислі перетрух* [Скунць 2008, с. 92]; *зорепади прокреслюють* ночами небосхил, *grimлять* паради, *автостради, в майбутнє партія нас тягне* [Скунць 2008, с. 95]; *умирає Труд, помирає беззахисний Труд* [Скунць 2008, с. 96]; *в трудах народжувалась драма двох сил космічних: світла й темноти, Труд умів прощати, карпатський праліс гине від отрут* [Скунць 2008, с. 97]; *ридає наша рідна мова, ходить наша мова безпритульна...ходить безпритульна наша мати від Карпат блукає до Дніпра* [Скунць 2008, с. 113]; *небо колихалось, мстить вогонь за чванство, за хміль і за брехню, І знов ревуть сирени, нічне мовчання ревуть, вогонь пришикнув, доба тече, планета набирає «нуль-один»* [Скунць 2008, с. 117]; *спить совість за платню* [Скунць 2008, с. 118].

Драматичний настрій поезії «Зима 1998-го» П. Скунць передає за допомогою нанизування, нагромадження синонімічних метафор: *Знов прийшла до нас зима... подалася, попросилась, приплелась, нацивила, прибрела, нагодилась, приплудилась, зупинилась* [Скунць 2008, с. 44]. Сумні лаконічні епізоди зимових пейзажів автор майстерно зриває із важливими суспільно-політичними проблемами кінця 90-их років ХХ ст.

Дієслівна категорія часу дозволяє підсилити, увиразнити екзистенційні мотиви тих поезій, у яких

автор намагається осмислити плинність часу, вагу і сенс досить короткого людського життя, у якому не мало б бути місця для неприязні, підступності і війни. Майстерні зразки використання динамічної семантики для підсилення експресивності П. Скунць використав у поезії «Фінал тисячоліття»:

*Вмирають і народжуються зорі,
Але я мати все-таки земна.
У всесвіті безмежнім неозорім
Живе планета горда і сумна.
Її найдужче моє серце любить,
і князь п'їтьми її не поборов.
Спивли відтоді два тисячоліття,
Як Божий Син родився на Землі.
У вічнім Небі вічні тайни світять,
А люди все кохаються у злі*

[Скунць 2008, с. 29].

У сучасній українській поезії дедалі частіше майстри слова використовують розгорнені багаточленні комбіновані метафоричні конструкції. Ускладнення простих метафоричних словосполучень відбувається за рахунок нанизування лексем із метафоричним значенням. Комбіновані метафоричні конструкції особливо характерні для поезій пізнього періоду творчості П. Скунця: *Я ще сяйну у чорнім небі Вашої печалі* [Скунць 2008, с. 28]; *світ маленької Чечні* [Скунць 2008, с. 29]; *чорний рік великої води* [Скунць 2008, с. 35]; *І гордо час проходить мимо. Мимо* [Скунць 2008, с. 24]; *кримінальна хроніка над нами чорно кряче* [Скунць 2008, с. 67]; *І завие за мною хіба що зима недостреленим вовком* [Скунць 2007, с. 107]; *І тепер своїм алмазним оком бачу те, що бачити не слід...* [Скунць 2008, с. 45]; *ліси вогнем гули* [Скунць 2008, с. 117]; *сердечь інфляція люто галопує* [Скунць 2008, с. 67]; *Содом гвалтуючих міст, деградованих сіл* [Скунць 2007, с. 66]; *впав на землю ти з неба тінню Божого жесту...* [Скунць 2008, с. 53]; *двадцять п'ять років квітня своїм цвітом сакури тендітні сіру ніч розстріляли* [Скунць 2007, с. 251] та ін.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що в поетичних творах Петра Скунця представлено всі граматичні типи метафори: субстантивні, атрибутивні, дієслівні та комбіновані. Найбільш продуктивними стали дієслівні метафори, що є ознакою індивідуального стилю митця. Запропонована стаття про граматичні типи метафори у творчості П. Скунця не претендує на вичерпність, адже студії над його авторською мовою тільки почалися. Глибина таланту Петра Скунця і його багата творча спадщина стануть джерелом для майбутньої наукової роботи.

Література

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. Київ: Либідь, 1993. 336 с.
2. Венжинович Н.Ф. Національно-культурна специфіка фразем у творах Петра Скунця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Ужгород: Говерла, 2012. Вип. 28. С. 177–179.
3. Кравець Л.В. Генітивна метафора як елемент текстової структури. *Українська мова*. 2005. № 1. С. 60–71.

4. Кравець Л.В. Метафора. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=66695
5. Кузьма О.Ю. Екзистенційні мотиви лірики П. Скунця (збірка «Один»). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2012. Вип. 28. С. 188–190.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
7. Папіш В.А. Душа поетового слова (до 70-ліття Петра Скунця). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2012. Вип.16. С. 42–44.
8. Пискач О.Д. Структурно-семантичні та стилістичні особливості епітетів у поезії Петра Скунця (на матеріалі збірки «Один»). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2012. Вип. 28. С. 188–190.
9. Салига Т.Ю. Як наш безсмертний едельвейс. Зі сповідей Петра Скунця. Передмова. *Скунець П.М. Твори. Книга I*. Ужгород: Гражда, 2007. С. 17–49.
10. Скунець П.М. Твори. Книга I. Ужгород: Гражда, 2007. 272 с.
11. Скунець П.М. Твори. Книга II. Ужгород: Гражда, 2008. 248 с.
12. Тараненко О.О. Метафора. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 334–337.

References

1. Bezpoiasko O.K., Horodenska K.H., Rusanivskiy V.M. (1993). *Hramatyka ukrainkoï movy. Morfolohiia: Pidruchnyk* [Grammar of Ukrainian Language. Morphology: Book]. Kyiv: Lybid. 336 s. [in Ukrainian].
2. Venzhynovych N.F. (2012). *Natsionalno-kulturna spetsyfika frazem u tvorakh Petra Skuntsia* [National and cultural specificity of phrasemes in the works of Petro Skunts]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Uzhhorod: Hoverla, 28. S. 177–179 [in Ukrainian].
3. Kravets L.V. (2005) *Henitivna metafora yak element tekstovoi struktury* [Genitive metaphor as an element of the text structure]. *Ukrainska mova*. 2005. № 1. S. 60–71 [in Ukrainian].
4. Kravets L.V. (2018) *Metafora* [Metaphor]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia [online]* / hol. redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskyi, M.H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=66695 [in Ukrainian].
5. Kuzma O.Yu. (2012). *Ekzystentsiini motyvy liryky P. Skuntsia (zbirka «Odyn»)* [Existential motives of the lyrics of P. Skunts (collection «One»)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Vyp. 28. S. 188–190 [in Ukrainian].
6. Matsko L.I., Sydorenko O.M. & Matsko O.M. (2003). *Stylistyka ukrainkoï movy* [Stylistics of the Ukrainian Language]. Kyiv: Vyshcha shkola, 462 s. [in Ukrainian].
7. Papish V.A. *Dusha poetovoho slova (do 70-littia Petra Skuntsia)* [Soul of writer's word]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. 2012. Vyp.16. S. 42–44 [in Ukrainian].
8. Pyskach O.D. (2012). *Strukturno-semantychni ta stylistychni osoblyvosti epitetiv u poezii Petra Skuntsia (na materialii zbirkky «Odyn»)* [Structural-Semantic and Stylistic Features of Epithets in the Poetry of Petro Skunts (on the Basis of the Book “One”)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Vyp. 28. S. 188–190 [in Ukrainian].
9. Salyha T.Yu. (2007). *Yak nash bezsmertnyi edelveis. Zi spovidei Petra Skuntsia. Peredmova* [Like Our Immortal Edelweiss. From the Confessions of Petro Skunts. Preface]. *Skunts P. M. Tvory. Knyha I*. Uzhhorod: Grazhda, S. 17–49 [in Ukrainian].
10. Skunts P.M. (2007). *Tvory. Knyha I* [Poetry. Book I]. Uzhhorod: Grazhda, 272 s. [in Ukrainian].
11. Skunts P.M. (2008). *Tvory. Knyha II* [Poetry. Book II]. Uzhhorod: Grazhda, 248 s. [in Ukrainian].
12. Taranenko O.O. (2004) *Metafora* [Metaphor]. *Ukrainska mova. Entsyklopediia* / redkol.: Rusanivskiy V.M., Taranenko O.O. (spivholovy), Ziabliuk M.P. ta in. Kyiv: Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M.P. Bazhana, 2004. S. 334–337 [in Ukrainian].

GRAMMATICAL TYPES OF METAPHOR IN THE WORKS OF PETRO SKUNTS

Abstract. Grammatical types of artistic means in the work of the iconic Transcarpathian writer P. Skunts became expressive examples of the forms of organization of the artist's extraordinary thoughts, building material for the artistic reproduction of critical analysis of topical problems of the 20th century, about which it was not always possible to speak frankly. The creative heritage of the artist is filled with powerful energy, the power of which is provided by well-chosen grammatical forms, their connection with the ideological content of the poems is interesting and deep, which determines the topicality of our work. The purpose of the article is to highlight the main aspects of the classification of grammatical resources of metaphorical constructions, to investigate the semantic and stylistic features of the main grammatical types of metaphor in the poetic work of the prominent Transcarpathian writer P. Skunts, to determine the most revealing grammatical forms and models capable of expressing metaphorical content in the artist's work.

Thanks to the almost continuous processes of metaphorization, the semantics of the word becomes dynamic, causes the emergence of new concepts and the search for new forms and means to reproduce and express the individual in the national

picture of the world. The most intense metaphORIZATION occurs in the author's context: a real artist is not afraid to experiment and work on the word until it matures into an artistic image, which in turn is able to "speak" and penetrate the soul of the reader. It is on the material of artistic speech that one can make sure that fully meaningful units, separate word forms, and various syntactic constructions can become metaphORIZED.

On the basis of the conducted research, it can be stated that all grammatical types of metaphors are represented in the poetic works of Petro Skunts: substantive, attributive, verbal and combinations. Verbal metaphors, which are a sign of the artist's individual style, became the most productive. The proposed article on the grammatical types of metaphor in the work of P. Skunts does not pretend to be comprehensive, because the studies on his author's language have only just begun. The depth of the talent of Petro Skunts and the rich creative heritage of the artist will be helpful material for a long-term scientific work.

Keywords: Petro Skunts, metaphor, grammatical resources, attributive metaphors, dynamic metaphors, stylistic significance, metaphORIZATION, author's context.

© Лавер О., 2022 р.

Оксана Лавер – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; oksana.laver@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7904-3083>

Oksana Laver – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; oksana.laver@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7904-3083>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ФОРТУНА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (на матеріалі фразеологізмів античного походження)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(47)

УДК 811.161.2'373:378.255(37)

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).187–197.

Луканинець Р. Особливості реалізації концепту ФОРТУНА в українській мовній картині світу (на матеріалі фразеологізмів античного походження); кількість бібліографічних джерел – 33; мова українська.

Анотація. Міфологія Давньої Греції та Риму стала невичерпним джерелом образів, концептів, глибинних смислів, що знайшли своє відображення у багатьох лінгвокультурах світу та по-особливому виявляються у кожній з них.

У статті здійснена спроба з'ясувати національні особливості у запозичених фразеологізмах. Наукова розвідка присвячена реалізації концепту ФОРТУНА в українській мовній картині світу. Об'єкт аналізу – фразеологічні одиниці, відібрані зі словників, довідників та текстів кількох мов.

Проаналізовано міфологему *Фортуна* та особливості її реалізації. Фортуна – римська богиня щастя, долі, добробуту, успіху, ототожнювана з грецькою Тіхе. Образ античної богині був надзвичайно поширеним і різноплановим. Про її популярність у світовій культурній спадщині свідчить особливо розгалужена система фразеологічних одиниць. Для виявлення національної специфіки досліджувані фраземи порівнюються із синонімічними у польській, англійській та німецькій мовах. Також проводиться аналіз значень, етимологічний аналіз, концептуальний аналіз, культурологічний коментар та ін.

В українській мовній картині світу *фортуна* часто зливається з *далею*. Припускаємо, що подібне ототожнення відбулося на власне українському мовному ґрунті.

Виявлено нові фразеологічні одиниці з компонентом *фортуна*, які утворилися шляхом структурно-семантичної трансформації. При подібних змінах комбінується не тільки структура новоутвореної фразеологічної одиниці, а й її значення. Простежуємо зв'язок новоутвореної фраземи з ідіомами *спіймати жар-птицю* та *вхопити Бога за бороду*. Спостерігаємо цікавий зворотній процес заміни лексеми, що розкриває загальнокультурну інформацію, на запозичений міфонім, що свідчить про добре засвоєний античний образ на власне українському мовному ґрунті.

Про віддаленість української фортуни від давньоримської богині свідчить і деонімізація лексеми *фортуна* у фразеологізмах української мови, а також згадки про *Купалочку-Фортуну* в давніх купальських піснях.

Зібраний та проаналізований матеріал дає змогу стверджувати, що фразеологізми античного походження набули етнонаціональних рис та адаптувалися до сучасної мовної картини світу українців.

Ключові слова: мовна картина світу, лінгвокультурологія, концепт ФОРТУНА, міф, міфологія, фразеологізм.

Постановка проблеми. Міф оживає і збагачується завдяки мові, а мова – завдяки міфу. «У цій постійній взаємодії і взаємному проникненні підтверджується єдність духовного початку, з якого вони обидва походять, різними виразами й ступенями якого вони є» [Кобиленко 2012, с. 22].

Культура Давньої Греції та Риму стала невичерпним джерелом образів, концептів, глибинних смислів, що знайшли своє відображення у багатьох мовах світу. Антична міфологія, яка, безперечно, залишила відбиток на багатьох культурах світу, при цьому по-особливому реалізується в кожній з них. Цікаво простежити, чи можемо ми говорити про національну особливість фразеологічних одиниць античного походження, якщо джерело їх виникнення – далеко за межами української географії.

Аналіз досліджень. Основа фразеологічних значень, особливо тих, які походять зі спільного прецедентного тексту, буде спільною, адже співвідношення між інтерлінгвальним та національним у мовах виявляється не на користь останнього. Це, як вдало зазначила О. Левченко, – «лінгвістична аксіома, яку сьогодні дещо призабуто» [Левченко 2004, с. 33]. Національно-культурні своєрідності виявляються «в залежності від аси-

мілятивних процесів освоєння мовних одиниць мовами-реципієнтами, а також деяких значень, що розвинулись на власне національному ґрунті» [Сагірова 2012, с. 21]. Ці національно марковані особливості й намагатимемося простежити у нашій лінгвістичній розвідці.

Запозичуючи образи з чужої лінгвокультури, ми пропускаємо їх через призму власного, національно унікального, досвіду, відбираючи, фільтруючи, доповнюючи чи відсікаючи. Таким чином, «чуже» стає «рідним». Антропоніми античного походження не просто пов'язані з прецедентним текстом, «вони несуть на собі потужну фонову інформацію, виявляючи зв'язок із ширшим для них культурним контекстом, фрагменти якого відкривають простір для смислових варіацій та перетворень стійких висловів, уміщених у новий для них текст» [Архангельська 2020, с. 89].

Дослідженням поняття концепту, у якому знаходять своє вираження національно-культурні особливості певної лінгвокультури, займалися Н. Венжинович, О. Левченко, М. Полюжин, Н. Бондар, І. Голубовська та ін.

Мета статті – проаналізувати концепт ФОРТУНА у фразеологічних одиницях української

мови (порівнявши їх із подібними в польській, англійській та німецькій мовах), поєднавши методологію кількох наук; виявити національно-специфічні особливості вичленованих фразем.

Об'єкт аналізу – фразеологічні одиниці, відібрані зі словників, довідників та текстів кількох мов.

Методи та методика дослідження. Актуальними методами дослідження лінгвокультурних концептів Е. Розвод вважає аналіз дефініційних значень, етимологічний аналіз, метод вивчення концептів через лексико-граматичне поле лексеми, що його репрезентує, асоціативний експеримент, когнітивно-семантичний, зіставний аналіз концептів у різних культурах, а також концептуальний аналіз [Розвод 2015, с. 91].

«Немає єдиної загальномовної картини світу, а є тільки безліч національних картин світу, своєрідність яких можна простежити лише в ході зіставного аналізу світобачення різних народів – носіїв національних мов» [Венжинович 2018, с. 106], адже якщо аналіз базовано на матеріалі тільки однієї мови або не використано будь-який інший еталон для зіставлення, то «дослідження втрачає значення для лінгвокультурології, і в такий спосіб створюється неоміфологія у лінгвістиці» [Левченко 2004, с. 151].

О. Важеніна наголошує, що, обмежуючи вивчення фразеологізмів тільки лінгвістикою, ми «неухильно будемо залишатись у царині структури, семантики й функцій фразеологізму, тоді як історія вивчення цих одиниць свідчить, що неможливо дослідити інтердисциплінарну одиницю без залучення філософії, культурології, психології тощо» [Важеніна 2018, с. 33].

Виклад основного матеріалу. Для глибокого та ґрунтовного дослідження образів та смислів, закладених у фразеологічних одиницях, у сучасній мовознавчій науці використовують термін *концепт*.

«Концепт як лінгвокультурне явище – це одиниця, призначення якої полягає в об'єднанні в єдине ціле наукових пошуків у галузі культури, свідомості й мовознавчих студій. Такий *концепт* – культурно детермінований виразник свідомості, зафіксований у мові» [Полюжин 2015, с. 217]. Проте вербалізація концепту – тільки його частина, один із шляхів розкодування. Концепт – складна та багатопланова структура на межі лінгвістики, культурології, психології, етнології. Розкрити усю її повноту можна, тільки використавши методологію кількох наук.

«Фортуна – римська богиня щастя, долі, добробуту, успіху, ототожнювана з грецькою Тіхе. Образ давньоримської богині був надзвичайно популярним і різноплановим. За переказами, культ Фортуни встановив Анк Марцій (або Сервій Туллій) із вдячності за те, що, буди сином рабині, став римським правителем. Спочатку Фортуна шанувалася під ім'ям Прімігенія (Першонароджена)

і мала храм на Капітолії. Їй першій присвячували новонароджених. Вона вважалася також покровителькою всього римського народу. На Квіріналі вона шанувалася як Фортуна Публіка. Імператор Август, закінчивши війни на Сході, поставив їй жертвник під назвою «Фортуна Редукс» – «Фортуна щасливого повернення». Як божество, що обдаровує смертних постійним щастям чи навіть нещастям, Фортуна згодом стала об'єктом палкого поклоніння людей різного стану й віку. Як богиню щастя її шанували під ім'ям Фортуна Бона (Добра), Фелікс (Щаслива), Бланда (Доброзичлива). Постійне щастя уособлювала Фортуна Маненс, сумнівне – Фортуна Дубіа, короткочасне – Фортуна Бревіс і т. п.» [САМ 1989, с. 208].

Її зображували з рогом достатку та кермом, що «символізувало, що Фортуна керувала ходом життя людей» [CDCM 1990, s. 155]; за іншими джерелами, «богиню відтворювали на монетах, гемах, фресках, скульптурах тощо в образі жінки, яка спиралася на кулю, а кермо у цьому варіанті трансформувалося у коло, яке Фортуна тримала в правій руці» [САМ 1989, с. 208]. Часто богиню уявляли «молодою жінкою із зав'язаними очима, з рогом достатку в руках, іноді на колесі» [СУМ X, с. 629].

Показово, що у міфології греків та римлян нема особливих міфів про Фортуну, дочку Океана і Тефіді, але мистецтво створило для неї особливий тип і атрибути, які змінюються залежно від того, яке значення надають Фортуні. Вона тримає кермо у руках, коли зображують неминучу долю, що керує світом; коли ж ріг достатку замінює кермо, вона стає символом багатства та розкоші; а крила, зображені митцями, показують мінливість богині. Через багатоплановість та варіативність на різних часових та просторових зрізах образ Фортуни по-своєму та широко представлений у фразеологічних, паремічних та дискурсивних вимірах багатьох мов світу. Про популярність міфоніму у світовій культурній спадщині свідчить особливо розгалужена система фразеологічних одиниць. Кожна лінгвоспільнота по-своєму засвоїла на власному мовному ґрунті античний образ, трансформувала його «під себе», акумулювавши головні, на її думку, особливості.

Потужний образ давньоримської богині створив інтернаціональну міфологему **Фортуна**: укр. *Фортуна* – 'щастя, удача' [Коваль, Коптілов 1975, с. 293]; пол. *fortuna* – 'los, dola, traf, zwłaszcza dobry los, szczęście, powodzenie' (доля, удача, особливо добра доля, успіх) [Słownik języka polskiego]; *Fortuna* – 'personification of Chance' (уособлення шансу) [CDCM 1990, s. 155]; *Fortuna* – 'Schicksal, Zufall; Glück, Unglück' (доля, випадок; удача, невдача) [Duden 1976, s. 885]. На основі міфологеми утворилися лексеми *фортунити* / *нефортунити*, *fortunate* / *unfortunate* і подібні. Її вживають у значенні 'щастити', наприклад: «*І це, напевно, головне, // Якої ще фортунити*» (Ліна Костенко).

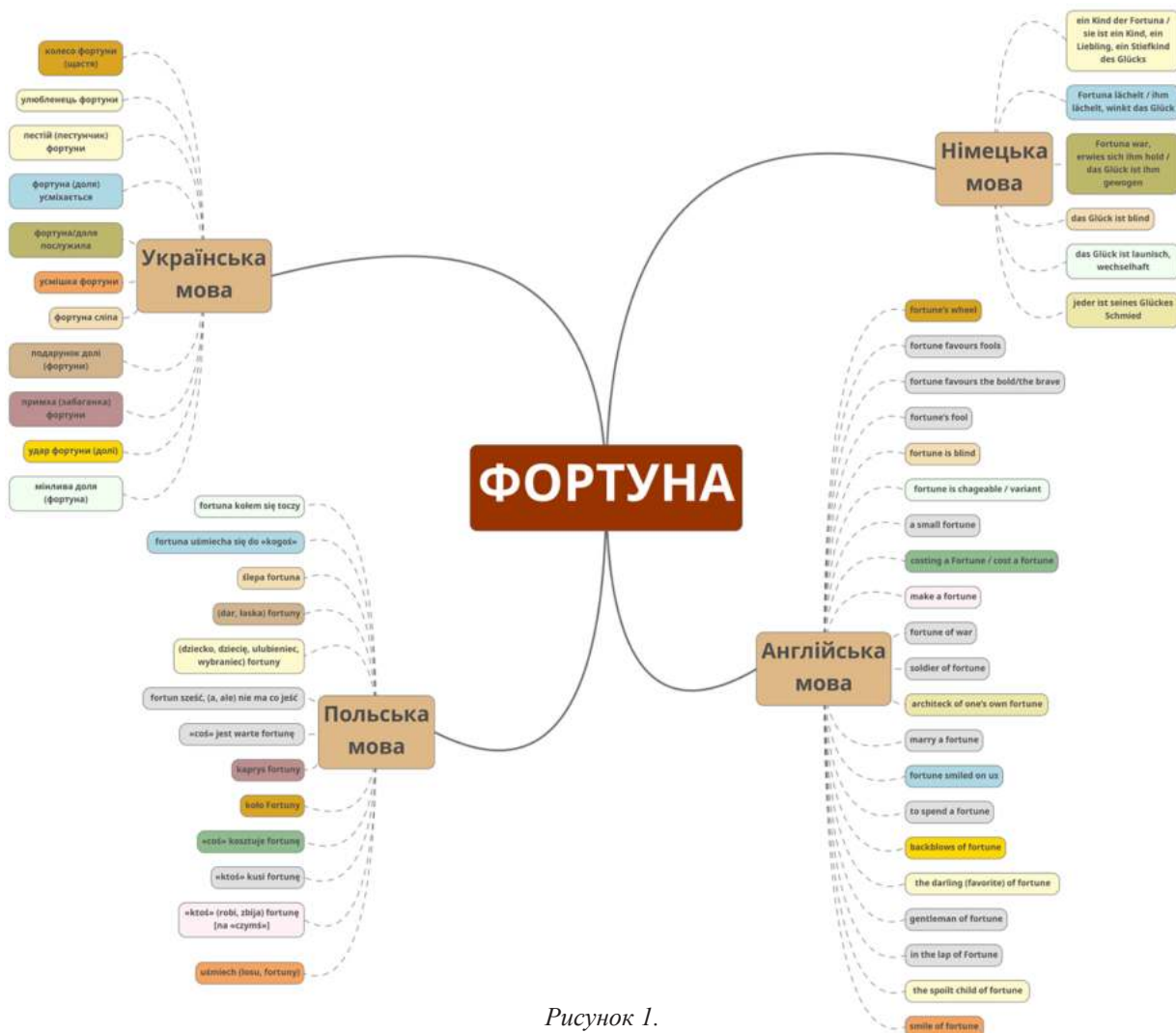

Рисунок 1.

Для античних фразеологічних одиниць у системі конкретної мови вербалізований концепт, на думку О. Сагірової, складатиметься «із комплексу ментальних утворень, серед яких дослідниця виділяє первинне предметне значення (в основі якого лежить початкова історія денотата з означеним іменем), загальне символічне значення (конотації, набуті на етапі формування фразеологізму), національні конотації (додаткові смисли, набуті в процесі засвоєння системою окремої мови-реципієнта)» [Сагірова 2012, с. 20–21].

Таким чином, фразеологізми античного походження мають складну багатопланову структуру, у якій можна простежити загальнокультурний та національний складники.

Образ Фортуни, млина Фортуни і, особливо, колеса Фортуни отримав широке розповсюдження як один із універсальних образів, що уособлює космічний порядок.

«Колесо – символ широкого охоплення чогось; сонця; символ синтезу, активності космічних сил і течії часу; вічної течії життя як боротьби добра і зла; бога-громовержця; богині неба» [ЕССКУ 2015, с. 383].

Колесо Фортуни виражало «рівновагу протилежних сил, принцип полярності» [ЕССКУ 2015,

с. 384]; було символом постійної мінливості богині, непостійності щастя, яке вона приносить.

Образ колеса зберігся і відтворився у фразеологізмі *колесо фортуни (щастя)* – ‘про мінливість (зрадливість) долі’ [СУМ IV 1973, с. 219]; ‘випадок, сліпе щастя’ [Коваль, Коптілов 1975, с. 293], наприклад: «*І тому ніхто, як вони, не відчув так багато повороту колеса фортуни*» (Д. Донцов). Знаходимо ідентичні ФО з цим компонентом і в інших мовах.

Koło (Fortuny, fortuny) – ‘zmiennosc losu; symbol zmienności losu ludzkiego’ (*колесо Фортуни (фортуни)* – непостійність долі; символ мінливості людської долі) [WSFJP].

Fortune's wheel / the wheel of fortune – колесо щастя, фортуни [АУФС 2005, с. 355]; *the wheel of Fortune* – ‘the wheel which the goddess Fortune is said to turn as a symbol of random luck or change’ (колесо, яке повертає богиня Фортуна як символ випадкової удачі або змін) [Oxfords dic., s. 311].

В англійській мові при тлумаченні фразеологізму *Fortune's wheel / the wheel of fortune* – акцент на поняттях ‘удачі, змін, щасливого випадку’.

Навпаки, спостерігаємо подібну, загалом негативну, конотацію у фразеологізмах української та польської мов: ‘*сліпе щастя, мінливість, зрадливість, непостійність долі*’. І це не випадково. Укра-

їнська мовна картина світу має своє бачення долі. «Синонімами її в О. Потєбні є поняття: «щастя», «притча», «лихо», «біда», «горе». Саме ці назви вже свідчать про те, що доля може бути або сприятливою (щасливою) для людини, або ворожою (нещасливою) для неї. Проте в українській усній народній творчості Доля частіше пов'язується з поняттям нещастя» [ЕССКУ 2015, с. 237], наприклад у тексті: «**Колесо фортуни, цей страхітливий вияв неминучості долі в земному людському світі, стало мірою нещастя для Євпраксії з тої самої миті, коли помітила його невпинне обертання і коли збагнула, що вже ніколи з нього не випручається, не виломиться на волю**» (П. Загребельний).

Показово, що в українській мовній картині світу *фортуна* часто зливається з *долею*. Наприклад, *доля (фортуна) послужила (послужить)* – ‘пощастило, поталанило в житті кому-небудь’ [СФУМ 2003, с. 215]. У німецькій мові синонімічна фразема *Fortuna war; erwies sich ihm hold* (‘Фортуна була, виявилася лагідною до нього’) [Duden 1976, s. 885] виявляє подібний паралелізм: *das Glück ist ihm gewogen* (‘удача прихильна до нього’) [Duden]. У німецькій мові спостерігаємо наближення *фортуни* до *удачі*. У процесі засвоєння запозичених ФО, може відбуватися заміна оніма на лексему, що розкриває його загальнокультурну конотацію [Сагірова 2012, с. 23]: *фортуна послужила* → *доля послужила*; подарунок *фортуни* → подарунок *долі*. Тобто власна назва замінюється на найближчу певній лінгвокультурі загальну. В українській мові таким варіантом виступає *доля*, яку відносять до ключових українських культурних концептів багато вчених.

Долю в античній міфології уособлювати мойри (пізніше парки у давньоримській культурі). З ними було пов'язане все життя людини. «Клото (Прядильниця) пряла нитку людського життя, Лахесіс (Дарувальниця) вела її крізь усі мінливості долі, Атропа (Невідворотна) перетинала нитку, коли наставала хвилина смерті. Мойри вважались охоронницями ладу у всесвіті та в стосунках між людьми; вони мали владу й над долями богів. Навіть боги не можуть урятувати людину від смерті, якщо це суперечить долі» [САМ 1989, с. 144].

Можна припустити, що ототожнення *фортуни* і *долі* відбулося на власне українському ґрунті.

«Внутрішня форма слова *доля* розкриває уявлення українців про існування вищої сили, яка наділяє кожну людину щасливим – *щастя й доля, щастя доле, хвалити долю*, – або нещасливим життям – *чорна, лиха, гірка, щербата доля*. Саме вона за принципом випадковості визначає головний вектор життєвого шляху людини, не зважаючи на його власні прагнення і бажання» [Марчук 2019, с. 69].

Вершиною образу нещасливої долі в українській культурі стала творчість Т. Шевченка, яка зробила вирішальний внесок у формування української культурної ментальності. Поет неодноразово звертався до символу долі, наприклад у тексті: «*Такая-то доля тая, // Хоч і не шукайте: // Кого схоче – сама найде, // У колісці найде*» (Т. Шевченко).

М. Дяченко, аналізуючи поетичний доробок Кобзаря, виділяє такі смислові значення долі: «“доля-воля”, “доля-фортуна”, “доля-провидіння (фатум)”». [Дяченко 2012, с. 20]. Специфічною ознакою долі-фортуни дослідник називає гру, подібну до тієї, як людина грає, наприклад, у шахмати чи рулетку. «Їй інколи щастить у цій грі, тобто “господиня-удача” повертається до неї лицем, але зовсім непередбачувано доля і відвертається від неї. Людина не здатна впливати на дію долі-фортуни і може лише покійно очікувати на її примхливий рішення: пощастить чи ні в житті» [там само].

У літературі та мистецтві поняття *доля* нерідко розкривається як багатозначний і складний символ життєвої дороги людини, народу країни чи всього людства, який набуває в творчості різних художників як оптимістичного, так і песимістичного забарвлення.

Доля зазвичай визначає основну траєкторію руху життя людини, її щасливе чи нещасливе майбутнє протягом тривалого проміжку часу, а то й назавжди, незворотно. В українській мовній картині світу *доля* – вірна супутниця людини на все життя: «*Що доля нелегка, – в цій користь і своя є, // Блаженний сон душі мистецтву не сприяє*» (Ліна Костенко), або «*Сховатися од долі – не судилось. // Ударив грім – і зразу шкереберть // пішло життя*» (В. Стус).

Фортуна ж – богиня щасливого випадку, удачі, шансу, змін. Це – уособлення крутого, раптового повороту в житті людини. Щось неочікуване, тимчасове, мінливе, не залежно від результату: успішного чи ні.

В українській мовній картині світу концепт давньоримської Фортуни зростається зі слов'янською, рідною Долею: «*Як послужить доля, то сього року буде велика добич*» (Марко Вовчок). Долю-фортуну кличуть, очікують, сподіваються на її прихильність: «*Ой коли б ти добра жона, // То ти б сиділа удома, // Неділоньку читла, // А п'ятницю постила, // Щоб нам фортуна послужила!*» (Українська народна пісня). Якщо вона буде ласкавою навіть недовго, усе життя може змінитися назавжди: «*І вже інший і забув, із чийм батьком разом до війська у сіром'язці йшов. Той же зоставсь ув убожестві, а йому фортуна на війні послужила, у старшину, у значне козацтво ускочив, а далі займаницю зайняв, свиту гаптує*» (П. Куліш). Та сліпа доля-фортуна мінлива, навіть її допомога може обернутися лихом: «*Хліба на ниві немає снопа, // Так послужила фортуна сліпа!*» (І. Манжура).

Багато хто хотів би мати покровительство Фортуни – богині щастя, випадку й удачі. Звідси – фраземи *улюбленець фортуни, нестій (нестунчик) фортуни*, які означають ‘щаслива в житті людина; людина, щедро обдарована природою’ [СУМ Х 1979, с. 432] або ж ‘той, кого дбайливо доглядають, якому потурають у бажаннях і примхах або кому таланить у житті’ [СФУМ 2003, с. 625], наприклад: «*Авжеж, улюбленець Фортуни, яка зрадила його саме тоді, коли її посмішка, бодай невеличка, так стала б у пригоді йому та його наро-*

дові» (Д. Журавльов); або «*На превелике здивування мос, Кость за обідом не мав вигляду пестунчика фортуни*» (Л. Яновська).

Спостерігаємо подібні фразеологізми і в інших мовах. У польській мові *dziecko (dziecię, ulubieniec, wybraniec) fortuny* – ‘szczęśliwiec, człowiek mający wyjątkowe powodzenie w życiu’ (щаслива людина, людина з винятковим успіхом у житті) [WSFJP]. Англ. *the spoiled child of fortune* – ‘щасливець долі’ [АУС 2011–2020]. У німецькій мові – *ein Kind der Fortuna* – ‘Glückskind’ (дитина, якій щастить, щаслива дитина) [Duden 1976, s. 885].

Фразема **Фортуна усміхається (усміхалася, усміхнулася, усміхнеться)** кому означає, що ‘кому-небудь щастило (пощастило, пощастить)’ [СУМ Х 1979, с. 629]. Цікаво, що Фразеологічний словник української мови за редакцією В.М. Білоноженко подає паралельні форми дієслова у цій фраземі: *доля (фортуна) усміхається (посміхається) / усміхнулася (посміхнулася)* кому – ‘для кого-небудь складаються сприятливі життєві обставини; таланить, щастить у житті кому-небудь’ [СФУМ 1993, с. 261]. Але, очевидно, лексема *посміхається* вживається тут у другому значенні – ‘те саме, що усміхатися’ [СУМ VII 1976, с. 347], бо негативної конотації фразеологізм не містить: «Здоров’я нікроу. У коханні щастить. Восени збирався одружитися. Як то кажуть, **фортуна усміхалася з усією прихильністю**» (В. Нестайко); або «**Усмішкою дитячої фортуни** // було для нас потрапити в той дім» (Ліна Костенко). Ця ж фразема звучить і в Державному гімні України з ключовим для нашого народу компонентом *доля*, що замінює тут *фортуна*: «Ще не вмерла України і слава, і воля, // Ще нам, браття молодії, **усміхнеться доля**».

Синонімічні ФО знаходимо в польській мові (*fortuna uśmiecha się do «kogoś», uśmiech (losu, fortuny)*) та німецькій мові (*Fortuna lächelt і паралельна форма з лексемою das Glück – ihm lächelt, winkt das Glück*) [WSFJP], [Redewendungen 2013, s. 230], [Duden].

Цікаво, що спільний прецедентний текст не є запорукою ідентичних за формою фразем, а тим більше однакових за смисловим наповненням. Кожна мовна картина світу, запозичуючи, фільтрує та відсіює зайве, не властиве тій чи іншій мові. Так, «відомі латинські прислів’я “*Fortuna caeca est*” – “Доля сліпа”; “*Fortuna faveat fortibus*” – “Щастя сприяє відважним”; “*Fortuna fortes metuit, ignavos prernit*” – “Доля боїться хоробрих, пригноблює полохливих”» [САМ 1989, с. 208] тільки частково засвоїлися на власне українськомовному ґрунті.

Фортуна часто зображували сліпою або із зав’язаними очима [CDCM 1990, s. 155], [СУМ Х, 1979, с. 629], що наближує її образ до Феміди – дочки Урана й Геї, богині права й законного порядку. Феміда також зображували жінкою із зав’язаними очима (символ неупередженості), з рогом Амальтеї, проте, замість колеса чи кулі, з терезами або мечем у руках [САМ 1989, с. 204]. У вислові *сліпа Фортуна* відчутно простежується ак-

цент на випадковості, рандомності вибору. У цьому варіанті богиня не має «улюбленців», «пестунчиків», а робить свій вибір «наосліп», даруючи удачу чи нещастя.

Так, у польській та англійській мовах зустрічаємо фраземи *ślepa fortuna* [WSFJP] та *fortune is blind* [АУФС 2005, с. 355]. У німецькій мові сліпою виявляється удача, не фортуна – *das Glück ist blind* [Duden]. В аналізованих словниках української мови не знаходимо фразему *фортуна сліпа*, але її можна зустріти в текстах зі значенням ‘несподіваної випадкової удачі’: «*Hi, a доля така, **фортуна сліпа***» (М. Старицький). Також знаходимо трансформовані варіанти фраземи: «*Якби **фортуна не була сліпою**, хіба б лежав той грек на дні Суною?*» (Л. Костенко).

Часто кілька характеристик Фортуни, які акумулюються в різних фразеологічних одиницях, зливаються в одну. Таке явище О. Важеніна називає фразеологічною контамінацією, під якою дослідниця розуміє «прийом структурно-семантичної трансформації, при якому відбувається об’єднання фразеологічних одиниць або їх частин, що призводить до їх семантичної та / або формальної зміни і появи нової одиниці – фразеологічного контамінанта. Фразеологічний контамінант характеризується новим значенням, новою образністю, внутрішньою формою, експресивністю і оцінною маркованістю» [Важеніна 2018, с. 170].

Наприклад, контамінант **послужила фортуна сліпа** складається з двох базових ФО: *фортуна (доля) послужила* та *фортуна сліпа*. У тексті: «*Хліба на ниві немає снопа, // Так **послужила фортуна сліпа!***» (І. Манжура).

Або контамінант **сліпа Фортуна всміхнулася** складається з таких базових ФО: *фортуна сліпа та фортуна (доля) усміхається*. Наприклад, у тексті: «*Можє, **сліпа Фортуна справді всміхнулася** її своїм дивним і таємничим усміхом?*» (Н. Довгопол). У той же час прослідковуємо тут ще один трансформційний прийом – поширення, при якому розширюється компонентний склад фразеологізму «шляхом інтегрування лексичної одиниці у його структуру» [Важеніна 2018, с. 123] – слово *справді*. При трансформційних змінах комбінується не тільки структура новоутвореної ФО, а й її значення – ‘випадково пощастило / непощастило комусь’.

Прийом субституції спостерігаємо в унікальній фраземі **вхопити фортуна за чуба** [Таїрова-Яковлева 2020], яку не фіксують фразеологічні словники, та яка, проте, досить активно і давно використовується в українському дискурсі.

Під субституцією О. Важеніна розуміє «прийом структурно-семантичної трансформації, при якому замінюється одна або кілька лексем-конституентів (субституент) ФО іншою лексемою (субституент) або іншими лексемами» [Важеніна 2018, с. 87]. Наприклад, у тексті: «*Намагайся **фортуна схопити за чуприну** і будеш таким...*» (К. Розумовський).

Тут можна простежити зв’язок фраземи з власне слов’янською ідіомою *спіймати жар-*

птицю – ‘стати везучим, досягти чогось значного’ [СФУМ 2003, с. 682].

Жар-птиця – ‘казковий птах із сліпуче виблискуючим золотавим, мов жар, пір’ям’ [СУМ II 1971, с. 511], що зовні нагадує славнозвісного фенікса. Проте жар-птиця має свої особливості. По-перше, це слов’янський образ. «Зображення пtiці, разом із Світовим деревом, тваринами, солярними знаками, чоловічою та жіночою постатями, бачимо на лезі бойової сокири з оленього рогу (II тис. до н.е.), знайденої поблизу села Дударкова Київської області» [Войтович 2002, с. 172]. По-друге, якщо фенікс символізує безсмертя, вічне життя, то жар-птиця своїм внутрішнім значенням наближається до давньоримської Фортуни. У народній творчості Жар-Птиця – «символ щастя, чогось величного, ідеального; чарівне перо Жар-Птиці завжди приносить удачу, щасливу долю, кохання» [Жайворонко 2006, с. 217].

Зазначивши трансформаційних процесів поширення, фразеологізм може доповнюватися лексемами: *спіймати жар-птицю, спіймати перо жар-птиці, спіймати жар-птицю за хвіст (чуб)* і подібні. Оскільки жар-птиця – уособлення удачі, згодом виникає фразема *спіймати удачу (за хвіст / за чуб)*, а вже опісля лексема *удача* замінюється персоніфікованим варіантом *фортуни* – *спіймати фортуну (за хвіст / за чуб)*.

Цікаво, що англійську фразу *hit the jackpot* перекладають як *піймати удачу за хвіст* [Подольск, Зубрицький 2021, с. 123], тоді як антонімічна ідіома *to pull the devil by the tail* (бути в скрутному становищі) «може дезорієнтувати українського читача, який намагається опиратися при перекладі на її внутрішню форму. Цю фразу за аналогією можна трактувати відповідно українським висловлюванням “тримати Бога за бороду” або “зловити за хвіст жар-птицю”, або можна помилково витлумачити мало не в протилежному значенні (“бути господарем становища”, “бути щасливим”)» [Гулович, Бадан 2011, с. 28].

Ще одним ймовірним шляхом утворення нової ФО шляхом субституції може бути трансформація фраземи *вхотити (впіймати, спіймати, піяти, взяти) Бога (щастя) за бороду* (‘досягти чогось особливого, незвичайного, вимріяного’) [ФСУМ 1993, с. 165], де паралельний варіант *щастя* замінюється, знову ж таки, персоніфікованим його варіантом – *фортуною*.

У будь-якому разі, можемо спостерігати цікавий зворотній процес заміни лексеми, що розкриває загальнокультурну інформацію, на запозичений міфонім, що свідчить про добре засвоєний античний образ на власне українському мовному ґрунті.

Латинські вислови («*Fortuna faveat fortibus*» – «Щастя сприяє відважним»; «*Fortuna fortes metuit, ignavos premit*» – «Доля боїться хоробрих, пригноблює полохливих»), що так добре прижилися в англійській мові, не засвоїлися у формі фразем на власне українському мовному ґрунті. Наприклад, англійські *fortune favours fools* – ‘дурням щастя’ [АУФС 2005, с. 133] та *fortune favours the brave* – ‘а

successful person is often one who is willing to take risks’ (успішна людина часто та, яка готова ризикувати) [Oxford. dic. 2004, s. 115].

Проте латинські вислови, адаптувавшись до української мовної картини світу, відображаються в народних приказках та прислів’ях типу: *дурневі та ледачому завжди щастить; дурному щастя, а розумному напастя; дурень спить, а щастя в головах лежить* і под.

Вислів *fortune favours the brave* також по своєму проявляється в українській мовній картині світу. «*Щастя щастить дурневі, а розумному бог дав*», – говорить усна народна творчість. Тут людина – пасивний спостерігач в очікуванні на щасливу долю. Від неї мало що залежить, а якщо й залежить, то фортуна буде прихильна, за народними віруваннями, все одно до дурня.

У прислів’ї спостерігаємо також синкретизм міфології і християнства. Але це не типове «злиття» нової і старої релігії. Це, швидше, запозичення «чужого» міфологічного образу в уже християнізовану культуру, в якій Фортуна не сприймається як богиня долі, успіху, а виступає персоніфікованим образом щастя, а бог, єдиний для християнського народу, обдаровує людей за їх заслуги. Наприклад: *бог дав, а дідько взяв; бог дасть долю і в чистім полі* і т.д. Цікаву трансформацію англ. *fortune favours fools* можна простежити в українській назві збірки С. Жадана «Господь симпатизує аутсайдерам». В англійській культурі подібний синкретизм виявляється по-іншому: *God send fortune to fools* (Бог посилає фортуна дурням) [АУФС 2005, с. 133]. Тут міфологія і християнство діють разом, Бог посилає фортуна (удачу), знову таки ж, дурневі. Спостерігаючи подібні трансформації фразеологізмів, можна простежити тривалий шлях міфологеми крізь час, простір та вірування народів. Фраземи та паремії тут, наче «інформаційні згустки», транслюють культуру тисячоліть.

Нім. *jeder ist seines Glückes Schmied* (кожен сам створює свою удачу) [Duden] та англ. *architect of one's own fortune* (коваль свого щастя) [АУФС 2005, с. 35] мають український відповідник в усній народній творчості: «*Всякий свого щастя коваль*». Це підводить нас до розуміння щастя, удачі як заслуженої нагороди, що суголосно латинському *Fortuna faveat fortibus* та англійському *fortune favours the brave / the bold* (‘фортуна сприяє відважним’). Л. Якиминська, аналізує психологію працьовитого українця-хлібороба з його споконвічним, відчутно міфічним потягом до землі. «Родючі ґрунти, сприяливі кліматичні умови спричиняли пряму залежність гарного врожаю від власних зусиль: вчасного та правильного обробітку землі». Звідси дослідниця виводить залежність удачі від власної праці. «Основна мораль, що червоною ниткою проходить крізь фольклорну спадщину нашого народу: “хто не робить – той не їсть”». Л. Якиминська, вивчаючи фольклорні твори, доводить, що «категорія удачі традиційно розцінюється українським народом як залежна від дій людини: *дівка не без щастя, козак не без долі; хто*

дрімає, той щастя не має, смерть і щастя не буває без причини» [Якиминська 2009, с. 163].

Можливо, запозичена римська фортуна-щастя в українській мовній картині світу й діє випадково, наосліп, та заслужена удача однаково знайде свого господаря. «Тоді бог дасть, як сам заробиш», – нагадує народна мудрість.

Менш поширеними є фраземи *подарунок долі* (фортуни), *примха* (забаганка фортуни), *удар фортуни* (долі), *мінлива доля* (фортуна), які не вдалося відстежити в аналізованих словниках, проте знаходимо в текстах.

ФО *подарунок долі* (фортуни) зустрічається і в польській мові – (*dar, łaska*) *fortuny* – ‘nieoczekiwany majątek, bogactwo; nieoczekiwane szczęście’ (несподіване багатство; несподіване щастя) [WSFJP]. Фразама позначена очевидно позитивною конотацією. Наприклад, у тексті: «*Це – подарунок долі для того, хто запитує себе: „Хто я, звідки я, для чого я? І куди я йду?“*» (М. Дочинець).

Мінливість, неспостійність фортуни репрезентують фразеологічні одиниці *примха* (забаганка) *фортуни* та *мінлива доля* (фортуна).

Польсь. *kaprys fortuny* означає ‘szczęśliwe, przypadkowe zdarzenie, które zmienia czyjeś losy’ (щаслива, випадкова подія, яка змінює чийсь долю) [WSFJP]. Якщо в польській мові фразама використовується загалом в позитивній конотації, то в українській мові ФО не сприймається однозначно добре, швидше навпаки. СУМ подає таке визначення лексеми *примха* – ‘несподіване, нічим не обґрунтоване бажання як вияв чиєїсь невірноваженості; каприз, забаганка’. Наприклад, у тексті: «*Пан Бжеський теж постраждав від примх фортуни в тому поході*» (З. Тулуб) [СУМ VII 1976, с. 684]. Ту ж переважно негативну конотацію спостерігаємо у фраземі *мінлива доля* (фортуна): «*Мінлива фортуна, але перемагає справедливість, // А наша боротьба за батьківщину // Є найсправедливішою боротьбою, // Тому тут переможемо ми неодмінно!..*» (О. Заворотній) або «*Усе залежить від фортуни, яка така ж мінлива, як і погода*» (В. Шкляр).

Знаходимо синонімічні до *мінлива доля* (фортуна) фраземи і в інших мовах, у кожній з яких ідіома виявляється по-особливому: англ. *fortune is changeable / variant* – ‘доля мінлива’ [АУФС 2005, с. 35]; польсь. *fortuna kołem się toczy* – ‘powodzenie w życiu jest zmienne’ (успіх у житті мінливий) [WSFJP]; нім. *das Glück ist launisch, wechselhaft* – ‘щастя примхливе, мінливе’ [Duden].

У фраземі *удар фортуни* (долі) різка негативна конотація простежується особливо прозоро, богиня удачі може бути не тільки мінливою, а й відверто та несподівано жорстокою. Наприклад, у тексті: «*Сумну повість про засудження сина, смерть батьків, а потім і самогубство Артура несподіє мені як жорстокий удар долі, що безжально знищив цілу родину*» (В. Васильченко) або «*Не сприймай це як черговий удар долі, сподівайся на краще, але будь готова до гіршого*» (С. Талан). Знаходимо синонімічну фразему також в ан-

глійській мові: *backblows of fortune* – удари долі [АУС 2011–2020].

Про давню традицію запозичення образу фортуни в українській культурі свідчать і записи про звичай на Купальські свята з-поміж дівчат вибирати найвродливішу і найдобрішу. Цю дівчину називали «*Купалочка-Фортуна*». «Дівчата прикрашали її квітами, зеленню, скроплювали водою і з магiчними примовками урочисто опускали у приготовлену хлопцями в лісі яму. Очі “Купалочці-Фортуни” зав’язували. У ямі саджали її на “трон”, біля якого розставлені численні вінки – і зів’ялі, і свіжі. При цьому співали:

...Вийди, вийди, **Фортуно**,

До нашого Лада – гай!

Подаруй віночки нам,

Подаруй віночки нам!

...**Купалочко-Фортуно**, ти є там, –

Подай сюди вінець щастя нам...

Одна з учасниць дійства підходила до ями й простягала руку. «*Купалочка-Фортуна* брала один вінок і подавала догори. Вона не бачила, який брала – свіжий чи зів’ялий. Коли свіжий – дівчина, якій подано вінок, скоро вийде заміж; коли ж зів’ялий, то «зів’ялим» і безнадійним буде рік дівчини» [Войтович 2002, с. 556].

Про віддаленість української фортуни від давньоримської богині свідчить і деонімізація лексеми *фортуна* у фразеологізмах української мови. «Антропоніми в структурі фразеологізмів не співвідносяться з конкретною особою, виступають денотатами багатьох осіб і набувають соціально-оцінної конотації» [Олійник 2021, с. 106]. У сучасній лінгвістичній науці беззаперечним є факт розширення семантичного поля деяких онімів, коли вони виходять за межі власне одиничних власних назв.

«Стискання» прецедентного тексту до однієї міфологеми, можливість «відкопати» міфологічне ядро, первісне значення лексеми, розширює не тільки ономастичні функції слова, а і його культурологічне, інформаційне наповнення. Лексема *фортуна*, входячи до складу фразеологізму, у результаті поєднує у собі ознаки оніма (співвіднесення з давньоримською богинею) і ознаки апелятива (синонім *долі, щастя / нещастя*).

Показово, що англійська мовна картина світу корелює більшою кількістю унікальних фразем із компонентом *фортуна*, які не прижилися / не утворилися / не є актуальними для мовної картини світу українців, адже виявлено, що «вербалізація концептів у різних соціумах відбувається вибірково» [Венжинович 2018, с. 133]. До того ж вплив латинської мови на англійську є значним. «У цілому, в англійському лексичному фонді запозичення становлять близько 70%, тоді як в українській мові лінгвісти нараховують близько 10% запозичених слів» [Скубашевська 2000, с. 5]. Наприклад: *Fortune’s fool* (іграшка долі), *fortune of war* (воєнна удача, несподіванка війни), *a small fortune* (велика сума грошей), *costing / cost a fortune* (вартувати, коштувати цілий статок), *make a fortune* (розбагатіти), *soldier of fortune* (солдат удачі, найманець), *marry*

a fortune (вдало вийти заміж) та ін. [АУФС 2005], [Oxford. dic. 2004], [Конкульовський 2010].

Висновки. Отже, фразеологізми античного походження мають складну багатшарову структуру, яка на різних часових зрізах у багатьох лінгвокультурах світу виявляється по-своєму. Образ, символ Фортуни запозичений українською культурою уже давно, а тому встиг добре засвоїтися на власне українському мовному ґрунті.

У багатьох фраземах спостерігаємо злиття давньоримської фортуни з одним із найпотужніших власне українських концептів. *Доля-фортуна* усміхається, служить, має своїх улюбленців та пестунчиків. Вона може бути щедрою і жостокою, заслуженою чи випадковою.

Численні трансформаційні процеси, виявлені при аналізі фразеологічних одиниць, свідчать про

широке вживання їх мовцями, про те, що фраземи «живуть», змінюються, еволюціонують, набувають нових конотацій, а, отже, активно розвиваються, як і сама мова.

Показово, що при дослідженні концепту ФОРТУНА вдалося вичленувати набагато більше фразеологічних одиниць з однойменним компонентом, аніж їх зафіксовано в проаналізованих українських фразеологічних словниках, що, знову ж таки, свідчить про поширення цих фразем у сучасному дискурсі.

Проведена нами наукова розвідка доводить, що запозичені фраземи, які походять зі спільного прецедентного тексту, в українській мовній картині світу набувають особливих національних рис, тим самим стаючи невід'ємною частиною українського лінгвокультурного простору.

Література

1. Архангельська А.М. Трансформації стійких висловів з компонентами-власними іменами в сучасному українському медійному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. Острого: Видавництво НаУОА, 2020. Вип. 9 (77). С. 87–94.
2. Важеніна О.Г. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2018. 309 с.
3. Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2018. 503 с.
4. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
5. Гулович М.М., Бадан А.А. Хибні друзі перекладачів англійської ідіоматики українською мовою. *IN STATU NASCENDI. Теоретичні та практичні проблеми перекладознавства*. 2011. Вип. 12. С. 25–30.
6. Дяченко М.В. Філософсько-естетичні мотиви у творчості Т. Шевченка. *Культура України: зб. наук. пр.* Харків, 2012. Вип. 36. С. 14–31.
7. Кобиленко Н.К. Метафора в міфологічному дискурсі. *Лінгвістика*. 2012. № 3(2). С. 18–24.
8. Левченко О. Фразеологічна символіка: Лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2004. 360 с.
9. Марчук Л.М. Концепт «Доля» у мовній картині світу Галини Тарасюк. *Вісник ОНУ. Сер.: Філологія*. 2019. Т. 24, вип. 1(19). С. 66–72.
10. Олійник С.В. Семантика фразеологічних одиниць із власною назвою в англійській та українській мовах. *Південний архів*. 2021. № 86. С. 102–109.
11. Подоляк У.С., Зубрицький Р.Я. Вплив англійської лексики на формування молодіжного сленгу. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 19. Т. 2. С. 120–124.
12. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2015. № 4. С. 214–224.
13. Розвод Е. Методи дослідження лінгвокультурних концептів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4 (305). С. 90–95.
14. Сагірова О.М. Конотації особових імен у фразеологізмах античного походження. *Восточноукраїнський лінгвістический сборник: сб. научн. тр.* 2012. Вип. 14. С. 17–26.
15. Скубашевська О.С. Лексика і фразеологія античного походження в англійській та українській мовах: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17. Донецьк, 2000. 20 с.
16. Таїрова-Яковлева Т. «Вхопити фортуна за чуба». Українці в імперському Петербурзі. *День*. 2020. № 108–109.
17. Якиминська Л. Сміслові навантаження категорії «удача» (на матеріалах Степового Побужжя). *Етнічна історія народів Європи*. 2009. Вип. 28. С. 162–169.

Джерела

1. АУС – Англійсько-українські словники / упор. А. Рисін, В. Старко та ін. 2011–2020. URL: <https://e2u.org.ua> (дата звернення: 18.07.2022).
2. АУФС – Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. 2-е вид., випр. Київ: Товариство «Знання», 2005. 1056 с.
3. ЕССКУ – Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М., 2015. 912 с.
4. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.

5. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Вид. 2–е, перер., допов. Київ: Вища школа, 1975. 335 с.
6. Конкульовський В. Money spent on the brain is never spent in vain: Словник фразеологізмів. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка, 2010. 50 с.
7. САМ – Словник античної міфології / Уклад. І.Я. Козовик, О.Д. Пономарів. 2–е вид. Київ: Наукова думка, 1989. 240 с.
8. СУМ – Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
9. СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук, Н.М. Неровня, Т.О. Федоренко. Київ: Наукова думка, 2003. 788 с.
10. CDCM – A Concise Dictionary of Classical Mythology / Pierre Grimal, Stephen Kershaw, Stephen Kershaw, A.R. Maxwell-Hyslop. Blackwell Pub, 1990. 466 s.
11. Duden «Das große Wörterbuch der deutschen Sprache»: in 6 Bd. / hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftl. Rat u. d. Mitarb. d. Dudenred. unter Leitung von Günther Drosdowski. Bearb.: Rudolf Köster; Wolfgang Müller. Mannheim, Wien, Zürich: Bibliographisches Institut. Bd. 2. Cl. F. 1976. 929 s.
12. Duden. Wörterbuch. URL: <https://www.duden.de/woerterbuch> (дата звернення: 18.07.2022).
13. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Duden Band 11 / Redaktionelle Bearbeitung Dr. Werner Scholze-Stubenrecht; Angelika Haller-Wolf Herstellung Monika Schoch. Berlin: Dudenverlag. 2013. 929 s.
14. Słownik języka polskiego. URL: <https://sjp.pwn.pl> (дата звернення: 18.07.2022).
15. The Oxford Dictionary of Idioms. 2nd ed., revised / Edited by Judith Siefring. New York: Oxford University Press, Incorporated Oct. 2004. 352 s.
16. WSFJP – Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. URL: <https://frazologia.pl> (дата звернення: 18.07.2022).

References

1. Arkhanel'ska A.M. (2020) Transformatsii stiikykh vysloviv z komponentamy-vlasnymy imenamy v suchasnomu ukrainskomu mediinomu dyskursi [Transformations of stable expressions with components-proper names in modern Ukrainian media discourse]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Seriia «Filolohiia»*. Ostroh: Vydavnytstvo NaUOA. Vyp. 9 (77). S. 87–94 [in Ukrainian].
2. Vazhenina O.H. (2018) Avtorska transformatsiia zahalnonarodnykh frazeolohizmiv u khymeranii prozi Yevhena Hutsala [The author's transformation of national phraseological units in Yevhen Hutsal's whimsical prose]: dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 – ukrainska mova. Vinnytsia. 309 s. [in Ukrainian].
3. Venzhynovych N.F. (2018) Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy: kohnityvnyi ta linhvokulturolohichnyi aspekty [Phrases of the Ukrainian Literary Language: Cognitive and Linguistic Culturological Aspects]: dys. ... d-ra filol. nauk: spets. 10.02.01 – ukrainska mova. Kyiv. 503 s. [in Ukrainian].
4. Voitovych V. (2002) Ukrainska mifolohiia [Ukrainian mythology]. Kyiv: Lybid. 664 s. [in Ukrainian].
5. Hulovych M.M., Badan A.A. (2011) Khybni druzi perekkladachiv anhlo-movnoi idiomatyky ukrainskoiu movoiu [False friends of translators of English idiomatics into Ukrainian]. *IN STATU NASCENDI. Teoretychni ta praktychni problemy perekladovnavstva*. Vyp. 12. S. 25–30 [in Ukrainian].
6. Diachenko M.V. (2012) Filosofsko-estetychni motyvy u tvorchosti T. Shevchenka [Philosophical and aesthetic motives in the work of T. Shevchenko]. *Kultura Ukrainy: zb. nauk. pr.* Kharkiv. Vyp. 36. C. 14–31 [in Ukrainian].
7. Kobylenko N.K. (2012) Metafora v mifolohichnomu dyskursi. [Metaphor in mythological discourse]. *Linhvistyka*. № 3(2). S. 18–24 [in Ukrainian].
8. Levchenko O. (2004) Frazelohichna symvolika: Linhvokulturolohichnyi aspekt [Phraseological symbols: Linguistic Culturological Aspect]: monohrafiia. Lviv: LRIDU NADU. 360 s. [in Ukrainian].
9. Marchuk L.M. (2019) Kontsept «Dolia» u movnii kartyni svitu Halyny Tarasiuk [The concept of “Fate” in the language world model by Halyna Tarasyuk]. *Visnyk ONU. Ser.: Filolohiia*. T. 24. Vyp. 1(19). C. 66–72 [in Ukrainian].
10. Oliinyk S.V. (2021) Semantyka frazeolohichnykh odyntys iz vlasnoiu nazvoiu v anhliiskii ta ukrainskii movakh [Semantics of phraseological units with proper names in English and Ukrainian languages]. *Pivdennyi arkhiv*. № 86. S. 102–109 [in Ukrainian].
11. Podoliak U.S., Zubrytskyi R.Ya. (2021) Vplyv anhliiskoi leksyky na formuvannya molodizhnoho slenhu [The influence of English vocabulary on the formation of youth slang]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Vyp. 19. T. 2. S. 120–124 [in Ukrainian].
12. Poliuzhyn M. (2015) Poniattia, kontsept ta yoho struktura [Notion, concept and its structure]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropetskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*. № 4. S. 214–224 [in Ukrainian].
13. Rozvod E. (2015) Metody doslidzhennia linhvokulturnykh kontseptiv [Research methods of linguistic and cultural concepts]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropetskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. № 4 (305). S. 90–95 [in Ukrainian].

14. Sahirova O.M. (2012) Konotatsii osobovykh imen u frazeolohizmakh antychnoho pokhodzhennia [Connotations of personal names in phraseology of ancient origin]. *Vostochnoukraynskyi lnhvystycheskyi sbornyk*: sb. nauchn. tr. Vyp. 14. S. 17–26 [in Ukrainian].
15. Skubashevskya O.S. (2000) Leksyka i frazeolohiia antychnoho pokhodzhennia v anhliiskii ta ukrainskii movakh [Vocabulary and phraseology of ancient origin in English and Ukrainian languages]: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.17. Donetsk. 20 s. [in Ukrainian].
16. Tairova-Yakovleva T. (2020) «Vkhopyty fortunu za chuba». Ukraintsi v imperskomu Peterburzi [“To grab fortune by the forehead.” Ukrainians in Imperial Petersburg]. *Den*. S.108–109 [in Ukrainian].
17. Yakymynska L. (2009) Smyslove navantazhennia katehorii «udacha» [Semantic load of the “luck” category] (na materialakh Stepovoho Pobuzhzhia). *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Vyp. 28. S. 162–169 [in Ukrainian].

Source

1. AUS – Anhliisko-ukrainski slovnyky (2011–2020) [English-Ukrainian dictionaries] / upor. A. Rysin, V. Starko ta in. URL: <https://e2u.org.ua> [in English, in Ukrainian].
2. AUFS – Anhlo-ukrainskyi frazeolohichni slovnyk (2005) [English-Ukrainian phraseological dictionary] / Uklad. K.T. Barantsev. 2-e vyd., vypr. Kyiv: Tovarystvo «Znannia». 1056 s. [in English, in Ukrainian].
3. ESSKU – Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy (2015) [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine] / za zah. red. V.P. Kotsura, O.I. Potapenko, V.V. Kuibidy. 5-e vyd. Korsun-Shevchenkivskyyi: FOP Havryshenko V.M. 912 s. [in Ukrainian].
4. Zhaivoronok V.V. (2006) Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture]. Kyiv: Dovira. 703 s. [in Ukrainian].
5. Koval A.P., Koptilov V.V. (1975) Krylati vyslovy v ukrainskii literaturnii movi [Phrases in the Ukrainian literary language]. Vyd. 2-e, perer., dopov. Kyiv: Vyshcha shkola. 335 s. [in Ukrainian].
6. Konkulovskyyi V. (2010) Money spent on the brain is never spent in vain: Slovnyk frazeolohizmiv. Ternopil: Ternopilskyyi natsionalnyi pedahohichniy un-t im. V. Hnatiuka. 50 s. [in English, in Ukrainian].
7. SAM – Slovnyk antychnoi mifolohii (1989) [Dictionary of ancient mythology] / Uklad. I.Ya. Kozovyk, O.D. Ponomariv. 2-e vyd. Kyiv: Naukova dumka. 240 s. [in Ukrainian].
8. SUM – Slovnyk ukrainskoi movy: V 11 t. (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] / AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I.K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
9. SFUM – Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy (2003) [Dictionary of Phrases of the Ukrainian language] / Uklad. V.M. Bilonozhenko, I.S. Hnatiuk, V.V. Diatchuk, N.M. Nerovnia, T.O. Fedorenko. Kyiv: Naukova dumka. 788 s. [in Ukrainian].
10. CDCM – A Concise Dictionary of Classical Mythology (1990) / Pierre Grimal, Stephen Kershaw, Stephen Kershaw, A.R. Maxwell-Hyslop. Blackwell Pub. 466 s. [in English].
11. Duden (1976) «Das große Wörterbuch der deutschen Sprache»: in 6 Bd. / hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftl. Rat u. d. Mitarb. d. Dudenred. unter Leitung von Günther Drosdowski. Bearb.: Rudolf Köster; Wolfgang Müller. Mannheim, Wien, Zürich: Bibliographisches Institut. Bd. 2. Cl. F. 929 s. [in German].
12. Duden. Wörterbuch. URL: <https://www.duden.de/woerterbuch> [in German].
13. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Duden Band 11 (2013)/Redaktionelle Bearbeitung Dr. Werner Scholze-Stubenrecht; Angelika Haller-Wolf Herstellung Monika Schoch. Berlin: Dudenverlag. 929 s. [in German].
14. Słownik języka polskiego. URL: <https://sjp.pwn.pl> [in Polish].
15. The Oxford Dictionary of Idioms. 2nd ed., revised (2004) / Edited by Judith Siefring. New York: Oxford University Press, Incorporated Oct. 352 s. [in English].
16. WSFJP – Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. URL: <https://frazeologia.pl> [in Polish].

PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT *FORTUNA* IN THE UKRAINIAN WORLD MODEL (on the material of phraseological units of ancient origin)

Abstract. The mythology of Ancient Greece and Rome has become an inexhaustible source of images, concepts, deep meanings that have found their reflection in many world models and are manifested in a special way in each of them.

The article attempts to identify national features in borrowed phraseological units. Scientific research is devoted to the implementation of the concept *FORTUNA* in the Ukrainian language world model. The object of the analysis are phraseological units selected from dictionaries, reference books and texts of several languages.

The mythologem *Fortuna* and the peculiarities of its implementation have been analysed. *Fortuna* is the Roman goddess of happiness, fate, well-being, success, identified with the Greek goddess *Tyche*. The image of the ancient goddess was extremely widespread and diverse. Its popularity in the world cultural heritage is evidenced by a particularly extensive system of phraseological units. In order to reveal the national specificity, the researched phrasemes have been compared with synonymous ones in the Polish, English and German languages. Analysis of definitional meanings, etymological analysis, conceptual analysis, cultural commentary, etc. have also been carried out.

In the Ukrainian world model *fortuna* (*fortune*) often merges with fate. We assume that such an identification took place on the actual Ukrainian linguistic basis.

New phraseological units with the component *fortuna*, which had been formed by structural-semantic transformation, have been revealed. With such changes, not only the structure of the newly formed phraseological unit is combined, but also its meaning. We trace the connection of the newly formed phraseme with the idioms to catch a Firebird and to catch God by his beard (to grasp fortune by the forelock). We observe an interesting reverse process of replacing a lexeme, which reveals general cultural information, with a borrowed mythonym, that indicates a well-learned ancient image on the actual Ukrainian linguistic basis.

The remoteness of Ukrainian *fortuna* from the ancient Roman goddess is also evidenced by the deonimization of the lexeme *fortuna* in the phraseology of the Ukrainian language, as well as the mention of *Kupalochka-Fortuna* in ancient Kupala songs.

Collected and analyzed material gives grounds to state that phraseological units of antique origin have gained ethnonational features and have been adapted to current linguistic outlook of the Ukrainians.

Keywords: language world model, linguo-cultural studies, concept FORTUNA, myth, mythology, phraseological unit.

© Луканинець Р., 2022 р.

Рената Луканинець – магістр філології, асистент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; renata.lukanynets@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-9286-2702>

Renata Lukanynets – Master of Philology, Assistant of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; renata.lukanynets@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-9286-2702>

ДИНАМІКА СЕМИ 'ХВОРОБА' В УКРАЇНСЬКИХ
ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРКАХ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (47)

УДК 811.161.2'282.2(477.87)

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).198–202.

Миголінець О. Динаміка семи 'хвороба' в українських закарпатських говірках; кількість бібліографічних джерел – 15; мова українська.

Анотація. В українській діалектології протягом останніх десятиліть активізувалося дослідження різних тематичних груп лексики: мисливської, рибальської, будівельної, тваринницької, побутової і т. ін. Такі дослідження дають змогу встановити шляхи формування назв і мають важливе значення не тільки для вивчення рідної мови, а й для вивчення матеріальної та духовної культури народу. Адже саме в місцевих діалектах збережені ті мовні явища, які давно втрачені літературною мовою. Помітне місце у словниковому складі української мови посідає лексика народної медицини. Окремі відомості, які стосуються народної медичної лексики, здавна знаходимо в етнографів і медиків, які писали про народну медицину взагалі, описували народні засоби лікування, водночас згадуючи народні назви хвороб. Крім етнографічних праць, привертають увагу і мовознавчі дослідження.

У наших попередніх працях було досліджено лексико-семантичні і словотвірні особливості частини народно-медичної лексики закарпатських говірок. Але говіркова система Закарпаття загалом і лексики народної медицини зокрема вивчена ще недостатньо. У нашій розвідці ми здійснили лексико-семантичний аналіз номінацій на позначення хвороби в українських закарпатських говірках. Також звертаємо увагу на історію формування цієї семи.

Сема 'хвороба' українських закарпатських говірок є досить поширеною. Вона представлена назвами: *хвороба* (*хороба*), *хворота*, *хвóр'іст'* (*хóр'іс't'*), *хыр'а*, *хыр'ачка*, *бол'ачка* (*бóл'ачка*), *бóл'іс't'*, *бол'із'н'*, *нєміч*, *нєдуг(а)*, *слабіс't'*, *славо́в'а*, *слабуикóван'є*, *бит'ўг* (*бít'ўг*, *бєт'аг*), *бит'ўшка*. Репертуар усіх назв на позначення семи 'хвороба' засвідчив неоднорідність способів творення цих номенів. Лексеми, які формують її, мають спільне джерело походження – праслов'янську мову – і тривалу історію в писемній мові. Усі загальні назви фізичного нездужання є синонімами-дублетами. У нашій статті ми окреслюємо ареали поширення назв на означення семи 'хвороба' на досліджуваній території, простежуємо наявність чи відсутність їх в літературній мові та інших українських діалектах, простежуємо функціонування назв на означення семи 'хвороба' в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст.

Ключові слова: сема 'хвороба', лексема, українські закарпатські говірки, лексика народної медицини.

Постановка проблеми. В українській діалектології протягом останніх десятиліть активізувалося дослідження різних тематичних груп лексики: мисливської, рибальської, будівельної, тваринницької, побутової і т. ін. Адже саме в місцевих діалектах збережені ті мовні явища, які давно втрачені літературною мовою. Об'єктом мовознавчих студій неодноразово було обрано й термінологію народної медицини. Такі дослідження дають змогу встановити шляхи формування назв і мають важливе значення не тільки для вивчення рідної мови, а й для вивчення матеріальної та духовної культури народу. У наших попередніх працях було досліджено лексико-семантичні і словотвірні особливості частини народно-медичної лексики закарпатських говірок. Але говіркова система Закарпаття загалом і лексики народної медицини зокрема вивчена ще недостатньо.

Аналіз досліджень. Помітне місце у словниковому складі української мови посідає лексика народної медицини. Окремі відомості, які стосуються народної медичної лексики, здавна знаходимо в етнографів і медиків, які писали про народну медицину взагалі, описували народні засоби лікування, водночас згадуючи народні назви хвороб. Серед них П. Чубинський, В. Шухевич, В. Гнатюк, С. Верхратський та ін. Крім етнографічних праць, привертають увагу і мовознавчі дослідження. Так, досить детально з різних аспектів проаналізовані відповідні тематичні групи у говірках Івано-Франківщини (Я. Вакалюк), Миколаївщини (В. Баден-

кова), Кіровоградщини (О. Вікторіна), Буковини (В. Прокопенко, О. Стрижаковська), Полісся (В. Мойсієнко, М. Никончук, О. Никончук) тощо. Предметом дослідження Г. Дидик-Меуш є медична лексика, виявлена в українських писемних джерелах XVI–XVIII ст.

Закарпатські говірки, як відомо, належать до системи говірок давньої формації, отже, зберігають реліктові явища, архаїчні риси, але водночас містять і порівняно нові нашарування, зумовлені географічним розташуванням говіркового масиву та іншими позалінгвальними мотивами.

Мета нашої розвідки – лексико-семантичний аналіз номінацій на позначення хвороби в українських закарпатських говірках. Також звертаємо увагу на історію формування цієї семи. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) окреслити ареали поширення назв на означення семи 'хвороба' на досліджуваній території, 2) простежити наявність чи відсутність їх в літературній мові та інших українських діалектах, 3) установити спільні й відмінні значення в семантиці зібраних слів та їхніх еквівалентів у літературній мові, інших українських говірках, 4) простежити функціонування назв на означення семи 'хвороба' в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст.

Методи та методика дослідження. Основний метод – описовий. Він реалізований у процесі класифікації матеріалу та його інтерпретації за мотиваційними зв'язками. У межах цього мето-

ду використано прийоми лексико-семантичного та словотвірного аналізу. Зіставний аналіз уможливив виявлення зв'язків лексики весільного обряду із відповідною групою лексики сусідніх ареалів. Крім цього, використано прийом лінгвогеографічного методу, який дозволив встановити територіальне поширення аналізованих назв.

Виклад основного матеріалу. Для хвороби (загальної назви) у закарпатських говірках вживаються назви: *хвороба* (*хороба*), *хворота*, *хвор'іст'* (*хор'іс'т'*), *хыр'а*, *хыр'ачка*, *бол'ачка* (*бъл'ачка*), *бъл'іс'т'*, *бол'із'н'*, *немі(у)ч*, *недуг(а)*, *слабіс'т'*, *слабован'а*, *бит'уз* (*біт'уз*, *бѣт'аг*).

Назви *хвороба* (*хороба*) (<псл. *xvoroba), *хворота*, *хвор'іст'* (*хор'іс'т'*) є однокореневими і пов'язані з прикм. *хворий*. Як зазначає Г. Дидик, номен *хороба* використовується з середини XVI ст. на позначення загальної назви хвороби спочатку в Галичині та на Волині, а з XVII ст. і на теренах Великої України, що дає підстави твердити про його запозичення з польської. У давніх українських пам'ятках зафіксовані вислови: *хороба души*, *діявольская хороба*, *хороба злопомнення*, *хороба ласкомства*, *хороба латинская*, *хоронитися хороб* та ін. [Дидик 1996, с. 154].

У «Фразеологічному словнику української мови» з позначкою *лайливе* подаються такі вислови: *не хвороба твоя* (“тебе це не стосується, і ти не повинен втручатися в що-небудь, турбуватися про щось”), *щоб хвороби наївся* (уживається для вираження великого незадоволення чією-небудь поведінкою, чиймись діями, пов'язаними з їдою), *на яку хворобу* (уживається для вираження великого незадоволення чим-небудь, що здійснюється) [ФСУМ 1993, кн. II, с. 924].

Слово *хвороба*, яке є літературною нормою української мови [СУМ 1980, т. XI, с. 47], характерне тільки для східної і західної групи: рос. *хвороба*, чes. *choroba*, пол. *choroba* [Меркулова 1969, с. 162]. Ізоглоса назви *хороба* продовжується у гуцульських говірках [Гуцульські говірки 1997, с. 202]; у поліських говорах фіксуються *хвороба* (*хвароба*, *хороба*, *хуроба*) [Никончук 2001, с. 7].

Лексемам *хыр'а*, *хыр'ачка* відповідають російські *хирь*, *хирѣтье* ‘т.с.’ [Меркулова 1969, с. 159]. Пор. ще зафіксовані у говірці с. Сокирниця *хыравый* ‘хворобливий, слабосилий’, *хыравіти*, *хырати* ‘довго хворіти’, *хыран'е* ‘тривала хвороба’ [Сабадош 2021, с. 565].

Похідними від іменника *біль* (< *boljъ) є назви *бол'ачка* (*бъл'ачка*), *бъл'іс'т'* (< *bolestь), *бол'із'н'* (< *bolēznъ).

В українських пам'ятках найраніше фіксується старослов'янське *болѣзнь* // *болѣзнь*. Як свідчать “Матеріали для словаря древнерусского языка” І. Срезневського (Санкт-Петербург, 1893–1912), він відомий вже з XI ст. (1076 р.). Г. Дидик припускає, що в XI–XVIII ст. це слово було найпоширенішим серед інших загальних назв хвороб. Так, у пам'ятках української мови XI–XVIII ст., де воно побутувало у кількох значеннях: 1. ‘Недуга, хвороба’; 2. ‘Біль, мука’; 3. ‘Жаль, смуток’; 4. перен. ‘Біда, горе’:

5. перен. ‘Відступлення від чистоти віри, приєднання до різних сект’ [Дидик 1996, с. 150].

Про високу частотність уживання досліджуваної лексики у давніх пам'ятках свідчать численні стійкі словосполучення і фразеологізми релігійного та світського характеру: *безь болезни* ‘легко’, *болѣзнь доуши* ‘душевний біль, тривоги’, *геоньская болѣзнь* ‘муки у пеклі’, *египтьская болѣзнь* ‘хвороби й страждання євреїв у Єгипті’, *конечная болѣзнь*, *болѣзнь смертная* ‘смертельна хвороба’, *незносная болѣзнь* ‘нестерпний біль, хвороба’, *впасть въ болѣзнь* ‘захворіти’, *въ болѣзни быти* ‘хворіти’, *прикинути къ себѣ болѣзнь* ‘удавати з себе хворого’.

Однак із середини XVIII ст. субстантив *болѣзнь* та похідні від нього лексеми *болѣзненный*, *болѣзливий*, *болѣзний*, *болѣзно*, *болѣзнование*, *болѣзновати*, *болѣзнь* у пам'ятках вживалися ще рідше. Щоправда, в українській лексикографії к. XIX – поч. XX ст. це реєструється номен *болізнъ* та його похідні *болісно*, *болезно*, *болісно*, *болезность*, *болізько*, *болізнуй* [Желехівський-Недільський 1885–1886, т. I, с. 38; Грінченко 1996, т. I, с. 84]. Проте незважаючи на цю обставину, все ж він вийшов з активного фонду української й білоруської мов, зберігшись у лексичному складі російської (*болѣзнь*) і словенської мов (*болезен*) [Дидик 1996, с. 150].

Старослов'янське *болесть* як лексичний синонім до слова *болѣзнь* засвідчений вже пам'ятками Київської Русі, але значно рідше. Як зазначає Г. Дидик, це слово трапляється у пам'ятках 70 раз і використовується у двох значеннях – ‘хвороба, недуга’ і рідко ‘душевне страждання, смуток’ [Дидик 1996, с. 150].

У пам'ятках староукраїнської мови слово *болесть* у різних фонетичних і графічних варіантах розширює свою семантику: до попередніх двох значень додається ще й третє ‘фізичне страждання, біль’. Слово *болесть* виступає складовою частиною стійких словосполучень та фразеологізмів: *болесть плочная* ‘біль у легенях’, *болесть селезенная* ‘біль у селезінці’, *болесть сердечная*, *болесть сердца* ‘душевний біль’, *болесть смертная* ‘смертельна хвороба’, *очная болесть* ‘очна хвороба’, *упасти в болесть* ‘захворіти’ [Дидик 1996, с. 152].

Слово *болесть*, зазнавши в процесі історичного розвитку фонетичної зміни етимологічного *е* в *і*, у сучасній українській мові не належить до активного лексичного запасу. Воно побутує як розмовне у двох значеннях: ‘хвороба, хворість’ і ‘відчуття болю, страждання’ [СУМ 1970, т. I, с. 214].

Пор. рос. *болесть*, *болѣзнь*, чes. *bolest*, пол. *boleść*, болг. *болест*, *болѣзен*, с.-х. *бѣлест*, слн. *bolēzen* [Меркулова 1969, с. 162]. У гуцульських говірках лексема *болечка* вживається для будь-якої хвороби внутрішніх органів [Гуцульські говірки 1007, с. 28], у поліських говорах – на позначення чиряка, фурункула, нариву під пахвою [Никончук 2001, сс. 17, 18, 20]. Пор. ще поліс. *бол'ез'*, *бал'ез'н'*, *бол'ез'н'*, *бол'із'н'* та ін. для позначення хвороби (загальної назви) [Меркулова 1969, с. 7], а також зафіксовані у говірці с. Сокирниця *бъл'із'н'*,

ból 'is 'y' 'біль' [Сабадош 2021, с. 36].

Назва *немі(у)ч*, яка є літературною нормою української мови [СУМ 1974, т. V, с. 337], своїм корінням сягає псл. *netogŭ. Лексема є віддієслівним утворенням від східнослов'янського *мочи* і книжного *мошти* з праслов'янського *mogŭ 'могти' (первісно 'тягти'). Активно вживалася ця лексема в українських пам'ятках XVI–XVIII ст. На думку Г. Дидик, слово *немочь* однаково функціонує і в пам'ятках світського характеру, і у творах релігійного змісту, написаних простою мовою [Дидик 1996, с. 152–153]. Назва функціонує і в інших слов'янських мовах. Пор. рос. *немочь*, біл. *немочь*, чes. *netos*, пол. *netos*, с.-х. *немѡћ*, болг. *немоц* [Меркулова 1969, с. 162]. У закарпатських говірках лексема *немочь* трансформована у *неміч* внаслідок появи *і* з *о* у новозакритому складі. Пор. також зафіксовану у говірці с. Сокирниця *не́муч* 'хвороба' [Сабадош 2021, с. 286].

Назва *не́дуг(а)* походить з псл. *nedugŭ. Лексемі *недугъ* на позначення фізичної слабкості часто використовували найдавніші українські пам'ятки, такі як Остромирове Євангеліє, "Повчання" Володимира Мономаха, Євсевієве Євангеліє. Як зазначає Г. Дидик, з II пол. XVI ст. відбувається розвиток полісемічної структури слова. Воно набуває ще одного переносного значення 'зло, душевна нечистота, гріх' [Дидик 2008, с. 117–119]. Лексема *недуга* фіксується в укр. пам'ятках від I пол. XVII–XVIII ст. Поступово цей варіант витіснив первинну назву *недугъ* (цей факт зафіксували укр. лексикографи I пол. XIX–XX ст. – Біл.-Нос., Жел., Грінч). На сьогоднішньому етапі нормативним для сучасної укр. літ. мови є лексема *недуга* [СУМ 1974, т. V, с. 303]. Давнє *недуг* збереглося в багатьох слов'янських мовах: рос. *недуг*, болг. *nedug*, *neduga*, слц. чes. *nieduch* [Меркулова 1969, с. 162], слц., слн. *neduh* [Дидик 2008, с. 119]. Лексема *недуга* поширена також у поліс. гов. [Никончук 2001, с. 7].

Лексема *сла́біс'т'* утворена від псл. *slabŭ за допомогою спільнослов'янського суфікса *-ostŭ*. Найраніша фіксація цього номена – II пол. XI ст. Слово використане з негативною конотацією і стосується психічних особливостей людини (слабкість характеру, відсутність твердої волі, розпуста тощо) [Дидик 2008, с. 128–129]. Фонетичний варіант *слабусть* із знач. 'неміч, хвороба' фіксувався у закарп. пам'ятках десь у II пол. XVI ст. Особливо активно вживається ця лексема у пам'ятках XVIII ст. Поряд із первинним значенням 'захворювання, хвороба' додається і вторинне 'виснаження організму, немічність, слабкість'. Номен *слабовін* 'слабкість' фіксується у словнику за редакцією Б. Грінченка [Грінченко 1996, т. IV, с. 148]. Пор. ще закарп.

слабушкóван'е 'дія і стан за знач. хворіти' [Сабадош 2021, с. 467].

Уживається також у гуц. [Гуцульські говірки 1997, с. 173], бук. [СБГ 2005, с. 499], поліс. гов. [Никончук, 2001, с. 7]. Причому гуц. *слабість* є також евфемізмом інфекційного захворювання – гонореї [Вакалюк 1972, с. 38]. Пор. ще зафіксовані у закарпатських говірках *слабовán'а* 'хвороба', *слабушкóван'е* 'дія і стан за знач. хворіти', *слабіц'кий* 'хворобливий, слабосилий', *слабушкóватый* 'слабосилий', *слабушкóвати* 'хворіти' [Сабадош 2021, с. 467]. У сучасній укр. літ. мові назва *слабість* вживається не тільки в знач. 'хвороба', але й із знач. 'фізичне безсилля, кволість'. Вживається також у рос., біл., болг., слц., чes., пол. мовах із знач. 'слабість організму, кволість, безсилля' [Дидик 2008, с. 131].

Назви *бум'уг* (*бúm'уг*, *бém'аз*) у закарпатських говірках походять з уг. *beteg* 'хворий' [Лизанець 1970, с. 107]. У говірці с. Сокирниця зафіксований ще суфіксальний дериват *бум'уика* 'т.с.'. У закарп. гов. фразема *лихий бум'ух* вживається для епілепсії [Сабадош 2021, с. 467]. Пор. зафіксоване у гуц. гов. *бéтиг*, *бéтега* 'хвороба, неміч' [Гуцульські говірки 1997, с. 24], а також слц. *bet'ah*, слн. *béteg* 'т.с.' [ЕСУМ 1982, т. I, с. 178]. Як бачимо, в українській мові мадяризм *бетеґ* // *бетюґ* зазнав граматичної адаптації і перейшов в розряд іменника.

Серед лексикографічних праць слово *бетеґ* уперше подає словник Є. Желехівського і С. Недільського [Желехівський, Недільський 1885, т. I, с. 25]: *бетега*, *бетежний*. Ці ж лексеми у словнику за редакцією Б. Грінченка [Грінченко 1996, т. I, с. 53] вибрані з матеріалів І. Верхратського "Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів". На думку Г. Дидик-Меуш, це підтверджує те, що досліджувані номені не були лексикографічно засвідчені на мовній території України [Дидик-Меуш 2003, с. 157]. Лексеми *бетеґ*, *бетюґ*, *бетюґска* 'хвороба', *бетежний*, *бетіжний* 'хворий', *бетеґати* 'хворіти', *бетіжняк* 'хворий чоловік', *бетіжнячка* 'хвора жінка' функціонують у півд.-зах. наріччі суч. укр. мови, в укр. гов. Угорщини та Румунії. Назва *бетеґ* у тому ж значенні відома деяким слов'янським мовам: слц. *bet'ah*, срб. *beteґ*, слн. *beteg* [Дидик-Меуш 2008, с. 133].

Висновки. Отже, сема 'хвороба' в українських закарпатських говірках є досить поширеною. Репертуар усіх назв на позначення семи 'хвороба' засвідчив неоднорідність способів творення цих номенів. Лексеми, які формують її, мають спільне джерело походження – праслов'янську мову – і тривалу історію в писемній мові (окрім мадяризму *бетеґ*). Усі загальні назви фізичного нездужання є синонімами-дублетами.

Література

1. Вакалюк Я.Ю. Взаємодія української літературної мови і територіальних діалектів у галузі медичної термінології. *Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів*: Тези доповідей і повідомлень. Київ, 1972. С. 37–39.
2. Грінченко – Словарь української мови: в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. Київ: Наукова думка, 1996–1997.
3. Гуцульські говірки: Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.

4. Дидик Г. З історії формування медичної термінології. *Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць*. Львів, 1996. Вип. 3. С. 149–157.
5. Дидик-Меуш Г. Історичний та діалектний аспекти лексикологічного вивчення медичних номенів. *Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 155–159.
6. Дидик-Меуш Г. *Українська медицина: Історія назв*. Львів, 2008. 399 с.
7. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2004. Т. 1–4.
8. Желехівський Є., Недільський С. *Малоруско-німецький словар*. Львів, 1885–1886. Т. I–II.
9. Лизанець П.М. Угорсько-українські міжмовні контакти (На матеріалі українських говорів Закарпаття). Ужгород, 1970. 250 с.
10. Меркулова В.А. Народные названия болезней, I (На матеріалі російського язика). *Этимология 1967*. Москва: Наука, 1969. С. 158–172.
11. Никончук М.В., Никончук О.М., Мойсієнко В.М. *Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії*. Житомир: Полісся, 2001. 147 с.
12. Сабадош І.В. *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. 2-ге видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021. 598 с.
13. СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
14. СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. I, V, XI.
15. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / уклад. В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1993. Кн. 2.

References

1. Vakaliuk Ya.Yu. (1972) Vzaiemodii ukrainskoi literaturnoi movy i terytorialnykh dialektiv u haluzi medychnoi terminologii [Interaction of the Ukrainian literary language and territorial dialects in the field of medical terminology]. *Pytannia vzaiemodii ukrainskoi literaturnoi movy i terytorialnykh dialektiv: Tezy dopovidei i povidomlen*. Kyiv. S. 37–39 [in Ukrainian].
2. Hrinchenko – Slovar ukrainskoi movy (1996–1997) [Dictionary of the Ukrainian Language]: v 4 t. / za red. B. Hrinchenka. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Hutsulski hovirky: Korotkyi slovnyk (1997) [Hutsul Patois: Concise Dictionary] / vidp. red. Ya. Zakrevska. Lviv. 232 s. [in Ukrainian].
4. Dydyk H. (1996) Z istorii formuvannia medychnoi terminologii [From the history of medical terminology formation]. *Ukrainska istorychna ta dialektna leksyka: Zbirnyk naukovykh prats*. Lviv. Vyp. 3. S. 149–157 [in Ukrainian].
5. Dydyk-Meush H. (2003) Istorychni ta dialektnyi aspekty leksykologichnoho vuvchennia medychnykh nomeniv [Historical and dialectal aspects of the lexicological study of medical nomens]. *Dialektolohichni studii. 1: Mova v chasi i prostori*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NANU. S. 155–159 [in Ukrainian].
6. Dydyk-Meush H. (2008) *Ukrainska medytsyna: Istoriia nazv* [Ukrainian medicine: History of the names]. Lviv. 399 s. [in Ukrainian].
7. ESUM – Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy (1982–2012) [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: v 7 t. / za red. O.S. Melnychuka. Kyiv: Naukova dumka. T. 1–7 [in Ukrainian].
8. Zhelekhivskiy Ye., Nedil'skiy S. (1885–1886) *Malorusko-nimetskiy slovar* [Little Russian-German dictionary]. Lviv. T. I–II [in Ukrainian].
9. Lyzanets P.M. (1970) *Uhorsko-ukrainski mizhmovni kontakty* (Na materiali ukrainskykh hovoriv Zakarpattia) [Hungarian-Ukrainian interlinguistic contacts (Based on the material of the Ukrainian dialects of Transcarpathia)]. Uzhhorod. 250 s. [in Ukrainian].
10. Merkulova V.A. (1969) *Narodnyie nazvaniia boleznei, I* (Na materiale russkoho iazyka) [Folk names of diseases, I (Based on the material of the Russian language)]. *Ehtymologiya 1967*. Moskva: Nauka. S. 158–172 [in Russian].
11. Nykonchuk M.V., Nykonchuk O.M., Moisiienko V.M. (2001) *Poliska leksyka narodnoi medytsyny ta likuvalnoi mahii* [Polish vocabulary of folk medicine and healing magic]. Zhytomyr: Polissia. 147 s. [in Ukrainian].
12. Sabadosh I.V. (2021) *Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu* [Dictionary of Transcarpathian Patois of Sokyrnytsia village, Khust Region]. 2-he vydannia, zminene i dopovnene. Uzhhorod. 598 s. [in Ukrainian].
13. SBH – Slovnyk bukovynskykh hovirok (2005) [The Dictionary of Bukovyna patois] / za zah. red. N.V. Huivaniuk. Chernivtsi: Ruta. 688 s. [in Ukrainian].
14. SUM – Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980) [Dictionary of Ukrainian Language]: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka. T. I, V, XI [in Ukrainian].
15. FSUM – Frazеolohichni slovnyk ukrainskoi movy (1993) [Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language]: u 2 kn. / uklad. V.M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka. Kn. 2. [in Ukrainian].

**DYNAMICS OF THE TERM 'DISEASE'
IN UKRAINIAN TRANSCARPATIAN PATOISES**

Abstract. The study of various vocabulary thematic groups, and namely: hunting, fishing, household, etc., is becoming more active within the last decades in Ukrainian dialectology. Such studies make it possible to establish the ways of formation of names and are important not only for the study of the native language, but also for the analysis of the material and spiritual culture of people. After all, it is precisely in the local dialects that the linguistic phenomena that have long been lost in the literary language have been preserved. Vocabulary of folk medicine occupies a prominent place in the vocabulary of the Ukrainian language. Individual information related to folk medical vocabulary has long been found in ethnographers and physicians who wrote about folk medicine in general, described folk remedies, and at the same time mentioned the folk names of diseases. In addition to ethnographic works, linguistic studies also attract attention.

We have partially touched upon the lexical-semantic and word-forming features of folk-medical vocabulary of Transcarpathian dialects. But the speech system of Transcarpathia in general and the vocabulary of folk medicine in particular have not been sufficiently studied yet. In our study, we paid attention to the lexical-semantic analysis of disease nominations in Ukrainian Transcarpathian dialects. The history of the formation of this seme has been paid attention as well.

The seme 'disease' of Ukrainian Transcarpathian dialects is quite common. It is represented by the following names: *disease, némich, nédug(a), slábis'ŭ, slabován'a, bit'ŷg (bút'ug, bét'ag)*. The repertoire of all the names for the designation of the seme testified to the heterogeneity of the ways of these nomens creation. The lexemes that form it have a common source of origin – the Proto-Slavic language – and a long history in the written language. All common names for physical ailment are doublet synonyms. In our paper, we have outlined the distribution areas of the names in the territory under study, trace their presence or absence in the literary language and other Ukrainian dialects, trace the functioning of the names for the seme 'diseases' in written documents of the Ukrainian language of the 16th–18th centuries.

Keywords: seme 'disease', lexeme, Ukrainian Transcarpathian patoises, the vocabulary of folk medicine.

© Миголинець О., 2022 р.

Ольга Миголинець – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; olha.myholynets@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>

Olha Myholynets – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; olha.myholynets@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>

МИСЛЕННЕВА КАРТИНКА ЯК ТИП ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО КОНЦЕПТУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1 (47)

УДК 811.111:81'374.73:81'373

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).203–209.

Панін Є. Мисленнева картинка як тип фразеологічного концепту; кількість бібліографічних джерел – 19; мова українська.

Анотація. У статті йдеться про особливості вербалізації концепту-мисленнєвої картини як типу структури представлення знань, носіями яких є фрази англійської та української мов. Запропоновано основні підходи до аналізу процесу вербалізації досліджуваного концепту, а також деталізовано його визначення. У межах застосування нової парадигми наукового знання в кінці ХХ ст. сформувався погляд на мову як інструмент набуття, зберігання й передачі інформації, а на лінгвістику – як один із найважливіших складників когнітивної науки, що об'єднує цілий комплекс суміжних дисциплін, у центрі уваги яких є вивчення розуму й мислення людини. Уведення в гуманітарні науки антропоцентричної парадигми, відповідно до якої мовні явища розглядаються в тісному взаємозв'язку з людиною, її свідомістю та світорозумінням, визначило поглиблене дослідження процесів концептуалізації й категоризації дійсності в різних напрямках сучасної філології, важливе місце в якій займає когнітологія. Як новий напрям когнітивної науки, вона є потужним інструментом розкриття етнокультурної специфіки, оскільки об'єктом її вивчення є механізми структурування знань, що містяться в мовних одиницях, співвіднесених зі знаннями про культуру й їхніх носіїв. Важливе місце у лінгвокогнітології займає вивчення фразеологізації, поряд із процесами семантичного перетворення компонентів вільних словосполучень, польової організації лексико-фразеологічних одиниць, механізмами когнітивного моделювання та описом конкретних лексико-фразеологічних полів.

Аналіз концептів-мисленнєвих картинок, виражених фразеологічними одиницями англійської та української мов показав, що термін «картинка» в когнітивній лінгвістиці є умовним і вживається на позначення образів, які схоплюються носіями мови в процесі пізнання предметів чи явищ навколишньої дійсності. У ході дослідження було виявлено низку різновидів концептів-мисленнєвих картинок, вербалізованих різними за змістом та формою фраземами, а саме: 1) зооморфними фразеологічними одиницями; 2) фраземами, зміст яких формує уявлення, пов'язані з перенесенням образів артефактів на людину; 3) біблійними фраземами; 4) висловами, що містять характеристику кольору 5) фразеологічними одиницями з компонентом-фітонімом. Зроблено висновок про те, що фрази-кольоративи, які вербалізують концепти-мисленнєві картини, є одними з найбільш культурно маркованих типів відображення етномовної реальності.

Ключові слова: концепт, фразема, когнітивна фразеологія, фразеологічні типи концептів, мисленнева картинка.

Постановка проблеми. Взаємодія фразеології та когнітивістики стала необхідним і невід'ємним компонентом поглиблених досліджень, що стосуються способів образної репрезентації семантики, характерної для фразеологічних висловів. Когнітивний підхід до вивчення фразем нині дає змогу виявити й описати специфічні риси ментальності народу, особливості його матеріального й духовного життя. Хоча структури представлення знань під кутом зору когнітивної лінгвістики й були предметом деяких наукових розвідок, усе ще залишається нез'ясованою низка назрілих питань щодо подальшого вивчення специфіки фразеологічних типів концептів. У цьому якраз і полягає **актуальність** розпочатого дослідження у сфері типології фразеологічних концептів.

Аналіз дослідження базується на лінгвістичних поглядах О.С. Кубрякової [Кубрякова 1997], А.П. Бабушкіна [Бабушкін 1996], М.Ф. Алефіренка [Алефіренко 2005], Дж. Лакоффа [Lakoff 1987], М.М. Полюжина [Полюжин 2019] та Н.Ф. Венжинович [Венжинович 2018] на категоризацію та структурування знань у мисленні людини.

Мета статті – виявлення й опис особливостей актуалізації концептів-мисленнєвих картинок як структур представлення знань, вербалізованих фраземами англійської та української мов.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовано такі методи: концептуальний аналіз, вивчення словникових дефініцій, когнітивно-семантичний підхід до з'ясування змісту фразем в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу. Дослідження способів вербалізації концепту ґрунтується на твердженні про те, що мова виявляє й об'єктивує те, як людина сприймає світ та як він категоризується її свідомістю [Кубрякова 1997]. Розглядаючи процес вербалізації концепту, дослідники виділяють у ньому такі етапи [Алефіренко 2005]:

- 1) Етап сенсорно-перцептивного відображення.
- 2) Етап уявлення.
- 3) Етап поняттєвого мислення.

На думку А.П. Бабушкіна, «мисленнева картинка – це сукупність зображень у думках людини або індивідуальній, колективній чи національній свідомості. Наприклад: *павіан, сіамські близнюки* та ін.» [Бабушкін 1996, с.223].

На нашу думку, мисленнева картинка є концептом, який відображає найяскравіші зовнішні ознаки предметів чи явищ, що сприйняті людиною за допомогою зору, а також закріплені у так званих образних схемах. Оскільки чуттєвий образ відіграє чи не найважливішу роль у формуванні ядра концепту, «людина не може далі просуватися в пізнан-

ні навколишньої дійсності без звернення до предметно-образної основи концепту» [Венжинович 2018, с.86]. Водночас зауважимо, що поняття «образність» та «образ» є центральними у філософії, психології й, звичайно, у мовознавчих дисциплінах. Тому зустрічаємо цілу низку визначень поняття «образ» відповідно до наукових парадигм, у яких воно вживається. Звернемося до деяких із них.

1) Образ – це «одна з фундаментальних форм організації психіки. У лінгвістиці обмежуються констатаціями того, що у значенні мовних одиниць наявний чуттєво-образний компонент, однак мало що відомо про його характеристики і місце в глобальній структурі мовних значень» [Колоїз 2002, с. 226].

2) Образність – «це мотивувальна ознака (мова на реалізація чуттєвого уявлення або асоціації), що лягла в основу найменування певного елемента дійсності і з різним ступенем виразності виступає як внутрішня форма відповідного мовного знака. 2. У лінгвістиці – наявність у мовної одиниці слововживань або вже сформованого переносного значення з яскравим, «живим» виразально-зображувальним ефектом, побудованим на метафоричних (*золоте волосся*), рідше метонімічних (*сивина – про старість*) та ін. асоціаціях» [Татаренко 2004, с. 422].

Деякі науковці зазначають, що в мозку людини немає картинок у буквальному значенні цього слова, оскільки «картинка» – це лише образ, який схоплюється пізнанням носіїв мови з наявними для предмета зовнішніми характеристиками [Алефіренко 2005]. Семи, які дають змогу простежити концепт-картинку в семантиці мовних засобів, називають образними, оскільки вони лише «картинно» відображають уявлення про об'єкти чи явища.

Дж. Лакофф зазначає, що абстрактне мислення людини – це метафорична версія мислення на основі картинних образів [Lakoff 1990]. Цікавою є також думка ученого щодо зберігання таких образів у мозку людини. На відміну від комп'ютера, який зберігає дані у формі конкретних чисел, ментальні зображення функціонують дещо іншим чином. Так, наприклад, порівнюючи жінку з піщаним годинником, ми використовуємо загальні візуальні характеристики, які дають змогу зіставити образ жінки з якимось предметом. Тобто відбувається певна топологія на основі узагальнення геометричних форм. Для комп'ютера такі узагальнення стають неможливими через їхню ідеалізацію. Так, при найменшому відхиленні від сталонного образу йому не вдається розпізнати той чи той об'єкт. Учений підкреслює, що когнітивна лінгвістика визначається прагненням охарактеризувати весь спектр лінгвістичних узагальнень, приділяючи водночас велику увагу емпіричним відкриттям про природу розуму та мозку людини.

Картинний характер мають вислови, які об'єктують мисленнєві образи на позначення зовнішнього виду людини. Наприклад, українська фразема «у чім мати народила; як мати вродила», мисленнєво стосується голої людини. Напр.: «Хомі й самому було трохи незвично стояти отак, не

маскуючись, немов з'явився на людях голий-голісенький, як мама вродила» (О.Гончар).

Яскравими прикладами концептів-картинок, які образно передають зміст концепту, можуть слугувати **зооморфні** фразеологічні одиниці.

- *cold fish* – 'нахаба' [Баранцев 2005, с. 223];

- *dead duck* – 'нікчемна, пропада людина' [Баранцев 2005, с. 262];

- *a stalking horse* – 'підставна особа; фіктивна кандидатура, технічний кандидат на виборах' [Баранцев 2005, с. 480];

- *chicken-brained* – 'дурний, обмежений' [Баранцев 2005, с. 180];

- *сліпа курка* – 'сліпа або з поганим зором людина' [СУМ, Т. IV, с. 410];

- *заяча губа* – 'медичний термін. Природжене ненормальне роздвоєння верхньої губи в людини'. («Він... провів багато пластичних операцій... заячої губи, вовчої пащі, дефектів носа») [СУМ, Т. II, с. 185];

- *вовча паща* – мед. — 'неправильне зрощення половин піднебіння, при якому порожнина носа безпосередньо сполучається з порожниною рота' [СУМ, Т. I. с. 712].

До окремої групи можна віднести концепт-мисленнєві картинки, вербалізовані зооморфними фраземами порівняльного характеру:

- *as sly (або cunning) as a fox* – 'хитрий як лисиця, лисом підшитий' [Баранцев 2005, с. 870];

- *as hungry as a wolf* – 'голодний як вовк' [Баранцев 2005, с. 465];

- *as proud (або vain) as a peacock* – 'гордий як павич, чванливий, пихатий' [Баранцев 2005, с. 777];

- *as quiet (або silent, still) as a mouse* – 'тихий як миша; що притаївся, як миша' [Баранцев 2005, с. 805];

- *as stubborn (або obstinate) as a mule* – 'впертий як осел' [Баранцев 2005, с. 710];

- *as brave (або bold) as a lion* – 'сміливий як лев' [Баранцев 2005, с. 150];

- *as an owl* – *ірон.* 'із серйозним виглядом' [Баранцев 2005, с. 438];

- *as slow as a snail (або as a tortoise)* – 'повільний як равлик; дуже млявий (хоч за смертю посилати)' [Баранцев 2005, с. 871];

- *as innocent as a kitten* – 'ні в чому неповинна людина; невинна людина' [Баранцев 2005, с. 533];

- *as fast as a hare* – 'швидкий як заєць' [Баранцев 2005, с. 323];

- *as blind as a bat (або as a beetle, as a brickbat, as a coot, as a mole, as an owl)* – 'зовсім сліпий; сліпий як кріт; *непен*. сліпий, що не бачить, не помічає, не розуміє того, що відбувається навколо нього' [Баранцев 2005, с. 144];

- *as gentle as a lamb* – 'смирний, тихий, як ягня' [Баранцев 2005, с. 371];

- *as strong as an ox* – 'сильний як бик' [Баранцев 2005, с. 295];

- *as busy as a beaver (або as a bee, as a beehive, as a hen with one chicken)* – 'дуже зайнятий, метушливий, клопітний' [Баранцев 2005, с. 177];

- *as silly as a goose (as stupid as a donkey)* –

‘дурний аж світиться’ [Баранцев 2005, с. 863].

Звернемо увагу на те, що вживання прикметника для порівняння виражає не велику міру ознаки, оскільки вона й так є досить високою, а служить для підсилення експресивності компаративного вислову. Як бачимо, з давніх часів тварина була для людей не лише джерелом харчування та сировиною для створення одягу, а й мірилом багатьох людських якостей – як фізичних, так і моральних. У таких компаративних фразеологічних одиницях із максимальною очевидністю відображаються національні форми образного мислення.

Мисленнєва картинка як тип фразеологічного концепту репрезентується також фраземами, зміст яких формує уявлення, пов’язані з перенесенням образів **артефактів** на людину.

- *as swift as an arrow* – ‘швидкий, як стріла’ [Баранцев 2005, с. 906];

- *as swift as a bullet* – ‘стрімкий, як куля’ [Баранцев 2005, с. 906];

- *as clean as a new pin* – ‘чистенький, охайний’ (укр. *як із голки*) [Баранцев 2005, с. 696];

- *борода лопатою* – ‘широка борода, формою схожа на лопату. Бороди широкі й різноманітні: лопатою, цапом, бакенбардами’ [СУМ, Т. IV, с. 545].

Іншими фразеологічними одиницями, в яких простежується картинний характер, можуть слугувати біблійні фразеологізми. Наприклад:

- *у костюмі (в одезі) Адама (Єви, Адама і Єви)* – «Одежу прихопиш на руку і йдеш, як Єва. Кілометри можеш йти отак упродовж коси в костюмі Єви, не ризикуючи нікого, крім птахів, зустріти» [Колоїз 2002, с. 6].

- *wolf in sheep’s clothing* – ‘вовк у овечій шкурі’ [Баранцев 2005, с. 1023].

Етимологічна довідка. Фраза бере свій початок від проповіді Ісуса Христа, записаної в християнському Новому Завіті: «*Остерігайтеся фальшивих пророків, які приходять до вас в овечій шкурі, але всередині вони є вовками-хижаками*» (Євангеліє від Матвія 7:15, версія короля Якова).

- *a bull of Bashan* – перен. ‘ієрихонська труба (про людину з дуже гучним голосом); васанський бугай’ [Баранцев 2005, с. 173];

Етимологічна довідка. Цей псалом стосується сильних «биків Башана», які метафорично оточують псалмописця – і зрештою, Ісуса. Бики, як люті звірі значних розмірів на пасовищах Палестини – це образ, який викликав почуття страху у тих, хто жив на той час.

- *a lost lamb* – ‘заблудла вівця, людина, що збилася з вірного шляху’ [Баранцев 2005, с. 630];

До окремого типу фразем, які вербалізують концепти-мисленнєві картинки, можна віднести фразеологічні одиниці, що містять **характеристику кольору**. Спочатку вивчення сприйняття кольору відбувалося в межах кольорознавства, згодом до досліджень цього питання приєдналися соціологи і психологи. Лінгвістичний аналіз цієї проблеми дає змогу зрозуміти те, як різні культури використовують характеристику кольору для своїх образних висловлювань. Так, наприклад, у мовленні сільського

населення існує велика кількість слів на позначення відтінків зеленого кольору, оскільки це важливо у спостереженні за врожаєм. За допомогою диференціації відтінків люди можуть висловлюватися щодо стиглості врожаю та його якості.

Цікавими у цьому плані є американські вислови *yellow journalism* або *yellow press*, які стали вживатися по всьому світі на позначення брехливої, низькопробної журналістики, у якій використовуються дешеві сенсації та різноманітні скандали для того, щоб привабити якомога більшу кількість читачів. У словнику Collins знаходимо такі визначення вислову *yellow journalism*:

1) “the type of journalism that relies on sensationalism and lurid exaggeration to attract readers”;

“the use of cheaply sensational or unscrupulous methods in newspapers, etc. to attract or influence readers”;

Етимологічна довідка.

Поява вислову пов’язана з коміксом у газеті *New York World* (1895) про маленького хлопчика, який був зображений у жовтій сорочці та якому приписувалися різні кумедні фрази. Із набуттям популярності, багато газет почали використовувати образ маленького хлопчика у жовтій сорочці серед своїх численних коміксів для того, щоб заманити до себе читачів. А вже у 1896 році, Ервін Уордмен опублікував статтю, у якій презирливо назвав плагіаторів, які боролися за першість у використанні цього образу, «*жовтою пресою*», маючи на увазі низькоякісний зміст тодішніх газет.

Кольоративи наявні й в інших фраземах порівнюваних мов. Серед них:

- *a black sheep* – ‘ганьба сім’ї нероба, шахрай, негідник’ [Баранцев 2005, с. 141];

- *as black as a crow (або as a crow’s wing, as a raven’s wing, as ink etc.)* – ‘чорний як ворон; дуже чорний, як сажа’ [Баранцев 2005, с. 139];

- *as green as a grass (або gooseberry)* – ‘зелений як рута, дуже зелений; жарт. недосвідчений «зелений», що не знає життя’ [Баранцев 2005, с. 440];

- *as blue as a badger* – ‘зовсім сива людина; дуже посинілий, синій, як пуп (від холоду тощо)’ [Баранцев 2005, с. 148];

- *as red as a turkey-cock* – ‘червоний як індик’ [Баранцев 2005, с. 813];

- *as red as a lobster* – ‘червоний як рак’ [Баранцев 2005, с. 813];

- *as white as snow* (або *as a lily, as a chalk, as milk, as wool, as ivory*) – ‘білий, як сніг’ [Баранцев 2005, с. 1006];

- *as white as death (або as a sheet, as a ghost, as marble)* – ‘надзвичайно блідий, через нудоту або страх; блідий як полотно’ [Баранцев 2005, с. 1006];

- *fear no colours* – ‘не відчувати страху, не боятися супротивника’ [Баранцев 2005, с. 325];

- *be afraid of one’s shadow* – ‘боятися власної тіні, бути дуже боягузливим, всього боятися’ [Баранцев 2005, с. 66];

- *go white* – ‘збліднути, бути надзвичайно наляканим’ [Баранцев 2005, с. 435].

На картинний характер фразем із компонентом кольору вказує англійський вислів *red coat* або *red-coated gentry*. За цією фраземою закріпився образ британських солдатів, оскільки вони були одягнені в червону форму. Наприклад: «*On all accounts we lay the next day in the borders of the wood and kept a close look-out, so that if it was John Breck that came we might be ready to guide him, and if it was the red-coats we should have time to get away*» [Stevenson 1886, p. 145]. У книзі Роберта Льюїса Стівенсона «Викрадений» ця фразема зустрічається 11 разів [Stevenson 1886, p. 79, 83, 118, 124, 132, 138, 143, 145, 146, 149]. Автор також використовує вислів «*red soldiers*» на позначення британських солдатів. Такі вислови слід розглядати в діяхронії та звертати увагу на можливі відмінності значень у різних лінгвокультурах. Так, наприклад, у ХХ столітті «червона армія» асоціювалася, перш за все, з військово-політичним союзом радянських республік.

Тут варто враховувати асоціативні зв'язки між концептом та його еталонним образом-прототипом. Наявність суттєвих відмінностей таких прототипів у різних лінгвокультурах лише підтверджує факт про те, що процес концептуалізації кольору пов'язаний із універсальними елементами досвіду людини. Беручи до уваги цю думку, Л. Лисенко, наприклад, дійшла до висновку про те, що «прототипом для синього кольору є небо, для зеленого – рослини, а для червоного – кров, вогонь» [Лисенко 2015, с. 125]. Цікавим також видається твердження М.М. Полюжина, в якому йдеться про так звані факультативні риси, що містяться у структурі концепту, а саме: «додумування», «дофантазування» і т.ін. [Полюжин 2019]. Це свідчить про різноплановість та специфічність концепту, набуття значення якого відбувається кризь призму асоціацій та особливостей його сприйняття конкретною людиною.

В українській лінгвокультурі цікавим для досліджень стає зелений колір, який останнім часом часто вживається в газетних статтях та в політичному дискурсі. Так, у зв'язку з подіями в Україні у 2014 році в українській лінгвокультурі з'явився евфемізм «зелені чоловічки», за яким закріпився образ російських військовослужбовців. Інший приклад образного використання зеленого кольору в українській лінгвокультурі можемо спостерігати у політичній рекламі президента України Володимира Зеленського. Використання зеленого кольору дало підстави для найрізноманітніших лінгвістичних маніпуляцій з боку його опозиції, оскільки за словом «зелений» в українській лінгвокультурі закріплене значення людини, яка не має життєвого досвіду [СУМ, Т. III, с. 553].

Доходимо висновку, що фраземи-кольоративи, які вербалізують концепти-мисленнєві картинки, є одними з найбільш культурно маркованих типів фразеологічних концептів.

Непоодинокими випадками вербалізації концептів-мисленнєвих картинок в англійській фразеології є використання так званих фітонімів, які доповнюють національне сприйняття мовної картини

світу за допомогою назв рослин. Наприклад:

- *as fresh as a bean* (або *as a daisy, as a flower, as a lark, as a rose, as flowers in May, as new paint, as paint*) – ‘здоровий, квітучий; зовсім не стомлений; бадьорий; укр.. як нова копійка’ [Баранцев 2005, с. 359];

shrinking violet – ‘дуже сором'язлива людина; пенсіонер’ [https://www.thefreedictionary.com/shrinking+violet];

flower of the flock – ‘гордість, краса родини або компанії’ [[Баранцев 2005, с. 342];

Lombard Street to a China orange – ‘ніякого порівняння, схожий, як сова на яструба, як свиня на коня’ [Баранцев 2005, с. 620];

Етимологічна довідка. Вулиця Ломбард-стріт у Лондоні давно асоціюється у свідомості англійців з банківською індустрією. На ній досі розташована низка основних банків Лондона. Вислів датується початком 19 століття, хоча вживання фрази «китайський апельсин» на позначення «безкорисної речі» зафіксовано ще раніше.

- *as red as a rose* – ‘рум'яний; кров з молоком’ [Баранцев 2005, с. 813];

- *as fair as a lily* – ‘дуже гарна, хороша як квітка’ [Баранцев 2005, с. 315];

- *as alike as peas in a pod* – ‘дуже схожі; схожі, як дві краплі води’ [Баранцев 2005, с. 38];

- *man of straw* – ‘солом'яне опудало; ненадійна людина; уявний супротивник. Ідіома використовується для порівняння людини з наповненою солом'яною моделлю (солома = стебла зернових рослин, таких як пшениця тощо, які були зрізані та висушені)’ [Баранцев 2005, с. 663].

Виділені нами особливості фітонімічних фразем не є повним відображенням мовної картини світу, проте, досліджуючи національно-культурні риси фразеологічних одиниць, можемо стверджувати, що фітонімічний компонент у фразеологізмах передає такі характеристики, як: якості людини (*shrinking violet*) та її зовнішній вигляд (*as fresh as a bean*). Наведені приклади фразем, що актуалізують концепт – мисленнєву картинку, вживаються в мовленні у формі порівняльних конструкцій з фітонімами: *rose, lily, orange, peas, flower, violet, bean*.

Особливо важливим у вивченні функціонування різнотипних концептів, виражених фраземами, є аналіз контексту, в якому вони «живуть». Контекст (від лат. *contextus* – ‘тісний зв'язок, з'єднання’):

1) «лінгвістичне оточення певної мовної одиниці, умови і особливості вживання її в мовленні»;

2) «відрізок тексту писемної чи усної мови з закінченою думкою, який дає змогу точно встановити значення окремого слова чи вислову, що входить до його складу» [Ганич 1985, с. 111].

Поняття «контекст» поступово обростає новими конотаціями, що виходять за межі лінгвістики й тісно пов'язані з тією чи тією предметною сферою дослідження. Водночас перенесення поняття «контекст» із лінгвістики в інші предметні галузі здійснювалося шляхом метафоризації. Однак нині метафора визнається як повноправний спосіб піз-

нання, оскільки відображає сутність мислення людини [Lakoff 1987].

У гуманітарних науках контекст визначається як структурний фрагмент семіотичної системи (текст), що формує динамічний когнітивний механізм, який використовується для вирішення семіотичних завдань. Як когнітивний конструкт, контекст характеризує когнітивні особливості учасників комунікації у здійсненні, сприйнятті й розумінні дискурсу.

Контексти як ментальні моделі є динамічними утвореннями. Вони вибудовуються для кожної нової комунікативної ситуації, а потім постійно оновлюються та пристосовуються до (суб'єктивної інтерпретації) поточних обмежень ситуації, включаючи попередній дискурс і взаємодію. Такий ментальний інтерфейс суб'єктивно представляє відповідні аспекти комунікативної ситуації й одночасно є тією когнітивною структурою, яка здатна контролювати породження та розуміння дискурсу.

Мисленева картинка лежить в основі англійської фраземи "rolling stone" (укр. 'перекотиполе'), оскільки в її семантиці зафіксовано чітке образне уявлення про «камінь, що котиться». У контексті спостерігаємо *перен.* значення вислову на людину, що часто змінює свою думку, місце проживання або роботи.

Hal was a bit of a **rolling stone** before he married and *settled down*. [https://dictionary.cambridge.org/ru/a-rolling-stone-gathers-no-moss]

Англійська компаративна фразема *as an owl* має як мінімум два різні значення залежно від контексту:

1) 'П'яний як хлющ або ніч'

Roman brought a bottle of whiskey, got himself **drunk as an owl** (A.Saxton) [Баранцев 2005, с. 294].

2) *ірон.* 'з серйозним виглядом'.

"I gave them a bob each, my lord", he announced **grave as an owl** [Баранцев 2005, с. 438].

Зміну значення залежно від контексту спостерігаємо в англійському вислові *as a hare*:

1) 'дуже швидкий'

"But is he quiet to ride?" asked the civilian. "As quiet as a lamb, and as fast as a hare," answered Rebecca (W. Thackeray) [Баранцев 2005, с. 323].

2) 'боягуз'

Bruck is suitably *cautious*, but not at all **timid as**

a hare [https://www.ldoceonline.com].

Правильно зрозуміти значення фраземи допомагає внутрішньофразовий контекст, виражений одним або декількома словами в межах простого або складного речення. Наприклад:

1) *as chalk and cheese* – 'зовсім несхожі; схожі, як сова на яструба' [Баранцев 2005, с. 38].

I should be no guide to you, for we are as different *as chalk and cheese* (E. Lyall) [Баранцев 2005, с. 271].

2) *as an apple to an oyster* – 'зовсім різні; як колесо на оцет' [Баранцев 2005, с. 41].

*We really can't compare the data any more, it's not the same it's just **apples and oyster*** [https://idioms.thefreedictionary.com/apples+and+oysters].

Глибина асоціацій, які виникають у різних дискурсах, залежить від багатьох чинників, які сприяють формуванню особистісних елементів вербалізованого фразеомою концепту в кожному новому контексті. Саме в мовленні кожна фразема наповнюється індивідуальним смислом.

Висновки. Наведений вище опис фразеологічних концептів дає підставу для висновку про те, що концепт-мисленева картинка може вербалізуватися за допомогою найрізноманітніших мовних засобів. Приклади фразем англійської та української мов свідчать, з одного боку, про різноплановість семантики таких висловів, а з іншого, – про схожість способу їхньої структурної репрезентації у вигляді:

1) **зооморфних** фразеологічних одиниць;

2) фразем, план змісту яких формує уявлення, пов'язані з перенесенням образів **артефактів** на людину;

3) **біблійних** фразем;

4) висловів, що стосуються різновидів **кольору**;

5) фразеологічних одиниць з компонентом-**фітонімом**.

Отже, дослідження різних типів фразеологічних концептів дає змогу змоделювати цілісний фразеологічний простір як систему взаємозв'язків семіотичних засобів мови та культури. Когнітивний підхід до вивчення фразеології є одним із перспективних напрямів лінгвістичних досліджень, який дає змогу краще зрозуміти природу концепту та його моделі (елементи пам'яті) під час обробки інформації за допомогою комп'ютера або в розробці систем штучного інтелекту, що може стати перспективою подальших фразеологічних досліджень.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики. Монография. Москва: Гнозис, 2005. 326 с.
2. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996. 330 с.
3. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. 2-е вид., випр. Київ: Знання, КОО, 2005. 1056 с.
4. Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: дис. доктора філол. наук: 10.02.01 українська мова. Київ, 2018. 503 с.
5. Ганич Д.І., Олійник І.С. *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
6. Голянич М.І., Іванишин Н.Я., Ріжко Р.Л., Стефурак Р.І. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів. Івано-Франківськ: Сімік, 2012. 392 с.
7. Колоїз Ж.В., Бакум З.П. Слово Благовісті: Словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг: І.В.І., 2002. 195 с.

8. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва: ИЯ РАН, 1997. 327 с.
9. Лисенко Л.О. Концепт «колір» в англomовній фразеологічній картині світу як прояв національної специфіки. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 59. С. 125–128.
10. Полюжин М.М. Концепт і особливості фразеологічної номінації в англійській мові. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Філологія*. 2019. Вип.1 (41). С. 100–105.
11. Тараненко О.О., Русанівський В.М. Українська мова: енциклопедія. Київ: Укр. енцикл., 2004. 824 с.
12. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І.К. Білодід (гол.), А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, Т. I. 799 с. (1970); Т. II. 552 с. (1971); Т. III. 744 с. (1972); Т. IV. 840 с. (1974).
13. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс] URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/rolling-stone-gathers-no-moss> (дата звернення: 20.10.2016)
14. Collins English Dictionary [Електронний ресурс] URL: <https://www.thefreedictionary.com/shrinking+violet> (дата звернення: 24.03.2022)
15. Farlex Dictionary of Idioms. (2015). [Електронний ресурс] URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/apples+and+oysters> (дата звернення: 18.03.2022)
16. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс] URL: <https://www.ldoceonline.com> (дата звернення: 20.03.2022)
17. Lakoff G. Image Metaphors // Lawrence Erlbaum Associates Inc. 1987. P. 219–222
18. Lakoff G. The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image Schemas? *Cognitive Linguistics*, 1990. № 1. P. 39–74.
19. Stevenson Robert Lois, Kidnapped, 1886, 215 p.

References

1. Alefirenko N.F. (2005) Spornyye problemy semantiki. Monografiya. [Controversial problems of semantics. Monograph]. Moskva: Gnozis. 326 s. [in Russian].
2. Babushkin A.P. (1997) Tipy kontseptov v leksiko-frazeologicheskoy semantike yazyka, ikh lichnostnaya i natsionalnaya spetsifika: diss. doktora filol. nauk [Types of concepts in the lexical and phraseological semantics of the language, their personal and national specificity: doctoral dissertation]. Voronezh. 329 s. [in Russian].
3. Barantsev K.T. (2005) Anhlo-Ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk 2-he vyd., vypr. [English-Ukrainian phraseological dictionary second edition]. Kyiv: Znannya, KOO. 1056 s. [in Ukrainian].
4. Venzhynovych N.F. (2018) Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy: kohnityvnyi ta linhvokulturolohichnyi aspekty [Phrasemics of the Ukrainian Literary Language: Cognitive and Linguocultural Aspects]: dys. doktora filol. nauk: 10.02.01 ukrainska mova. Kyiv. 503 s. [in Ukrainian].
5. Hanych D.I., Oliynyk I.S. (1985) Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyshcha shkola. 360 s. [in Ukrainian].
6. Holianych M.I., Ivanyshyn N.Ya., Rizhko R.L., Stefurak R.I. Linhvistychnyi analiz tekstu: slovnyk terminiv [Linguistic text analysis: glossary]. Ivano-Frankivsk: Simyk, 2012. 392 s [in Ukrainian].
7. Koloiz Zh.V., Bakum Z.P. (2002) Slovo Blahovisti : Slovnyk-dovidnyk frazem bibliinoho pokhodzhennia [The Word of the Gospel: A dictionary-reference of phrases of biblical origin]. Kryvyi Rih: I.V.I. 195 s. [in Ukrainian].
8. Kubryakova Ye.S. (1997) Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya [Parts of speech from a cognitive point of view]. Moskva: IYA RAN. 327 s. [in Russian].
9. Lysenko L.O. (2015) Kontsept «kolir» v anhlo-movnii frazeolohichnii kartyni svitu yak proiav natsionalnoi spetsyfiki [The concept of “color” in the English phraseological model of the world as a manifestation of national specificity]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia. Seriia Filolohichna*. Vyp. 59. S. 125–128 [in Ukrainian].
10. Poliuzhyn M.M. (2019) Kontsept i osoblyvosti frazeolohichnoi nominatsii v anhliiskii movi [Concept and features of phraseological nomination in English]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Filolohiia*. Vyp.1 (41). S. 100–105 [in Ukrainian].
11. Taranenko O.O., Rusanivskyi V.M. (2004) Ukrainska mova: entsyklopediia [Ukrainian language: encyclopedia]. Kyiv: Ukr. entsykl. 824 s. [in Ukrainian].
12. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language] red. kol.: I.K. Bilodid (hol.), A.A. Buriachok, H.M. Hnatiuk ta in. Kyiv: Naukova dumka, T. I. 799 s. (1970); T. II. 552 s. (1971); T. III. 744 s. (1972); T. IV. 840c. (1974). [in Ukrainian].
13. Cambridge Dictionary [Online resource] URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/rolling-stone-gathers-no-moss> (Retrieved: 20.10.2016) [in English].
14. Collins English Dictionary [Online resource] URL: <https://www.thefreedictionary.com/shrinking+violet> (Retrieved: 24.03.2022) [in English].
15. Farlex Dictionary of Idioms (2015). [Online resource] URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/apples+and+oysters> (Retrieved: 18.03.2022) [in English].
16. Longman Dictionary of Contemporary English [Online resource] URL: <https://www.ldoceonline.com> (Retrieved: 20.03.2022)

17. Lakoff G. (1987) Image Metaphors // Lawrence Erlbaum Associates Inc. P. 219–222 [in English].
18. Lakoff G. (1990) The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image Schemas? // Cognitive Linguistics. № 1. P. 39–74 [in English].
19. Stevenson Robert Lois (1886) Kidnapped. 215 p. [in English].

MENTAL-IMAGE AS A TYPE OF PHRASEOLOGICAL CONCEPT

Abstract. The article deals with the peculiarities of verbalizing such a type of concept as mental image, rendered by idiomatic expressions in English and Ukrainian languages. The main approaches to the analysis of the concept verbalization process are highlighted. The article also defines mental image as one of the types of phraseological concepts. The concepts, the content of which is rendered by phraseological units have been under consideration.

Within the new paradigm of the field of knowledge, which emerged only a few decades ago, language is a tool for acquiring, storing and transmitting information, and linguistics one of the most important components of cognitive science, combining a range of related disciplines involved in the study of human mind and thinking. The introduction of the anthropocentric paradigm in the humanities, in which linguistic phenomena are considered in close connection with man, his or her consciousness and worldview, has intensified the processes of reality conceptualization and categorization in various fields of modern linguistics.

Linguocognitology as a scientific field of cognitive science is a powerful analytical tool that enables revealing ethnocultural peculiarities, as the object of its study are language devices and manifestations of structuring knowledge contained in a language unit that correlates with cultural knowledge. A topical issue in linguocognitology is the process of phraseologization, which is associated with the semantic transformation of free phrases components, problems of field ranging of lexical and phraseological units, devices of cognitive modeling and description.

The analysis of such a type of concept as mental image expressed by phraseological units of English and Ukrainian languages demonstrated that the term *image* in cognitive linguistics is relative denoting images being captured by the consciousness of native speakers in the process of getting to know external characteristics, available in objects or phenomena. In the course of the research a number of varieties of mental models verbalized by phrases of different content and form were identified, namely: 1) zoomorphic phraseological units; 2) phrases, the content of which forms the ideas related to the transfer of images of artifacts to humans; 3) biblical phrases; 4) expressions containing the characteristics of color.

Keywords: concept, phraseological unit, cognitive phraseology, phraseological types of concepts, mental models.

© Панін Є., 2022 р.

Євген Панін – аспірант, викладач кафедри прикладної лінгвістики, Ужгородський національний університет, Україна, Ужгород; yevhen.panin@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-2285-486X>

Yevhen Panin – postgraduate student, lecturer at Applied Linguistic Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod; yevhen.panin@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-2285-486X>

БАГАТОЛЕКСЕМНІ АНТРОПОНИМИ В СТАРОЧЕСЬКИХ ПAM'ЯТКАХ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ XIV–XVII СТОЛІТЬ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (47)

УДК 811.162.3'01'373.23

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).210–215.

Петрица Н. Багатолексемні антропоніми в старочеських пам'ятках офіційно-ділового стилю XIV–XVII століть; кількість бібліографічних джерел – 12; мова українська.

Анотація. Пропонована стаття продовжує розробку проблем функціонування та розвитку чеської антропонімійної системи допрізвищового періоду. У статті проаналізовано багатолексемні антропоніми, зафіксовані у старочеських пам'ятках адміністративного стилю XIV–XVII століть. Аналіз мовного матеріалу здійснено на основі писемної пам'ятки офіційно-ділової стилю.

У статті досліджено склад та динаміка вживання складених власних особових назв, засоби та способи ідентифікації людинності упродовж чотирьох століть на основі пам'ятки «Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345-1708».

Аналіз відтворює основні тенденції у розвитку старочеської антропонімії аналізованого періоду. Формування стандарту іменувань протягом кількох століть з точки зору кількісного складу компонентів чеських антропонімів відбувалося в напрямі до збільшення компонентного складу антропонімів для представників середньої та нижчої соціальної верстви (1→2) та до кількісного згортання формули іменування для представників соціальних верхів (1→2→3→2). У XIV ст. з'явилася тенденція до стійкого збільшення фіксації дволексемних антропонімів, а XVII століття стало точкою відліку в напрямку до закріплення їх у мовленнєвій практиці чехів та поступового становлення національної чеської антропонімоформули.

Антропонімійні двочлени в аналізованій пам'ятці представлені чотирма типами антропоформул: а) ім'я + *прізвисько*; б) ім'я + *назва за професією*; в) ім'я + *відтопонімне означення*; г) ім'я + *посесивна назва*. Послідовність компонентів передбачала, як правило, постпозицію уточнюючого антропонімійного знака. Постпозицію особового імені у таких формулах кваліфікуємо як варіант АФ. Із XV ст. актуальними засобами ідентифікації особи поряд з іменем часто ставали одночасно кілька ознак (напр., індивідуальна і відтопонімна), тому досить поширеним явищем є трилексемні антропоніми. Найпоширенішою дволексемною моделлю іменування осіб з XVII століття є *особове ім'я + прізвисько*. Така продуктивність прізвиस्क була пов'язана з поширенням їх у функції родових назв. Численні приклади з чеських джерел свідчать, що в XVII–XVIII ст. напередодні офіційної кодифікації прізвищ саме прізвиська характеризувалися передачею в спадок. В умовах збільшення кількості населення, розвитку міст, міграції людинності ні посесивна назва, ні відтопонімне означення вже не могли забезпечити суспільству ефективне розмежування осіб однієї родини від осіб решти родин.

Ключові слова: антропонімія, складена власна особова назва, однолексемні антропоніми, багатолексемні антропоніми, антропонімна формула.

Постановка проблеми. Формування чеської антропонімійної системи відбувалося упродовж багатьох століть, має певні етапи свого становлення – від язичницьких імен аж до усталеної, кодифікованої сучасної дволексемної антропонімної формули.

Пропонована стаття покликає описати якісний, кількісний склад багатолексемних власних особових назв, зафіксованих у чеських текстах адміністративного стилю. Джерельною базою дослідження послугувала пам'ятка адміністративно-юридичного характеру «Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345-1708». Аналізовані тексти відтворюють способи та засоби іменування жителів окремої адміністративної одиниці упродовж кількох століть, є доказом того, в якому напрямку розвивалася антропонімія, і є чи не єдиним свідченням реальних моделей найменувань чехів у минулому.

Аналіз досліджень. Попри розмаїття наукових досліджень з історичної ономастики (зокрема антропонімії) у чеському мовознавстві [Svoboda, Beneš, Pleskalová], доводиться констатувати відсутність спеціальних студій, присвячених заро-

дженню та розвитку старочеських багатолексемних власних особових назв, не визначено хронологічних меж у їхній еволюції. Навіть у слов'янській ономастиці інтерес у цьому напрямку становлять всього кілька праць, що безпосередньо чи опосередковано торкаються питання діахронічного дослідження багатолексемних антропонімів [Пахомова, Kaleta] або ж містять спроби їх класифікації на прикладах певних слов'янських мов [Майтан, Бенеш, Плескалова, Худаш]. Натомість питання періодизації старочеських антропонімних формул, а також їхньої якісної та кількісної характеристики на кожному конкретному еволюційному етапі залишається відкритим.

Мета статті, завдання. Об'єктом дослідження є старочеські багатолексемні власні особові назви XIV–XVII століть. Досліджуваною пам'яткою «Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345-1708» стала збірка актів та протоколів міста Б'еле та адміністративно прилеглих сіл. Мета дослідження – визначити найуживаніші типи антропонімних формул аналізованої пам'ятки, дати їм якісну, кількісну та хронологічну характеристику, простежити динаміку їх поширення

в межах певної адміністративно-територіальної одиниці протягом трьох з половиною століть.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: 1. Увести в науковий обіг новий антропонімійний матеріал, зафіксований старочеськими пам'ятками XIV–XVII ст. 2. Установити типи антропонімних формул, що лежать в основі багатолексемних власних особових назв, визначити їх продуктивність. 3. Простежити динаміку поширення антропонімних формул протягом XIV–XVII століть.

Методи та методика дослідження. Основними методами дослідження є описовий і його базові прийоми систематизації та інтерпретації мовних одиниць: внутрішньої – для встановлення синтагматичних та парадигматичних відношень між антропонімними одиницями і зовнішньої – культурно-історичної. У процесі систематизації та класифікації антропонімного матеріалу застосовуються також елементи статистичного методу, що дозволяють визначити продуктивність словотворчих формантів, динаміку поширення автохтонних слов'янських імен упродовж кількох століть.

Виклад основного матеріалу. Учені стверджують, що еволюція правової системи, поряд з економічним розвитком, була одним з наймогутніших позамовних факторів впливу на формування національних антропонімосистем. Відомо, що у допрізвищевий період, у людини було кілька імен, і вибір одного з них був зумовлений мовленнєвим узусом. Однак при оформленні ранніх юридичних документів, в умовах відсутності офіційних норм іменування, гостро постає потреба якнайточнішої ідентифікації особи. Наприклад, досліджувані нами акти регулювали господарське та правове життя жителів округу (оформлення спадку, розподілу меж, дарчі грамоти), а відтак задля чіткої номінації особи і уникнення тезкоіменності, поряд з особовим іменем писарі фіксували «розрізнювальні назви» (термін М. Худаша), що їх мала людина [Худаш 1977, с. 40]. Підбір таких додаткових назв та, зрештою, і їх формулювання в актах не підлягали жодному нормуванню. Це могли бути гіпокористичні форми хресних імен, посесивні найменування за іменем батька, чоловіка, дружини, ремесла, вказівка на місце походження чи проживання. Й. Бенеш стверджував, що метою подібних прізвищ в адміністративних документах вже була не насмішка чи означення особи для певного кола, вони слугували для важливого зв'язку із суспільством [Бенеш 1962, с. 6].

I. Антропонімія пам'ятки у хронологічному зрізі.

Статистичні підрахунки свідчать, що протягом чотирьох століть кількість однолексемних антропонімів в аналізованій пам'ятці стрімко зменшується. Окрім цього, змінюється також стилістичне навантаження цієї структурної групи. З кінця XV століття однолексемні антропоніми використовуються здебільшого в контексті повторної номінації особи в актовому записі, а не з метою первинної ідентифікації. Порівняймо: *...mezi Václavem Kúbeli*

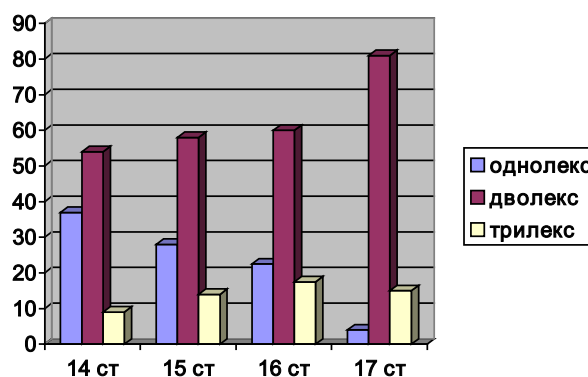
z Mukařova...// o skutek, kterýž jest učinil tajž Václav... [Listiny, 1494, с. 79] (далі посилання на це видання в тексті статті подаються лише вказівкою дати фіксації оніма та сторінки в дужках), *Ondřej syn Vlkuov z Čiste kaupil státek.../ A nadepsaný Ondřej... zapisuje statek sobě a ženě své Žofce...[1497, с. 80], ...Janem Šimonovým, synem nebožtíka Vávry...//...ten statek Janův nechce navraceti...[1539, с. 87], Jakub přijmí Jakubec, syn nebožtíka Bartoně...// ...osvědčení Jakubovo v knihy tyto naše [1539, с. 87].*

Трилексемні антропоніми протягом століть не зазнали суттєвих квантитативних змін, залишаючись на позначці 10–15 відсотків. Що стосується дволексемних власних особових назв, то у записах XIV–XV століть вони домінують, становлячи трохи більше половини усіх онімів. Однак у XVII столітті доводиться спостерігати різкий стрибок антропонімних двочленів – вони сягнули 80-відсоткової позначки, залишивши на периферії одно- та трилексемні власні назви. Порівняймо динаміку в таблиці №1.

Таблиця № 1. Динаміка поширення багатолексемних власних особових назв у діяхронії.

	XIV ст.	XV ст.	XVI ст.	XVII ст.
Однолексемні антропоніми	37 %	28 %	22,5 %	4 %
Дволексемні антропоніми	54 %	58 %	60 %	81 %
Трилексемні антропоніми	9 %	14 %	17,5 %	15 %

Ці ж дані у вигляді діаграми виглядають так:

Статистика дає можливість припустити, що для дволексемних іменувань XVII століття стало точкою відліку в напрямку до закріплення їх у мовленнєвій практиці чехів та поступового становлення національної чеської антропонімоформули. Подібні думки висловлювали відомі чеські ономасти. Так, Ф. Цуржин переконаний, що на формування чеських антропонімійних двочленів мала великий вплив німецька антропонімія, особливо у містах [Цуржин 1969, с. 694]. Й. Бенеш, покликаючись на Гулаковського, стверджував, що іменування осіб «сучасного типу» поширюються у Чехії з XVI століття, а у XVII ст. їх вживання переходить у звичай [Бенеш 1962, с. 12]. Історичні факти на користь існування цієї версії наводить В. Давідек: «Як тільки простолодин мав справу з державними інститутами, величність усвідомлювала його цінність не лише господарську, але і мо-

ральну. Зокрема при стрімкому рості кількості населення, його прошарків та суспільних відносин, важливо було визначити особу та її найближчу родину» [Давідек 1941, с. 75]. Вирішальною межею у хронологічному плані, на думку дослідника, стала так звана тридцятилітня війна (1618–1648), після закінчення якої держава почала організувати міські канцелярії, що піклувалися про територіальне закріплення підданих та й про тотожність (відповідність) осіб взагалі. В. Давідек стверджує, що після тридцятилітньої війни саме дволексемні антропоніми у вигляді особового імені та прізвищеві назви (останні побільшало ще за часів гуситського руху) з XVI століття все частіше уживаються як родинні назви, а з XVII століття починають системно передаватися у спадок по чоловічій лінії [Давідек 1941, с. 76].

Розглянемо детальніше структурні типи дволексемних антропонімів.

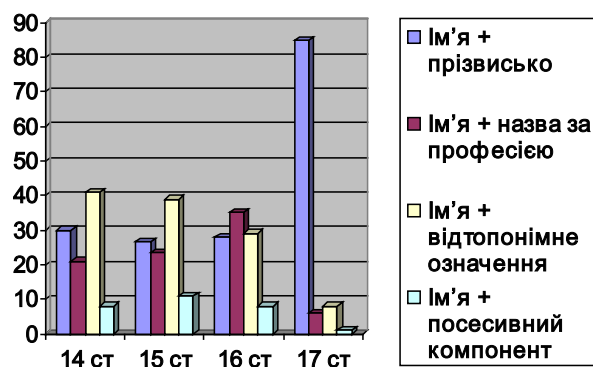
1. Дволексемні антропоніми в актах представлені чотирима типами: ім'я + прізвище, ім'я + відтопонімне означення, ім'я + назва за професією та ім'я + посесивний компонент. Варто згадати, що у пам'ятках XIII–XIV століть включно перші два типи онімів займали домінуючі позиції [Петрица 2008, с. 282–283], слабше представлений четвертий тип, а третій — взагалі відсутній.

Порівняймо, як змінювалася питома вага дволексемних антропонімів у хронологічному зрізі (таблиця № 2).

Таблиця № 2.

	XIV ст.	XV ст.	XVI ст.	XVII ст.
Ім'я + прізвище	30%	26,5%	28 %	85 %
Ім'я + назва за професією	21%	23,5%	35 %	6%
Ім'я + відтопонімне означення	41 %	39 %	29 %	8 %
Ім'я + посесивний компонент	8%	11 %	8 %	1 %

У вигляді діаграми:

У XVII столітті питома вага першої структурної групи різко сягнула позначки 85 %. На користь цієї статистики промовляє, зокрема, теза Я. Свободи про те, що з усіх відомих допрізвищевих назв саме прізвища органічно трансформувалися в усі типи сучасних чеських прізвищ [Свобода 1941, с. 22].

II. Компонентний склад багатолексемних антропонімів.

У пам'ятці багатолексемні власні особові назви реалізовані в таких антропонімічних формулах:

1. Особове ім'я + прізвище — чисельна група онімів, що характеризувалася квантитативною стабільністю протягом кількох століть (їх питома вага коливалась в межах 30 %). Ця формула існувала у двох варіантах: з компонентом *dictus*: *Maczko dictum Cladiwa* [1345, 1], *Jessek dictus Bradacz* [1360,4], *Haylano dicto Plach* [1364, 5], *Hannusio dicto Ways* [1364,5], *Mikess dictus Lichva* [1370, 7], *Wankone dicto Sudalkone* [1376, 9], *Hannuss dictus Keserynk* [1377, 9], *Hannus dictus Ruot* [1378, 10], *Mikess dictus Bochnecz* [1378, 10], *Pecha dictus Chvalik* [1379, 11], *Symon dictus Mly* [1379, 11], *Johannes dictus Cruz* [1417, 32], *Paulus dictus Brzezka* [1417, 32], *Bartolomei dicti Baress* [1418, 32], та без нього: *Hynko Berca* [1348, 2], *Bartošek Mikulaš* [1351, 4], *Hannus Roth* [1360,4], *Mikulaš Kopač* [1370, 7], *Stojslav Koza* [1370, 7], *Jan Roth* [1372, 8], *Macek Mudry* [1374, 8], *Pessik Kopacz* [1374, 8], *Pešek Svazal* [1376, 10], *Janda Daves* [1379, 11], *Petr Vacek* [1380, 13], *Barner Marek* [1396, 20]. Якщо, наприклад, у XIV столітті формула особове ім'я + прізвище ще містила слова *dictus* / *řečený*, то у моделях XVI століття цей додатковий компонент відсутній взагалі (див. таблицю № 3).

Таблиця № 3.

	XIV ст.	XV ст.	XVI -XVII ст.
З компонентом <i>dictus</i>	42 %	19 %	—
Без компонента <i>dictus</i>	58 %	81%	100%

Таким чином, синтаксично вільні словосполучення типу *ім'я + dictus + прізвище* (також існували в інверсійному варіанті) у XVI столітті поступово трансформуються у стійкі словосполучення ім'я + допрізвищева назва (без інверсії): *Jan Čeněk* [1539, 87], *Jiřík Fukau* [1511,

86], *Jan Bareš* [1514, 86], *Mikulaš Paul* [1514, 86], *Pavel Boček* [1514, 86], *Jan Leva* [1506, 85], *Matouš Spička* [1501 81], *Jan Zednik* [1513, 86], *Jan Strach* [1501, 81], *Ondraček Pižlík* [1502, 83], *Duchek Wlachý* [1502, 83], *Mikulaš Slama* [1501, 81], *Lukeš Jan* [1695. 131], *Baltazar Jenik* [1687, 127], *Hloukal Jan* [1680, 107], *Hlousal Jiří* [1610, 97], *Jan Janda* [1680, 107], *Jirka Křistof* [1647, 101], *Petr Kapříšek* [1647, 101], *Daniel Pšenička* [1682, 111], *Jan Slon* [1692, 129], *Jan Šic* [1680, 107], *Jan Tuta* [1680, 107], *Jan Publik* [1690, 129], *Martin Vrabec* [1690, 129], *Zachariáš Pšenička* [1690, 129], *Jan Jirák* [1680, 106], *Vít Zuman* [1680,106], *Jiří Korbel* [1680, 106], *Thobaáš Lazebník* [1680, 107], *Jan Pšenička* [1680, 106], *Jiří Souček* [1680, 106], *Duchoslav Pelikan* [1680, 106], *Jiří Šimek* [1680, 106].

Часто модель ім'я + прізвище доповнювалася ще одним компонентом — відтопонімним означенням або назвою за професією, трансформуючись таким чином у трилексемні антропоніми типу ім'я + прізвище + відтопонімне означення (40,5 %) та ім'я + прізвище + назва за професією (5 %): *Gallus dictus Lekarz de Chotietow* [1374, 8], *Mikess dictus Buben de Chojetow* [1406, 24], *Beneš Žak ze Sudomiře* [1418, 35], *Jan Sadlo ze Smilkowa* [1418,

36], Mikulaš Mraz s **Sudomiře** [1460, 64], Jan Vlkoš ve **Žďaře** [1466, 73], Jan Hurtik z **Luk** [1494, 79], Peter Procko z **Kolomut** [1504, 85], Beneš Kulhavý z **Katušic** [1506, 85], Havel Nedvěd z **Přepred** [1506, 85], Václav Kralík **Brocenský** [1632, 98], Hannusio **faber dicto Ways** [1370,5], Matěj Kříž **vožataj** [1429, 49], Matiaš Macek **krajčič** [1447, 57], Matyaš Kříž **forman** [1437, 41], Jan Volák **foťnřář** [1680,107], Jiři Král **osepnik** [1680, 107].

Одиничними є фіксації моделей ім'я + два прізвиська (*Andreas Passek dictus Swazal* [1377, 9], *Václav Setil jinak Celný* [1610, 95]).

2) **Особове ім'я + назва за професією**. Подібні іменування становлять 20 % від усієї кількості дволексемних антропонімів: *Jan czesszerz (česiř)* [1429, 47], *Janek olejnik* [1466, 6], *Šimon provaznik* [1429, 47], *Kříž vožataj* [1437, 49], *Mauricius faber* [1436, 48], *Kúba švec* [1445, 55], *Šavlata švec* [1448, 58], *Mathějek kramář* [1448, 58], *Urbanek kovář* [1448, 58], *Antoš sladovník* [1448, 59], *Kříž kovář* [1473, 72], *Duchek řeznik* [1484, 74], *Dušta řeznik* [1488, 76], *Jacob bečvář* [1487, 76], *Lexa řeznik* [1484, 74], *Mikuláš řeznik* [1477, 73], *Jakub koňšel* [1475, 73], *Váněk písař* [1455, 61], *Svatuš řeznik* [1454, 61], *Váněk kolář* [1454, 61], *Mathias doleator (bečvář)* [1411,25], *Jeřatka postřihač* [1464, 66], *Blaha kožišník* [1460, 63], *Jaroš stželec* [1457, 63], *Petr sladovník* [1496, 79], *Bartoš písař* [1494, 79], *Vít řeznik* [1494,78], *Velek pekář* [1494, 79], *Vlach súkennik* [1487, 76], *Beneš švec* [1493, 78], *Benek súkennik* [1493, 78].

Іноді ця модель іменування поширювалася третім компонентом — відтопонімним означенням субстантивного типу. Таким чином утворювався антропонімний тричлен особове ім'я + назва за професією + відтопонімне означення (10%): *Nyczkone giudice de Provodin* [1376, 9], *Pessyk judex de Byela* [1376, 9], *Maczko thrabernator de Katusycz* [1382, 12], *Koubek švec z Besedic* [1429, 55], *Mařik hájny z Čisté* [1447,57], *Jaroš stželec z Prahy* [1466, 71], *Kříž rychrař z Oken* [1466, 73], *Váněk rychrař z Divinz* [1494, 79], *Jakub kloboučník z Hradiště* [1543, 88].

3) **Формула особове ім'я + відтопонімне означення** традиційно представлена у двох морфологічних варіантах – субстантивному та ад'єктивному.

а) **Особове ім'я + прийменник de/z + топонім**: *Welkonis de Chotietow* [1363, 5], *Janonis de Bezdyez* [1362, 4], *Adam de Kluk* [1387, 13], *Domine Kaczce de Mssen* [1379, 11], *Johannes de Hodkowicz* [1387, 13], *Cuness de Sudomirz* [1378, 10], *Sobiehrldo de Drzewczycz* [1376, 9], *Chwalik de Mssen* [1379, 11], *Marcus de Sudomirz* [1388, 14], *Markleta de Bukowen* [1380, 11], *Johanni et Nikolao de Pluzna* [1391, 15], *Rzehak z Pluzne* [1394, 16], *Walossone de Sudomirz* [1398, 21], *Jan z Janovic* [1502, 82], *Mařka z Vratné* [1504,82], *Václav z Daubravice* [1501, 81], *Zíga z Chotietova* [1539, 88], *Tobiaš z Harašova* [1543,88], *z Březovic Paclik* [1507, 86], *Štěpan z Dohalic* [1504, 85], *Jindřich z Vrátna* [1504, 83], *Marcian z Biele* [1504, 83], *Nestážka z Bezděze* [1502, 81], *Oldřich z Vrátna* [1501, 81], *Vojek z Katušic* [1504, 85], *Jelen z Přepred* [1504, 85], *Giera z Čisté* [1511, 86], *Štěpan z Čisté* [1511, 86];

б) **ім'я + відтопонімний прикметник з суфіксом –ský**: *Hanuš Pavlovský* [1350, 4], *Mikuláš Všelýský*

[1392, 16], *Mikuláš Tachovský* 1380, 12, *Jan Holanský* [1539, 87], *Hereš Vesecký* [1502, 83], *kněz Bartoloměj Němčanský* [1600, 96], *Jan Preloucký* [1632, 98], *David Příbenický* [1618, 97], *Pavel Všehradský* [1695, 131], *Berounský Jan* [1610, 95], *Březovský Adam* [1678, 106], *Thomaš Chyšský* [1616, 97].

Рідко людина була носієм двох таких відтопонімних іменувань, найчастіше їх мали представники шляхти. Одна назва, як правило, вказувала на місце походження особи (і на належність до відомого роду), інша – на місце проживання, маєток. Питома вага іменувань з двома топонімами у своєму складі становить 9 % серед усіх трилексемних антропонімів. Поєднувались, як правило, два топоніми з прийменниками *de / z, (seděním) na*: *Bohuslav z Cinvaldu na Dražicich* [1485, 75], *Václav z Tuboz na Čejeticich* [1485, 75], *pan Jan z Janovic a z Petršpurka* [1504, 84], *Tobiaš z Harašova na Houšce* [1543, 88], *Eliška z Dube a z Lipého* [1600, 94], *Jan z Dubé a z Lipého* [1695,130]; відтопонімний прикметник + топонім: *pan Jan Ceteňský z Cetně* [1504,85], *Peter Radimovský z Paluze* [1543, 88], *pan Jan a pan Ctibor z Cimburku a z Tovačova* [1485, 75] // *pánuov Tovačovských z Cimburku* [1504, 83]; рідше два морфологічні варіанти одного топоніма: *Mikuláš Mnětický ze Mnětic* [1543, 88], *pan Jan Prostěborský z Prostiboře* [1543, 88].

4) **Формула особове ім'я + посесивна назва**. Основними типами словотворчих формантів, що у минулому служили для означення родини та родинної приналежності, на думку Ф. Цуржина, є суфікси *-ovic, -ův*, рідше *-ého, -ých, -ý* [Цуржин 1964, с. 61]. У досліджуваних актах Б'єльських посесивна назва реалізована переважно у формі ад'єктивного патроніма (іноді посесивної назви за іншим родичем) на *-ův, -ová*: *Gyndra Obrubaconis* [1372, 8], *Budikuov Jan* [1402, 24], *Johannes filius Budikonis cum Dorothea* [1402, 24], *Holubuov Matěj* [1402, 24], *Březkův Pavlík* [1429, 56] / *Pavlik syn Březkuov* [1429, 56], *Havel a Jana sirotci nebožce Jankovi* [1464, 66], *sirotek nebožce Vackov jmenem Valenta* [1447, 57], *Jakub Lukšow syn* [1469, 70], *Pavel Špičkuov* [1490, 77], *Havel Klichov* [1492, 78], *Beneš Klichův* [1493, 78], *Jaroš Prussuov* [1493, 78], *Vít Mutuov* [1494, 79], *Prušuov Jaroš* [1501, 79], *Petr Vojkuov syn* [1506, 85], *Hrochův Matouš* [1511, 86], *Jan Baršuov* [1515, 87], *Jan Simonuov* [1539, 87], *Macha vidua Kuchtonis* [1412, 26], *Babincová Jana* [1429, 53], *Kladivová Dorota* [1418, 36], *Maruska filia Quiechonis (Kvěchová)*[1372,8], *Macha vidua Kuchtonis* [1412, 26], *Dorothee dicte Kladywowe* [1418, 36], *Hlivicová Mařka* [1429, 47], *Kačka Zubková* [1445, 55], *Vačková Duora* [1455, 64], *Magdalena soror Viti Consselikonis* [1420, 45], *pani Eliška Berková* [1600, 94]; рідше присвійної назви субстантивного типу *Henzl filius Lechnari* [1372, 8], *Hannussio et Martino fratribus olym Mathie filiis* [1392, 16], *Petra olym Adalberti de Kluk vivua* [1418, 37], *Osanna manželka Nikola pekáře* [1418, 44], *Jane dceři téhož Zígy* [1484, 75], *syn Marety Ojtěch* [1453, 60], *Johanni filio Byethie* [1381, 12], *Mathie patris Hliwicze* [1413, 31], *Mařka macecha Matěje* [1461, 64], *Matuš sestřenec pana Prokopa z Dražic* [1488, 77], *Jana bratrana pani Barbory* [1488, 77].

Решта присвійних формантів, описаних Ф. Цуржином, у досліджуваній пам'ятці є малопродуктивними, наприклад, суфікси *-in*: *Petr otec Mařčin* [1443, 53], *Vitek Maczetin* [1475, 73], *Denczyn Ferdynand* [1695, 131]; *-ový*: *Matějem synem Stradovy* [1461, 64], *Beneš Klichovy i Klichov* [1493, 78]; *-ý / á*: *Van'a vdova Rabuska* [1507, 86] і *Van'a Rabuska* [1507, 86], *Anka contoralis Wrchovwateho / Anka Vrchovata* [1419, 38]. А формант *-ovic* – непродуктивний. Ф. Цуржин переконаний, що функціонування певних присвійних формантів закріплене за конкретною епохою суспільного розвитку. Так типи на *-ovic* (а це застигли форми родового відмінка множини) вказували на приналежність до родини, тому задовольняли потреби родоплемінного ладу. А типи на *-ův* (форми однини) позначали відношення до особистості, до окремої людини, тому були більш прийнятні для суспільства феодального, з розвиненим правом приватної власності [Цуржин 1964, с. 60–61]. Історики стверджують, що у XIII ст. чеське королівство зазнало вагомих структурних змін господарського та правового характеру, у результаті яких суспільство втрачало риси раннього середньовіччя і перетворювалося у суспільство «західного типу» [Dějiny 1997, с. 84]. Можливо, саме тому з XIV ст. згасає продуктивність моделі на *-ovic*, натомість починають активно функціонувати моделі на *-ův*, з XV ст. з'являються типи на *-ého*, з XVI ст. – на *-ovo* [Цуржин 1964, с. 61].

Згадана модель іменування могла бути поширена вказівкою на місце перебування чи походження людини. У такий спосіб утворювався антропонім особове ім'я + посесивний компонент + відтопонімне означення (34,5%). Присвійний компонент у даних антропонімах фіксується пере-

важно у вигляді прикметника на *-ův, -ová* (80%): *Luxa filie Janonis de Bezdiez* [1351, 4], *Trojani Maceta de Sudomerz* [1381, 13], *Konšelíková Magdalena z Besedic* [1418, 45], *Kaczka filie Maczonis quondam de Wraten* [1419, 38], *Mařik z Březovic syn Jakubov* [1465, 68], *Matěj z Vratna syn Strnadů* [1464, 65] / *Matěj Strnadov syn z Včratna* [1461, 64], або посесивної назви субстантивного типу (19%): *Johannes natus Michaelis de Sudomirz* [1396, 19], *Jana Divisij filia de Sudomirz* [1396, 16], *Petrus civis de Biela natus Adalberti* [1411, 26], *Margareta de Sudomirz contoralis Hawe* [1430, 47], *Jana dcera téhož Zigy kteráž jest v Praze* [1484, 75]. Одиничний випадок становить фіксація імені та двох посесивних назв: *Janem Šimonovým, synem nebožtíka Vavry* [1539, 87].

Висновки. Дослідження старочеських актів XIV–XVII ст. засвідчило, що антропонімія цього періоду становить складну систему, основу якого складають дволексемні власні особові назви. Такі складені імена протягом трьох століть зберігали тенденцію до стійкого збільшення, а з XVII ст. – превалюють із значним відривом над антропоніміями одно- та тричленами. Трилексемні антропоніми в контексті чеської допрізвищевої антропонімії є досить поширеним явищем, особливо серед шляхти. Найактуальнішими були іменування, що склалися з особового імені, прізвиська та відтопонімного означення або з двох відтопонімних означень. Усі багатолексемні антропоніми аналізованої пам'ятки характеризуються різноманітністю у засобах лексичного вираження і багатством структурних компонентів. Антропонімоформули, у складі яких є прізвисько та відтопонімне означення, характеризуються наскрізністю вживання упродовж досліджуваних нам століть.

Література

1. Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімічних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 1999. 248 с.
2. Петрица Н. Старочеська антропонімія в діакронії (на матеріалі хроніки Даліміла). *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*. 2007. Вип. 354–355. С. 206–210.
3. Петрица Н. Способи ідентифікації особи у старочеських хроніках 14–15 століття. *Studia slovakistica*. Вип. 8: Ювілей. Ужгород, 2008. С. 277–285.
4. Худаш М.Л. З історії формування і становлення українських прізвищ. *Мовознавство*. 1969. № 2. С. 37–46.
5. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. Київ, 1977. 236 с.
6. Beneš J. O českých příjmeních. Praha, 1962.
7. Dějiny zemí Koruny české. Svázek I. Praha, 1997. 318 s.
8. Davídek V. Přehled vývoje českých příjmení. In: Davídek V., Doskočil K., Svoboda J. Česká jména osobní a rodová. Praha, 1941. S. 70–108.
9. Cuřin F. Historický vývoj označování rodiny a rodinné příslušnosti v českých nářečích. Praha 1964. 70 s.
10. Cuřin F. Jména vestičanů v 15. století. *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*. Číslo 5. Ročník X. 1969. S. 692–695.
11. Lístiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708. Z archivu města Bělé pod Bezdězem. Vydal J. Kaloušek. Praha, 1889. 154 s.
12. Svoboda J. Přehled českých osobních jmen s hlediska jazykového. In: Davídek V., Doskočil K., Svoboda J. Česká jména osobní a rodová. Praha, 1941. S. 13–48.

References

1. Medvid-Pakhomova S.M. (1999) Evoluция antroponimnykh formul u slovianskykh movakh [The evolution of anthroponymic formulas in the Slavonic languages]. Uzhhorod. 248 s. [in Ukrainian].
2. Petrista N. (2007) Starocheska antroponimiiia v diakhronii (na materialii khroniky Dalimila) [Old Czech anthroponymy in diachrony (on the material of Dalimil's chronicle)]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Slovianska filolohiia*. Vyp. 354–355. S. 206–210 [in Ukrainian].

3. Petrista N. (2008) Sposoby identyfikatsii osoby u starocheskych khronikakh 14–15 stolittia [Ways of identifying a person in Old Czech chronicles of the 14th–15th centuries]. *Studia slovakistica*. Vypusk 8: Yuvilei. Uzhhorod. S. 277–285 [in Ukrainian].
4. Khudash M.L. (1969) Z istorii formuvannia i stanovlennia ukraïnskych prizvyshch [On the history of the formation of Ukrainian surnames]. *Movoznavstvo*. № 2. S. 37–46 [in Ukrainian].
5. Khudash M.L. (1977) Z istorii ukraïnskoï antroponimii [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Kyiv. 236 s. [in Ukrainian].
6. Beneš J. (1962) O českých příjmeních [About Czech surnames]. Praha [in Czech].
7. Dějiny zemí Koruny české (1997) [History of the Czech Crown countries]. Svázek I. Praha. 318 s. [in Czech].
8. Davídek V. (1941) Přehled vývoje českých příjmení [Overview of the development of Czech surnames]. In: Davídek V., Doskočil K., Svoboda J. Česká jména osobní a rodová [Czech personal and family names]. Praha. S. 70–108 [in Czech].
9. Cuřin F. (1964) Historický vývoj označování rodiny a rodinné příslušnosti v českých nářečích [Historical development of marking family affiliation in Czech dialects]. Praha. 70 s. [in Czech].
10. Cuřin F. (1969) Jména vesničanů v 15. století [Names of villagers in the 15th century]. *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*. Číslo 5. Ročník X. S. 692–695 [in Czech].
11. Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708. (1889) Z archivu města Bělé pod Bezdězem [Documents and records of Bělská on municipal and saddlery matters from the years 1345–1708. From the archive of the town of Bělé pod Bezdězem]. Vydal J. Kaloušek. Praha. 154 s. [in Czech].
12. Svoboda J. (1941) Přehled českých osobních jmen s hlediska jazykového [Overview of Czech personal names from a linguistic point of view]. In: Davídek V., Doskočil K., Svoboda J. Česká jména osobní a rodová [Czech personal and family names]. Praha. S.13–48 [in Czech].

MULTI-LEXEM ANTHROPONYMS IN OLD CZECH TEXTS OF THE ADMINISTRATIVE STYLE OF THE 14TH–17TH CENTURIES

Abstract. The proposed article continues the development of the problems of functioning and development of the Czech anthroponymic system of the pre-surname period.

The article analyzes multi-locem anthroponyms recorded in Old Bohemian administrative style monuments of the 14th–17th centuries. The analysis of language material was carried out on the basis of a written memo of an official-business style. The article examines the composition and dynamics of the use of compound personal names, the means and methods of identifying humanity over the course of four centuries on the basis of the monument “Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708”.

The analysis reproduces the main trends in the development of Old Czech anthroponymy during the analyzed period. The formation of the naming standard in the monument for several centuries, from the point of view of the quantitative composition of the components of Czech anthroponyms, took place in the direction of increasing the component composition of anthroponyms for representatives of the middle and lower social strata (1→2), and to the quantitative collapse of the naming formula for representatives of social top (1→2→3→2). In the 14th century there was a trend towards a steady increase in fixations of two-lexem anthroponyms, and the 17th century became a reference point in the direction of their consolidation in the speech practice of Czechs, and the gradual formation of the national Czech anthroponym formula. Anthroponymic two-lexem model in the analyzed monument are represented by four types of anthropoformula: a) name + nickname; b) name + name by profession c) name + toponimic attribute; d) name + possessive name. The sequence of the components involved, as a rule, the postposition of a clarifying anthroponymic sign. The postposition of a personal name in such formulas is classified as an AF variant. From the 15th century along with the name, several features (e.g., individual and toponym) often became relevant means of identifying a person, so tree-lexem anthroponyms are a fairly common phenomenon. The most common two-lexem model of naming people since the 17th century is a personal name+nickname. Such productivity of nicknames was associated with their spread in the function of generic names. Numerous examples from Czech sources testify that in the 17th–18th centuries on the eve of the official codification of surnames, it was nicknames that were characterized by inheritance. In the conditions of population growth, urban development, and population migration, neither a possessive name nor a toponymic attribute could provide society with an effective separation of members of one family from members of other families.

Keywords: anthroponomy, compound personal names, onelexem and multilexem antroponims, anthroponymical formulas.

© Петрица Н., 2022 р.

Наталія Петрица – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; natalia.petrice@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-1205-931X>

Natalia Petrictsa – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Slovak Philology, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; natalia.petrice@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-1205-931X>

Ivan POLUZHYN
Natalia VENZHYNOVYCH

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE STUDY OF ZOOPHRASES IN ENGLISH AND UKRAINIAN

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1 (47)

УДК 811.111'373.7+811.161.2'373.7

DOI: 10.24144/2663-6840/2022.1(47).216–224.

Poluzhyn I., Venzhynovych N. Theoretical Principles of the Study of Zoophrases in English and Ukrainian; кількість бібліографічних джерел – 28; мова англійська.

Abstract. The article deals with the description and analysis of the theoretical principles of the study of zoophrases in English and Ukrainian language. This research is supra-relevant, it have not yet been the subject of a special wreath from the equal aspect. The authors report on the classic practices of scientists, which laid the foundation for the latest achievements. The authors pay special attention to the description of the scientific achievements of V. Vinogradov, Sh. Balli, O. Koonin, M. Alefirenko, V. Mokienko and other famous linguists. Scientists considered their main task to identify and describe the lexical-semantic and syntactic features of phrases as nominative units of language, which were radically different from individual words and free phrases. On this structural-semantic basis, the selection and classification of phraseological units were carried out. The focus of this “classical” period in the development of phraseology was the delineation of its object as an independent linguistic discipline and finding criteria for distinguishing it from both words and free phrases.

The aim of the article – to describe most of the theoretical principles of the study of zoophrases in English and Ukrainian language. The main tasks of the article are: to describe the classic and new scientific achievements about the main principles of the study of zoophrases in English and Ukrainian languages; to analyze the most important classification of phrases; to describe and analyze the periods of follow-up phraseology; to analyze the basic criteria and understanding of phrasemic affiliation. As a result of the study, the authors conclude that zoophrases are a significant component of the phraseological world model. At the present stage, scientists use the classical achievements of phraseological science, as well as apply the latest research methods. The study of zoophrases of English and Ukrainian languages allowed us to conclude that in both languages the keywords-names of animals occupy an important place. We will deepen our research in the following articles, in which we will analyze in detail the mental characteristics of keywords-symbols in both languages.

Keywords: theoretical principles, zoophrases, English and Ukrainian Languages, phraseological world model, keywords-symbols.

Problem statement. The first mention of the need to include in dictionaries “phrasemes and idioms” was found in the works of M. Lomonosov [Lomonosov 1952]. However, as a separate branch of the science of language, phraseology has a short history compared to other sections of linguistics. The very term “phraseology” from the moment of its entry into scientific use served to denote a relatively new direction at that time in the development of linguistics, which later took shape into an independent linguistic discipline only in the middle of the twentieth century. One of the first attempts at in-depth study and systematization of phraseological units was the classification of Sh. Balli, whose theoretical views were based on the gradation of combining components of phrases into one inseparable whole. According to him, “phrases can represent different degrees of connection between the two extreme cases”, which gives good reason to distinguish between two main types of established phrases. The first of them includes a phraseological series or a habitual new combination, in which the connection between words is relatively free, and the second – phraseological unity with completely lost individual meaning of the component words [Balli 1961, p. 89–90]. Unlike phonology, morphology, lexicology and syntax, phraseology belongs to the branch of linguistics, the object of study of which is the phrasema (phraseology, phraseological unit) – the concept of “semantically related phrases and sentences” [Telia 1990, p. 559]. The subject of scientific re-

search in phraseology is the focus of the researcher on obtaining a set of knowledge about the nature, content and function of motivated behavior of each communicant who uses its units in the process of speech communication.

Research aim and objectives. The aim of the article – to describe most of the theoretical principles of the study of zoophrases in English and Ukrainian languages. The main tasks of the article are:

- to describe the classic and new scientific achievements about the main principles of study of zoophrases in English and Ukrainian languages;
- to analyze the most important classification of phrases;
- describe and analyze the periods of follow-up phraseology;
- to analyze the basic criteria and understanding of phrasemic affiliation.

Analysis of the previous research. The distinctive features of the phrases that their first researchers drew attention to were inhomogeneity (idiosyncrasy of two or more components), idiomaticity (expression of one concept in stable inversion) and stability (immutability, stability, constancy), enshrined in the standard expression. Scientists-phraseologists who belonged to the scientific school of V. Vinogradov: V. Arkhangel'sky, V. Zhukov, O. Koonin, O. Smirnytsky, V. Telia, N. Shansky and others considered their main task to identify and describe the lexical-semantic and syntac-

tic features of phrases as nominative units of language, which were radically different from individual words and free phrases. On this structural-semantic basis, the selection and classification of phraseological units were carried out. The focus of this “classical” period in the development of phraseology was the delineation of its object as an independent linguistic discipline and finding criteria for distinguishing it from both words and free phrases.

Therefore, the first “classical” period in the study of phraseology, covering the 40’s – mid 70’s of the last century was characterized by researchers’ attempts to justify the “place” of phraseology based on level stratification of its units, to describe their whole body as a series of phraseological subsystems, which was most pronounced nucleus idioms.

As for the development of theoretical foundations of phraseology, they largely reproduced the fundamental provisions of the concept of V. Vinogradov, taking into account its level interpretation and clarification of the classification base, in a broad or narrow volume, which included only idioms.

A characteristic feature of the postclassical period is a more detailed study of all types of phrases, including proverbs, sayings, catchphrases, aphorisms, etc., emphasizing their grammatical features. There are also attempts to attract new methods for describing the phraseological structure of language, although they remain within the lexicological level of description. The end of the postclassical period is marked by the realization of the insufficient capacity of the classification-system approach to the thorough study of phraseology. Ukrainian and foreign scientists draw attention to the peculiarities of learning and teaching English and other languages at our time [see, for example, Alefirenko 2000, Mokienko 1989, Venzhynovych 2012, Venzhynovych 2018a, 2018b, 2019a, 2019b, Venzhynovych, Poluzhyn, Banyoi, Kharkivska 2021, Poluzhyn 2019a, 2019b, 2020, etc.]. According to N. Venzhynovych, “The relevance of such issues is determined by the need, from the point of view of modern achievements, to study the patterns of figurative rethinking of reality along with establishing the reasons for the similarity and difference of figurative associations associated with analogous words in different languages” [Venzhynovych 2012, p. 596]. I. Poluzhyn writes that “animalistic idioms have not yet been the subject of research, it is important to report on the theoretical principles of their analysis and further develop such an analysis” [Poluzhyn 2020, p. 245].

Methods and methodology. Specific research objectives of the scientific article led to the choice of methods and techniques of analysis. The teachers use a set of generally philosophical and generally scientific methods. In particular, the researchers used empirical and analytical methods: the observation process allowed to summarize information about the features of distant learning at Uzhhorod National University. At the practical level, they used general procedures such as analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction, and generalization. The scholars also applied descriptive method to analyze and systematize the achievements of Ukrainian and foreign researchers

in the field of methods of teaching and learning foreign languages, including English in process of studying phrasemes, including zoophrases.

The statement of basic material. As a result of a critical review of different approaches to the composition and scope of phraseology, it was proposed to identify six basic classes of phrases, including all phrases, which are characterized by the following three main parameters: 1) belonging to the nominative inventory of language; 2) a sign of complete or partial idiomaticity; 3) the property of stability, which is manifested in the absolute or relative reproducibility of phrases in the finished form: 1) idioms representing the «core» of phraseological composition; 2) phraseological phrase with an analytical type of meaning, which due to the peculiarities of its structure directly interact with the units of the lexical-semantic system of language; 3) paremias (proverbs and sayings), endowed with both direct and allegorical (figuratively expressed) meaning; 4) speech stamps; 5) clichés; 6) winged expressions. Therefore, in a broad sense, phraseology in modern linguistics is considered to be everything that is reproduced in the finished form, not being one word.

From the mid – 1970s to the early 1980s, the main focus of phraseological research shifted to the identification and description of semantic and functional aspects inherent in each of the studied. This period is also connected with the obvious tendency of linguists to study phraseology not only as a set of individual formations, but also as adequate methods of their contextual description both in the text and in live oral communication.

Trying to distinguish completely reinterpreted established phrases, which Sh. Balli called idioms, from free, formed at the time of speech on the basis of semantic factor, V. Vinogradov proposed the criterion of «indistinguishability» of the meaning of the whole phrase from the meanings of its components, which can be traced in the distinction between phraseological «mergers» and «unity». In this period of studying phraseology, the method of comparing established and idiomatic formations with their analogues in the form of free phrases prevailed. An example of such a «comparative» approach to the analysis of the semantics of phrases is the method of identification proposed by Sh. Balli and further developed by O. Koonin (1972), as well as the method of application, ie superimposing the meaning of a free phrase on one endowed with idiomaticity and stability (Zhukov 1978). Here we must mention the concept of N. Amosova, the key point of which was the definition of idioms as units of a special type in a constant context, characterized by «traditional selectivity» of one word, which as the only possible «indicative minimum» for another related meaning [Amosova 1963, p. 58–59]. Phrases from this point of view began to be considered as «ready to use in speech» units.

A characteristic feature of this period was also the tendency to distinguish between research on idiomatics and the study of phraseologically related meanings of words. The direct expression of this tendency was the fact that the term «phraseology» began to be used without reservations to denote a set of phrases. Important

for phraseology then was the attempt of researchers to answer the question of what is the difference between the semantics of idioms from the meanings of words, and synonyms, antonyms, homonyms, along with the variability of lexical and grammatical composition. It was during this period that the classification paradigm of phraseology was reoriented to functional-semantic.

A significant amount of phrases was also found, their objective meaning was established along with a number of evaluative and expressive nuances in the stylistically colored meaning. It was then that the idea emerged that phrases are formed not to name any new objects or phenomena, actions or qualities, but to concretize and figuratively and emotionally evaluate what has already been called with the help of individual tokens of direct nomination. It is these frequently used phrases that have now acquired a phraseological character and perform an expressive function within monolingual associations of people, usually on the basis of a common attitude to lifestyle, goal achievement and socially important communicative functions.

The study of the method of organization of the internal form is one of the characteristic features of the postclassical period in the development of phraseology. This is evidenced by the works of the synchronously compared plan [see, eg, Reichstein 1980; Solodub 1985], which aims to study the phrases of different structural languages at the level of their identity or similarity, which underlie both their modern images and diachronic plan, mainly on the material of Slavic languages (Mokienko, 1989). In addition to the development of methods of structural and typological analysis of phrases, the study of their national identity, associated primarily with the characteristics of the images themselves in the «literal sense». However, although phraseology in the postclassical period accumulated new information about its object of study, it still remained outside the anthropological paradigm, which at the same time began to take shape in linguistics based on the identification and analysis of semantic structures in ethnogenic and interpersonal relations.

Scientific achievements of the last years of the twentieth century. launched a new perspective on the consideration of phraseological meaning – cognitive. The basic category of this perspective in cognitive semantics is a concept that can take the form of mental entities of different volume and functional purpose. Concepts, as we know, form the information basis of the picture of the world, playing a primary role in shaping the body of knowledge of the individual and the transfer of information. It is through concepts as stereotypes of consciousness that a person's mental activity is carried out, aimed not only at bringing its cognitive analogue, the conceptual structure of thought into conformity to each language form or knowledge, but also to explain the reason for choosing or creating a certain «packaging» for a particular content.

Based on the above, it should be noted that since the middle of the last century a new branch of linguistics has been in use and actively developing – phraseology, which has become the subject of numerous and diverse studies. This gave good reason to distinguish

three periods in the history of phraseological science: classical, postclassical and modern.

The classical period is characterized by an attempt to preserve the basic principles of the theoretical views of Sh. Balli and V. Vinogradov, whose priority areas were the problems associated with finding criteria for distinguishing phrases from words, phrases and sentences. In the postclassical period, the criteria of motivation and idiomaticity of established phrases are also determined, the information about which we find in scientific works on topical issues of phraseology. At this time, the compilation of parallel phraseological dictionaries involving different languages became widespread.

Questions that often arise within the theory of modern phraseology, to this day do not receive unambiguous answers due to the large amount of linguistic material, which researchers differently relate to the phraseological corpora of a language. This has led to a variety of judgments about the scope and limits of phraseology. In generalized form, they can be represented in the following seven different classes:

1) idioms – the «core» of phraseological composition, because only they, according to V. Telia, are equivalent to words in view of their performance of a holistic nominative function [Telia 1996, p. 60];

2) phraseological phrases – phrases with a similar type of meaning, which directly interact in their structure with the units of the lexical-semantic system of language;

3) paremias (proverbs and sayings) – end owed with both direct and figurative (allegorical) meaning;

4) speech stamps (accepted common patterns that inherit it without thinking, stencil, template);

5) various clichés (stated statements);

6) aphorisms (generalized thoughts, expressed concisely in a very expressive form);

7) winged expression (phrase) – an apt commonly used phrase or expression of literary origin, which concisely and figuratively conveys human thought.

The possibility of combining these types of language units is based on «multi-word» (various) reproducibility (ibid., p. 58). However, most researchers include in the scope of phraseology only the first three classes: idiom phrases, phraseological combinations of paremia on the basis of their inherent common differential and categorical features.

Narrow and broad approaches to the definition of phraseology are implemented depending on the structure of the features of disjoint formations. Thus, some scholars consider the object of phraseology only phrases, others – a wide range of phrases, including paremias (folk sayings – proverbs, sayings, which convey an elementary scene or the simplest dialogue), aphorisms, generalized thoughts, summarized in a very expressive form), winged expressions (apt phrases, expressions of literary origin, which concisely and figuratively convey the idea and have become commonplace). Depending on the scientific concept of researchers and the purpose of analysis of language material, the «narrowness» or «breadth» of the approach, phraseology can be considered as a branch of linguistics that studies fully or

partially rethought or reproduced (established) phrases and sentences. Although the separation of phraseology into a special section of linguistics has been relatively recent, there have long been various established and unstable expressions, various stereotypes, clichés, and reinterpreted formations, which have certainly been studied in other linguistic disciplines.

Linguists have repeatedly pointed this out, emphasizing, first of all, the close connection between phraseology and stylistics and lexicology, which is by no means accidental. It was within these sections of the science of language that the study of «phraseological material» began before the separation of phraseology into an independent linguistic discipline. Phraseology, even in its current state, has not lost its connection with stylistics and lexicology, which determine the importance of certain features of this section of linguistics. At the same time, different directions in phraseological research (lexicographic or stylistic) still give rise to differences in the views of phraseologists on the object and scope of phraseology as a linguistic discipline.

For a lexicographer or phraseographer, the universality of a phraseographic unit, its entry into the language system, is now of decisive importance, and for the researcher of expressive means of a work of art, the stylistic coloring of a non-singular linguistic or speech unit comes to the fore. Its absence, while its usuality, consistency in use, entry or non-entry into the language recede into the background.

Lexicographic and stylistic trends in phraseology can be correlated with two aspects of this linguistic discipline – language and speech, respectively. Linguistic approach to phraseology involves the study of phraseological formations in statics as units of the language system while speech in dynamics, in the process of their functioning in speech in general and speech acts in particular. Most linguists now focus primarily on “linguistic phraseology”, which aims to solve practical problems of lexicography and phraseography. However, we note that to this day in the phraseological literature questions about the ambiguity of phraseology are very rarely considered, although V. Vinogradov emphasized the need to use different methods to study “phraseology of language in general” and phraseology of “speech activity in particular” [Vinogradov 1977, p. 119].

The classification of phrases has been clarified and supplemented, which is based not only on the degree of association of components, but also the level of motivation of their meanings, proposed by V. Vinogradov in the following three types:

1) phraseological conjunctions or idioms that are absolutely indivisible and indecomposable, the meanings of which are completely independent of their lexical composition and meanings of components;

2) phraseological units, which are a special type of established, cohesive and syntactically indivisible phraseological groups with a single integrally motivated meaning, formed as a result of semantic combination of lexical components;

3) phraseological combinations of words, defined as “phraseological groups formed by the implementa-

tion of related meanings of words” [Vinogradov 1977, pp. 121, 131, 136].

In German studies, other classifications of phrases were proposed, which were based on the identification of different structural and semantic types in the English language: single-top, double- and multi-top. One-verbs began to include verb-adverbial phrases such as *ring wo, start back, turn away*, prepositional-noun (eg, *by heart, for good, as well as phrases such as be tired, be surprised*, etc.) and four types two- and multi-vertex formations: attributive-noun (eg: *black art, first night*), verb-noun (eg: *to take the floor*), adverbial (eg: *every other, every now and then*), as well as various phraseological repetitions, eg: *now or never, up and down*, etc. [Smirnitsky 1956, p. 215–223].

A more detailed structural classification taking into account the specifics of the functioning of phrases and their partial linguistic meaning can be found in the works of O. Koonin, who among other phrases distinguishes:

1) nominative, covering nouns (*crocodile tears – crocodile tears*), adjectival (*as swift as thought – lightning*), adverbial (*out of clear sky – like snow on the head, suddenly*) and verbs (*play with loaded dice – to lead*) dishonest play, cheating);

2) exclamation points (*by the Lord Harry – damn it*);

3) phrases with modal meaning (*at any price – at any price*);

4) communicative, to which he refers proverbs and sayings (*that is of another color – it's a different matter; there is no smoke without fire – there is no smoke without fire*). [Koonin 1972].

Structural and semantic types of phrases are also distinguished during systematization. Thus, V.M. Mokienko proposes his classification based on the concept of “phraseological model”, which means the structural-semantic invariant of a number of phrases, namely – the structural-semantic invariant of fixed combinations, which schematically reflect the relative stability of their form and semantics [Mokienko 1989, p. 53]. Structural and semantic modeling of phrases allows not only to identify the nuances of the semantics of phrases, but also to carry out comparative and typological analysis of phraseology of two or more languages.

This view of the textual nature of phrases leads to the fact that they acquire the status of special linguistic signs and explains their adaptation to the intention of the speaker or listener, which, according to modern phraseologists, are key to establishing the meaning of phraseological units. It is this nature of phraseological units and necessitates their study within anthropological paradigm, which is becoming widespread in modern humanities studies. It is based on the understanding of the phrase as a sign “with the most complete semantic set, codified in the form of macro-components, covering grammar, denotation, evaluation, motivation, emotionality and stylistic labeling” [Telia 1990, p. 32]. In this case, the main objects of study are not only the lexical and grammatical composition of the phrase, but also the relationship between it and the system of mutual understanding, characteristic of a particular ethnic

group. Thus, the anthropocentric paradigm has now become key in conducting phraseological research. It is realized in the transfer of scientific interests of the researcher from the objects of knowledge to the subject. In this case, the person in the language and the language in the person are analyzed. This led to the emergence of two directions within the study of phraseology – ethnolinguistic and linguocultural. Both of these areas try to identify and describe the ways in which the “language” of culture penetrates into the phraseological signs of natural language and the forms of presentation of culturally significant information. However, in contrast to ethnolinguistic orientation in the study of empirical material, which is aimed primarily at historically reconstructive plan to identify cultural strata in the formation of phraseology, linguocultural analysis aims to study the ability of phraseological signs to reflect modern cultural identity [Telia 1999, p. 14–15].

The anthropological factor present in the human mind is an indicator of his intellect, spiritual essence, motives and actions and the hierarchy of values traced in speech in the form of the most commonly used phrases and expressions, which include phraseological units. One of the modern directions of their anthropologically oriented research is to turn to the diverse study of their cultural specificity as such a linguistic layer, which is closely connected with the people, is its creator, user and custodian and feels a pressing need for comparative research. so remotely related languages. In this regard, we must also pay attention to the important place in the phraseological system of each language, which is occupied by standard images and in which the subject of comparison in different languages is endowed with certain qualities and the degree of mastery. Linguistic expressions of this type have a dual function: on the one hand, they serve as a means of realizing empirically known reality, and on the other – evaluation in the images-standards are directly related to specific living conditions of native speakers, their material and spiritual culture, customs, traditions and beliefs.

Thus, modern phraseology, based on the scientific achievements of the past, successfully continues its further development. To fulfill the pressing tasks, researchers widely use the data of related sciences – linguoculturology and comparative linguistics. Now there is every reason to argue about the formation of certain areas in phraseology – paremiology and cryptology. New searches performed in a discursive stream demonstrate the potential for studying comparative zoophrases in different languages.

The main and indisputable criteria of phrasal affiliation, researchers today, usually include: the diversity of the phrasal sign, stability, idiomaticity and reproducibility.

Unlike simple and complex words, which are characterized by integrity, phrases are divided units (cf., for example, English: *I fall in love, he falls in love, I fell in love*, etc.), which can be considered as peculiar, they are part of the language, and are not formed freely in speech. Therefore, the components of phraseological units are considered to be specifically used words.

The diversity of the phrasal sign implies the presence of a statement that consists not of one but several words-components and expresses a complete thought. According to O. Smyrnytsky, the diversity of phrases is their essential difference from integral formations [Smyrnytsky 1956, p. 207]. Stability is a measure of the degree of semantic fusion and indestructibility of components that are inextricably linked to idiomaticity. The higher the degree of semantic discrepancy between words of free use and the corresponding components of the phrase, the higher the stability, the more idiomatic such an inversion [Zhukov, Zhukov 2006, p. 6]. Stability can be investigated in each case by the method of correlation of the integral meaning of the phrase with the meaning of the free phrase of the same name. Some scholars consider it as the stability of use in the form of prefabricated structures [Arkhangelsky 1964; Mokienko 1990; Molotkov 1977], and others – as predictability of components. Different interpretations of these properties create significant differences in the views of linguists on the subject and scope of phraseology as a branch of linguistics that studies the established invars. This feature is most fully described in the works of O. Koonin in the form of the following five types of stability of phrases:

1) stability of use: a phrase is a unit of language, not an extralingual individual formation;

2) structural-semantic stability is that the phraseme consists of at least two words, is a divided formation and is not endowed with a typical meaning, ie can not serve as a model for the formation of similar phrases on the structural-semantic model;

3) semantic stability; ions of language, and leads to the formation of a unanimous opinion about the nature of the phrase;

4) lexical stability, complete immutability of components or the possibility of normative replacement of components only within the limits of phraseological variance or structural synonymy with the obligatory preservation of semantic and lexical variants;

5) syntactic stability, complete invariance of the order of components in phrasemes or change the sequence of components within the variance [Koonin 1972, p. 6–8].

However, when stating the stability of phrases, many researchers prefer to use the term «relative stability», because most phrases are characterized by some variability [Arkhangelsky, 1964; Koonin 1972; Mokienko 1989; Telia 1996]. According to these scientists, it is the nature of the relationship between the meaning of a sentence and the meaning of its elements that determines the difference between habitual (typical) and special sentences or idioms. He calls a common sentence, the meaning of which is an inevitable result, based on the sum of the meanings of individual words of which it consists. In contrast, the meaning of a special sentence or idiom can not be derived from the meanings of its elements. Subsequently, the criterion of idiomaticity, ie invisibility of the meaning of the whole from the sum of the meanings of its elements or unmotivated phraseological meaning was adopted by many phraseologists as one of the defining categorical fea-

tures of phrases [cf.: Smyrnytsky 1956; Crystal 1995 and others]. An essential feature of idioms is that their integral meaning is derived from the set of semantic components of idioms. There is also no unanimity in the understanding of the property of «idiomaticity» among scholars-phraseologists. Some of them believe that the combination of tokens is idiomatic when «the denoted sum is not equal to the sum of the denoted». Such invisibility of the meaning of a whole phrase from the meaning of its components leads to varying degrees of semantic indivisibility, integrity of a phrase or sentence is generated by processes of rethinking the meanings of components, «semantic shift in one or more matching tokens» their deviation from the basic meaning, from the «semantic code». In other words, after the interpretation of the meanings of the word, integral expressions are given and explained, which contain a certain word with such a meaning that differs from all the above.

Idiomaticity can extend to phrases or whole sentences, which can also be completely reinterpreted. In this case, their idiomaticity will be complete, and if only one component or a certain part of the components present in a free phrase is reinterpreted, then such idiomaticity is considered partial. On the other hand, the degree of idiomaticity of a phraseological unit is inversely proportional to the number of expressions formed with its participation. This property was the basis for differences of opinion among phraseologists in determining which formations belong to the category of phrases. Some linguists [eg, V. Zhukov and A. Molotkov] refer to the phraseological units of «pure», «semantically integral» indecomposable units (narrow approach), others [N. Amosova, V. Vinogradov, M. Kopylenko, A. Koonin, Z. Popova, Yu. Rubinchyk, V. Telia] – a large layer of both fully and partially rethought units (broad approach). Here you also need to pay attention to the ability of phraseological units to get along in the conventional sense (usuality) or unusual, rare (occasional).

It is also appropriate to narrow F. de Saussure's attention to the presence in the language of «fully prepared expressions», «turns that do not require improvisation», «transmitted in a ready form, by tradition» and at the same time acknowledged that «there is no clear phrase the distinction between the fact of language, enshrined in the collective tradition, and the fact of speech, which depends on individual freedom. He also wrote that «in many cases it is difficult to attribute here or there a certain combination of units, because in their creation involved both factors and in such proportions can not be determined» [Saussure 1977].

It should be noted that reproducibility in the finished form is not recognized as a relevant feature of the phraseological unit by those researchers who rightly believe that phrases can belong not only to language but also to speech. Thus, Yu.A. Gvozdev calls «author's original phraseological phrases» speech phrases,

pointing to their identity with phraseological units of language at the first stage of their formation [Gvozdev 1977, p. 60]. Researchers of phraseology of individual works of art usually abstract from the properties of the universality of phraseological formations, arguing that «stability of composition, structure and reproducibility of integral units» are not «decisive features of the phrase», because in stylistic study of phrases they speech as an expressive means.

Reproducibility is the regular repetition in speech of different units of complexity as ready-made superscript formations, engraved in the memory of members of a particular language group and easily realized by them in communication through their common usage and fame. This is the only common [Vinogradov 1947, p. 364] of feature for all types of phrases, consisting of two or more stressed components of the verbal character, integral in its meaning and established in its composition and structure [see: Mokienko 1989; Alefirenko, Zolotykh 2000]. Reproducibility also means the indisputable fact that phrases do not re-emerge in the communicative process, but are repeated many times as ready-made language units. V. Vinogradov wrote about this very clearly:

“The fact of stability and semantic limitations of phraseological combinations suggests that in live communication they are used as ready-made phraseological units, reproducible, not those that are reorganized in the process of speech (a certain language community [see: Telia 1996, p. 215].

The system of images enshrined in the phraseological structure of language serves as a kind of cumulation of worldview and in one way or another related to the material, social or spiritual culture of the language community and therefore may indicate its cultural and national experience of beliefs and traditions. Nowadays, the lack of attention of researchers to finding European parallels in the study of domestic phraseology against the background of closer interaction of cognitology with culturology, historical phraseology and comparative linguistics is becoming more and more obvious.

Conclusions. We have considered the most important views of scholars on the study of phraseology. We have described the most important theoretical principles of the study of phraseology. As a result of the study, we conclude that zoophrases are a significant component of the phraseological world model of English and Ukrainians. At the present stage, scientists use the classical achievements of phraseological science, as well as apply the latest research methods. The study of zoophrases of English and Ukrainian languages allowed us to conclude that in both languages the keywords-names of animals occupy an important place. We will deepen our research in the following articles, in which we will analyze in detail the mental characteristics of keywords-symbols in both languages.

Література

1. Алефиренко Н.Ф., Золотых Л.Г. Проблемы фразеологического значения. Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2004. 296 с.
2. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1963. 208 с.

3. Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке: основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на-Дону: Изд. РГУ, 1964. 315 с.
4. Балли Ш. Французская стилистика. Москва: Изд-во Эдиториал УРС, 2001. 394 с.
5. Венжинович Н. Образные параллели и лакуны, характерные для фразеологических зоонимов в разных типах языков. *Когнитивное исследование языка. Теоретические аспекты языка в репрезентации*, 2012. Вып. 12. С. 595–602.
6. Венжинович Н. Лінгвоконцептуальні особливості фразеології. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород: Говерла, 2018а. Вип.23. С. 397–399.
7. Венжинович Н. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології: монографія. Ужгород: ФОП Сабов, 2018b. 463 с.
8. Venzhynovych N.F. Basic Problems of Phrase Studies in Modern Linguistics. *Development trends of philological sciences: collective monograph*. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019a. С. 274–295.
9. Венжинович Н. Про компонент-символ у мовних одиницях. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. Вип.1 (41), 2019б. С. 38–46.
10. Venzhynovych N., Poluzhyn M., Banyoi V., Kharkivska O. (2021) Means of Foreign Language Teaching during Covid-19 Pandemic in Ukraine. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Covid 19 Challenges (1)*, 2021. С. 95–106.
11. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. *Академик Шахматов*. Москва–Ленинград, 1977. С. 5–32.
12. Crystal D. The Cambridge encyclopedia of the English language. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 489 с.
13. Гвоздарев Ю.А. Избранные произведения. Лексикология и лексикография. Москва: Наука, 1977. С.140–161.
14. Жуков В.П., Жуков А.В. Русская фразеология. Москва: Высшая школа, 2006. 408 с.
15. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. Москва: Изд-во Междунар. отношения, 1972. 289 с.
16. Ломоносов М.В. Труды по фразеологии. Москва–Ленинград: АН СССР, Т. 4. 1952. 152 с.
17. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. Москва: Высшая школа, 1989. 298 с.
18. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка. Ленинград: Наука, 1977. 283 с.
19. Полюжин І. Універсальність та внутрішня форма фразеологічних моделей. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 2019а. Вип.1 (41). С. 96–99.
20. Полюжин І. Періодизація становлення фразеології як розділу мовознавства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 2019б. Вип. 2 (42). С.86–90.
21. Полюжин І. Походження та значення англійських анімалістичних ідіом. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 2020. Вип. 1(43). С. 237–244.
22. Райхштейн А.Д. Сравнительный анализ немецкой и русской фразеологии. Москва: Высшая школа, 1980. 143 с.
23. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. Москва: Изд-во литературы на иностранных языках, 1956. 260 с.
24. Солодуб Ю.П. Русская фразеология как объект сравнительного и структурно-типологического анализа. Москва, 1985. 238 с.
25. Соссюр Ф. де. Работы по языкознанию. Перевод с французского А.А. Холодовича. Москва: Прогресс, 1977. 695 с.
26. Телия В.Н. (1990) Что такое фразеология. Москва: Наука, 1990. 86 с.
27. Телия В.Н. (1996) Русская фразеология. Москва: Наука, 1996. 279 с.
28. Телия В.Н. (1999) Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Наука, 1999. 288 с.

References

1. Alefirenko N.F., Zolotykh L.G. (2004) Problemy frazeologicheskogo znacheniya [Problems of phraseological meaning]. Astrakhan: Izdatelskiy dom «Astrakhanskiy universitet». 296 s. [in Russian].
2. Amosova N.N. (1963) Osnovy angliyskoy frazeologii [Fundamentals of English phraseology]. Leningrad: LSU Publishing House. 208 s. [in Russian].
3. Arkhangel'skiy V.L. (1964) Ustoychivye frazy v sovremennom russkom yazyke: osnovy teorii ustoychivyh fraz i problemy obshey frazeologii [Stable phrases in modern Russian: basics theories of stable phrases and problems of general phraseology]. Rostov-na-Donu: Izd. RGU. 315 s. [in Russian].
4. Balli Sh. (2001) Francuzskaya stilistika [French style]. Moskva: Izd-vo Editorial URS. 394 s. [in Russian].
5. Venzhynovych N. (2012) Obraznye paralleli i lakuny, harakternye dlya frazeologicheskikh zoonimov v raznykh tipakh yazykov [Figurative parallels and gaps characteristic of phraseological zoonyms in different types of languages]. *Kognitivnoe issledovanie yazyka. Teoreticheskie aspekty yazyka v reprezentacii*. Вып.12. С. 595–602 [in Russian].

6. Venzhynovych N. (2018a) Linhvokontseptualni osoblyvosti frazeolohii [Linguo-conceptual features of phraseology]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Uzhhorod: Hoverla. Вип. 23. С. 397–399 [in Ukrainian].
7. Venzhynovych N. (2018b) [Phrasemics of the Ukrainian literary language in the context of cognitology and linguoculturology]: monograph. Uzhhorod: FOP Sabov. 463 c. [in Ukrainian].
8. Venzhynovych N.F. (2019a) Basic Problems of Phrase Studies in Modern Linguistics. *Development trends of philological sciences: collective monograph*. Lviv-Toruń: Liha-Pres. С. 274–295 [in English].
9. Venzhynovych N. (2019b) Pro komponent-symvol u movnykh odyntysiakh [On the component-symbol in language units]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Filolohiia*. Vyp. 1 (41). С. 38–46 [in Ukrainian].
10. Venzhynovych N., Poluzhyn M., Banyoi V., Kharkivska O. (2021) Means of Foreign Language Teaching during Covid-19 Pandemic in Ukraine. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Covid 19 Challenges (1)*. С. 95–106 [in English].
11. Vinogradov V.V. (1977) Ob osnovnykh tipakh frazeologicheskikh edinic v russkom yazyke [On the main types of phraseological units in the Russian language]. *Academician Shakhmatov*. Moskva–Leningrad. С. 5–32 [in Russian].
12. Crystal D. (1995) *The Cambridge encyclopedia of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press. 489 c. [in English].
13. Gvozhdarev Yu.A. (1977) Izbrannye proizvedeniya. Leksikologiya i leksikografiya [Selected works. Lexicology and lexicography]. Moskva: Hayka. С.140–161 [in Russian].
14. Zhukov V.P., Zhukov A.V. (2006) *Russkaya frazeologiya* [Russian phraseology]. Moskva: Vysshaya shkola. 408 c. [in Russian].
15. Kunin A.V. (1972) *Frazeologiya sovremennogo angliyskogo yazyka* [Phraseology of Modern English]. Moskva: Izd-vo Mezhdunar.otnosheniya. 289 c. [in Russian].
16. Lomonosov M.V. (1952) *Trudy po frazeologii* [Works on phraseology]. Moskva-Leningrad: AN SSSR. T. 4. 152 c. [in Russian].
17. Mokienko V.M. (1989) *Slavyanskaya frazeologiya* [Slavic phraseology]. Moskva: Vysshaya shkola. 298 c. [in Russian].
18. Molotkov A.I. (1977) *Osnovy frazeologii russkogo yazyka* [Fundamentals of phraseology of the Russian language]. Leningrad: Nauka. 283 c. [in Russian].
19. Poluzhyn I. (2019a) Universalnist ta vnutrishnia forma frazeolohichnykh modelei [Universality and internal form of phraseological models]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Filolohiia*. Vyp. 1 (41). С. 96–99 [in Ukrainian].
20. Poluzhyn I. (2019b) Periodyzatsiia stanovlennia frazeolohii yak rozdil movoznavstva [Periodization of the formation of phraseology as a branch of linguistics]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Filolohiia*. Vyp. 2 (42). С. 86–90 [in Ukrainian].
21. Poluzhyn I. (2020) Pokhodzhennia ta znachennia anhliiskykh animalistychnykh idiom [The origin and meaning of English animalistic idioms]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Filolohiia*. Vyp. 1(43). С. 237–244 [in Ukrainian].
22. Reichstein A.D. (1980) *Sravnitelnyi analiz nemeckoy i russkoy frazeologii* [Comparative analysis of German and Russian phraseology]. Moskva: Vysshaya shkola. 143 c. [in Russian].
23. Smirnitsky A.I. (1956) *Leksikologiya angliyskogo yazyka* [Lexicology of the English language]. Moskva: Izd-vo literatury na inostrannykh yazykakh. 260 c. [in Russian].
24. Solodub Yu.P. (1985) *Russkaya frazeologiya kak obekt sravnitel'nogo i strukturno-tipologicheskogo analiza* [Russian phraseology as an object of comparative and structural typological analysis]. Moskva. 238 s. [in Russian].
25. Saussure F. de. (1977) *Raboty po yazykoznaniiu* [Works on linguistics. Translated from French A.A. Kholodovich]. Moskva: Progress. 695 c. [in Russian].
26. Teliya V.N. (1990) *Chto takoe frazeologiya* [What is phraseology]. Moskva: Nauka. 86 c. [in Russian].
27. Teliya V.N. (1996) *Russkaya frazeologiya* [Russian phraseology]. Moskva: Nauka. 279 c. [in Russian].
28. Teliya V.N. (1999) *Russkaya frazeologiya: semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokulturologicheskii aspekty* [Russian phraseology: semantic, pragmatic and linguistic and cultural aspects]. Moskva: Nauka. 288 c. [in Russian].

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЗООФРАЗЕМ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. Стаття присвячена опису та аналізу теоретичних засад вивчення зоофразем в англійській та українській мовах. Це дослідження є надзвичайно актуальним, оскільки воно ще не було предметом спеціального наукового розгляду. Автори представляють класичні напрацювання вчених, які заклали основи новітніх досліджень. Особливу увагу приділено опису наукового доробку В. Виноградова, Ш. Баллі, О. Куніна, М. Алефіренка, В. Мокієнка та інших відомих мовознавців. Своїм головним завданням вчені вважали виявлення й опис лексико-семантичних і синтаксичних особливостей словосполучень як номінативних одиниць мови, які кардинально відрізнялися від окремих слів і вільних словосполучень. На цій структурно-семантичній основі здійснено виділення та класифікацію фразеологізмів.

У центрі уваги цього «класичного» періоду розвитку фразеології було окреслено її об'єкт як самостійної лінгвістичної дисципліни та пошук критеріїв її відмежування як від слів, так і від вільних словосполучень.

Мета статті – описати основні теоретичні засади дослідження зоофразем в англійській та українській мовах. Основними завданнями статті є: репрезентувати класичні та нові наукові досягнення щодо основних принципів вивчення зоофразем англійської та української мов; представити найважливіші класифікації фразеосполучень; описати та проаналізувати періоди розвитку фразеології; проаналізувати основні критерії та розуміння фразеологічної одиниці. У статті зроблено висновок, що зоофраземи є вагомим компонентом фразеологічної картини світу. На сучасному етапі вчені використовують класичні досягнення фразеологічної науки, а також застосовують новітні методи дослідження. Студіювання зоофразем англійської та української мов уможливило з'ясувати, що в обох мовах важливе місце посідають ключові слова-назви тварин. У наступних наукових розвідках заплановано поглибити наше дослідження, в якому докладно розглянемо ментальні особливості ключових слів-символів в обох мовах.

Ключові слова: теоретичні засади, зоофраземи, англійська та українська мови, фразеологічна картина світу, ключові слова-символи.

© Полюжин І., 2022 р.

© Венжинович Н., 2022 р.

Ivan Poluzhyn – a graduate student, Lecturer at the Applied Linguistics Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; poluzhyn.ivan@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-2167-8526>

Іван Полюжин – аспірант, викладач кафедри прикладної лінгвістики Ужгородського національного університету, м. Ужгород, Україна; poluzhyn.ivan@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-2167-8526>

Natalia Venzhynovych – Doctor of Philology, the Head of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; vennata2017@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0230-4118>

Наталія Венжинович – доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; vennata2017@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0230-4118>

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ПРИЗВИЩ МІКРОГРУПИ «БАТЬКО» (на матеріалі прізвищ, поширених в Україні)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(47)

УДК 811.161.2'373.23:81'373.611

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).225–230.

Прадід Ю. Способи творення прізвищ мікрогрупи «батько» (на матеріалі прізвищ, поширених в Україні); кількість бібліографічних джерел – 10; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена вивченню способів творення прізвищ від прасл. *bata, *batja та похідних від нього ст.-укр. **батко** та укр. **батько**. Зроблено огляд наукових праць вітчизняних мовознавців про теоретичні та прикладні аспекти вивчення українських прізвищ (див., наприклад, праці Є.О. Бадіна, Б.Б. Близнюк, І.О. Варченка, В.О. Горпинича, І.А. Корнієнко, Л.Т. Масенко, Ю.Ф. Прадіда, Р.М. Падалки, М.Л. Худаши, П.П. Чучки та ін.), їх лексикографічне опрацювання як загалом (В.М. Демченко і І.П. Лопушинський, А.М. Зосимов, Ю.К. Редько та ін.), так і окремих регіонів України зокрема (Г.Л. Аркушин, В.О. Горпинич, Ю.М. Новикова, Л.О. Кравченко, П.П. Чучка та ін.).

Навіть побіжний огляд наукових розвідок українських учених дає підстави стверджувати, що мікрогрупа прізвищ «батько» досліджувалася лише принагідно, у зв'язку з вивченням інших проблем, і не була предметом окремого ґрунтовного опису.

Мета пропонованої статті – дослідити місце мікрогрупи прізвищ «батько» в системі прізвищ, поширених на теренах України, описати способи їх творення, визначити афікси, за допомогою яких утворилися прізвища аналізованої мікрогрупи.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) виокремити мікрогрупу прізвищ «Батько» із системи прізвищ, поширених на території України; 2) визначити місце цієї мікросистеми серед мікросистем прізвищ, похідних від назв інших кровних і близьких родичів; 3) проаналізувати способи творення прізвищ від апелятивів **батько**, **бат**, **батко**.

Із системи прізвищ, поширених на теренах України, виокремлено мікрогрупу прізвищ «батько», яка налічує 36 прізвищ, носіями яких є 5 236 мешканців України. Матеріалом для дослідження послужили прізвища, дібрані зі словників українських прізвищ, матеріалів сайту «Рідні», на якому зафіксовано 876 тис. прізвищ жителів України.

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що основним способом творення прізвищ мікрогрупи «батько» є суфіксальний. Найбільше прізвищ цієї мікрогрупи утворено від апелятива **батько**: *батько-о* – *Батько-о*; *Батько-івськ-а*, *Батько-івськ-ий*; *Батько-овськ-а*, *Батько-овськ-ий*; *Батько-ов-а*, *Батько-ов*; *Батько-овець*; *Батько-ів*; *Батько-івець*; *Батько-івцин-и*; *Без-батько-о*; *Без-батько-евич*; *Без-батько-енк-о*; *Не-зови-батько-о*; значно менше – від апелятивів **бат** і **батко**: *бат* – *Бат*, *Бать*; *Бат-юк*; *Бат-ечк-о*; *Бат-ют-а*; *Бат-юх*; *Бат-енчук*; *Бат-усь*; *Бат-еньк-о*; *Бать-о*; *Алексєєва-Батечко*; *Батечко-Соколова*; *Димитренко-Батюта*; *батк-о* – *Батк-о*, *Батч-енк-о*; *Батк-ов*, *Батк-ов-а*; *Батк-овськ-а*, *Батк-овськ-ий*; *Батк-а*; *Богданова-Батченко*.

Ключові слова: мікрогрупа прізвищ «батько», способи творення, морфемний суфікс, словотворчий суфікс, територія поширення.

Постановка проблеми. Мікрогрупа прізвищ «Батько» досліджувалася в українському мовознавстві лише принагідно, у зв'язку з вивченням інших проблем, і не була предметом окремого ґрунтовного опису. Як свідчить фактичний матеріал, дібраний зі словників українських прізвищ, матеріалів сайту «Рідні», на якому зафіксовано 876 тис. прізвищ мешканців України¹, ця мікрогрупа не є чисельною і об'єднує лише 36 прізвищ.

Аналіз досліджень. Українські мовознавці зробили вагомий внесок в опрацювання теоретичних і практичних проблем вивчення прізвищ, що функціонують у сучасній українській мові. Достатньо згадати монографії Ю.К. Редька, В.О. Горпинича та І.А. Корнієнко, у яких описані загальні проблеми дослідження прізвищ [Редько 1966; Горпинич, Корнієнко 2006], монографію А.М. Поповського, присвячену вивченню окремих мікросистем українських прізвищ [Поповський 2020].

Заслужують на увагу ґрунтовні статті І.О. Варченка, В.О. Горпинича, у яких автори аналізують основні принципи дослідження сучасних українських прізвищ [Варченко 1968; Горпинич

2009], Ю.Ф. Прадіда – про патронімічні прізвища, утворені від українських варіантів християнських імен [Прадід 2021]. Історико-етимологічні проблеми українських прізвищ – предмет вивчення у працях Є.О. Бадіна, Б.Б. Близнюк, І.А. Корнієнко, Л.Т. Масенко, Р.М. Падалки, М.Л. Худаши, П.П. Чучки та інших учених.

Помітним є доробок українських учених у галузі лексикографічного опрацювання українських прізвищ взагалі (В.М. Демченко і І.П. Лопушинський, А.М. Зосимов, Ю.К. Редько та ін.) й окремих регіонів України зокрема (Г.Л. Аркушин, В.О. Горпинич, Ю.М. Новикова, Л.О. Кравченко, П.П. Чучка та ін.).

Треба віддати належне й укладачам бібліографічного покажчика з української ономастики (С.О. Вербич, І.В. Єфименко, І.М. Желєзняк) – цінного довідкового видання вкрай необхідного науковцям, аспірантам, студентам, усім, хто цікавиться проблемами ономастики взагалі й антропоніміки зокрема [Українська ономастика 2013].

Мета пропонованої статті – дослідити місце мікрогрупи прізвищ «Батько» в системі прізвищ, поширених на теренах України, описати способи

¹ <https://ridni.org>.

їх творення, вирізнити афікси, за допомогою яких утворюються прізвища аналізованої мікрогрупи.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) виокремити мікрогрупу прізвищ «Батько» із системи прізвищ, поширених на території України; 2) визначити місце цієї мікросистеми серед мікросистем прізвищ, похідних від назв інших кровних і близьких родичів; 3) проаналізувати способи творення прізвищ від апелятива *батько*, *бат*, *батко*.

Методи і методика дослідження. Як основний у статті використано описовий метод і його основні прийоми: інвентаризація та систематизація мовного матеріалу в синхронії. Теоретико-методологічним підґрунтям розвідки слугували праці українських мовознавців, у яких досліджуються прізвища мешканців України.

Виклад основного матеріалу. Прасл. **bata*, **batja* та похідні від нього ст.-укр. *батко* та укр. *батько* слугували основою для творення прізвищ, поширених на теренах України, які утворюють мікрогрупу «Батько».

Найбільше прізвищ утворено від апелятива *батько*. «Словник української мови» подає таке тлумачення слова *батько*: *БАТЬКО*. Чоловік стосовно до своїх дітей². Спочатку й розглянемо способи творення прізвищ від цього апелятива.

Досить поширеним серед прізвищ цієї мікрогрупи є прізвище *Батько*, утворене безафіксним способом від апелятива *батько*. Носіями цього прізвища в Україні є 211 осіб, із них 161 особа мешкає на Західній Україні, зокрема, 123 – на Львівщині, 22 – на Закарпатті, 12 – на Івано-Франківщині, 3 – на Тернопільщині, 1 – у м. Тернополі та лише 50 – в інших регіонах України³.

Суфіксальним способом від апелятива *батько* утворені прізвища за допомогою таких словотворчих суфіксів⁴:

– *-івськ-*: *Батьк-івськ-а*⁵, носіями якого в Україні є 25 осіб, із них 20 осіб мешкають на Тернопільщині, 2 – на Чернігівщині, по 1 – в м. Николаєві, на Івано-Франківщині та Запоріжжі⁶; *Батьк-івськ-ий*, носіями якого в Україні є 17 осіб, із них 13 осіб мешкають на Тернопільщині, по 1 – у м. Николаєві, на Запоріжжі, Київщині та Чернігівщині⁷;

² <http://ukrlit.org/slovnkyk/batko>.

³ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/batko>.

⁴ Слід розрізняти суфікс як морфему і словотворчий суфікс. Морфемний суфікс – це мінімальна значуща частина слова, словотворчий суфікс – значуща частина слова, яка служить для творення нових слів. Словотворчий суфікс в одному випадку може дорівнювати морфемному суфіксу, в іншому – поєднувати дві мінімальні значущі частини слова: *Батьк-ів*, *Батч-енк-о* і под. та *Батьк-івськ-ий* (*Батьк-ів-ськ-ий*), *Батьк-овець* (*Батьк-ов-ець*) і под. (про морфемний і словотворчий суфікси див. дет.: [Український словотвір: Словник-довідник]).

⁵ Слід погодитися з В.О. Горпиничем, який вважає “жіночі відповідники до чоловічих прізвищ прикметникової форми окремими прізвищевими лексемами, а не словоформами” [Горпинич : 22], бо й з юридичного боку подібні прізвища кваліфікуються як самостійні.

⁶ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/batkiwsk>.

⁷ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/batkiwskiy>.

– *-овськ-*: *Батьк-овськ-а*⁸, носіями якого в Україні є 47 осіб, із них 15 осіб мешкають на Полтавщині, 8 – на Донеччині, 4 – у м. Києві, 3 – на Луганщині, 17 – в інших регіонах України⁹; *Батьк-овськ-ий*, носіями якого в Україні є 34 особи, із них 11 осіб мешкають на Полтавщині, 5 – у м. Києві, 4 – на Чернігівщині, 14 – в інших регіонах України¹⁰;

– *-ов-*: *Батьк-ов-а*, носіями якого в Україні є 34 особи, із них по 7 осіб мешкають на Полтавщині та Харківщині, 5 – на Львівщині, 4 – у Криму, 3 – у м. Одесі, 2 – на Херсонщині, по 1 – у мм. Києві, Рівному, Кривому Розі на Дніпропетровщині, Маріуполі на Донеччині, на Черкащині та Чернівецьчині¹¹; *Батьк-ов*¹², носіями якого в Україні є 23 особи, із них 6 осіб мешкають на Полтавщині, по 5 – на Львівщині та Харківщині, 4 – на Херсонщині, по 1 – у м. Києві, на Одещині та Черкащині¹³;

– *-овець*: *Батьк-овець*, носіями якого в Україні є 96 осіб, із них 66 осіб мешкають на Тернопільщині, 14 – на Рівненщині, 6 – на Николаївщині, 4 – на Львівщині, 3 – на Херсонщині, 2 – у м. Запоріжжі, 1 – у м. Черкасах¹⁴;

– *-ів*: *Батьк-ів*, носіями якого в Україні є 48 осіб, із них 28 осіб мешкають на Львівщині, 11 – на Закарпатті, 8 – у м. Дніпрі та 1 – на Тернопільщині¹⁵;

– *-івець*: *Батьк-івець*, носієм якого в Україні є 1 особа, що мешкає в м. Тернополі¹⁶;

– *-івщин-*: *Батьк-івщин-и*, носієм якого в Україні є 1 особа, що мешкає в м. Сімферополі¹⁷.

Одне прізвище від апелятива *батько* утворене префіксальним способом: *Без-батьк-о*, носіями

⁸ Прізвище *Батьковська*, як, власне, і прізвище *Батьковський*, утворене від українського апелятива *батько* за допомогою суфікса *-овськ-*, який більшою мірою властивий російській і польській мовам, бо в українській мові відповідником його, як правило, виступає суфікс *-івськ-*. Те саме стосується й прізвищ на *-ів(-ів)* та *-ов, -ев(-ев)*.

⁹ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/batkovska>.

¹⁰ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/batkovskiy>.

¹¹ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/batkov>.

¹² Прізвище *Батьков* перероблене на російський лад, як, власне, і прізвище *Батькова*. Обидва прізвища утворені за допомогою російського суфікса *-ов-* від українського апелятива *батько*, якого немає в російській мові. В українській мові відповідником російського суфікса *-ов* виступає суфікс *-ів*. Правда, з приводу походження прізвищ на *-ов, -ев(-ев)* є й інша думка. «Прізвища на *-ов* (Михайлов, Петров, Романов) та *-ев (-ев)* (Андреев) – це ті самі присвійні прикметники, що й Михайлів, Петрів, Романів, Андріїв, але в них збереглося етимологічне *-о-, -е-* також у формі називного відмінка. Зона поширення цих форм – уся українська територія, що входила до складу Російської імперії, а також Закарпаття. Причинами збереження *-о, -е* треба вважати, по-перше, традиційне вживання саме такої форми прізвищ з давніх-давен, по-друге, те, що метрики та особові документи вписувались російською мовою. Тому немає підстав вважати прізвища на *-ов, -ев* виключно російськими. Це спільний тип прізвищ, поширений і серед інших слов'ян, наприклад, болгар та македонців» [Українські прізвища].

¹³ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/batkov>.

¹⁴ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/batkovets>.

¹⁵ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/batkiw>.

¹⁶ <https://ridni.org/karta/batkiwets>.

¹⁷ <https://ridni.org/karta/batkiwshyn>.

якого в Україні є 107 осіб, із них 77 осіб мешкає на Дніпропетровщині, 8 – у Криму, 6 – на Харківщині, 5 – на Донеччині, 4 – у м. Первомайську на Миколаївщині, 7 – в інших регіонах України¹⁸ та ще два префіксально-суфіксальним способом: *Без-батькевич*, один-єдиний носій цього прізвища мешкає на Запоріжжі¹⁹; *Без-батьч-енк-о*, також один-єдиний носій цього прізвища мешкає також на Запоріжжі²⁰.

Оригінальним є прізвище *Не-зов-и-батьк-о*, утворене складанням основ апелятивів *зв-ат-и* і *батьк-о* з додаванням заперечної частки *не* у префіксі, носієм якого в Україні є 40 осіб, із них 25 осіб мешкає на Харківщині, 4 – у м. Маріуполі на Донеччині, 11 – в інших регіонах України²¹.

Слід зауважити, що апелятив *батько* походить від прасл. *bata, *batja й утворилося на українському ґрунті за допомогою суфікса зменшеності *-к-* у процесі розвитку мови²². В Україні поширені прізвища, утворені не тільки від апелятива *батько*, але й від прасл. *bata, *batja і староукраїнського апелятива *батко*.

Так, наприклад, безафіксним способом від прасл. *bata, *batja утворені такі прізвища: *Бат*, носіями якого в Україні є 81 особа, із них 43 особи мешкають на Івано-Франківщині, 9 – на Полтавщині, 7 – на Донеччині та Миколаївщині, 5 – у м. Одесі, 4 – у м. Києві, 3 – у м. Запоріжжі, по 1 – у м. Харкові, на Кіровоградщині та Сумщині²³; *Бать*, носіями якого в Україні є 64 особи, із них 38 осіб мешкають на Львівщині, 7 – на Івано-Франківщині, по 4 – у м. Донецьку і на Кіровоградщині, по 3 – у м. Одесі та Рівному, 2 – на Харківщині, по 1 – у м. Тернополі, на Вінниччині та Київщині²⁴.

Одне прізвище утворене флексійним способом: *Бать-о*, носіями якого в Україні є 86 осіб, із них 53 особи мешкають на Закарпатті, 28 – на Львівщині, по 2 – на Київщині та Миколаївщині, 1 – у м. Києві²⁵.

Від прізвища *Бат* утворені кілька прізвищ за допомогою таких словотворчих суфіксів:

– *-юк*: *Бат-юк*²⁶, носіями якого в Україні є 2 715 осіб, із них кожна четверта особа мешкає на Львівщині, 232 – на Сумщині, 198 – на Житомирщині, 192 – у м. Києві, 186 – на Харківщині, 159 – на Чернігівщині, 113 – на Полтавщині, по 96 – у м. Києві, на Дніпропетровщині та Донеччині, 81 – на Тернопільщині, 77 – на Вінниччині, 60 – на Черкащині, 53 – на Запоріжжі, 58 – на Черкащині. Найменше носіїв прізвища *Батюк* на Закарпатті – 1, Рівненщині – 9, Кіровоградщині – 10, Миколаївщині – 15, Одещині – 17, Чернівецьчині – 18, Івано-Франківщині – 20²⁷;

– *-ечк-*: *Бат-ечк-о*, носіями якого в Україні є

505 осіб, із них 71 особа мешкає на Миколаївщині, 69 – на Запоріжжі, 61 – у м. Києві, 51 – на Київщині, 53 – на Дніпропетровщині, 26 – на Харківщині, 20 – на Сумщині, 19 – на Чернігівщині, 18 – на Полтавщині, 17 – у Криму, по 10 – на Донеччині та Черкащині, 70 – в інших регіонах України²⁸.

Чотири особи в Україні мають подвійне прізвище, із яких в одного прізвище починається з прізвища чоловіка *Батечко*: *Батечко-Соколова*, носієм якого в Україні є 1 особа, яка мешкає в м. Ялті²⁹, а у трьох інших до прізвища дружини приєднується прізвище чоловіка *Батечко*: *Алексєва-Батечко*, носіями якого в Україні є 2 особи, які мешкають у м. Миколаєві³⁰; *Богданова-Батечко*, носієм якого в Україні є 1 особа, яка мешкає у м. Ялті³¹;

– *-ют-*: *Бат-ют-а*, носіями якого в Україні є 420 осіб, із них 82 особи мешкають на Сумщині, 71 – на Запоріжжі, 46 – на Чернігівщині, 44 – на Житомирщині, 26 – у Криму, 22 – на Дніпропетровщині, 19 – на Донеччині, 16 – на Херсонщині, 13 – у м. Києві, 11 – на Полтавщині, 80 – в інших регіонах України³².

В Україні є один носій подвійного прізвища *Дмитренко-Батюта*, який мешкає в м. Житомирі³³;

– *-юх*: *Бат-юх*, носіями якого в Україні є 186 осіб, із них 82 особи мешкають на Тернопільщині, 37 – на Житомирщині, 23 – на Львівщині, 12 – на Херсонщині, 32 – в інших регіонах України³⁴;

– *-енчук*: *Бат-енчук*, носіями якого в Україні є 141 особа, із них 82 особи мешкають на Тернопільщині, 37 – на Житомирщині, 23 – на Львівщині, 12 – на Херсонщині, 32 – в інших регіонах України;

– *-усь*: *Бат-усь*, носіями якого в Україні є 33 особи, із них 9 осіб мешкає на Сумщині, 8 – на Донеччині, по 3 – на Дніпропетровщині та Одещині, 10 – в інших регіонах України³⁵;

– *-еньк-*: *Бат-еньк-о*, носіями якого в Україні є 11 осіб, із них по 3 особи мешкають у м. Львові, на Херсонщині та Харківщині, по 1 – на Вінниччині та Тернопільщині³⁶.

Від староукраїнського апелятива *батко* безафіксним способом утворено прізвища *Батко*, носіями якого в Україні є 53 особи, із них 22 особи мешкають на Полтавщині, 7 – на Тернопільщині, по 4 – у м. Дніпрі та на Хмельниччині, по 3 – у м. Дзержинську на Донеччині та на Рівненщині, 10 – в інших регіонах України³⁷, а флексійним – *Батк-а*, носіями якого в Україні є 112 осіб, із них 87 осіб мешкають на Закарпатті, 4 – на Чернівецьчині, 21 – в інших регіонах України³⁸.

Від прізвища *Батко* також утворені кілька прізвищ за допомогою таких словотворчих суфіксів:

¹⁸ <https://ridni.org/karta/беззбатько>.

¹⁹ <https://ridni.org/karta/Беззбатькевич>.

²⁰ <https://ridni.org/karta/беззбатьченко>.

²¹ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/незовибатько>.

²² Див. дет.: <https://goroh.pp.ua/Етимологія/батько>.

²³ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/бат>.

²⁴ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/бать>.

²⁵ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/батьо>.

²⁶ Єдине прізвище, похідне від апелятивів *батько*, *бат*, *батко*, яке поширене в усіх, без винятку, регіонах України.

²⁷ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/Батюк>.

²⁸ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/батечко>.

²⁹ <https://ridni.org/karta/батечко-соколова>.

³⁰ <https://ridni.org/karta/алексєва-батечко>.

³¹ <https://ridni.org/karta/Богданова-Батечко>.

³² Див. дет.: <https://ridni.org/karta/Батюта>.

³³ <https://ridni.org/karta/дмитренко-батюта>.

³⁴ <https://ridni.org/karta/батюх>.

³⁵ <https://ridni.org/karta/батусь>.

³⁶ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/батенько>.

³⁷ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/батко>.

³⁸ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/батка>.

– *-енк-*: *Батч-енк-о*, носіями якого в Україні є 276 осіб, із них 63 особи мешкають у м. Києві, 38 – на Дніпропетровщині, 24 – у Криму, 23 – на Харківщині, по 18 – на Донеччині та Сумщині, 10 – на Полтавщині, 8 – на Миколаївщині, 7 – на Запоріжжі, по 5 – на Київщині, Одещині та Чернігівщині, 4 – на Львівщині, 38 – в інших регіонах України³⁹;

– *-ов-*: *Батк-ов*, носіями якого в Україні є 32 особи, із них 6 осіб мешкають на Сумщині, 5 – у м. Кропивницькому, по 4 – у м. Харкові, на Дніпропетровщині та Донеччині, на Дніпропетровщині, 9 – в інших регіонах України⁴⁰; *Батк-ов-а*, носіями якого в Україні є 27 осіб, них 7 осіб мешкають на Харківщині, 4 – у м. Кропивницькому, по 3 – у м. Запоріжжі, Кам'янському на Дніпропетровщині, Свердловську на Луганщині та на Сумщині, 4 – в інших регіонах України⁴¹;

– *-овськ-*: *Батк-овськ-а*, носіями якого в Україні є 15 осіб, із них 4 особи мешкають в Криму, 3 – у м. Дніпрі, 8 – в інших регіонах України⁴²; *Батк-овськ-ий*, носіями якого в Україні є 8 осіб, із них 3 особи мешкають в Криму, 2 – у м. Києві, по 1 – у м. Дніпрі, Лубнах на Полтавщині та Токмаку на Запоріжжі⁴³.

Висновки. Висловлені вище міркування дозволяють зробити такі висновки:

1. Досліджувана мікрогрупа в порівнянні з іншими аналогічними мікрогрупами прізвищ, похідних від назв прямих і непрямих кровних родичів, посвоячених і духовно споріднених осіб є чисельною і налічує 5 236 прізвищ. Найпоширенішим прізвищем цієї мікрогрупи є прізвище *Батюк* (2 715 осіб) (дет. про кількість носіїв прізвищ, похідних від апелятивів *батько*, *бат*, *батко* див. **табл. 1**).

2. Найпоширенішим способом творення прізвищ мікрогрупи «Батько» є суфіксальний. Незначна частина прізвищ аналізованої мікрогрупи утворена безафіксним, префіксальним, префіксально-суфіксальним і флексійним способами,

Табл.1. Кількість носіїв прізвищ, які утворюють мікрогрупу «Батько»

	Прізвище	К-ть носіїв
1	Бат-юк*	2 715
2	Бат-єчк-о	505
3	Бат-юг-а	420
4	<i>Батч-енк-о</i>	276
5	<i>Батько</i>	211
6	Бат-юх	186
7	Бат-єнчук	141
8	<i>Батк-а</i>	112
9	<i>Без-батько</i>	107
10	<i>Батьк-овець</i>	96
11	Бать-о	86
12	Бат	81
13	Бать	64
14	<i>Батко</i>	53
15	<i>Батьк-ів</i>	48
16	<i>Батьк-овськ-а</i>	47
17	<i>Не-зови-батько</i>	40
18	<i>Батьк-овськ-ий</i>	34
19	<i>Батьк-ов-а</i>	34
20	Бат-усь	33
21	<i>Батк-ов</i>	32
22	<i>Батк-ов-а</i>	27
23	<i>Батьк-івськ-а</i>	25
24	<i>Батьк-ов</i>	23
25	<i>Батьк-івськ-ий</i>	17
26	<i>Батк-овськ-а</i>	15
27	Бат-єнък-о	11
28	<i>Батк-овськ-ий</i>	8
29	Алексєєва-Батечко	2
30	Батечко-Соколова	1
31	<i>Батьк-івець</i>	1
32	<i>Батьк-івщин-и</i>	1
33	<i>Без-батьк-евич</i>	1
34	<i>Без-батч-єнк-о</i>	1
35	<i>Богданова-Батченко</i>	1
36	<i>Дмитренко-Батюта</i>	1
	Всього	5 236

основоскладанням, а також способом додавання прізвища жінки до прізвища чоловіка або ж навпаки (дет. про способи творення прізвищ від апелятива *батько*, *бат*, *батко* див. **табл. 2**).

Табл. 2. Способи творення прізвищ, які утворюють мікрогрупу «Батько»

Способи творення	<i>Батько</i>	<i>Бат</i>	<i>Батко</i>	Всього
Безафіксний	1	2	1	4
Префіксальний	1	-	-	1
Суфіксальний	10	7	5	22
Префіксально-суфіксальний	2	-	-	2
Флексійний	-	1	1	2
Основоскладання	1	-	-	1
Додавання прізвища жінки до прізвища чоловіка	-	3	-	3
Додавання прізвища чоловіка до прізвища жінки	-	1	-	1
Всього	15	14	7	36

3. Потребують дослідження й інші прізвища, похідні від апелятива *мати*, назв прямих (дітей,

дідів, онуків) і непрямих (братів, сестер, дядьків, тіток) кровних родичів, посвоячених (чоловіків, дружин, сватів) і духовно споріднених (кумів, хрещеників) осіб.

³⁹ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/батченко>.

⁴⁰ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/батков>.

⁴¹ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/баткова>.

⁴² Див. дет.: <https://ridni.org/karta/батковська>.

⁴³ Див. дет.: <https://ridni.org/karta/батковський>.

* Звичайним шрифтом позначені прізвища, похідні від прізвища *Бат*, курсивом – від прізвища *Батко*, жирним курсивом – від прізвища *Батько*.

Література

1. Варченко І. До основ наукового вивчення сучасних українських прізвищ. *Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ*. Київ, 1968. С. 3–30.
2. Горпинич В.О., Корнієнко А.І. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: монографія. Дніпропетровськ, 2006. 232 с.
3. Горпинич В. Основні принципи дослідження сучасних прізвищ України. *Українська мова*. 2009. № 4. С. 18–27.
4. Поповський А. Дециця про українські прізвища: монографія. Дніпро: Ліра, 2020. 300 с.
5. Прадід Ю.Ф. Патронімічні прізвища. *Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник*. Київ, 2021. Вип. 1(51). С. 28–45.
6. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. Київ: Наукова думка, 1966. 214 [2] с.
7. Словник української мови. URL: <https://slovnuk.ua/index.php>.
8. Українська ономастика: бібліографічний покажчик. Уклад.: С.О. Вербич, І.В. Єфименко, І.М. Желєзняк. Київ, 2013. 364 с.
9. Українські прізвища. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українські_прізвища.
10. Український словотвір: словник-довідник. URL: <https://subject.com.ua/ukrmoval/derivation/index.html>.

References

1. Varchenko I. (1968) Do osnov naukovoho vyvchennia suchasnykh ukrainskykh prizvyshch [To the basics of the scientific study of modern Ukrainian surnames]. *Redko Yu.K. Dovidnyk ukrainskykh prizvyshch*. Kyiv. S. 3–30 [in Ukrainian].
2. Horpynych V.O., Korniienko A.I. (2006) Antroponimiia Dniprovskoho Pryporizhzhia i sumizhnykh rehioniv Ukrainy [Anthroponymy of Dnipro Priporizhye and adjacent regions of Ukraine]: monohrafiia. Dnipropetrovsk. 232 s. [in Ukrainian].
3. Horpynych V. (2009) Osnovni pryntsypy doslidzhennia suchasnykh prizvyshch Ukrainy [The main principles of the study of modern surnames of Ukraine]. *Ukrainska mova*. № 4. S. 18–27 [in Ukrainian].
4. Popovskiy A. (2020) Deshchytisia pro ukrainski prizvyshcha [A little about Ukrainian surnames]: monohrafiia. Dnipro: Lira. 300 s. [in Ukrainian].
5. Pradid Yu.F. (2021) Patronimichni prizvyshcha [Patronymic surnames]. *Ukrainske movoznavstvo: mizhvidomchy naukovyi zbirnyk*. Kyiv. Vyp. 1(51). S. 28–45 [in Ukrainian].
6. Redko Yu.K. (1966) Suchasni ukrainski prizvyshcha [Modern Ukrainian surnames]. Kyiv: Naukova dumka, 214 [2] s. [in Ukrainian].
7. Slovnuk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. URL: <https://slovnuk.ua/index.php> [in Ukrainian].
8. Ukrainska onomastyka (2013) [Ukrainian onomastics]: bibliografichni pokazhchyk. Uklad.: S.O. Verbych, I.V. Yefymenko, I.M. Zheliezniak. Kyiv. 364 s. [in Ukrainian].
9. Ukrainski prizvyshcha [Ukrainian surnames]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українські_прізвища [in Ukrainian].
10. Ukrainskyi slovotvir [Ukrainian word work]: slovnuk-dovidnyk. URL: <https://subject.com.ua/ukrmoval/derivation/index.html> [in Ukrainian].

WAYS OF CREATING SURNAMES OF THE «FATHER» MICROGROUP (based on surnames common in Ukraine)

Abstract. The article is devoted to the study of methods of creating surnames from the ancient *bata, *batja and its derivatives St.-Ukrainian **father** and Ukrainian **father**. An overview of the scientific works of domestic linguists on the theoretical and applied aspects of the study of Ukrainian surnames was made (see, for example, the works of E.O. Badin, B.B. Blyzniuk, I.O. Varchenko, V.O. Horpynych, I.A. Kornienko, L.T. Masenko, Yu.F. Pradid, R.M. Padalka, M.L. Khudash, P.P. Chuchka, etc.), their lexicographic study both in general (V.M. Demchenko and I.P. Lopushynskiy, A.M. Zosimov, Yu.K. Redko, etc.), and of individual regions of Ukraine in particular (H.L. Arkushyn, V.O. Horpynych, Yu.M. Novikova, L.O. Kravchenko, P.P. Chuchka, etc.).

Even a cursory review of the scientific investigations of Ukrainian scientists gives reason to claim that the microgroup of surnames “father” was studied only casually, in connection with the study of other problems, and was not the subject of a separate thorough description.

The purpose of the proposed article is to investigate the place of the microgroup of surnames “father” in the system of surnames common in Ukraine, to describe the methods of their creation, to distinguish the affixes with the help of which the surnames of the analyzed microgroup were formed.

Achieving this goal involves solving the following tasks: 1) to isolate the microgroup of surnames “batko” from the system of surnames common on the territory of Ukraine; 2) determine the place of this microsystem among the microsystems of surnames derived from the names of other blood and close relatives; 3) to analyze the ways of creating surnames from the appellatives *bat'ko*, *bat*, *batko*.

From the system of surnames common in Ukraine, a microgroup of surnames “father” has been singled out, which includes 36 surnames, which are borne by 5,236 residents of Ukraine. The material for the study was surnames selected from dictionaries of Ukrainian surnames, materials of the “Relatives” site, which records 876,000 surnames of residents of Ukraine.

The analysis of the actual material gives reasons to claim that the main way of creating surnames of the “father” microgroup is suffixation. Most of the surnames of this microgroup are formed from the appellative *bat'ko*: *bat'k-o* – *Bat'k-o*; *Bat'k-ivs'k-a*, *Bat'k-ivs'k-yu*; *Bat'k-ovs'k-a*, *Bat'k-ovs'k-yu*; *Bat'k-ov-a*, *Bat'k-ov*; *Bat'k-ovets'*; *Bat'k-iv*; *Bat'k-ivets'*; *Bat'k-ivshchyn-y*; *Bez-bat'ko-o*; *Bez-bat'k-evych*; *Bez-bat'ch-enk-o*; *Ne-zovy-bat'k-o*; significantly less – from the appellations *bat* and *batko*: *bat* – *Bat*, *Bat'*; *Bat-yuk*; *Bat-echko*; *Bat-yut-a*; *Bat-yukh*; *Bat-enchuk*; *Bat-us'*; *Bat-en'k-o*; *Bat'io*; *Alekseeva-Batechko*; *Batechko-Sokolova*; *Dmytrenko-Batyuta*; *batk-o* – *Batk-o*, *Batch-enk-o*; *Batk-ov*, *Batk-ov-a*; *Batk-ovsk-a*, *Batk-ovsk-y*; *Batk-a*; *Bohdanova-Batchenko*.

Keywords: microgroup of surnames «father», methods of creation, morpheme suffix, word-formation suffix, territory of distribution.

© Прадід Ю., 2022 р.

Юрій Прадід – доктор філологічних наук, професор; pradid1@rambler.ru; <https://orcid.org/0000-0002-5842-9227>

Yuriy Pradid – Doctor of Philology, Professor; pradid1@rambler.ru; <https://orcid.org/0000-0002-5842-9227>

ДИНАМІКА КОНЦЕПТУ УКРАЇНА В ХУДОЖНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ В. ЯВОРІВСЬКОГО

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(47)

УДК 811.161.2'373.7-042.2

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).231–236.

Хавалджи Л. Динаміка концепту *Україна* в художній публіцистиці В. Яворівського; кількість бібліографічних джерел – 20; мова українська.

Анотація. Мету цього дослідження вбачаємо в тому, щоб вивчити особливості мовного втілення концепту *Україна* в публіцистичних творах В. Яворівського, виявити його динаміку, зіставивши твори автора першого та другого періодів творчості. У роботі застосовуємо описовий та зіставний методи аналізу мовних фактів. Спостереження демонструють, що лексема *Україна* у творах раннього періоду творчості вживана мало. Натомість маємо змогу простежити за особливостями використання лексеми *земля*, уживаної найчастіше зі значенням 'країна, край, держава' та 'грунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин'. Землю як живий організм письменник ідентифікує через приписування їй фітоморфних, анімалістичних, антропоморфних ознак. Українська земля, подана через призму людини, яка на ній проживає, постає як історія роду, як музей історії культури. У нарисах другого періоду творчості *земля* передусім постає як територія, на якій проживає український народ.

У публіцистичних роздумах В. Яворівського другого періоду творчості концепт *Україна* стає основним і визначальним, чим пояснюємо і високу частоту вживання лексеми *Україна* зі значення 'країна, держава', і функційну активність похідних (*український, українець, українка*), і широке поле означень, які надають висловлюванню позитивного чи негативного забарвлення. З допомогою концепту *Україна* письменник створює патріотично забарвлений публіцистичний дискурс, найхарактернішими ознаками якого є ідеологічна та політична позиція адресанта й адресата (автора й читача), аксіологічні настанови суспільної думки, у якій особистісне «я» стає стильовою домінантою. Автор активно використовує словосполучення *українська Україна, наша Україна, моя Україна*, що уособлює духовну єдність суспільства на засадах інтересів Незалежної держави. Символами Незалежної України в публіцистиці В. Яворівського виступають прізвища або імена відомих українців, які свого часу заклали підґрунтя українській незалежності, самобутності, ратували за відродження й утвердження української ментальності. Ці лексичні одиниці розглядаємо як культурами.

Ключові слова: Володимир Яворівський, концепт, динаміка концепту, публіцистичний дискурс, аксіологічні настанови.

Постановка проблеми. Аналіз публіцистики В. Яворівського уможливує умовний поділ її за реальним хронотопом на два періоди. До першого з них (раннього періоду творчості) відносимо нариси, есе 70 – початку 90 років минулого століття, присвячені зазвичай людям праці, їхнім повсякденним турботам, успіхам у роботі. До другого періоду (кінця ХХ – початку ХХІ ст.) творчості належать, на наш погляд, збірки публіцистики новітнього часу, у яких осмислюються питання, які постали перед українським народом після проголошення незалежності. Тут охарактеризовано пройдений українським народом шлях за всю історію становлення цього етносу, пристрасно обговорюються сьогоднішні завоювання й здобутки, накреслено шляхи до майбутнього. У творах цього періоду в центрі уваги письменника опиняється Україна, край, у якому живуть працьовиті й талановиті люди. Тому концепт *Україна* вважаємо центральним у публіцистичному дискурсі письменника.

Аналіз досліджень. Питання особливостей публіцистичного дискурсу наразі актуальне, оскільки воно постає і щодо концептуальної структури текстів як таких [Буряк 2002], і щодо векторів їхнього розгляду [Бибики 2015], і специфіки мовної репрезентації (лінгвістичні особливості та жанрові форми мовного втілення) [Серажим 2003]. Дослідники обстоюють думку про те, що в публіцистичному творі концепт набуває особливої ваги. Так, В. Буряк вважає, що концепт – це «ідея за своєю

суттю – це мініконцепція (концепт). Це свідомісна вершина айсберга, яка підпорядковує своєму вираженню усю систему зображально-виражальних засобів» [Буряк 2002, с. 23]. Л. Василик, розглядаючи концепт як матеріальне буття думки, що дозволяє виявити закономірності публіцистичної творчості, стверджує, що концепт є «своєрідним ідейно-смісловим ядром твору», адже твір «наповнюється конкретним змістом, особистісним «я» публіциста, його світоглядними переконаннями, стильовими домінантами» [Василик 2007, с. 84]. Дослідник трактує концепт «як філософсько-естетичну категорію публіцистичної комунікації», це «провідна (концептуальна) пресо-публіцистична складова творчості окремого публіциста» [Василик 2007, с. 83].

Дослідники поетичного концепту *Україна* доводять, що він є «ментальним утворенням, яке увібрало в себе як інтралінгвальну, так і екстралінгвальну інформацію, а також культурний досвід етносу» [Переломова 2019, с. 114]. У Н. Данилюк концепт рідної сторони поданий «як фрагмент знання, ментального образу, який частково вербалізується і знаходить вираження в мові» [Данилюк 2008, с. 243], «як художній етнокультурний концепт, зафіксований у мовній картині світу українського фольклору» [Данилюк 2008, с. 244]. І це не випадково, адже, на думку В. Жайворонка, у «мовному концепті міститься не лише інтралінгвальна, але й екстралінгвальна інформація, культурний досвід певного етносу» [Жайворонко 2004, с. 26].

Мета статті, завдання. Мету цього дослідження вбачаємо в тому, щоб вивчити особливості мовного втілення концепту *Україна* в публіцистичних творах В. Яворівського, виявити його динаміку, зіставивши твори автора першого та другого періоду творчості. У роботі застосовуємо описовий та зіставний методи аналізу мовних фактів.

Виклад основного матеріалу. Концепт *Україна* в публіцистичних творах В. Яворівського репрезентований передусім однозвучною лексемою. Якщо у творах раннього періоду творчості вона вживана мало (у збірках «І в морі пам'ятати джерело» її не знаходимо; у збірці «Крила, вигострені небом» вона маніфестована 2 рази; у збірці «Тут, на землі: Нариси» - 2 рази; у збірці «Право власного імені: Нариси, статті, есе» - 11), то в публіцистичних роздумах «Що ж ми за народ такий?...» лексема *Україна* – одна з найуживаніших.

У нарисах ранньої творчості номен *Україна* функціонує у значенні 'країна, край': *Ще багато літ, коли він літав над Україною з мирними пасажирами, з висоти йому різали око незарубцьовані рани землі* [Крила 1975, с. 19]; *В кабінеті вже чекав директор районного санаторію для колгоспників Антін Антонович Бобов, якого я знав ще з дитинства: колись він був головою найбільшого на Україні колгоспу, до якого входило і наше село* [Крила 1975, с. 57]. Оскільки конотація цієї назви нейтральна, тому й лексему сприймаємо як таку, що номінує край, певну територію.

Проте конотація номена може змінюватися, коли йде мова про улюблений край, землю, на якій сформувалася відома особистість: *Він до останнього дня любив Україну, на землі якої виріс* [Право 1985, с. 127]. Уживана лексема *Україна* і як одиниця, що зазнала трансномінації: *Харківської письменницької організації, редактор журналу «Україна», голова республіканської письменницької Спілки, президент Товариства «Україна* [Право, с. 135]; *бути академіком Академії наук України* [Право 1985, с. 154].

Оскільки автор часто послуговується концептом *земля*, що в нарисах належить до основних і в творах першого, і в творах другого періоду творчості, адже зумовлено це передусім тематикою нарисів, де об'єктом опису яких є людина праці, то в цьому випадку можна говорити про синкретизм у функціонуванні цих лексичних одиниць. Найчастіше концепт *земля* репрезентований за допомогою цієї лексеми та означень *ця, затишна, прекрасна, чудесна, казкове живостплетіння* тощо. Земля для публіциста має колір і смак, запах, несе тепло. Земля опозиціонує з небом і підземними багатствами.

У публіцистичних роздумах В. Яворівського «Що ж ми за народ такий?...» (перший – третій випуски) лексема *Україна* вжита 1575 разів, із яких 45 разів зі значенням 'край', 'країна', а решта – 'державна'.

Репрезентація лексеми зі значенням 'край', 'країна' нерідко супроводжувалося використанням прикметників *західний, східний* чи то іменників *південь, схід*, що конкретизують просторове значен-

ня: *Ваші передачі на радіо — це щось мені дуже близьке, це не Східна і не Західна Україна* [Народ 1 2001, с. 114]; *А тут ще прирізано нових територій на західних кордонах: західні Україна і Білорусія, Прибалтика, Бессарабія* [Народ 1 2001, с. 28]; *Загарбавши Західну Білорусь, Прибалтику, Західну Україну, Буковину, Бессарабію, Сталін отримав нові прикордонні території, які надавали рідкісну можливість для створення ще могутнішої смут забезпечення, прийнятої у військовій науці* [Народ 1 2001, с. 30]; *З півдня України, з Бессарабії, готувався блискавичний наступ на Румунію як головне джерело постачання паливом німецької армії* [Народ 1 2001, с. 31].

Характеризуючи українське суспільство, нерідко розділене баченням майбутньої долі України, В. Яворівський, як, до речі, і багато хто із журналістів сучасних ЗМІ, маніфестує протиставленням *Східна Україна – Західна Україна*, рідше – *Центральна, Східна, Північна і Південна Україна – Західна Україна*: *І дивляться у той бік, куди вказує бронзовий карлик Володя Ульянов на кожному райцентрівському майдані по всій Центральній, Східній, Північній і Південній Україні* [Народ 1 2001, с. 123]; *А той рівень життя, особливо на Західній Україні?* [Народ 1 2001, с. 254]. Об'єднувальною функцією виконує висловлювання *українська Україна*, що уособлює територіальну та духовну єдність суспільстві на засадах інтересів Незалежної держави: *Вас народ обрав удруге, тому Вам і належить рятувати нас від беззаконня і будувати дійсно українську Україну* [Народ 1 2001, с. 114].

Уживанням прикметника *західний* публіцист, з одного боку, підкреслює домінування в деяких жителів України, особливо правлячої верхівки, російської мови, а, з іншого, – досягає сатиричного забарвлення висловлювання: *А чого комуністи так не люблять Западну Україну, усіх називають бандерівцями, а хто такий Бендера, чоловік, який хотів для України щастя, щоб Україна була вільна і самостійна (зараз вона самостійна лише на бумазі), і український народ запада хоче щастя для України, а комуністи рвуться в Росію, вони навіть розмовляти по-українському не хочуть, заговорили українською лише тоді, коли рвалися в президенти* [Народ 1 2001, с. 278].

Поняття *український* у публіциста має глибинний зміст, про що свідчить розгляд лексеми *Україна* як номена, що називає, незалежно від державних кордонів, історичні питоми українські території: *А об'єднання усіх українських — і не українських, Закарпаття — це шматок Київської Русі — земель в кордонах України?* [Народ 1 2001, с. 254]. Публіцист підкреслює також, що Україна – велика держава не лише тому, що має давню й героїчну історію, а тому, що територія її займає велику площу в Європі: *Але водночас не забуваймо й іншого: Україна — це півтори Польщі, майже три Угорщини, чотири Греції, п'ять Болгарій, Швеції, шість Чехії* [Народ 1 2001, с. 112].

У публіцистичних творах В. Яворівського нерідко значення слова *Україна* розширюється, набу-

ваючи, крім основного, додаткових відтінків, як-от: боротьба за незалежність, відродження традицій, утвердження самобутніх рис у мові, культурі, звичаях: *Мовляв, хай побавляться трішки своєю Україною і посидять тихо* [Народ 1 2001, с. 17]. Сам В. Яворівський називає це *патріотичною енергетикою*: *За цю коротку історичну мить Україна не лише блискучо звелася з колін, а й зарядила потужною патріотичною енергетикою свідомість українців на кілька поколінь вперед* [Народ 1 2001, с. 20].

В. Яворівський нерідко називає Україну *нашою*. З одного боку, протиставлення *наш – чужий* автор використовує для підкреслення різних намірів патріотично налаштованих українців і правлячої верхівки радянського часу, які не раз на території України вирішували свої справи: *Ви, мабуть, помітили, що наша з вами Україна, тоді мовчазна, розтерзана голодомором і репресіями колонія, була головним плацдармом цієї страшною сталінської авантюри по завоюванню і «совєтизації» всієї Європи* [Народ 1 2001, с. 29]. З іншого боку, означенням *наш* публіцист оперує для номінації тих національних цінностей, які вже вдалося відстояти: *Останнім часом я боюсь лише одного: як би скрутні ми не жили, але щоб не відібрали у нас найдорожче, те, за що люди гинули на полях битви і у тюрмах, — нашу Україну* [Народ 2 2002, с. 41].

Символами Незалежної України в публіцистиці В. Яворівського виступають прізвиська або імена відомих українців, які свого часу заклали підґрунтя українській незалежності, самобутності, ратували за відродження й утвердження української ментальності. Ці лексичні одиниці розглядаємо як культуремі, що несуть значний культурологічний зміст: *Україна не вмерла, — це Калнишевський, Тарас Шевченко, Франко, Грушевський, Петлюра, Бандера, Шухевич, Світличний...* [Народ 2 2002, с. 12]; *Сьогодні можемо твердити: якби він, Тарас, забив, зламався чи бодай на йоту відступився від України, як Гоголь, ким би ми були тепер?* [Народ 3 2007, с. 5]. Особливе місце у цьому списку імен, на думку В. Яворівського, посідає Тарас Шевченко: *А Тарас Шевченко — не лише великий поет, це — могутня духовна держава на ім'я Україна* [Народ 3 2007, с. 6]. Публіцист послуговується також прізвиськами відомих у наш час українців, які багато роблять для розбудови України як держави: *Я знайомий з чи не найбагатшим українцем з американської діаспори Богданом Миськом, який охоче спонсорував перші поїздки українських політиків для участі у міжнародних акціях, щоб бодай чули про Україну* [Народ 2001, с. 44]. Використовуючи прийом аналогії, публіцист нерідко, спираючись на попередні фонові знання читачів, пов'язує назву *Україна* з об'єктами, що мають глибоку архаїчну символіку. Так реалізується, на думку О. Переломової, інтертекстуальне підключення до національного коду через архетипні образи» [Переломова 2019, с. 125]. Зокрема функцію таких лексем перебирають на себе слова *фортеця, хата*: *Я був впевнений, що все буде зовсім по-іншому, бодай знайдеться в державі добра група патріотів, які зроблять усе*

можливе, щоб Україна стала дійсно нашою якщо не фортецею, то міцною хатою [Народ 2 2002, с. 43]. В. Яворівський оперує також словом *мати*, що символізує для українців усе найдорожче й найбажаніше: *Моя Україно, доле моя. Мати. Скільки ж тобі рідна ось таких людоджерів на своїх плечах, та рученьках прийдеться ще тримати?* [Народ 2 2002, с. 51]. *Чому сидите в Україні, та їсте хліб із рук Матері-України?* [Народ 2 2002, с. 50].

Прозопопея як різновид метафори стає основою для вживання лексеми *доля* стосовно України. Згідно з тлумаченням цього слова в *Словнику української мови*, «Доля – хід подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежить від бажання, волі людини»; «бажане, щасливе життя» [СУМ II, с. 360]. «Це тлумачення долі скеровує думку у два русла: доля як невідворотність, незмінність, позначена ореолом сакральності та магичності, і доля як життєвий шлях людини, на якому її бажання та воля можуть все-таки змінювати хід подій» [Мазур 2018, с. 77]. Учені доводять, що в українських народних уявленнях про долю переплетено християнські та язичницькі елементи. «Гра словом “доля” набуває, без перебільшення, глобальної приявності, сказати б, незмінного поетичного символу з різними значеннями та в різних інтерпретаціях, ставши чи не національною поетичною традицією» [Сеник 2013, с. 153]. Слово *доля* нерідко використовують і по відношенні до держави. У публіцистиці В. Яворівського це слово зазвичай символізує майбутнє, прийдешнє: *Я давно слідкую за вами по всіх можливих каналах, як людина, що не байдужа до долі рідної нашої України* [Народ 2 2002, с. 50]; *Вони і приходять до влади, а тоді ще більше душать різними засобами тих, кому не байдужа доля України* [Народ 2, с. 41].

Словник епітетів української мови подає 73 епітети до слова *Україна* [Бибик 1998, с. 369]. У В. Яворівського найчастіше уживаними є такі епітети: *багата, вільна, велика, незалежна, наша, моя, українська, своя, щаслива, убога, енергійна, розтерзана, запродана Росії, зневірена, бідна, одурена, окрадена*: *Якщо вони і цього разу не стануть урівень з Великою Україною, не об'єднаються у бодай два потужні політичні блоки (центристський і правоцентристський) — вони покриють свої імена довічною ганьбою* [Народ 2001, с. 348]; *Вам дістаюся Україна енергійна, сповнена сили і віри у своє швидке відродження, у свою державність, їй би сміливого лідера-патріота, котрий не крав би сам і не давав красти іншим - і вона б не відстаю від прибалтів* [Народ 3 2007, с. 20]; *За вільну й незалежну Україну* [Народ 2 2002, с. 38]; *Але що ж відбувається в моїй Україні?* [Народ 2 2002, с. 38]; *І на цьому трагічному роздоріжжі Україну, знову запродану Росії, зневірену у всьому, бідну і розтерзану, одурену й окрадену Вами Україну Ви ще хочете передати “продовжувачеві Вашої справи ~ Януковичу?* [Народ 3 2007, с. 21]. В. Яворівський, щедро поповнюючи епітетний ланцюжок, поданий у згаданому Словникові, новими прикметниками, діеприкетниками, говорить про дві України (домайданівську і

післямайданівську): *Тепер назавжди історично будуть дві України. одна до майдану. інша – після...* [Народ 3 2007, с. 32].

І в народнопоетичній творчості, і в поезії, і в публіцистиці поступово складається персоніфікований образ України. В. Яворівський продовжує цю традицію: *А я ненавиджу купи-продай, а хочу виробляти продукцію, щоб багатіла Україна* [Народ 2 2002, с. 38]; *Невже у нелегкий життя час робити крок назустріч та подати міцні руки, аби спільними зусиллями підіймати із колін Україноньку нашу — годувальницю – не стосується вас?* [Народ 2 2002, с. 50]; *Я не вказав ні години, ні дня, ні року, коли вся Україна полеглише переведе подих, ступивши на надійну твердь під ногами, і скаже: тепер нареши всі біди залишилися позаду, тепер можна жити з усмішкою на обличчі!* Однак я всім розумом і серцем вірю — це станеться [Народ 2 2002, с. 5].

Лексема *Україна* в публіцистичному дискурсі В. Яворівського за змістом й синтагматично пов'язана з поняттям *любов*, що є основним при тлумаченні терміна *патріотизм*, адже у багатьох словниках термін *патріотизм* поданий як *любові до Батьківщини*. Зокрема, за *Словником української мови*, *патріотизм* – це *любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги* [СУМ VI, с. 91]. Тому концепт *Україна* тісно пов'язаний з концептами *любов* і *патріот*, а поле лексем, якими він нерідко репрезентований, включає найменування *патріот*, *ненависник*, *патріотичний*, *любов*, *закоханий* тощо: *Ненависники України галасливіші і більше об'єднані за патріотів, тому часто під проводом комуністів перемагають* [Народ 2 2002, с. 41]; *Навіть через десять років незалежності за мою любов до України на мене дивляться як на хвору* [Народ 2 2002, с. 41]; *До того ж тьма-тьмуца родичів, кумів, сватів, наближених, коханок і коханців, підтакувачів у вигляді «активу» на всіх рівнях надто багато втрачали, якщо б до влади прийшли справжні патріотичні, високоосвічені й закохані в Україну та її народ, демократичні люди* [Народ 2 2002, с. 42].

Лексеми *українець*, *українка*, *українці* в публіцистичному дискурсі В. Яворівського репрезентовані як народ, що має славу історію, належить до високоосвіченої нації. Для автора як представника українського народу дуже болючими є питання мови, держави, патріотизму: *Дуже боляче мені, що на Східній Україні наші горе-українці відрікаються, соромляться свого походження, навіть розмовляють не материнською рідною мовою, а чужою — російською* [Народ 1 2001, с. 329]; *Майбутні історики братимуться за голову: Кучма, не знаючи української мови, став Президентом України,*

а прем'єр-міністр України Янукович у назві своєї посади робив дві граматичні помилки, претендуючи на роль лідера високоосвіченої нації! [Народ 3 2007, с. 22]; *У Вас ще є можливість розумного відступу і людської покути: не заважайте Україні визначитися, за ким їй іти — за Ющенком чи знову за Вами, вибачаюся, за Януковичем. якого Ви обрали для продовження Вашого десятилітнього експерименту над українським народом* [Народ 3 2007, с. 24]; *Однак я повинен висловити Вам одну велику вдячність: страх перед навіть віртуально ймовірним Вашим президентством (лише за умови фантастичних і диких фальсифікацій) об'єднав абсолютну більшість населення України в український народ* [Народ 3 2007, с. 27]. Письменник бачить українців як свідому націю, незважаючи на політичну верхівку, для якої українці є лише електоратом. *Прошу вас. рідні мої земляки, всі українці, тримати високо і гордо українську голову, щоб її бачили і в Україні, і з-за кордону* [Народ 3 2007, с. 38]; *В Україні, твердо переконані вони, нації немає, існує лише електорат для голосування* [Народ 3 2007, с. 52].

Лексема *Україна* є складником назв партій, установ тощо. Тому природно, що вона вживана у таких власних найменуваннях: *Я очолюю оргкомітет по проведенню першого, установчого, з'їзду Народного Руху України за перебудову* [Народ 2 2002, с. 3]; *Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України», яке очолює Роман Коваль* [Народ 1 2001, с. 222]; *Демократична партія України* [Народ 1 2001, с. 222].

Висновки. Концепт *Україна* в публіцистичних творах В. Яворівського стає знаком, що виконує в національному художньому дискурсі апелювальну функцію. У нарисах ранньої творчості номен *Україна* функціонує у значенні 'країна, край'. У публіцистичних роздумах В. Яворівського другого періоду творчості концепт *Україна* стає основним і визначальним, чим пояснюємо і високу частоту вживання лексеми *Україна* зі значення 'країна, держава', і функційну активність похідних (*український*, *українець*, *українка*), і широке поле означень, які надають висловлюванню позитивного чи негативного забарвлення. З допомогою концепту *Україна* письменник створює патріотично забарвлений публіцистичний дискурс, найхарактернішими ознаками якого є ідеологічна та політична позиція адресанта й адресата (автора й читача), аксіологічні настанови суспільної думки, в якій особистісне «я» стає стильовою домікантою. Автор активно використовує словосполучення *українська Україна, наша Україна, моя Україна*, що уособлює духовну єдність суспільства на засадах інтересів Незалежної держави.

Умовні скорочення джерел

СУМ—Словник української мови: В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Література

1. Биби́к С.П. Українська медіастилістика: засади становлення і перспективи розвитку. *Лінгвістика*. №1 (32). Київ. 2015. С. 40–47.
2. Биби́к С.П., Єрмоленко С.Я. Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови. Київ: Довіра, 1998. 431 с.

3. Буряк В. Системна та концептуальна структура сучасного публіцистичного мислення. *Вісник Львівського у-ту. Сер. Журналістика*. 2002. Вип. 22. Ч. 1. С. 19–30.
4. Василик Л.Є. До проблеми концепту в публіцистичному тексті. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. №101. С. 81–85.
5. Данилюк Н.О. Концепт рідної сторони у мові української народної пісні. Луцьк. 2008. С. 243–248.
6. Жайворонок В.В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–35.
7. Кононенко В. Концепти українського дискурсу. Монографія. Київ – Івано-Франківськ. 2004. 248 с.
8. Мазур Г. Фольклорні образи-символи долі / недолі в поетичному світі збірки Івана Франка «З вершин і низин». *Українське літературознавство*. 2018. Вип. 83. С. 76–84.
9. Переломова О.С. Процес творення концепту «Україна» в текстовому просторі поетичних творів. *Мова і культура: науковий журнал: Видавничий дім Дмитра Бураго*. 2019. Вип. 22. № 3 (198). С. 114–125.
10. Сенік Л. Образ долі у поезії Тараса Шевченка: філософський сенс у вимірі буття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2013. Вип. 1 (29). С. 152–155.
11. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу): дисертація д-ра філол. наук: 10.01.08. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. Київ. 2003.
12. Янченко Ю.А. Особливості мовного вираження концепту земля в поезії Аркадія Казки. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2015. 2 (1152). С. 107–111.

Джерела дослідження

1. Яворівський В.О. І в морі пам'ятати джерело: Нариси. Київ: Молодь, 1980. 240 с.
2. Яворівський В.О. Крила, вигострені небом: Нариси. Київ: Молодь, 1975. 111 с.
3. Яворівський В.О. Право власного імені: Нариси, статті, есе. Київ: Молодь, 1985. 200 с.
4. Яворівський В.О. Тут, на землі: Нариси. Київ: Молодь, 1976. 167 с.
5. Яворівський В.О. Що ж ми за народ такий 1?: Публіцистика. Київ: Укр. письменник. 2001. 295 с.
6. Яворівський В.О. Що ж ми за народ такий 2?: Публіцистика. Київ: Укр. письменник. 2002. 348 с.
7. Яворівський В.О. Що ж ми за народ такий 3?: Книга третя. Майдан. Київ: Укр. письменник. 2007. 341 с.

Legend

СУМ– Slovnyk ukraïnskoi movy (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian Language]: V 11 t. T. 1–11. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

References

1. Bybyk S.P. (2015) Ukrainiska mediastylistyka: zasady stanovlennia i perspektyvy rozvytku [Ukrainian media stylistics: principles of formation and prospects of development]. *Linhvistyka*. №1 (32). Kyiv. 2015. S. 40–47 [in Ukrainian].
2. Bybyk S.P., Yermolenko S.Ya., Pustovit L.O. (1998) Slovnyk epitetiv ukraïnskoi movy [Dictionary of epithets of the Ukrainian language]. Kyiv: Dovira. 431 s. [in Ukrainian].
3. Buriak V. (2002) Systemna ta kontseptualna struktura suchasnoho publitsystychnoho myslennia [System and conceptual structure of modern journalistic thinking]. *Visnyk Lvivskoho u-tu. Ser. Zhurnalistyka. Vyp. 22. Ch. 1. S. 19–30* [in Ukrainian].
4. Vasylyk L.Ye. (2007) Do problemy kontseptu v publitsystychnomu teksti. *Kultura narodov Prychornomor'ia* [To the problem of the concept in the journalistic text]. № 101. S. 81–85 [in Ukrainian].
5. Danyliuk N.O. (2008) Kontsept ridnoi storony u movi ukraïnskoi narodnoi pisni [The concept of the native side in the language of Ukrainian folk songs]. S. 243–248 [in Ukrainian].
6. Zhaivoronok V.V. (2004) Etnolinhvistyka v koli sumizhnykh nauk [Ethnolinguistics in the field of related sciences]. *Movoznavstvo*. № 5–6. S. 23–35 [in Ukrainian].
7. Kononenko V. (2004) Kontsepty ukraïnskoho dyskursu. Monohrafiia [Concepts of Ukrainian discourse. Monography]. Kyiv – Ivano-Frankivsk. 248 s. [in Ukrainian].
8. Mazur H. (2018) Folklorni obrazy-symvoly doli / nedoli v poetychnomu sviti zbirky Ivana Franka «Z vershin i nyzyn» [Folklore images-symbols of destiny misfortune in the poetic world of Ivan Franko's collection "From the heights and lowlands"]. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Vyp. 83. S. 76–84 [in Ukrainian].
9. Perelomova O. S. (2019) Protses tvorennia kontseptu «Ukraine» v tekstovomu prostori poetychnykh tvoriv [The process of creating the concept of "Ukraine" in the text space of poetic works]. *Mova i kultura: naukovyi zhurnal: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho*. 2019. Vyp. 22. № 3 (198). S. 114–125 [in Ukrainian].
10. Senyk L. (2013) Obraz doli u poezii Tarasa Shevchenka: filosofskiy sens u vymiri buttia [The image of destiny in Taras Shevchenko's poetry: philosophical meaning in the dimension of being]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seria: Filologia. Sotsialni komunikatsii*. Vyp. 1 (29). S. 152–155 [in Ukrainian].
11. Serazhym K.S. (2003) Dyskurs yak sotsiolinhvalnyi fenomen suchasnoho komunikatyvnoho prostoru (metodolohichniy, prahmatyko-semantychnyi i zhanrovo-linhvistychnyi aspekty: na materialy politychnoho

riznovydu ukrainskoho masovoinformatsiinoho dyskursu): [Discourse as a sociolinguistic phenomenon of modern communicative space (methodological, pragmatic-semantic and genre-linguistic aspects: on the material of the political variety of the Ukrainian media discourse): *Dysertatsiia d-ra filol. nauk*: 10.01.08. Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. Instytut zhurnalistyky [in Ukrainian].

12. Yanchenko Yu.A. (2015) Osoblyvosti movnoho vyrazhennia kontseptu *zemlia* v poezii Arkadiia Kazky [Features of linguistic expression of the concept of land in the poetry of Arkadiy Kazka]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriia Filolohiia* (1152). S. 107–111 [in Ukrainian].

Sources of research

1. Yavorivskiy V.O. (1980) I v mori pamiataty dzherelo: Narysy [And in the sea to remember the source: Essays]. Kyiv: Molod. 240 s. [in Ukrainian].

2. Yavorivskiy V.O. (1975) Kryla, vyhostreni nebom: Narysy [Wings sharpened by the sky: Essays]. Kyiv: Molod. 111 s. [in Ukrainian].

3. Yavorivskiy V.O. (1985) Pravo vlasnoho imeni: Narysy, statti, ese [The right of one's own name: Essays, articles, essays]. Kyiv: Molod. 200 s. [in Ukrainian].

4. Yavorivskiy V.O. (1976) Tut, na zemli: Narysy. [Here on earth: Essays]. Kyiv: Molod. 167 s. [in Ukrainian].

5. Yavorivskiy V.O. (2001) Shcho zh my za narod takyi 1? [What kind of people are we 1?]: Publitsystyka. Kyiv: Ukr. pysmennyk. 295 s. [in Ukrainian].

6. Yavorivskiy V.O. (2002) Shcho zh my za narod takyi 2? [What kind of people are we 2?]: Publitsystyka. Kyiv: Ukr. pysmennyk. 348 s. [in Ukrainian].

7. Yavorivskiy V.O. (2007) Shcho zh my za narod takyi 3? [What kind of people are we?: Books three]: Knyhy tretia. Maidan. Kyiv: Ukr. pysmennyk. 341 s. in Ukrainian].

DYNAMICS OF THE UKRAINE CONCEPT IN V. YAVORIVSKY'S ARTISTIC JOURNALISM

Abstract. We see the purpose of this study is to explore the features of the linguistic embodiment of the concept of Ukraine in the journalistic works of V. Yavorivsky, to identify its dynamics by comparing the works of the author of the first and second periods of creativity. We use descriptive and comparative methods of analysis of linguistic facts. Observations show that the token Ukraine is rarely used in works of the early period of creativity. Instead, we can trace the peculiarities of the use of the token land, which is most often used with the meaning «country, region, state» and «soil that is cultivated and used for growing plants The writer identifies the earth as a living organism by attributing to it phytomorphic, animalistic, anthropomorphic features. The Ukrainian land, presented through the prism of the person who lives on it, appears as a history of the family, as a museum of the history of culture. In the essays of the second period of creativity, the land first of all appears as a territory inhabited by the Ukrainian people.

In the journalistic reflections of V. Yavorivsky of the second period of creativity, the concept of Ukraine becomes the main and defining, which explains the high frequency of use of the token Ukraine meaning «country, state», and functional activity of derivatives (Ukrainian, Ukrainian, Ukrainian), and a wide range of meanings. positive or negative color Using the concept of Ukraine, the writer creates a patriotic journalistic discourse, the most characteristic features of which are the ideological and political position of the addressee and the addressee (author and reader), axiological guidelines of public opinion in which personal «I» becomes stylistic dominant. The author actively uses the phrase Ukrainian Ukraine, our Ukraine, my Ukraine, which embodies the spiritual unity of society on the basis of the interests of the Independent State. Symbols of Independent Ukraine in the journalism of V. Yavorivsky are the names or names of famous Ukrainians, who at one time laid the foundation for Ukrainian independence, identity, advocated the revival and establishment of the Ukrainian mentality. These lexical units are considered as cultural.

Keywords: Volodymyr Yavorivsky, concept, concept dynamics, journalistic discourse, axiological guidelines.

©Хавалджи Л., 2022 р.

Лідія Хавалджи – аспірантка кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна; havaldzhy.lidia@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5492-8547>

Lidia Havaldzhy – graduate student of the Ukrainian Philology and General Linguistics Department, Taras Shevchenko Luhansk National University, Ukraine; havaldzhy.lidia@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5492-8547>

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В ПОЕМІ ПЕТРА СКУНЦЯ «НА ГРАНИЦІ ЕПОХ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (47)

УДК 811.161.2'282.2(477.87):821-1(477.87)Скунць

DOI: 10.24144/2663-6840/2022.1(47).237–241.

Харьківська О. Діалектна лексика в поемі Петра Скунця «На границі епох»; кількість бібліографічних джерел – 9; мова українська.

Анотація. Творчість Петра Скунця завжди привертала увагу літературознавців, мовознавців, публіцистів, критиків, а її вивчення до сьогодні залишається ще неповним. Петро Скунць – український поет, фольклорист, краєзнавець, публіцист, перекладач, який за своїм стилем та манерою письма належить до поетів-шістдесятників. Народився П. Скунць на Закарпатті, його творчий доробок відомий не тільки в Україні, а й далеко за її межами.

Метою нашої наукової розвідки є характеристика діалектизмів у поетичній творчості П. Скунця, яка з погляду лексико-словотвірною та морфологічного опису ще не ставала об'єктом дослідження. Фактичним матеріалом для статті слугували зафіксовані нами діалектизми в поемі «На границі епох» (1968 р.).

Діалектна лексика говірок Закарпаття вже неодноразово була об'єктом дослідження. Відповідно ґрунтовного й системного вивчення потребують діалектизми у творах закарпатських письменників. За допомогою діалектів автор передає місцевий колорит, культуру, традиції, цінності тощо, описує життя і побут людей. Використання діалектизмів знаходимо у творах І. Чендея, П. Скунця, П. Мідянки, Д. Кешелі та багатьох інших. Відповідно залишається актуальним дослідження стилістичних функцій діалектизмів у творах закарпатських письменників, а лексико-словотвірна, морфологічна та синтаксична характеристика є важливим компонентом, який поглибить наукові дослідження в галузі діалектології.

У результаті дослідження поеми «На границі епох» вдалося виокремити кілька лексико-семантичних груп діалектних іменників: *назви осіб, локативні найменування, назви рослин, назви давніх видів зброї, назви музичних інструментів* тощо. За походженням переважає власне українська лексика, зафіксовані поодинокі лексеми, запозичені з угорської, румунської, чеської та деяких інших мов. У поемі Петра Скунця «На границі епох» представлена й ознакова лексика – прикметники, дієслова, рідше прислівники.

Словотвірна характеристика показала, що твірною базою для похідних виступає в основному адвербіальна основа. Продуктивними є суфікси *-к, -ик, -иць, -ець* тощо.

Ключові слова: діалектизм, лексичний діалектизм, говірки Закарпаття, верховинські говірки, лексико-словотвірний аспект, Петро Скунць, «На границі епох».

Постановка проблеми. Петро Скунць – український поет, фольклорист, краєзнавець, публіцист, перекладач, який за своїм стилем та манерою письма належить до поетів-шістдесятників. Саме Петро Скунць «є репрезентантом яскравого і талановитого покоління письменників-шістдесятників, поетів-мислителів, котрі своєю творчістю розширили тематичні та естетичні горизонти української літератури ХХ століття, збагатили її поетику, започаткували новий, несоцреалістичний етап її розвитку» [Балла 2004, с. 214]. Народився П. Скунць у селищі Воловому на Закарпатті, сьогодні смт. Міжгір'я, жив і працював в Ужгороді. Був членом Національної спілки письменників та лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка. Багатогранна особистість, яка залишила неоціненний скарб у літературі, мистецтві, культурі та історії нашого краю. Філософські погляди Петра Скунця виховали вже не одне покоління.

Поема Петра Скунця «На границі епох» побачила світ 1968 року й належить до так званого другого етапу творчості поета. Саме з цього періоду письменник використовує у своїх поезіях діалектизми – лексику закарпатських говірок. О. Ігнатівич зазначала, що «з роками Петро Скунць приходить до осмислення свого коріння – рідної землі, роду, людей карпатського краю. З-під його пера з'являється низка віршів-присвят <...> сво-

ім землякам, до котрих не був достатньо уважним протягом життя. А виявилось, їхні долі – вкрай драматичні, і почуття морального, громадянського обов'язку властиве їм ніяк не менше, ніж самому Петру Скунцю. Через персоналії Олександра Духновича, Олександра Маркуша, Михайла Томчанія, Юрія Станинця, Василя Гренджі-Донського, Августина Волошина поет приступив до прискіпливого осмислення історичного минулого нашого краю й розуміння жертовності підкарпатської інтелігенції та її місії в підтриманні освітньо-культурного рівня народу» [Ігнатівич 2012, с. 11]. Оскільки П. Скунць був родом із Міжгір'я, то й у поезії переважає лексика верховинських говірок, але автор ніколи не класифікував і не обмежував використання діалектизмів усіх говірок Закарпаття. Часто згадував і описував у поезії села та міста Закарпаття.

Найбільше діалектних лексем знаходимо в поезії «Весілля в Ізі», де майже кожне слово має фонетичні та морфологічні особливості закарпатських говірок, багатий діалектний синтаксис. Але варто зазначити, що автор місцями з обережністю ставився до використання діалектизмів, специфічного діалектного синтаксису, а якщо вже це робив, то його твори ніколи не були перенасичені незрозумілими словами, мовними зворотами тощо. Кожна діалектна лексема гармонійно вліталася в канву художнього твору і посідала своє особливе місце.

Методи та методика дослідження. Вивчення мови творів окремих письменників вимагає використання як традиційних лінгвістичних методів (описового, узагальнення, спостереження, порівняння), так і спеціальних, які змушують нас заглиблюватися в історію, фольклор, культуру, традиції тощо, а саме: літературно-художньої інтерпретації, культурно-історичний та психологічний методи. Використано також метод кількісних підрахунків.

Аналіз досліджень. Вивченням життя і творчості Петра Скунця займалися О. Ігнатівич, П. Іванишин, Т. Салига та багато ін. П. Іванишин, характеризуючи образи та художнє оформлення поезії письменника, зазначив: «Одне з провідних місць у системі образотворення поета займає використання лексем закарпатських говорів. Діалектизми він починає вживати десь із другого періоду своєї творчості. І це не випадково: перші дві збірки творилися з наміром довести формою і змістом, що *«і я так можу»*. Діалектизми тут були б недоречні – як свідчення мовної меншовартості, недостатнього володіння літературною мовою» [Іванишин, URL: <https://md-eksperiment.org/post/20201125-iz-sposterezhnenad-poetichnoyu-movoyu-petra-skuncya>].

Детально творчість П. Скунця охарактеризована у працях О. Ігнатівич, де розкрито життя і діяльність поета, досліджено «проблематику, художню еволюцію, фольклорні джерела і зв'язки з творчістю письменників України та досягнення П. Скунця на перекладацькій та журналістській ниві» [Ігнатівич 2001, URL: https://revolution.allbest.ru/literature/00376133_0.html]. Петро Скунець описував у своїх поезіях фольклорні традиції та вдало використовував народні слова. О. Ігнатівич зауважує, що автор «звертався до народного слова, щоб повніше розкрити характер ліричного героя, умови його життя, спосіб мислення, філософське бачення світу. Для наближення читача до подій, що відбуваються на Закарпатті, П. Скунець використовує діалектні слова (*нянько, жона, легіник*), словосполучення народнопісенного характеру (*срібло-злото*), динамічну ритміку, повтори» [Ігнатівич 2001, URL: <http://referatu.net.ua/newreferats/7569/182295>]. Яскравим прикладом використання народних засобів із стилістичною метою є якраз поема «На границі епох».

Не можна оминати публіцистичну діяльність Петра Скунця, де автор чітко пропагував державотворчі цінності, збереження традицій та культури. У своїх статтях, рецензіях, есе, нарисах обережно ставився до русинства, вважаючи визнання русинства на Закарпатті як національності – це «тільки спекуляція». Розмірковуючи над граматики, які були в той час на Закарпатті, вважав, що жодна з них не годиться, бо «тільки на його рідній Міжгірщині можна затвердити відразу декілька грамастик, адже чи не в кожному селі діалектна мова позначена відмінностями» [Бідзіля, Надворна 2012, с. 206]. Відповідно П. Скунець намагався творити свою художню мову поезії, наближаючи її все більше до української літературної мови, і в такий спосіб зближував Закарпаття, яке довгий час перебувало у складі різних держав, з Центральною Україною, з

Києвом. Пізніше П. Іванишин зазначав, що «кількість русизмів поступово зменшується з кожною поетовою збіркою. П. Скунець не зробив своєї твори полігоном для варварського «злиття мов», внаслідок якого повинна була зникнути мова українська» [Іванишин, URL: <https://md-eksperiment.org/post/20201125-iz-sposterezhnenad-poetichnoyu-movoyu-petra-skuncya>].

Мета статті. Метою нашої наукової розвідки є характеристика діалектизмів у поетичній творчості Петра Скунця, яка з погляду лексико-словотвірного та морфологічного опису ще не ставала об'єктом вивчення. Фактичним матеріалом слугували виявлені нами діалектизми в поемі «На границі епох» (1968 р.).

Виклад основного матеріалу. Діалектизми говірок Закарпаття вже неодноразово ставали об'єктом дослідження – лексика, граматики, синтаксис, словотвір тощо. У творах письменників Закарпаття за допомогою діалектів передано місцевий колорит, культуру, традиції, цінності тощо, описано життя і побут людей, представлено народну творчість. Використання діалектизмів знаходимо у творах І. Чендея, П. Скунця, П. Мідянки, Д. Кешелі та інших.

Починається поема віршем «Від автора», у якому Петро Скунець звертається до Д. Вакарова, використовуючи для підсилення образу діалектне найменування – *Митро* (літ. *Дмитро*): *Митре мій, коли над нашим світом напинає вітер небеса...* [Скунець 1968, с. 5]. Антропонім *Митро* вживається в усій поемі, жодного разу автор так і не використовує літературну форму, показуючи нам тісне спілкування з Д. Вакаровим.

Виділяємо кілька лексико-семантичних груп діалектних іменників, які зафіксовані в поемі Петра Скунця «На границі епох»:

1) Назви осіб:

за родом чи видом діяльності: *вакар* 'чередник': *вакар, що доглянув дівку* [Скунець 1968, с. 11]; *гусяр* 'музикант, який грає на скрипці': *та загуляй, гусярику, у струну тоненьку* [Скунець 1968, с. 27]; *жниця* 'жнець': *так жниці співали, ніби й справді життя розпивали* [Скунець 1968, с. 65]; *гонець* 'той, хто женеться за ким-небудь, переслідує когось': *а з того світу спішисть гонець* [Скунець 1968, с. 81];

за спорідненістю: *няньо, нянько* 'батько': *няньку, ваші теж загрузли* [Скунець 1968, с. 17]; словом, *няню*, не треба думати, що зіб'юся з путі без рідних [Скунець 1968, с. 33]; *свекра* 'мати чоловіка': *свекор у ня дуже добрий, свекра предобренька* [Скунець 1968, с. 29]; *цімбор* 'друг, товариш'; пор. угор. *simbora* т.с. [Сабадош 2021, с. 572]; *не позирай через плече на цімбору мого* [Скунець 1968, с. 28];

за віковими ознаками: *легінь* 'парубок'; пор. угор. *legény* т.с. [Сабадош 2021, с. 214]; *ніщо вам ся, легіники, на дівчині бити* [Скунець 1968, с. 29]; *дітвак* 'хлопчик; дитина' [Сабадош 2021, с. 83]: *розумієш і сам, дітваче, що сорочка своя до тіла завжди ближче* [Скунець 1968, с. 34];

за якісними ознаками: *сарака* 'бідолаха', пор.

рум. *sărac* ‘бідняк, жебрак’ [Сабадош 2021, с. 457]: *сарака* – не був атеїстом, не знав, що сьогодні знають [Скунць 1968, с. 13]; *газда* ‘господар, хазяїн’, зневаж. ‘заможний селянин’; пор. угор. *gazda* ‘господар, селянин’ [Сабадош 2021, с. 69]: *налякали газду поважного* [Скунць 1968, с. 53]; *ридалець* ‘чоловік, який часто плаче, нарікає на своє життя’: *і він, ридалець або насмішник* [Скунць 1968, с. 80].

2) **Найменування доріг та місцевості: *путь*** ‘путь, шлях дорога’, див. ще [Сабадош 2021, с. 425]: *най мені моє світило видре путь твою з-під формених чобіт* [Скунць 1968, с. 6]; *паша* ‘пасовище’: *бо пашу свою толочить* [Скунць 1968, с. 9]; *хаща* ‘ліс’, див. ще [Сабадош 2021, с. 564]: *лише в самовільні хащі* [Скунць 1968, с. 11]; *грунь* ‘вершина гори’ [СУМ, II, с. 182]: *а залишать просто гори, не бескиди, не груні – просто гори* [Скунць 1968, с. 16].

3) **Назви музичних інструментів: *гуслі***, мн. ‘скрипка’, див. ще [Сабадош 2021, с. 68]: *плачте, гуслі, смійся, бубне* [Скунць 1968, с. 28]; *бубен* ‘бубон’: *плачте, гуслі, смійся, бубне* [Скунць 1968, с. 28].

4) **Назви рослин: *ружа*** ‘троянда’; пор. ще пол. *róża*, чес. *ruže*, словац. *ruža* [Сабадош 2021, с. 454]: *запаливши тихі ружі, на веселках світ висів* [Скунць 1968, с. 15].

5) **Назви давніх видів зброї: *пендрик***, заст. ‘гумовий кийок у чехословацького жандарма’; пор. чес. *pendrek* т.с. [Сабадош 2021, с. 305]: *та зате під пендрик попадуть і блохи* [Скунць 1968, с. 21].

6) **Найменування плазунів: *гадина*** ‘змія’: *закликав обезглавити гадину* [Скунць 1968, с. 63].

7) **Назви множинних іменників: *уроди***, мн. ‘врожай’: *та нема погоди – і слабі уроди* [Скунць 1968, с. 22].

Часто трапляються поодинокі назви інших тематичних груп: *ватра* ‘вогнище’, див. ще [Сабадош 2021, с. 45]: *день погасне, неначе ватра* [Скунць 1968, с. 52]; *попіль* ‘попіль’: *власним попелом добрений сад* [Скунць 1968, с. 58]; *прут* ‘палиця’ [Сабадош 2021, с. 416]: *покарають не прутом вербовим* [Скунць 1968, с. 73].

За походженням переважає власне українська лексика, зафіксовані поодинокі лексеми, запозичені з угорської (*легінь* ‘парубок’; пор. угор. *legény* т.с. [Сабадош 2021, с. 214]; *цїмбор* ‘друг, товариш’; пор. угор. *csimbora* т.с. [Сабадош 2021, с. 572]), румунської (*сарака* ‘бідолаха’, пор. рум. *sărac* ‘бідняк, жебрак’ [Сабадош 2021, с. 457]), чеської (*пендрик* ‘гумовий кийок у чехословацького жандарма’; пор. час. *pendrek* т.с. [Сабадош 2021, с. 305]) та деяких інших мов. Використання запозиченої лексики і в говірках Закарпаття, і в поетичній мові письменників зумовлено географічним розташуванням Закарпаття та історико-культурними умовами.

У поемі Петра Скунця «На границі епох» поширені не лише назви осіб, рослин, музичних інструментів, зброї тощо, а представлена й ознакова лексика:

1) **прикметники та дієприкметники: *померших***: *діти, які в померших вбачали війну, чуму...* [Скунць 1968, с. 14]; ***притоптаний***: *просто задивились на притоптаний нарцис* [Скунць 1968, с. 17];

незсохлий: та набридло платити податі за незсохле своє коріння [Скунць 1968, с. 35]; ***голоден***: *споконвіку на вулиці літ все лютіше хлопчак голоден* [Скунць 1968, с. 54]; ***прекрасен***, див. літ. ***прекрасний*** ‘який відзначається надзвичайною красою, милує око гармонією барв, ліній; дуже гарний’ [СУМ, VII, с. 534]: ***прекрасен він без слави і події – від блиску слави сліпне справедливість*** [Скунць 1968, с. 69];

2) **дієслова: *ждати, заждати: але заждіте!*** *труп на могилі побачили* [Скунць 1968, с. 13]; ***позирати*** ‘дивитися’: *не позирай через плече* [Скунць 1968, с. 27]; ***гусяти*** ‘грати на струнному музичному інструменті’: *та загуляй, гусярику, у струну тоненьку* [Скунць 1968, с. 27]; ***продирати*** ‘розплющувати очі; дивитися’: *лиш очі продру, у дзеркало гляну – то й бритву беру* [Скунць 1968, с. 33]; ***не годен***, дієслово ***могти***: *чи не згоден, чи просто не годен* [Скунць 1968, с. 54]; ***затямити*** ‘запам’ятати’ [Сабадош 2021, с. 152]: *я свій затямив, ти свій затям* [Скунць 1968, с. 80];

3) **прислівники: *нетрудно*** ‘легко’: ***довести безглуздість існування – то нетрудно, Митре...*** [Скунць 1968, с. 7]; ***файно*** ‘гарно’: ***урвалася тота струна, що май файно гула*** [Скунць 1968, с. 30]; ***докись***: ***гуляй, гуляй, невісточко, докись молоденька*** [Скунць 1968, с. 30].

Серед морфологічних особливостей можемо виокремити:

1) вживання енклітичних форм особових і зворотного займенників *ня – мене: як ня любиш, білявочко, люби ня самого, не позирай через плече* [Скунць 1968, с. 27]; *ся – себе: ніщо вам ся, легіники, на дівчині бити, кого хоче, того буде дівчина любити* [Скунць 1968, с. 29];

2) збереження форм перфекта в ролі минулого часу: *пропили-сьме дівку білу, пропили, пропили, та хочемо подивити, ци-сьме не втопили* [Скунць 1968, с. 29];

3) частка *най* у формах наказового способу: *вселиться наша Іза, <...> най не лізе, хто боїться!* [Скунць 1968, с. 29];

4) творення вищого і найвищого ступенів прикметників і прислівників за допомогою частки *май*: *урвалася тота струна, що май файно гула, віддалася тота дівка, що май файна була* [Скунць 1968, с. 30];

5) редульовані форми вказівних займенників: *віддалася тота дівка, що май файна була* [Скунць 1968, с. 30];

6) замість літературної форми займенника *у/в* уживається форма *ув*: *і жах ув обличчя дихав* [Скунць 1968, с. 13].

Словотвірний опис діалектної лексики в поемі «На границі епох» дав можливість з’ясувати, що лексеми утворювалися переважно від адвербіальної основи за допомогою суфіксів *-ар, -ець* та деяких інших: *ридалець* від *ридати*, *гонець* від *гнати*, *жнець* від *жати*, *гусяр* від *гусяти* або *гуслі* (подвійна мотивація), частіше автор поєднував назву особи із дією: *та загуляй, гусярику, у струну тоненьку* [Скунць 1968, с. 27]. Відсутність літературної основи бере участь переважно у творенні здрібніло-пестливих

іменників: -ик: *цімборик* [Скунць 1968, с. 28], *зуслярик* [Скунць 1968, с. 27], *легіники* [Скунць 1968, с. 29]; -к: *нянько* [Сабадош 2021, с. 425]. Більшість діалектних лексем, зафіксованих у поемі, мають непохідну основу.

Висновки. Вивчення діалектів в українських говірках Закарпаття має системний характер. Досліджено лексичний, граматичний, дещо менше синтаксичний рівні, а діалектизми у творах закарпатських письменників потребують ще ґрунтовної та системної характеристики. У мові творів П. Скунця діалек-

тизми виконують стилістичну функцію, використовуються з метою підсилення образу, передачі дружніх стосунків, опису місцевості тощо. Загалом нам вдалося виокремити близько 70 лексем, які об'єднані в різні тематичні групи. Переважають назви осіб за різними ознаками (за спорідненістю, за родом діяльності, за віковими ознаками та деякі інші). Варто відзначити, що використання діалектизмів у поетичному мовленні Петра Скунця має стриманий характер, не перенасичує поезію говірковими рисами, а тільки доповнює її та передає місцевий колорит.

Література

1. Балла Е.Ю. Петро Скунць – поет-шістдесятник. *Українська поезія Закарпаття ХХ століття: Науковий збірник* / Упоряд. та передм. В. Барчан. Ужгород: Ліра, 2004. С. 199–215.
2. Бідзіля Ю., Надворна І. Творчі горизонти Петра Скунця-публіциста. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 28. 2012. С. 202–210.
3. Іванишин П. Із спостережень над поетичною мовою Петра Скунця. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20201125-iz-sposterezhn-nad-poetichnoyu-movoyu-petra-skuncya>
4. Ігнатівич О. Творчість Петра Скунця: проблематика та художня еволюція. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Київ, 2001. URL: <http://referatu.net.ua/newreferats/7569/182295>
5. Ігнатівич О. Художні виміри поезії Петра Скунця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 28. 2012. С. 8–12.
6. Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-е видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021. 598 с.
7. Скунць П. На границі епох [поема]. Ужгород: Карпати, 1968. 87 с.
8. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1971. Т. II. 550 с.
9. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1976. Т. VII. 723 с.

References

1. Balla E. Yu. (2004) Petro Skunts – poet-shistdesiatnyk [Petro Skunts – the Sixties poet]. *Ukrainska poeziia Zakarpattia XX stolittia: Naukovyi zbirnyk / Uporiad. ta peredm. V. Barchan. Uzhhorod: Lira. S. 199–215* [in Ukrainian].
2. Bidzilia Yu., Nadvorna I. (2012) Tvorchy horyzonty Petra Skuntsia-publitsysta [The creative horizons of Petro Skunts the publicist]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. Vyp. 28. S. 202–210* [in Ukrainian].
3. Ivanyshyn P. Iz sposterezhn nad poetychnoiu movoiu Petra Skuntsia [From observations on the poetic language of Petro Skunts]. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20201125-iz-sposterezhn-nad-poetichnoyu-movoyu-petra-skuncya> [in Ukrainian].
4. Ihnatovych O. (2001) Tvorchist Petra Skuntsia: problematyka ta khudozhnia evoliutsiia [Petro Skunts' works: Problematics and Artistic Evolution]. *Avtoreferat dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filolohichnykh nauk. Kyiv. URL: http://referatu.net.ua/newreferats/7569/182295* [in Ukrainian].
5. Ihnatovych O. (2012) Khudozhni vymiry poezii Petra Skuntsia [Artistic dimensions of Petro Skunts' poetry]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. Vyp. 28. S. 8–12* [in Ukrainian].
6. Sabadosh I. (2021) Slovyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu [Dictionary of the Transcarpathian Patois of Sokyrnytsia village, Khust district]. 2-e vydannia, zminene i dopovnene. Uzhhorod. 598 s. [in Ukrainian].
7. Skunts P. (1968) Na hranytsi epokh [poema] [At the Boundary of Epochs (poem)]. Uzhhorod: Karpaty. 87 s. [in Ukrainian].
8. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t. (1971) [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols]. Kyiv: Naukova dumka. T. II. 550 s. [in Ukrainian].
9. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t. (1976) [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols]. Kyiv: Naukova dumka. T. VII. 723 s. [in Ukrainian].

DIALECTAL LEXIS IN PETRO SKUNTS' POEM “AT THE BOUNDARY OF EPOCHS”

Abstract. P. Skunts' work has always attracted the attention of literary critics, linguists, publicists, and critics, and its study is still incomplete. P. Skunts – Ukrainian poet, folklorist, expert on local lore, publicist, and translator, who by his style and manner of writing belongs to the poets of the Sixties. He was born in Transcarpathia and his creative legacy is known not only in Ukraine but also far beyond its borders.

The aim of our scientific investigation is to characterize dialectisms in the poetic work of P. Skunts, which in terms of lexico-linguistic description has not yet become an object of study. The factual material for the article was the dialectisms we recorded in the poem “At the Boundary of Epochs” (1968).

The dialectal vocabulary of Transcarpathian dialects has already been the object of study on several occasions – vocabulary, grammar, syntax, word formation, etc. The study of dialectisms in the works of Transcarpathian writers still requires a thorough and systematic study. With the help of dialects, the author conveys local colour, culture, traditions, values, etc., the everyday life of people is described and folk art is preserved. The use of dialectisms can be found in the works of I. Chendey, P. Skunts, P. Midianka, etc. Accordingly, the study of the stylistic functions of dialectisms in the works of Transcarpathian writers remains relevant, and the lexico-linguistic and syntactic characteristics are an important point that will deepen scientific research in the field of dialectology.

As a result of the scientific study of the poem “At the Boundary of Epochs”, we were able to identify several lexical-semantic groups of dialect nouns: *names of individuals*, *locative names*, *names of plants*, *names of ancient weapons*, *names of musical instruments*, etc. According to their origin, the Ukrainian lexicon is dominated, single lexemes borrowed from Hungarian, Romanian, Czech, and some other languages are recorded. The poem “At the Boundary of Epochs” by P. Skunts also features indicative vocabulary – adjectives, verbs, and less frequently adverbs.

The word-formation characteristic has shown that the derivative base is mainly adverbial. Suffixes *-k*, *-ik*, *-its*, *-ets*, etc. are productive.

Keywords: dialectism, lexical dialectism, dialects of the Transcarpathian Region, Verkhovyna dialect, lexical-verb-formation aspect, Petro Skunts, “At the Boundary of Epochs”.

© Харківська О., 2022 р.

Олеся Харківська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, заступник декана філологічного факультету Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; olesya.kharkivska@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-8145-8069>

Olesya Kharkivska – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Deputy Dean of the Philological Faculty, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; olesya.kharkivska@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-8145-8069>

«ЩОБ ТИ ВИКРЕСАВ ІСКРУ З СВОГО СЕРЦЯ, МУСИШ НАСНАЖУВАТИ ЙОГО ВОГНЕМ...»*

Творчість будь-якого знаменитого письменника має в основі корпус якісно написаних текстів, у яких порушено актуальні питання загальнолюдського й національного характеру. Але не тільки творчість складає ядро пам'яті про автора. Уся його діяльність у різних сферах творить поле для спільного діалогу митця і його сучасників, митця та його нащадків. І в тому діалозі письменник продовжує своє духовне буття. Тим він і здобуває невмирущість, бо вмів наснажити своє серце вогнем творчого духу й викресати такі слова, щоб кожне покоління зуміло віднайти якісь власні смисли в плодах його життєдайного таланту. Рецензована «Антологія Всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея: 2018–2022», що вийшла друком у рік століття видатного закарпатського автора, лауреата Шевченківської премії, громадського діяча, кіносценариста, є свідченням того, як постать самобутнього митця витворює магичне літературне коло співпричетних до УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА, що твориться в умовах напружених та екзистенційно загострених, в обставинах боротьби за право бути вільними й творити власний простір буття, в часах, у яких іде війна за українську людину без комплексу малоросійства.

До 95-річчя від дня народження Івана Чендея Міжнародний благодійний фонд імені письменника заснував Всеукраїнський літературний конкурс малої прози в рамках щорічного Чендей-фесту. Уперше про конкурс та умови його проведення було оголошено в 2017 році, а в 2018 році відбулося нагородження лауреатів цієї мистецької акції. Тоді до участі в конкурсі долучилося 173 учасники. Їх роботи оцінювалися у трьох номінаціях: молода проза, доросла проза, чендеезнавство. Було прийнято рішення кожні п'ять років публікувати антологію творів лауреатів цього конкурсу. Професор Сидір Кіраль, голова журі Всеукраїнського літературного конкурсу імені Івана Чендея, зазначив, що «журі

ставило собі за мету віднайти насамперед справжні таланти, які б підживлювали оте духовне «живе джерело» української «великої держави літератури», у якій свого часу жив і творив Іван Чендей» (с. 8).

Павло Вольвач, інший член журі, сучасний український поет, прозаїк, есеїст, наголосив, що «ані конкурс, ані фест не зводяться до якихось суто ритуальних речей <...> Натомість, маємо щасливо знайдений формат взаємодії життя й долі письменника-класика, самого духу його творів із читачами й літераторами – причому вже нових генерацій, нових поколінь» (с. 9).

Упорядником антології стала дочка письменника Марія Чендей-Трещак, яка є берегинею усього батькового спадку. У передмові до видання вона зауважила: «Коли у 2017-му році виникла ідея започаткувати Конкурс малої прози ім. Івана Чендея, ми чітко знали й усвідомлювали тільки одне: стоїмо на початку шляху. Яким цей шлях буде (просто манівцем-стежкою чи дорогою) ми тоді ще навіть не являли. <> Бо просто хотіли, аби Конкурс імені Чендея жив, віднаходив нові імена в літературному житті нашої країни, утверджував на силі вже відомих авторів...» (с. 10).

Справді, ознайомившись із текстами «Антології Всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея», можемо впевнено сказати, що ініціатива Міжнародного благодійного фонду імені письменника дала багаті плоди, створила простір для творчого самовираження талановитих авторів не тільки з України, але й з-за кордону. Об'єднані по статтю Івана Чендея, ці автори презентували дуже якісні зразки сучасного літературного процесу, засвідчили нові грані української малої прози початку XXI століття.

Публікація творів в антології здійснюється за хронологічним принципом. Володаркою гран-прі конкурсу в 2018 році стала письменниця й філологиня зі Львова Роксолана Жаркова («Балтійський експрес»), а лауреатами – Настуня Літаш, Олеся Маркович, Анатолій Марущак, Аліна Улянич, Олена Качуренко, Оксана Мазур, Ірися Ликович,

* Антологія Всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея: 2018–2022 / упоряд. Марія Чендей-Трещак. Ужгород: РІК-У, 2022. 336 с.

Роман Сліпокоєнко, Василь Малишка. У 2019 році головну нагороду конкурсу здобула письменниця з Івано-Франківщини Влада Власенко («Святий вечір»), інші нагороди отримали Олена Пригода, Жанна Куява, Лариса Омельченко, Таїсія Літман, Олександр Стусенко, Віктор Сабалдашов, Тіна Гальянова. У 2020 році гран-прі мистецького заходу опинилося в руках письменниці та професорки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ольги Деркачової («Вода»). Також було нагороджено Віктора Полянецького, Олену Миклашук, Вероніку Калитяк, Андрія Кириченка, Тетяну Пянкову; почесну ознаку конкурсу отримали Сергій Добош, Денис Донець, Володимир Святненко. Головну премію конкурсу в 2021 році здобула консультант у сфері ІТ Анастасія Переняк із Києва («Гостинець»), інші нагороди отримали Неля Остапів, Василь Горват, Надія Гармазій, Михайло Плосковітов, Юрій Сичук, Анна Хома, Ольга Ткач, Денис Донець, Ірена Яніцька, Олена Макарчук, Мар'яна Зеленюк, Василь Боднар, Михайло Ломоносов, Світлана Бреславська, Оксана Кришталева, Василь Карп'юк. 2022 рік подарував гран-прі перекладачці, психологині, інтеркультурному медіатору із Італії Наталії Лопушняк («Празник»). Нагородами відзначено й твори Галини Яценко, Олени Демір, Алли Лотоцької, Наталії Васильєвої, Галини Мельник. Спеціальну відзнаку журі «За вишуканий стиль та письменницьку майстерність» отримали Олег Зав'язкін та Ольга Халепа.

Географія учасників конкурсу дуже широка: тут автори із Вінниці, Донецька, Івано-Франківська, Києва, Кропивницького, Луцька, Львова, Миколаєва, Одеси, Сум, Ужгорода, Харкова, Херсона, Черкас, Дніпропетровщини, Житомирщини, Київщини, Луганщини, Хмельниччини, Чернігівщини та ін. місць України. Є представники із Іспанії, Італії, Німеччини, Туреччини. Людей різних професій, різного місця проживання, різних світоглядів об'єднала любов до слова й талант творити мистецькі речі із вогню творчого духу.

Усі письменники – і зрілі, і молоді – спираються на духовний український ґрунт. Глибоке вчитування в тексти, представлені в рецензованій антології, дозволяє зробити висновки про закоріненість авторів у стихію рідної мови (і в красі її діалектних варіантів, наприклад, у новелах Влади Власенко, Василя Кузана, Нелі Остапів), у кращі традиції національної малої прози, яка завжди майстерно відображала живий нерв людського існування, уміла розкрити психологію українців, драми їхнього буття. Це традиції новелістів В. Стефаника, Григорія Косинки, Григора Тютюнника, Є. Гуцала, самого патрона літературного конкурсу – Івана Чендея та інших представників закарпатської новелістичної школи (О. Маркуша, Ф. Потушняка, М. Томчання тощо). Якщо аналізувати жанрову своєрідність творів, уміщених у виданні, то це яскраві взірці саме новелістики, адже кожен текст оповідає про незвичайні події чи зовнішнього, чи внутрішнього життя персонажів, має виразний драматичний нерв, занурений в опис екзистенційних ситуацій, містить несподіваний фінал. Але класич-

ний жанр новели у представлених зразках модернізується новими мовностильовими знахідками, формою нарації, засобами моделювання героїв. Часто оповідь ведеться від першої особи і становить собою плин свідомості («Балтійський експрес» Роксолани Жаркової, «Заворожи мені, химороднику...» Аліни Улянич, «Аутистка» Олени Качуренко, «Вода» Ольги Деркачової, «Конвеєр» Дениса Донця, «За три дні до...» Оксани Кришталевої, «Дюшес» Нелі Остапів та ін.). Вирізняються й засоби психологізму, які зорієнтовані на відображення внутрішнього світу змальованих персонажів.

Слід наголосити на широкому тематичному спектрі творів, що увійшли до антології. Тут осмислюються питання загальнолюдського змісту (сенса буття, проблеми самотності, відчуження, страху, взаємин батьків і дітей, любові, родинного життя та ін.). Вражають новели, де художньо обсервуються різні психологічні стани жінки. Наприклад, у новелі «Конвеєр» Дениса Донця оповідається про трагедію героїні, яка через аборт в молодості не змогла завагітніти і живе весь час із важким почуттям провини. У новелі «Аутистка» Олени Качуренко розкривається історія жінки з аутичним спектром і її спроби віднайти сенс свого існування. «Пуп'янок» – твір про сурогатне материнство, відповідальне й екологічне ставлення до батьківства, про чесність у людських взаєминах і про душу, які приходять у цей світ насамперед для досвіду любові.

Є твори в антології, пронизані лейтмотивом історичної пам'яті. В оповіданні «Поводир води» Анатолія Марущака відтворюються події Голодомору в 30-х рр. ХХ ст. І в центрі художнього відображення – постать нащадка козаків-характерників Арсенія Боженка, що мав потужний дар взаємодії із природними стихіями, особливо з водою. Це людина великої сили духу, міцної волі й твердої віри в невмирущість української нації. Твір присвячено прагненню автора і є творчим моделюванням буття реальної людини, що зуміла залитися вірною собі у роки сталінських лихоліть та радянського режиму. Художньою реконструкцією внутрішнього світу учасника боїв під Крутами є новела «Заворожи мені, химороднику...» Аліни Улянич. Не оминають увагою автори антології й теми війни Росії з Україною, що почалася ще в 2014 році. Сповідальністю й психологічною напругою сповнені новели «Чуже життя» Тіни Гальянової, «Чорний ангел» Олени Миклашук, «Подруга» Андрія Кириченка, «Дівчина з високої гори» Ольги Халепа.

До видання увійшли й тексти із екологічною проблематикою. Так, у новелі «Повінь» ужгородської письменниці Олесі Маркович порушується питання вирубки карпатських лісів. Через образи звичайної сільської жінки Марії, її матері та синів показано силу природної стихії, яка може знищити все, коли до неї ставляться недбало. Страшна трагедія, коли повінь в одну мить забирала людські життя, знищує рідний дім, показана короткими, лаконічними мазками. Мегафоричний фінал твору – «Довкола розбурханої стихії в німій скорботі стояли гори, збезчещено поголені людськими руками» (с. 27) –

змушує читача замислитися над питаннями взаємодії людини і природи.

Отже, побіжний огляд малої прози, представленої в «Антології Всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея: 2018–2022» (2022), засвідчує ідейно-тематичне та художнє багатство сучасної української літератури. Вважаємо, що конкурс під духовним патронатом Івана Чендея об'єднав людей потужного таланту, особистостей,

які сповнені творчого горіння і які втілюють у своїх текстах Правду і Красу життя, як про це мріяв наш видатний земляк.

Оксана Кузьма,

кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри української літератури
Ужгородського національного університету;
oksana.kuzma@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-1590-1624>

ЕТИЧНІ ВИМІРИ ЕПІСТОЛЯРНИХ ДІАЛОГІВ*

Листи відкривають світ людських взаємин у найделікатніших тонкощах, виражають співгру та співзвучність інтересів, атмосферу глибокої довіри й відвертості, непорозуміння двох особистостей, автора і адресата, тому монографія С. Кіраля «Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги» є надзвичайною і цікавою в літературознавчому дискурсі. Автор проникнув у архіви другої половини ХХ століття і встановив хронологію кореспонденції, найголовніших подій (у всіх проявах від бажань, прагнень до розчарувань і перемог), творчих здобутків великого письменника-шістдесятника І. Чендея. Водночас літературознавче дослідження є новаторським і зрілим, бо нікому з дослідників поезики листів, а в цій галузі успішно працюють О. Забужко, С. Богдан, М. Назарук, Е. Ветрова, Н. Журавльова, Г. Мазоха, В. Кузьменко, не вдалося так глибоко висвітлити внутрішню драматургію листування, як це здійснив історик та критик української літератури С. Кіраль.

Здається, що сьогодні – це досить популярне і модне заняття: читати листи великих, але це не-обхідна важлива і обґрунтована справа. По-перше, листи виводять дослідника за межі однієї теми; по-друге, розкривають історію дружби, виражають думки і розуміння, емоції та почуття двох, по-третє, свідчать і коментують реалії певного часу. І, нарешті, творять новий жанр «епістолярний есей» із виразним двоголоссям як об'єкт для досліджень міжособистісного спілкування.

* Кіраль С. Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги: монографія. Київ – Ужгород: РІК-У, 2021. 432 с.

Виразний і обґрунтований вибір професором С. Кіралем листування ужгородського письменника І. Чендея зі столичними київськими критиками В. Костюченком, К. Волинським, І. Дзюбою, Л. Коваленком виробляє певну доктрину, яка стосується критики літератури, повсюдного і локального, часу твору і позачасовості тексту, етичних вимірів філософії діалогу в гуманітарних науках. Цінність її в тому, що сюжет «письменник і критик» літературознавець розглянув у часі, який і є тим «невблаганним і справедливим критиком та невідкупним суддею» [Кіраль 2021, с. 125], що відкидає дріб'язкове і підносить справжнє вартісне мистецтво слова.

С. Кіраль навів доказові факти, розкрив причини, мотивації суб'єктивності та об'єктивності критики й вказав, що ЧАС як критик-читач бере до уваги лише художній текст. Якщо авторська текстова свідомість домінує над часом твору і «зависає» між читачами різних періодів, століть чи епох, актуалізується, не губиться, розширює читацькі компетенції, втримує увагу, то очевидною є безглуздість і недоречність тієї критики, яка лише заважала творити. Результативною може бути лише дослідна вмотивована багатогранна критика.

Науковець підкреслює необхідність конструктивного спонукального діалогу між письменником і критиком, письменницької праці, виконаної само-бутньо та чесно, на повну силу можливостей, що знаходить позитивну оцінку критиками, а також відкидає заподіяну шкоду функціонерами, для яких важливіше було, що чують вони у прочитаному, від того, що хотів сказати автор. У такий спосіб замовчуване озвучилось, невідоме стало явним, те,

що було за ширмою, відкрилось – і сцена драми спілкування, близьких стосунків однодумців, людська і творча сцена І. Чендея постала у всіх виявах, повноті, складності. Вся істинна правда стала видною на відстані часу. Творчі зигзаги письменника не знеособились завдяки серйозному опрацюванню збережених архівів, а літературознавство, зазнавши істотних змін, поглибилось.

Історія творчості І. Чендея в його епістолярних есеях фіксує життєві цінності й позиції листувальників, творчі засади письменника, вболівання за стан літературного життя, доносить до сучасників і нащадків суть своєї доби, її шукання, ідеї. С. Кіраль проаналізував, як літературні критики, активно занурившись у ситуацію письменника, завдяки власним оцінкам і смислам, справляють вплив на обставини, плануючі цілі митця й виступають добрими стратегами у їх досягненні. Покажемо у цьому плані є розділ четвертий «... Знаю, яка велика ваша участь у моїй літературній долі...»: листування з Леонідом Коваленком (1971–1982 рр.). Автор постійно наголошує на спроможності критики опрацювати текст, позбавляючись власних упереджень, можливість відкривати й розуміти ще не пізнаний художній світ.

У смислово й психологічному сенсах пізнавально привабливим є другий розділ монографії «Метою мого життя є написати твір, який би на велику широчінь показав Закарпаття: листування з Костем Волинським (1964 – 1997 рр.)», де С. Кіраль говорить про можливість і необхідність спільних характерних рис листувальників. Йдеться про бачення перспективних явищ і тенденції їх розвитку, критичність і прагнення ідеалу в художніх пошуках, відданість обраній справі письменником І. Чендеєм та літературознавцем К. Волинським. Ці риси психологічної характеристики вимальовані літературознавцем на фоні родинного, громадсько-суспільного життя та в співвимірах із тогочасними подіями.

Слід зазначити, що заголовки всіх чотирьох розділів не зовсім звичні для сприймання: це дослівні та вмотивовані рядки листів і їх можна розглядати композиційною складовою наукового дискурсу, сутністю для опису визначальних взаємин кожного з адресатів, а також як своєрідні сигнали важливості, що звертають увагу на певні аспекти розділу. Ці смислово-світоглядні посили автора наптовхують на загальніші, ширші виміри діалогу листувальників.

Рецензована монографія віддзеркалює небайдужі погляди й самого дослідника епістолярію до етично-моральних ідеалів і традицій українців, його застороги й очікування сьогочасного існування людини в світі. С. Кіраль вловлює тонкі відтінки стилю мовця й адресата, що визначаються ступенем їх близькості, вправно добирає цитати, то зворушливі й хвилюючі, то пізнавальні й переконливі, обгрунтовано вимальовує хід подій, дозволяючи стежити за рухом думки. Мірилом майстерності, стилістики коментування листів для науковця має значення хронологія, епістолярна активність, смисл

слів і суджень, семантичних одиниць, які формують індивідуальний стиль, події та найперше сам письменник І. Чендей, який починався з маминих листів і наповнювався ними “тих почувань і дум, які дають можливість відчувати і думати” [1; 46]. І уже як мислитель С. Кіраль визнає, що листи допомагають зливатися з індивідуальною сутністю та самотністю об’єкта й предмета дослідження, щоб у процесі інтерпретації повертатись у збагаченому вигляді. На його погляд, листування у процесі його вивчення вимагає уважності, викликає особливі емоції та естетичні переживання.

С. Кіраль збагачує науковий стиль і термінологію, розширює академічні інтонації, висловлює цікаві міркування про книгодрукування, взаємини письменника і найближчого оточення та держави. Простежується елітарність письма, яка виражається у відкритості думок за шкалою внутрішніх переживань, у вільних розмислах, інтертекстуальності з незагубленими лапками. Притомність письма з “тямущими словами”, що хвилюють душі – ознака кожного цінного дискурсу.

Літературознавець уміє сприймати та інтерпретувати прозу так, якби вона була сучасною, він періодично уточнює думки І. Чендея, виокремлює вартісні висловлювання, як наприклад: «І попри все таки **“існує Істина. І вона святкує”**» [Кіраль 2021, с. 88], Україна вирізняється тим, що вона **«все одно проростає талантами, хоч би там що»** [Кіраль 2021, с. 254]. Науковець намагається бачити письменника і його оточення поряд з собою і з розумінням та знанням ставитися до інакшостей. Його літературознача теорія істини заснована на теорії справедливості П. Рікьора, згідно з якою кожен конститує “свою ідентичність у такій структурі відносин, де діалогічний вимір превалює над виміром монологічним, що з погляду рефлексивної філософії мав би вважатися пріоритетним” [Рікьор 2002, с. 15].

Таким чином, психологія творчості та часу ужгородського новеліста, повістяра, романіста І. Чендея, вибудована на достеменних фактах листів, протоколів, щоденникових записів, рецензій, автографів, концептуалізується дослідником як велика творчість Добра і Краси, як важлива частка літературного прозріння і зростання критиків, як комунікативний досвід, запропонований листувальниками. У книзі також вміщені рецензії на збірки повістей і оповідань, романів, рукописів І. Чендея, вітальні дописи і ювілейні статті письменників різних років, спогади кубинського поета, перекладача Фейхоо Самуеля про перебування на Закарпатті у супроводі І. Чендея. Некролог І. Чендея «Про смерть Федора Манайла» посідає окремішне місце і як жанр, і як мислительна категорія про розуміння дочасності живого на землі, про витвори художника, що додають життю вічності.

Науковий дискурс із глибокодумними розмислами С. Кірала читається не з меншим інтересом, як проза самого талановитого письменника зі своїм стилем і філософією І. Чендея. Як І. Чендей зумів у широких художніх полотнах «будувати, зв’язувати

докупи, переплітати» слова й думки, так С. Кіраль вибудував, виплекав із маловідомих фактів розлоге переконливе кваліфіковане сучасне наукове письмо з «чуттям міри і щодо обсягу, і щодо співвідношення його частин». Доладність і гармонійність думок і фраз, а не замислуватість і складність (що так важливо) спонукають до перечитування окремих фрагментів літературознавчого дослідження С. Кіраля.

Здобутки, наукові й художні знахідки й відкриття прозаїка І. Чендея та літературознавця С. Кіраля – колосальне досягнення і для всієї сьогочасної літературознавчої науки, і для тогочасної української прози, і для естетики, мистецтва й культури загалом. Інтерес до дослідження і обґрунтування епістолярних діалогів як унікальних сторінок життєтворчості, здобуття життєвого досвіду, поглибленого пізнання всіх граней особистості постійно

зростає. Досвід позитивних ефективних хороших стосунків листувальників корисний, зрозумілий та потрібний для сучасного соціуму.

Література

1. Кіраль С. Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги: монографія. Київ-Ужгород: 2021. 431 с.

2. Рікьор П. Право і справедливість. Київ: Дух і літера, 2002. 216 с.

Майя Хмелюк,

кандидат філологічних наук, доцент (Луцьк)

ЕПІСТОЛЯРІЙ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Сидір КІРАЛЬ

«...НЕОЦІНЕНИМ СКАРБОМ ВВАЖАЮ ЛИСТИ ЛІТЕРАТОРІВ»: ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ЧЕНДЕЯ З ГРИГОРІЄМ СИВОКОНОМ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1 (47)

УДК 821.161.2-31.09(477.87)Чендей:7.01

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).247–265.

Кіраль С. «... Неоціненим скарбом вважаю листи літераторів»: листування Івана Чендея з Григорієм Сивоконем; мова українська.

В архіві письменника зберігаються листи відомого критика, літературознавця, доктора філологічних наук, чл.-кор. НАН України Г. Сивоконя (1931–2014), писані наприкінці 80-х років та копії листів І. Чендея до нього. Слід зауважити, що творчість закарпатського прозаїка попала в поле зору нагоді співробітника харківського часопису «Прапор» одразу після появи збірки «Вітер з полонин» (Київ, 1959). Серед опублікованих рецензій саме Г. Сивокінь найбільш прискіпливо проаналізував уміщену тут повість «Терен цвіте». На його переконання, у контексті малої прози письменника вона явно «програвала» «своєю розтягненістю», «деталізацією в описах, нерідко навіть одноманітною», була перевантажена «дрібністю епізодів», які часті стають «живописними» «цілими розділами», хоча «мало додають до дії і, що найголовніше, до характеристики героїв»¹. Він критично висловився й про головного героя твору Василя Порадюка, ув образі якого, на його думку, автор мав би не лише «показати злидні та страждання закарпатського землероба в дорадянський час», а й вольову та сильну натуру. Насправді, зауважував критик, той постає у творі якимсь «невдахою», а тому «невмотивованим і дрібним здається протест Василя Порадюка в кінці твору, виражений у підпалі оборогу Манзюкового сіна». Таке потрактування «образу провідного героя повісті» рецензент вважав «головним її недоліком»².

На жаль, Г. Сивокінь мимоволі «долучився» до античендейської істерії на Закарпатті. Так, наприклад, на третьому пленумі правління СП України, який проходив 13–14 лютого 1969 р., він, нагоді вже кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН України, виступив від імені критиків. Промовець торкнувся питання, як слід трактувати словосполучку «сучасний письменник» в аспекті критерію щодо оцінювання художніх творів. На перший погляд, наголошував Г. Сивокінь, тут не-

має ніяких проблем, адже існує «чітке й визначене поняття «письменник радянський», «письменник партійний» – той, хто зображує життя у світлі комуністичного ідеалу, на основі марксистсько-ленінського світогляду». Промовець дорікав тим митцям, які свідомо робили «установку в своїй творчості на вчорашній день або на визнання, так би мовити, по-тойбічне». І, як не прикро це читати, серед таких «здобутків» називає збірку І. Чендея «Березневий сніг». У повісті «Іван», «центральної речі збірки», безпідставно й упереджено твердив оратор, «автор уже зовсім не в змозі протистояти суперечностям сучасного життя, капітулює перед ним і шукає виходу в авторитарності добрих старих звичаїв, вивічених з діда й прадіда».

«Капітуляція» І. Чендея, на думку Г. Сивоконя, полягала в тому, що автор не показав «перспектив, визначених соціалізмом і розвитком сучасної цивілізації загалом», а звідси «притулок минулого, незрушного (хай ідеться й про звичаї чи побут) є не що інше, як анахронізм або втеча від дійсності»³. Згодом критик кардинально перегляне свої твердження про минувшину як таку у творах І. Чендея, навіть вважатиме його своїм приятелем⁴.

Так, наприклад, у листі до столичного літера-

³ Сивокінь Г. Виступ на пленумі правління СП України, 13–14 лют. 1969 р. // *Літературна Україна*. 1969. 18 лют. С. 3.

⁴ 27.03. 1990 р. Г. Сивокінь повідомляв І. Чендеєві, що відбулися збори творчого об'єднання київських критиків на тему «Релігійна свідомість і художня література»: «З доповіддю мав виступати П. Мовчан, однак не зміг. Та збори відбулися. На них виступили Є. Сверстюк, Наталка Пилип'юк із США, В. Смілянська, В. Сулима, В. Дрозд та ін. Як на мене (та й люди кажуть), було цікаво. А відштовхнулися ми, як бачите, аж від Вашого "Івана"». ІР НБУВ. Ф. 443 «Архів І. Чендея». Оп. 2. Од. зб. 234. Арк. 25.

Київський адресат надіслав текст свого виступу, який починався так: «Хочу нагадати тут одну досить давню історію з повістю І. Чендея «Іван», вперше видану ще 1968 року і потім надовго загнану в своєрідне літ. підпілля разом з її автором. Ця тема, тепер уже суто літературна історія має, з одного боку, пряме відношення до теми про долю письменника, митця в суспільстві, з іншого, – до релігійної теми в нашій літературі, що, власне, і спричинила була великі неприємності Чендеєві. Тепер ця повість, можна сказати, реабілітована і знову видана». Там само. Арк. 18.

¹ Сивокінь Г. Голос з закарпатських полонин. *Вітчизна*. 1959. № 2. С. 196.

² Там само. С. 197.

турознавця від 30 січня 1989 р. автор «Березневого снігу» напише про таке: «Дякую Вам і за розважливе й помірковане, проте рішуче і таке добре слово не тільки про мого багатостраждального “Івана”, але й про “Калину під снігом”»⁵, яку письменник вважав «знаком на якомусь відтинку літературної дороги». Пам’ятаючи про його недоброчисливий виступ на згаданому вище пленумі, І. Чендей делікатно натякнув адресатові, що тепер вже «сподівається на прихильне й зичливе ставлення» до книжки, при тому не маючи ніяких ілюзій, що «Калина під снігом» «разом з колишнім «Іваном» може навести на бесіду ширшу. Правда, початком для якихось розміркувань міг би послужити отриманий мною рівно двадцять літ тому Павличків лист після прочитання «Березневого снігу». Лист був мужнім, підтримуючим, нині я просто сказав би – знаменитим. Павличко так надійно і певно мене підтримав саме тоді, як збиралося на хмари, навіть погримувало...»⁶.

Оцінні судження Г. Сивоконя на згаданому пленумі Д. Павличко категорично не поділяв, і в листі до І. Чендея від 26 лютого 1969 р. писав, що той «молот дурниці про твою книжку. Але добрі книжки на те й пишуться, щоб одні читали і захоплювалися, а інші лютилися і дуріли». У цьому ж листі він аргументовано переконував свого побратима, що в його збірці «Березневий сніг» «побачив письменника, що має свою філософію», бо, власне, не «зовнішні прикмети письма, які б вони прекрасні не були, формують особистість письменника», а якраз ота «внутрішня, філософська, духовна сила творить його неповторну фізіономію, дає йому зір, що сягає будуще». Та й повість «Іван» оцінив напрочуд прихильно: «Не можу нічого найменшою мірою критичного сказати, хіба, може, тільки одне: хотілося б, щоб твій «негідник» десь один раз (не в минулому) виявився людиною. Інакше кажучи, я хочу, аби читач і поспівчував йому в його трагедії деградації, бо ніщо так не підсилює відразу до дурня, як момент співчуття, за який сам читач себе потім картає». Поетові подобалися й інші твори збірки: «Твоя «Лиска» прекрасна. Було моє серце в сльозах, коли я читав її. Зворушений «Луною блакитного овиду». Гарне оповідання і «Березневий сніг». «Пілюлі з-за кордону» сподобалися менше, але були прочитані з інтересом»⁷.

Про те, що Г. Сивокінь не мав рації, свідчить і той факт, що на цьому ж пленумі СПУ інший критик С. Тельнюк небезпідставно й об’єктивно назвав повість «Іван» досягненням не лише автора, а й всієї тогочасної української прози⁸.

⁵ Чендей І. Листи до Г. Сивоконя, 10.08.1981–09.12.2014 рр. (авторизовані машинописні копії). Там само. Од. зб. 512. Арк. 14. Йдеться про оцінку Г. Сивоконем нової кн. «Калина під снігом» та уміщеній там повісті «Іван» І. Чендея ув анкеті критика, опублікованій 26 січ. 1989 р. на сторінках «Літературної України». – С. К.

⁶ Там само.

⁷ Павличко Д. Листи до І. Чендея, 05.10.1958–06.09.1988 рр. ІР НБУВ. Ф. 443 “Архів І. Чендея”. Оп. 2. Од. зб. 197. Арк. 13.

⁸ Див.: *Літературна Україна*. 1969. 18 лют. С. 3.

Суб’єктивні міркування Г. Сивоконя⁹ щодо повісті «Іван» були тим жмутком хмизу, який розпалив нове вогнище-чистилище, через яке, мужньо витримавши всі знущання можновладців, І. Чендей пройшов достойно й не втратив головного – людську гідність.

У листах І. Чендея до Г. Сивоконя є чимало цінних міркувань, які актуально звучать і донині, зокрема його роздуми про те, що в «мистецтві слова теж діє закон про незнищенність матерії!» і попри все таки «існує Істина. І вона святкує» (виокремлення наше. – С. К.). Ці слова письменника були породжені відповіддю Г. Сивоконю на анкету «Літературного обозрення» в рубриці «Вопросы критикам»¹⁰. Йшлося про оцінку тогочасною критикою роману І. Чендея «Птахи полишають гнізда». Г. Сивокінь справедливо зауважив, що в цьому творі український письменник «торкнувся тих проблем, які згодом постали в центрі літератури» (малася на увазі повість В. Распутіна «Прощание с Матёрой», 1976). Сам же автор «Птахів...» наголосив на тому, що «Григорій Матвійович трохі фарби згустив й не відділив критику від «критики», бо насправді цей роман «як твір в мистецтві слова» був прихильно поцінований (20 рецензій) як в Україні, так і в Москві (статті Г. Корабельникова, Л. Теракопяна), номінувався 1967 р. на присудження Шевченківської премії.

У цьому контексті доречно згадати про ще одного авторитетного критика М. Ільницького, який 1967 р. прихильно відізвався про збірку «Терен цвіте» та роман «Птахи полишають гнізда»¹¹, а в спогадах про І. Чендея, написаних 2020 р. на наше прохання, справедливо зауважив, повторивши фактично своє твердження в статті «Від епічності до ... епічності»¹²: «Коли через десять чи п’ятнадцять років з’явилася повість російського письменника Валентина Распутіна «Прощання з Матборою», у якій героїні важко прощатися з островом, що має бути затопленим, бо там її тримає домовик предків, цей твір був сприйнятий як помітне явище в тогочасному російському літературному процесі. І тільки після цього роман українського письменника з подібною проблематикою, який з’явився далеко раніше, був оцінений. Тоді згадали і роман І. Чендея «Птахи полишають гнізда»¹³.

Тут необхідно наголосити й на тому важливому факті, що «майже ніхто з критиків глибоко не торкнувся внутрішньої суті роману, його певної не-

⁹ У домашній книгозбірні І. Чендея збереглися книжки Г. Сивоконя з дарчими написами: «Дорогому Івану Михайловичу – на добре, довге співробітництво і дружбу. Гр. Сивокінь у Києві. 9.IV. 81 р.» (Визначеність таланту: літ.-крит. статті. Київ, 1978); «Глибокошановному Іванові Михайловичу Чендею, Лауреатові Держ. премії ім. Т. Шевченка, вітаючи його з цією заслуженою перемогою. Гр. Сивокінь, Київ. 9. III. 1994 р.» (Від аналізу до прогнозу (літературно-художній пошук і позиція критика). Київ, 1990). – С. К.

¹⁰ Сивоконь Г. Слагаемые диалоги. Литературное обозрение. 1979. № 10. С. 99–100.

¹¹ Ільницький М. Птахи тяжіють до рідних гнізд. *Жовтень*. 1967. № 10. С. 152–155.

¹² Див.: *Дніпро*. 1980. № 12. С. 137–147.

¹³ Іван Чендей у колі сучасників ... 2-ге вид., допов. ... С. 214–215.

звичайності і небуденності в розкритті теми села, селянина, людських відносин на тлі подій і перетворень в нових умовах життя на Закарпатті». І лише після появи згаданих статей Г. Корабельникова й Л. Теракопьяна, зауважив романіст, «у нас збагнули глибше суть «Птахів...» в їх внутрішньому заряді і цілеспрямованні».

Варто звернути увагу й на той важливий факт, що цей роман одразу був опублікований у перекладі російською мовою на сторінках всесоюзного журналу «Дружба народів» та роману-газети (наклад 2 100 000 примірників) і виданий окремою книжкою в московському видавництві «Молодая гвардия». Тут, як свідчать архівні документи, слід наголосити й на тому, що в Москві між згаданим журналом та видавництвом велася «війна» за право перекладу та подальшої публікації роману між перекладачками Емілією Хайтіною і Юлією Верніковською. Для того часу це справді випадок унікальний, адже ім'я І. Чендея ще не значилося серед прописаного списку «розкручених» пресою та комуністичною владою письменників, як і те, що чимало тих же «розкручених» колег довгенько очікували на переклади своїх творів у Москві. У провінційному ж Ужгороді з його карколомними інтригами та безмірною заздрістю, навпаки, велася безжалісна війна на знищення непересічного таланту І. Чендея.

Згодом у книзі того ж Г. Сивокона «Друге прочитання: літературно-критичні нариси» (Київ, 1972) йшлося про цей роман вже в контексті аналогічних явищ у російській літературі останнього часу. І. Чендей із досадою зауважив, що, на жаль, українські літературознавці та критики «попасли задніх», бо минули роки, коли вони нарешті «схопилися й оцінили насправді заднім числом те, що могло висунутися і виставитися надбанням зовсім не локального характеру». Але ці «кілька рядків судження критика» Г. Сивокона на сторінках «Літературного обозрения» для письменника «важливі багатьма», бо нехай із запізненням, але «вони-то і ставлять все на своє місце належно» (*запис від 16.11.1979 р.*).

До речі, Г. Сивокінь, як згадувалося вище, колись і сам «критично» висловлювався про роман¹⁴, але невдовзі після «другого прочитання» твору, об'єктивного й фахового, вже по-іншому глянув на цей знаковий роман не лише у творчості І. Чендея, але й загалом в українській літературі¹⁵. Про це йдеться і в листах письменника до натовді вже столичного критика. Так, наприклад, 27 грудня 1988 р., надсилаючи науковцю нову збірку «Калина під снігом», зауважив таке: «Писали Ви цікаво за два рази й про роман «Птахи полишають гнізда» (маю на увазі статтю в «Прапорі», відтак у книзі «Друге прочитання»). Стаття в книзі в моїх очах підняла Вас високо як дослідника думуючого, отого, котрий знаходиться в русі, не затинається в судженнях та уявах, вважаючи увесь свій дослід-

ницький шлях і розвиток тільки «на найвищих нотах та висотах»¹⁶. Ще задовго до цього в дописі від 3 серпня 1981 р., вітаючи київського критика з нагоди 50-ліття, І. Чендей справедливо наголосив на тому, що загалом «авторитет літературного критика Г.М. Сивокона високий», і згадав про їхні взаємини як літератора та критика, які, твердив письменник, «склалися щасливо навіть у разі, коли окремі зауваження Сивокона викликали внутрішній спротив – було подібне після першого прочитання [...] роману «Птахи полишають гнізда». Докладніше, глибше, внаслідок і предметніше, повніше було витлумачено роман після прочитання другого. Це й відбулося у відповідній книзі критика»¹⁷. Г. Сивокінь був щиро вдячний авторові за вітання, про що повідомив листом від 16.08.1981 р.: «Що ж до Вашої статті в «Літературній У[країні]» і щодо листа Вашого, – скажу більше. Увага до мене тут ділилася з увагою до справи нашого життя, до літератури. Хай думає хто хоче і що хоче, а мені, признаюсь, затишно на душі стало, що письменник може в наш час так говорити з критиком. Якщо й давалось би мені робити якісь уроки на своєму 50-річному щаблі, то це – один з цих уроків, один з найважливіших, найцінніших. Спасибі Вам, Іване Михайловичу, щире»¹⁸.

Зрозуміло, що таке несподіване літературознавче «перезавантаження» відомих учених-літературознавців про «битий» роман «Птахи полишають гнізда» тішило письменника, бо після ганебної розправи над ним у 1968–1969 рр. такі високі оцінки були для автора «доброю пригорщею цілющою для серця і душі». Отож цією радістю ділиться в листі від 8 лютого 1981 р. до давнього приятеля й літературознавця В. Марка: «Гаразд, що нині вже узаконила себе велика література з-під пера Астаф'єва, Распутіна, Белова і т. д., а тому й минув той час, коли можуть різні мудрагелі звинуватити мене в архаїзації, ідеалізації, оспівуванні давнини, рідного гнізда, патріархальщини тощо... Інакше вже й при одному оповіданні «Криниця діда Василя» лиха не обіграє би!.. Певно, читали в 11 номері «Вопросов литературы» велику статтю Миколи Ільницького. В статті говориться знову про твір «Птахи полишають гнізда...». До того, як Ви помітили, говориться в цікавому контексті. Отак нам і треба!.. Поки не додадуть розуму з Москви, Ленінграда тощо, доти свого не вистачає. Як бач, патенти і авторські свідоцтва знаходяться десь... [...] Отак поволі і видряпуємося на свою маленьку гірку...»¹⁹.

Листування І. Чендея з Г. Сивоконом, як із багатьма іншими численними адресатами, переконли-

¹⁶ Чендей І. Листи до Г. Сивокона, 17.04.1981–14.12.1993 рр. (авторизовані машинописні копії). ІР НБУВ. Ф. 443 «Архів І. Чендея». Оп. 2. Од. зб. 512. Арк. 12.

¹⁷ Чендей І. Григорію Сивоконо – 50. *Літературна Україна*. 1981. № 64 (3901). 11 серп. С. 3. Допис опубліковано з незначними скороченнями в порівнянні з автографом. На жаль, він не відображений у біобібліогр. покаж. про І. Чендея. – С. К.

¹⁸ Сивокінь Г. Листи до І. Чендея, 15.12.1974–20.05.2002 рр. ІР НБУВ. Ф. 443 «Архів І. Чендея». Оп. 2. Од. зб. 234. Арк. 7.

¹⁴ Сивокінь Г. Правда характеру і перспективність світорозуміння. *Прапор*. 1966. № 6. С. 67–72.

¹⁵ Сивокінь Г. Друге прочитання... С. 20–28.

во свідчить, що «видряпування» української інтелігенції з-під московського ярма, зокрема українського слова, «на свою маленьку гірку» було тернистим, про що свідчить війна росії проти України, яку ми всі переживаємо нині.

Увазі читачів пропонується добірка листів двох знакових постатей на ниві української духовності. Оскільки ці листи ввійдуть до окремого тому епістолярної спадщини І. Чендея, подаємо їх без належних коментарів.

1974

№ 1

Шановний Іване Михайловичу!

Шлю Вам і Вашій родині сердечні, щирі побажання добра та щастя, на Новий, 1975-й рік!

Скучив, як читач, за ім'ям «Іван Чендей».

Надіюсь щось почитати, надіюсь на Ваші успіхи.

Будьмо!

Гр. Сивокінь

В Ірпені
22. XII. 74

1981

№ 2

Дорогий Григорію Матвійовичу!

Щиро дякую Вам за книжку – якось забули ми її обидва в поспіху при виході з Вашої хати. Не сумніваюся, що у «Визначеності таланту» є багато цікавого, як завжди чимало оригінального і неповторного є у Ваших працях. Читатиму з наукою для себе. Київ в останнє перебування живе у мені гарними людськими зустрічами, приємними гутітками, почутим з трибуни – було тут не все на рівні Воронька і Збанацького поспіль з Левадою (Господи, як далеко час втік від цих людей, як це страшно!)...

Знову стає сумно-смішно мені з того, а як я давав інтерв'ю з актуальних «проблем» місця літератора в «строю» отому чемному і стриманому журналісту, а до всього гнітить мене спостереження і досі з дороги уже в Ужгород – надто багато було коньяку, пустих балачок, дешевої закуси, галасу... І зовсім не було слова, а щό ми веземо зі з'їзду, чим належить нам турбуватися і т. п. І найгірше, що наш провідця чи то пак отаман, чи то пак керовнік (я сказав би в злості «херовнік») знамено випивання ніс належно високо... І одне тільки боляче, а чого той хміль так сильно нівечить і без того слабеньке здоров'ячко Петра Скунца, чого саме до подібного хтось злочинно спричиняється? Невже комусь так і хочеться вписати собі: «Я колись випивав з Петром!»...

Отакі невеселі думки...

Добра Вам і щастя!

Щиро Ів. Чендей

Ужгород, 17 квітня 1981 р.

№ 3

Шановний Григорію Матвійовичу!

Здається мені, що коли літературний критик презентує свою книжку прозаїкові чи поетові, він завжди проймається і скепсисом: книжка, мовляв, так і залишиться не прочитаною. В кращому випадку новий власник книжки полистає сторінки, де мовиться про нього (коли мовиться!). А що вже казати про того, котрий своє ймення в книжці знайти не сподівається?..

Та в тому випадку, коли Ви написували свою «Визначеність таланту» мені, справді могли не сумніватися, що книга прочитана таки буде.

Сам я здавна (як не сумно тут писати «здавна»?) по мірі можливого за часом стежу і читаю критичну літературу, а журнал «Вопросы литературы» регулярно передплачую і читаю. Не мислю собі літератора-прозаїка чи поета, який не читав би літературно-критичних публікацій, не цікавився станом критичної думки взагалі. Раз од разу перечитую статті критиків-класиків, люблю ті томи визначних письменників, що публікуються, як правило, останніми, містять статті з питань літератури, промови і т. д., неоцінним скарбом вважаю листи літераторів в окремих томах. Та Ви вже могли б і подумати: «Гляди, як він себе відрекомендує! Оце вміння!».

Даруйте, я просто забрів...

Ваша «Визначеність таланту» читалася мною з непослабним інтересом від самого початку до кінця, хоч відчувається і те, що не у всіх розділах, підрозділах Ви себе виклали містко, з повнотою і належною докладністю. Гадаю, що більше можна було написати про поезію Драча, ширше про літературний доробок

¹⁹Див.: Іван Чендей у колі сучасників... 2-ге вид., допов. С. 222.

Дрозда. Василь Земляк привернув Вашу найпильнішу увагу. Добре, що написали Ви про нього не тільки цікаво, змістовно, але й з великою шанобою та любов'ю.

Читаючи Вашу «Визначеність таланту», я зрозумів і той шквал претензій, що були висунуті Загребельним на восьмому з'їзді письменників, більш тонко і глибоко. Гадаю, що коли амбітні прозаїки читають такі уципліві зауваження про свою творчість, як міг вичитати Загребельний з Вашої книги, і можуть себе втішити: «Критика у нас не на рівні, в критичному цеху застій і т. п.».

Та чи воно так?

Думаю, що ні.

Ваші критичні зауваження дуже влучні, переконливі, правдиві. Ваші критичні зауваження цікаві ще й тому, бо Ви безоглядний в ставленні до «авторитетів». Одинаково пишите про всіх-усіх і в тім, що Вам подобається, і в тому, що викликає сумнів ба й застереження. І це теж правильно. Для літературного критика може бути найвищим авторитетом тільки Література, а не особи (хоч і перед ними варто схилитися, коли схилення вони достойні), що літературу роблять. І в найкращих письменників не все виходить одинаково прекрасним. Є речі означальні і визначальні, етапні (коли існують у творчості так звані етапи), а є і прохідне. Погано, коли авторитет давить на оцінки й спонукує навіть прохідне підносити до висот і досягнень штучно. Час кладе все на своє місце, не щадячи як²⁰ автора того чи іншого твору, так і літературного критика.

Рівнем літературної критики визначається і рівень літератури взагалі. Хоч може здатися й таке: навіть при занепаді в літературному процесі з якихось причин літературна критика могла б²¹ бути потужною, сильною, сильнішою за прозу, поезію, драматургію. Це могло б бути викликано турботою про літературу, боротьбою за її високе титло і т. п. Та чомусь багатолітня практика доводить, що найкращі літературно-критичні праці з'являються на найкращих літературних зразках прози і поезії, ніяк не на виробках графоманії, халтури, заробітчанства, дешевого пристосовництва і т. п. І тут певна закономірність: в храмі мистецтва хочеться бачити красу вітварну, іконостас, основні ікони, обладунок високий у мистецькій силі, а не закамарки і запавучинені закапелки...

От коли б, наприклад, взятися на негативному показати силу пристрасті літературно-критичного слова, запалу, професійності, то хіба міг би бути обійденим, скажимо, такий літератор-невдаха, як Угляренко – автор досі вісьмох романів в загальній кількості біля 3000 сторінок? (Автор, до речі, в наступному році видає свій дев'ятий опус-роман). Ні, обійденим цей автор бути не зміг би! І тут уже думаєш над тим, що в живому ділі кожному найперше хочеться бачити живе, в гарному – гарне. Хоч і підробки під художнє слово мали б отримувати свою оцінку²² й для того бодай, аби вберегти смаки читачів од несмаку, стриножити графоманію, спричинитися до ошадливішого витрачання паперу – знадобився б для справжнього у слові!

Вашу книжку я читав з олівцем у руці, тут-там креслив, підкреслював, ставив знаки оклику (де дуже подобалося), знаки запитання, карлюки (де в чомусь сумнівався) і т. п. І взагалі, коли б хотів з Вами поговорити з нагоди прочитаного листом докладним, лист цей вийшов би дуже не коротким...

Є в книзі багато цікавих думок (в кожній книзі такі думки повинні бути!), окремі з яких мені сильно заімпонували. Ну взяти хоча таку: «...лишається в силі давно і точно підмічений принцип: якщо твір не кортить перечитати вдруге, то його не варт читати і один раз».

Особисто могу багато раз повертатися й повертатися до тих творів, котрі були прочитані й запали в душу. Певно, в цьому перечитуванні теж вічність і життя прекрасного, коли говорити про Слово. Прекрасним є кінцевий абзац на 158 сторінці з «Емоційної розкутості критика»; і ще багато-багато є цікавого, що не просто стає характерною ознакою Вашого думання і письма, але й творить Вас як критика, як людину, що вже має своє лице, свій стиль, своє бачення. І це добре!

І в кінці щиро дякую Вам за Вашу книжку!

А що про себе зараз?

Оце весна з веснуваннями, клопотами на землі біля хати, здається, минає, хоч не минає вона цілком. Радий, що обпорався в саду, у винограднику, щось посадив і посіяв в огороді – посієш, посадиш, завжди знайдеш. А коли вже знайдеш, буде що висмикнути, покласти на стіл чи то закуссю, чи навіть їжею. Рік минулий був наскрізь гнилим, земля здичавіла, зліпилася (у нас же не чорнозем!), ото й прийшлося геть-геть намучитися з тим ярюванням.

На неділю Хоми (перша неділя по Великодні!) я був дома – треба було піти на цвинтар позапалювати свічки на могилах рідних, просто постояти в отому зосередженні, коли увесь проникаєшся тими, кого нема, а хто був і живе в тобі... Знову й знову повертався до того нещасного березня 1975-го, коли продовж якихось не цілих 10-х днів на сільському цвинтарі в нашому Дубовому під полонинами були викопані аж чотири могили – мамина і братової родини внаслідок трагедії на дорозі... Страшно!..

Та не менш страшно було од враження в селі, коли я заглянув до закладів так званого громадського харчування, а точніше колективного випивання... Здається мені, що моє Дубове тут пішло іще нижче, як було воно з три-чотири роки тому... Прогрес! Але ж який? І при оцих настроях я знову й знову сідаю за свій

²⁰ Слово «ані» випр. так, як у тексті. – С. К.

²¹ Слово «може» випр. так, як у тексті. – С. К.

²² Закр. «хоч би». – С. К.

твір з умовною назвою «На зеленому якорі», для котрого уже подумую над назвою новою. Ну, приблизно хоч би й такою: «Захмелений біль... Кому повім печаль?...». Що з того вийде, побачимо...

Добра Вам і щастя, здоров'я!

Щиро Ів. Чендей

Ужгород, 10 травня 1981 р.

№ 4

ПРИВІТ ВАМ, дорогий Іване Михайловичу!

Кожен на Вашому місці вже розсердився б на мене за те свинство, за «поросятцтво», що я собі дозволив, так довго не відповідаючи і на презент Ваш – за люб'язно надіслану з тамтих Карпат «Криничну воду», і на так само дорогий мені детальний розбір моєї критичної книжечки, що, ясна річ, збережеться мені, як урок, надовго. Словом, усе свідчить проти мене на цей раз, однак є і обставини «смягчающие». А саме...

... Саме трапив Ваш дарунок на день, коли я від'їхав на Полтавщину з місією незвичайною і надзвичайною: прощалися з батьківщиною, з селищем, де прожили 50 років, де все рідне, де могила батька, і разом з мамою переїхали до Києва. У кімнатці, де я Вас так ганебно пригощав «голим» чаєм, ось тепер і живе моя мама. Що то було за прощання-розставання, важко описати, то треба було бути свідком: щось там було від колишніх переселень в Америку (не дарма зараз мама моя часто порівнює себе з Матвієм Короленківським – «Без язика»), щось – даруйте – від похорону, бо ж витало те в повітрі: це прощання назавжди!

Отже, тепер у мене ще родина, ще один дім, але і якась непояснювана радість, спокій від того, що через 30 років безглу[з]дої розлуки ми тепер поруч і є можливість кожен мить поїхати, поговорити, побачитись. Це Вам не 400 кілометрів!

Але поки що все це до того, чому не відповів Вам одразу ж по одержанні «Криничної води»: переїзд і влаштування зайняли мене повністю на майже три тижні.

Дунав, що найкращою моєю відповіддю на дарунок буде звернення до «Комахи в бурштині» у статті, яку я задумав був тоді і яку оце сьогодні тільки-но завершив і нестиму в «Л[ітературну] У[країну]». Стаття ця не про конкретний твір, не про окремі твори, а про деякі тенденції нашого літ[ературного] життя – як відгук на з'їзд. Не знаю, чи буде це надруковано, але «Комаха в бурштині», яку я прочитав – на Вашу спеціальну рекомендацію – одразу, там мені добре прислужилася. Але не буду випереджати подій...

Ось Вам і причини мого поросятства, за яке, незважаючи на обставини²³, все ж уклінно прошу вибачення.

Що ж до Вашого ставлення до «Визначеності таланту», то приймаю його великою мірою як аванс – так принаймні говорять тепер чемні люди. Це Ваша, Іване Михайловичу, доброта так говорила про книжку, де багатенько й необов'язкового, де зіяють і пустоти, і дещо ритуальне – всі ми грішні!

Як би там не було, а я так вдячний Вам, І[ване] М[ихайловичу], за це «друге прочитання» книжки, вже й забутої, що аж. У мене є ще один примірник її, зачитаний одним сільським вчителем до нікуди (я впросив його собі на пам'ять), але сприйнятий небайдуже. І думаю собі, що, мавши двох таких читачів, ця книжка своє існування виправдала. Однак, стій: так і до самовихваляння недалеко.

А ще зворушила мене Ваша розповідь про весну і сад, про роботу на землі і про деякі надто «земні» проблеми знайомого Вам з першоджерел села.

Спасибі Вам, дорогий Іване Михайловичу, за увагу і щирість. Борг відчуваю за собою.

А на тому – бувайте здорові. І всіляких Вам гараздів

Ваш Гр. Сивокін

20.V 81 р.

№ 5

Дорогий Григорію Матвійовичу!

Підтверджуючи отримання листа од Вас, хочу сказати Вам не тільки «дякую», але й пожуритися разом з Вами отим, коли Ваша Мама озирає незнайомі околиці, таки справді чує себе в отому великому Києві досить чужою, хоч і не одинокою. Тепер Вам треба частіше навідуватися на Луначарського, пам'ятаючи, що відстань справді до Мама скоротилася і фізична, що Ваше перебування близько стає своєрідним добрим зарядом, аби терпеливо знову чекати, коли з'явитесь до неї в оці наші напружені, наповнені метушню, метаниною, щільністю і місткістю будні...

Уявляю собі, як то Ви удвох вибиралися з Полтавщини, як Вона вбирала знову й знову очима краєвиди оті, де минули літа, де минуло справді ціле життя. І отой шем в серці, і ота туга, що такі все минається окрім пам'яті, що людина така слаба перед лицем Часу, що найвиразнішим таки в пам'яті є дитинство з незайманістю і первозданністю, з казкою відкрит'я нехай і зовсім малих, проте таких визначальних для всього життя після дитинства – дитинство розумію не отой вік, коли ходять у сорочечці й ще нічого не соромляться, а трохи більше – навіть перші класи в школі, саму школу і т. п.

А що Вам про Закарпаття, про себе і т. п.?

Найперше важливо те, що випали добрі дощі, що земля напоєна, що літо настало привітніше і

²³ Закр. «та причини». – С. К.

щедріше за минулорічне – торік нас мучила страшенна сльота. Днями побував я на Рахівщині – було свято вигону худобинки на полонини. До Рахова прибув численний актив передовиків з області – свято обласне, на схилі в амфітеатрі зібралася сила силена люду, було багато з’їдено і випито, наспівано і натанцьовано, сказано речниками і т. д., і т. п. Коли проходив урочистий люд містом перед трибуною (офіційна частина), в театралізації на машині везли корову з телятком для унаочнення, а я собі думав про отари і череди... А повертаючися зі свята увечері, я ніяк не міг викинути з голови сказаного одним гуцулом щось подібне: «Давно було більше молочка, сиру, урди, масла... А тепер більше шуму...». І вже мимоволі пригадувався «анігдот» з отим паровозом, де багато пари випускається «в свисток». По тому, як люди свята стрічають, як веселяться, – гуцули це вміють по-справжньому, – видно, що свята потрібні. Але різні «масовки» забирають від нас шалено багато енергії, до всього складається враження про вмілі потуги за щось ховатися...

Та, здається, я впадаю у гріх...

Добра Вам і щастя, а Мамі Вашій спокійного проживання з якнайскорішою адаптацією у місті Києя.

Щиро Ваш *Ів. Чендей*

Ужгород, 2 червня 1981 р.

№ 6

Дорогий Григорію Матвійовичу!

Радий повітати Вас з Вашим піввіком.

Нехай все-все у Вас буде прекрасним і щасливим! А головне – доброго-доброго Вам здоров’я! Певен, що саме подібне гоже віншувати і в чудову пору п’ятдесятьох. При здоров’ї надійному все в людини таланту і праці приходиться хоч і не без болів та сумнівів, проте якимось природньо, навіть легко...

Запам’ятав Вас ще тоді, як обидва були ми зовсім молодшими – працювали Ви тоді в «Дніпрі» нішньому. Чимало зустрічей було у нас, всі вони були прекрасні, я особисто ними щиро задоволений. Та врешті не в тім суть, які були мої особисті зустрічі з Вами. Більше важить тут Ваша постійна причетність до активного літературного процесу на Україні. Мені приємно, що належите до літераторів проникливих, вимогливих, що важите собі, як багато нині значить рівень сотвореного тим, чи іншим літератором. На жаль, літературна громада сильно розріджена умовним, відносним, а то й безталантним. На світанку літературної дороги я навіть не підозривав, що соціалістичні умови здатні створювати такі зручності для графоманів, людей не від художнього слова, як це наявне у нас, в наших радянських обставинах. Інколи дивуєшся навіть, як можливо, аби цілковита сірість, нікчемність в цеху прозаїків (тут справи найгірші) так розкошувала, як розкошує у нас. Скільки зіжрано вагонів дорого паперу, скільки потрачено енергії поліграфістів, скільки вигорнуто з державної каси золота за ніщо!

Подібне можливе, зрозуміло, тільки при обставинах мирного ставлення до графоманів, людей випадкових, утриманців. Подібне можливе тільки тоді, коли саме літературна критика, літературознавство не знаходяться на висоті належній. І як добре, що нині наша літературна критика спинається на дужчі й дужчі ноги, що критерії її стали вищими, що до неї пришла ціла плеяда людей вимогливих, знаючих, вболіваючих за стан в літературі. І як добре, що серед вимогливих, знаючих і вболіваючих Ви! І нехай тут Вам по-справжньому щастить!

Ще раз всього-всього Вам найпрекраснішого!

Щиро Ваш *Ів. Чендей*

Ужгород, 9 серпня 1981 р.

№ 7

Дорогий Іване Михайловичу!

Ось і минув уже тиждень, як став я справжнім «шістдесятником» – на бій десяток повернуло.

Не скажу, щоб перейшов я цей рубіж безболісно. При всій умовності його довелось пережити щось подібне до страху: невже? що це значить? як далі бути? Словом, витримати певне психологічне перевантаження. Втім, це були якісь моменти. Вони врізались у враження днів, загалом заповнених досить земними турботами про те, як по можливості достойно відповісти на увагу друзів, колег. Увага ж ця, як мені здалось, була належна. Честолюбних струн у мені вона не чіпала, але був зворушений нею по-людському. Зворушений увагою.

Що ж до Вашої статті у «Літературній У[країні]» і щодо листа Вашого, – скажу більше.

Увага до мене тут ділилася з увагою до справи нашого життя, до літератури. Хай думає хто хоче і що хоче, а мені, признаюсь, затишно на душі стало, що письменник може в наш час так говорити з критиком. Якщо й довелось би мені робити якісь уроки на своєму 50-річному щаблі, то це – один з цих уроків, один з найважливіших, найцінніших.

Спасибі Вам, Іване Михайловичу, щире.

Бажаю Вам всього доброго.

Ваш *Гр. Сивокін*.

16. VIII. 81, Київ

Дорогий Григорію Матвійовичу!

Хоч і дещо запізнило, проте прийміть мій щирий поклін разом з подякою за листа від 16 серпня – ним відповіли Ви на моє вітання Вас з піввіком.

Переступивши п'ятдесятилітню межу, опинилися Ви в сходженні на високогір'я, звідки підйом далі ще крутіший, дорога іде трудніша. Літа не тільки приходять і спливають, літа і зобов'язують. З літами прониклива мудрість науковця, літератора, просто людини стає глибокою, докладнішою. Тут уже додається надбаний досвід, змужніння, гостріше почуття відповідальності. Звідси і неминучі додаткові складності.

Щиро бажаю Вам не тільки успіху в дальшому сходженні на гору, але й нових захоплюючих горизонтів, що тільки з висот і проглядаються... Яюсь зовсім-зовсім недавно випало мені знову підніматися на мою заповітну Ясенову – гора над рідним селом не тільки чарівна своєю красою підполонинської смуги довкола Дубового в долині Тересви, але й пам'ятна, дорого́ спогадами з дитинства. Ясенова над Дубовим – зелена колиска, в якій виколисалася не одна моя замрія, наспівалася мені не одна пісня, наповідалася не одна казка про красу Карпат, рідних околиць. Уявіть собі, що при сходженні на Ясенову (оце недавно після багатьох уже літ, як на гору я не піднімався), все-все бачилося по давньому хвилююче, проте яюсь по-новому вражаюче. Скільки я не дивився з гори Ясенови на світ в дитинстві, в пору юнацьку, в пору літ стиглих, зараз же чимало відкрилося, здається, того, що я не бачив раніше. Вірніше, бачити його я бачив, та не розгледів, не побачив. Щось подібне до так званого Вашого «другого прочитання». Мабуть, справжнє скільки б ми не «перечитували», завжди знайдемо у ньому²⁴ неповторне нове. В цьому сила, привабливість, мистецтво. Не пригадую, хто з літераторів сказав, що справжні твори мистецтва слова не тільки читаються, але й перечитуються. І тут теж чимало важить вік людини.

Вашу статтю «Скільки в художнього слова прихильників» я прочитав у журналі «Українська мова і література в школі» з великою цікавістю. На противагу немилосердно розтягнутій і мілкій статті Голубевої про Зарудного – скидається на слабеньку курсову роботу не сильного четвертокурсника університету – Ваша стаття дає простір для певних роздумів, вона проблемна, зачіпаюча за живе. Про неї можна б говорити багато.

Заїмпонувало мені місце в статті, де на ст. 17 цитуєте Юнга, наводите думки Енгельса для того, аби спертися на них. Тут же з певним ремством мовите: «От би й нам повчитися! От би й нам не опускалися до шкідливої поблажливості, де місце реєстру, обіймам, “крихтам” таланту, а то й тим, у кого й крихти немає, зате амбіція або важкий характер».

Так, Ви праві! Ви мовите про те, що наболіло і є справді насущним. Більше! Мені здається, що наша критика давно розучилася говорити прямо і безоглядно про ті недоліки, яких у творах припускаються вже визнані авторитети. В авторитетів все гаразд навіть в разі, коли б рядовим, більш рядовим, просто малопомітним чи непомітним дісталася за подібні недоліки. У нас існує авторитарність і в літературі. Звісно, вона не може не позначатися на критиці літературного життя. Пригадуєте, яка веремія зчинилася довкола А. Янченка після того, коли він наважився висловити критичні зауваження про Стельмахову «Думу про тебе». Думаю, що не обійшлося без «накладних витрат» і в зв'язку з Вашою відважністю висловити критичні зауваження на адресу Загребельного в книзі «Визначеність таланту». На подібне наводить і звітна доповідь Загребельного на письменницькому з'їзді цього року, коли в ній так багато претензій пред'являлося літературній критиці, а точніше – говорилося про неї в дивно нігілістичних тонах. Зрозуміло, тут не обійшлося і без якоїсь роздратованості доповідача – роздратованість відчувалася.

Претензії можна пред'являти будь-котрому з цехів²⁵ у літературі, але найперше про літературу, літературну критику належить говорити з погляду зробленого. А літературною критикою зроблено в останні роки чимало.

Певно, завжди в культурному, духовному житті суспільства багато значать взаємини між читачем і літератором. Питання це нині в колі Ваших зацікавлень. Ймовірно, мало знаю, не маю права судити, та гадаю, що Ви в досить складній ситуації. Кількість прихильників художнього слова прямо пропорційна зацікавленню художнім словом²⁶ у самих прихильників. І не тільки. Число прихильників залежить і від вихованості, від естетичних уподобань та зацікавлень, від того, як художнє слово відгукується на заповітні думи, мрії, жадання²⁷ самих прихильників. І не тільки прихильників. Прихильники можуть в числі зростати, число їх може й сильно падати. Тут справа і в тому, який авторитет художнього слова, наскільки воно правдиве, чесне, пряме і відверте. Роки культу особи сильно компрометували художнє слово навіть тоді, коли зовні все могло видаватися в гараздах. Досі пам'ятаю одного літератора на одному зі з'їздів – весь він був обвішаний відзнаками лауреата Сталінських премій. З роками я бачив того літератора знову і знову, та тільки медалей він уже не чіпляв. Минув іще час, нині ледве щось ставиться на сцені з його творів. А «Украдене щастя», а «Лихо з розуму», а «Ревізор» і т. п. вічні, актуальні, сучасні...

У нас все ще дуже багато умовного. Залежить чимало від того, хто сказав, хто висловився, хто написав, що написав. Залежить і від того вельми часто, а як бажано, як треба б. Можливо, я провінціал, не все знаю, не все розумію.

²⁴ Закр. «щось». – С. К.

²⁵ Слово «жанрів» випр. так, як у тексті. – С. К.

²⁶ Було «до художнього слова». – С. К.

²⁷ Закр. «просто уподобання». – С. К.

Сталося одного разу так, що з відповідальним працівником ми побували в кількох бібліотеках. Цікавилися роботою, кількістю населення (дорослого, юнацтва, школярів), книговидачею на відповідну громаду. Проглядали формуляри, куди записуються книги читачам. Цікаво було спостерегти, що в погоні за кількістю книговидач на певну кількість читачів сам бібліотекар просто записував і такі назви книг, які ніколи певним читачем і в руках не трималися. Цифра в бібліотеці була благополучна, а картина неправдива.

От Вам і «прихильники».

Не сумніваюся, що «винахід» бібліотекаря в далекому гірському селищі зовсім не оригінальний, що «запатентувати» його могли б численні працівники бібліотечної справи.

Той факт, що життя іде своїм порядком, що проблем стає не менше у житті, а все більше, що література таки за життям не встигає, говорить про все. В тім числі і про те, скільки прихильників у художнього слова. Чим краще література відповідатиме на те, що болить, турбує, тривожить, тим і прихильників у неї ставатиме більше. До всього і це ще далеко не все. Існує закономірність у всіляких взаєминах. Закономірність правди має багато граней, відтінків.

Добра Вам і щастя! Здоров'я Вам!

Щиро Ваш Ів. Чендей

3 вересня 1981 р.

№ 9

Дорогий Іване Михайловичу!

З особливою приємністю відкриваю Вам оцей семафор (на звор.), аби Ви їздили до нас часто і тільки на добро!

Хай зле не приходиться у Ваш дім, хай буде з Вами творча радість, здоров'я, повнота щастя!

Спасибі Вам насамкінець цього року за увагу, за спілкування, за працю, на мене потрачену.

Доброго, щасливого, мирного Вам Нового року!

Будьмо!

Ваш Гр. Сивокін

[Київ, 25.12.1981 р. за поштовим штемпелем, на звороті конверта]

1982

№ 10

Дорогий Іване Михайловичу, дорогі Чендеї!

Дозвольте привітати вас і Вас з нагоди Нового 1983-го!

1982-й був, як відомо, не безплідний, явивши читачам І. Чендея в 2-х томах.

Отак і далі щоб. Та ще здоров'я, миру, щастя!!!

Здіймаю чарку за Вас і за вас!

Сивоконі

[Київ, груд. 1982 р. за змістом, поштовий штемпель невиразний]

1983

№ 11

Дорогий Іване Михайловичу!

Прошу Вас і всю Вашу родину прийняти якнайщиріші вітання з Новорічної нагоди. Хай буде 1984-й щасливим – у здоров'ї, у творчості, в мирі!

Ваші Сивоконі.

Будьмо!

Маймося!

[Київ, 30.12.1983 р. за поштовим штемпелем, на звороті конверта поштовий штемпель Тбілісі 07.01.84]

1984

№ 12

Шановний і дорогий Григорію Матвійовичу!

Порадувався я, діставши од Вас листа з Новорічним віншуванням – на лицевій стороні дата пошти 31. 12. 82, на зворотній – 13. 1. 84 – це, мовити б, штамп Ужгорода. Проте Ваш лист побував і в Тбілісі, про що засвідчує печатка пошти з Грузії. Як оце в Києві вичитали, ніби Ужгород повинен бути десь за Кавказькими, а не за Карпатськими перевалами?

Та головне, що лист прийшов, головне, що я його отримав, головне, що зараз можемо пересвідчитися в справності роботи нашої пошти. Внаслідок і можу нині озватися до «Вас».

Дякую Вам за новорічні доброзичення, своїм порядком бажаю, аби Вам таланило, щасливило в 1984, аби Ви були здорові й аби все радісне до Вас приходило. Повітайте від мене свою дружину щиро. При всьому радий, що Ви озвалися й тому, бо вже зараз маю Вашу адресу нової квартири.

День-два тому був у нас Олекса Васильович, з Інституту літератури. З приємністю дізнався від нього, що і Ви, і Віталій Григорович пройшли оту досить таки складну процедуру, що називається захистом докторської. Сердечно Вас поздоровляю особисто, передайте мої щирі вітання також товаришу Дончику. За обидвох радію, водночас думаючи і про те, що давно Вам належало носити високе звання тим більше, коли так достойно представляєте науку.

Що про себе?

Хвалитися особливо не маю чим. Хіба громадою різного клопоту, інколи навіть злиднями. А це справді мало цікаве. Нинішній рік буде нелегким для нас, бо такі збираємося перебудовувати хату в Ужгороді – шкода, Ви її так і не бачили в теперішньому стані. А що таке зараз будувати, перебудовувати тим більше, навіть уявити тяжко. Все з матеріалів дістається зі складностями, ціни не піднімаються, а вгору летять. При цінах на матеріали відразу дорожчає і майстер, що мурує, штукатурить і т. п. Де там порівнювати ставки за аркуш прози, рядок поезії зі ставками будівника? Останній сам собі все і встановлює, а апетит у нього нині небувалий...

Розговорився я.

Добра Вам і щастя, здоров'я і радості творчої!

Щиро-щиро Ів. Чендей

15 січня 1984 р.

1988

№ 13

Дорогий Іване Михайловичу!

Дуже просимо відгукнутись на це питання «Л[ітературної] п[анорами]-88²⁸. Без Вас не обійдемося ніяк. А ще з відповіддю (до 5 стор. і дуже бажано до 1–5 березня ц. р.) просимо прислати своє фото десь 9×12. 1 прим.

Шлю Вам обіцяну довідку бібліографічну:

Уильям Голдинг. «Шпиль» и другие повести. Перев. с англ. М., Прогресс, 1981. Дуже раджу прочитати.

Всіляких Вам, Вашій родині і Вашій справі гараздів!

З неодмінною пошаною

Гр. Сивокінь

7. II. 88.

№ 14

«Погляд на українську прозаїчну традицію?»

Питання справді не просте. Належало б бути не тільки літератором, що по мірі своїх скромних сил пише, але й літературознавцем-істориком, аби на подібне запитання відповісти, відповіддю задовольнити. Мій досвід обмежений, а тому обійдуся всього деякими міркуваннями.

Українська література, проза зокрема, порівняно молода. Традиція, певно, витікає не тільки з обставин історичних, суспільно-економічних, пов'язаних з творчістю народною, але найперше з духом самого народу, його характером, національними особливостями.

Нація для утвердження себе народжує велетів. Досить назвати ймення Шевченка, Франка, Лесі Українки.

Велети закладають основи і визначають шляхи. Інша справа, скільки їм таланить зробити, на яку висоту підняти, які дороги визначити. Тут відіграють роль історичні обставини, умови життя народу, з середовища якого валет духа вийшов.

Література – пульс організму народного, биття його серця і дихання, його душа. Література – уста народу в мирі і щасті, в часи лихоліття і потрясінь. Тільки та література здатна духовно представляти, уособлювати народ, котра відповідає найсокровеннішим думам і жаданням, є народною вірою і волею. Література-реєстратор подій – всього писар, який залишає по собі тільки більш-менш докладні відомості. Якими важливими відомості не були б, вони всього інформація.

Іван Франко. Михайло Коцюбинський. Василь Стефаник. Ольга Кобилянська. До великих імен можна б додавати ще й ще, поволі ввійшовши в список сучасників. Однак, і зі скупого списку я виділив би ймення два – Коцюбинський і Стефаник. Хоч би й тому, бо Франко був не єдино великим у прозі, поезії, драматур-

²⁸ Літературна премія ім. Андрія Головка присуджується, як відомо, за кращий роман року. Серед її лауреатів – кращі українські прозаїки, зокрема Роман Іваничук, який 1981 року був першим удостоєний цієї премії за роман «Вода з каменю», та Іван Чендей, чий роман «Скрип коліски» відзначений премією ім. Андрія Головка 1987 року.

– Ваш погляд на українську прозаїчну традицію? Існує певна суперечність між природним прагненням кожної національної літератури зберегти традицію і, разом з тим, бути новаторською, не відстати від часу, від читацьких запитів, які весь час у динаміці. Як, на Ваш погляд, українська проза, зокрема роман, мають цю суперечність долати?

На питання «Літературної панорами» відповідають: РОМАН ІВАНИЧУК, ІВАН ЧЕНДЕЙ

гії з «Украденим щастям». Франко був нашим університетом і нашою академією суспільних наук.

Коцюбинський був отим найпершим, котрий прозу підняв воістину до європейського і світового рівня. Для подібного вистачило б його оповідань, так і єдиного епічного твору – «Фата моргана». Годі надивуватися, як можна було написати тільки так, а не інакше, з такою точністю і доладністю в красі слова, такою силою переконливості.

Оповідання Коцюбинського можна перечитувати й перечитувати, безліч раз до них повертатися і всяк раз читати знову й ніби по-новому для себе їх відкривати. Місткість, точність, живописання словом. Його слова – перли в тій оправі, з-між якої вимальовується лик, образ...

«Фата моргана» Коцюбинського – школа в традиції, вищий учбовий заклад в традиції, академія і мрія недосяжна. Коли література має такий епічний твір, вона уже велика в прозі між всіма зрілими, молодими порівняно і старими уже літературами. «Тіні забутих предків» – твір характеру конспективного. Тут матеріал для великого твору. «Фата моргана» – для багатьох ще творів; це гранований брильянт високої достойності в красі і неоціненний щодо вартості. В ньому світяться зорі, іскряться промені, виграючи і висіваючи тими барвами, яких у веселковім спектрі нема.

«Фата моргана» – знак, знамено, символ, обов'язок. Коли літературна традиція багата саме таким епічним твором, вона може бути певною. Творці в ім'я продовження і збагачення традиції мають на що зводити очі, до чого здіймати серця. Коли подібне входить в традицію і стає її живою частиною, традиція жива.

Особливе значення для української прозаїчної традиції закладено в новелістиці Василя Стефаника.

У чому велич Стефаника? А не просто в тім, що відчув найпекучіші болі, уздрів найболючіші рани своїх земляків, а в тім, що і болі, і рани взяв до свого мужицького серця, долонею шорсткою витирав з лиць земляків зболену солону сльозу. Він все-все понанизував ув одне намисто своїх новел і перед цілим світом став чи не найчутливішим, чи не найбільш зраним і зболеним нашим новелістом. Про традицію Стефаника важко й говорити, бо він такий високий, такий для нас недосяжний, що нам до нього іти й іти, аби до нього бодай наблизитися, опинитися хоч би в його тіні. Ні, мова не про те, аби жадати Стефаника, хотіти йому уподобитися, стати поряд. Мова про те, аби подібно до нього відчувати, чути, боліти і радіти найзаповітнішим, що може нас так органічно поєднати з народом, як з народом єднала Стефаника його вогнем очищаюча проза.

Закономірний плин живого процесу без катаклізмів і насильництва, без деформацій і репресій, без потрясінь і втрат сам знаходить себе, формує і тоді, коли життя не тільки постійний рух, але й боротьба добра зі злом, зла з добром. Подібне стосується і прозаїчної традиції. Головне, аби з глибин народних джерел сили в красі, в розумі духа. І в інтересах найзаповітніших самого народу. Література, духовне життя, плин і процес. І є щось тут схоже до посудини з сусликом для молодого вина, відтак для вина відстояного, старого, набуваючого таємничість в силі не так охмільючій, як піднімаючій дух. Все-все само очиститься, висвітиться, виграє, набуде єдино своїх ознак, свого характеру. Тільки не бовтати посудиною, не бити нею по ковдобинах і калабанях²⁹ між полудрабками теліги зі скрипучими колесами на нешмарованих осях, з заспанним візником, котрий і сам добре не знає, куди везе, що везе.

Відірваність літератури від читацьких інтересів і запитів відповідно відриває і саму літературу від читачів, точніше – читача від літератури. Внаслідок одного тільки інтересу читач, зрозуміло, книгу до рук візьме, погортає, навіть прочитає. Та до книги, яка не відповідає його запитам, більше не повернеться.

Варто сказати, що сам літератор повинен іти попереду читача, ведучи його за собою. Годі сподіватися на гаразди, коли література плентатється за читачем. Звідси й оте найвище покликання літератури, що таїть в собі не єдино передбачливість, але й пророцтво. Літераторам, що випереджають час, творячи за нерозгаданим відчуттям передбачливості, буває нелегко. Подібні можуть бути не тільки мало зрозумілими і не зрозумілими зовсім, але й підданими огуді, вигнанню подібно до пророка, котрий закликав до каяття. Не зрозуміють нині, збагнуть завтра. Не діло провидящого, провидця турбуватися, як передбачення буде наразі прийняте.

Новаторство для літератора, по-моєму, ніяк не клопоти встигати за модою, за модними течіями найперше формального характеру. Коли якось привелося мені читати твір одного з прозаїків-земляків в журналі, що нагадував розгорнений сувій без абзаців, без дотримання правил щодо розділових знаків, при всіх змаганнях швидко найшла нудота, напала ніяковість за мавпування товариша – хотів стати схожим на відомого представника латиноамериканських літератур. При цьому забував, що це всього експеримент, пересажене на чужий ґрунт. Як йому прийнятися? Одяг ескімосів ніяк не на плече жителям південних горизонтів, країв з цитрусовими і бобами какао, яким модним і незвичайним не видався б. І навпаки. Навряд чи обійшовся б ескімос з пояском всього для прикриття. Можливо, порівняння й мало вдале, але завжди виникала іронічна посмішка, коли я спостерігав спроби новаторства за рахунок чийсь і когось тільки тому, бо ми ще такого не маємо, а чому б воно і в нас не було? Чуже залишиться чужим. Новаторство, змагання за нього мені видиться в поєднанні того прекрасного, що вже надбано в мистецтві слова, маючи на увазі найкращий досвід, поспіль з набутками новими на найвищих засадах краси слова, добування перлин з глибин народного життя як устремління до краси, до досконалості, до великого добра.

Новаторство, на мою думку, не притягають за вуха, не шукають, за ним не влаштовують погоні по

²⁹ *Діал. слово* – ковбана, невелике скупчення рідини, у більшості випадків води в заглибленнях на поверхні землі або в нерівностях будь-якого покриття (тротуар, проїжджа частина дороги тощо). – С. К.

якійсь визначеній програмі з означеними напрямками. Новаторство приходить, являється само, література знаходить тоді, коли він бодай трохи-трохи час випереджає, вдивляється проникливо і бачить. Воно, новаторство, в тих тенденціях розвитку, що на певній порі проявляється в позитивному чи негативному з натугою розвинути, про себе заявити реальністю.

Нічого в нашому часі немає такого, що людям було б невідоме, тим більше людині невластиве. Жити по правді, дивитися правді у вічі, чесно робити своє діло, бути людиною – творцем краси, будівником нового в ім'я кращого. Роки деформацій, жажливих не просто відхилень, а злочинів супроти законів, честі, правди і моралі, тотальна брехливість, захмеленість й очуміння вкидали в розпач. Тільки через велику ганьбу очищення від усього, що нас десятиліттями ганьбило, принижувало, гнітило зможемо прийти до честі і чистоти, до гідності і достоїнності. Для цього і відкритість та гласність. Зроблено багато. Зробити належить ще більше.

Бути пильними на сторожі обнови з демократизацією, дбати про перспективу для розвитку найкращого в кожному чесному, тверезому, правдивому і розуміючому момент, час! Ось найвище з усіх новаторств.

Робітникам бути робітником. Селянинові селянином. Вчителеві вчителем. Інженерові інженером, лікареві лікарем. Матері матір'ю і батькові батьком. Письменникові письменником, ніяк не ницим і паскудним заробітчанином, халтурником, кон'юнктурником. Пісняреві піснярем.

Творити обнову горбом і мозолем, кращим, що закладене в людині, чим нині єдино людина може проявити себе.

Будувати обнову, викидаючи все-все струхлявіле, безнадійне на смітище. Ось задача з задач. Чи осилимо її? Такою немилосердно відстаючою царинкою на гонах обнови видиться наша українська література. Де вже тут про новаторство, тим більше про традиції з суперечностями?

Іван Чендей

III /88

294000, Ужгород, Генерала Петрова, 15.

№ 15

Дорогий Іване Михайловичу!

Дозвольте привітати Вас і Вашу родину з Новорічним святом. Бажаю здоров'я, невичерпної творчої снаги, успіхів і всезагальної демократизації на основах справедливості.

Щастя Вам у Ваш Новий дім на весь Новий 1989-й рік!

Будьмо!

Ваш Гр. Сивокінь

[Київ, 25.12.1988 р. за поштовим штемпелем]

№ 16

Шановний Григорій Матвійович!

«Калина під снігом» має багато спільного з колишньою збіркою «Березневий сніг» не тільки через назву. В ній вміщений ряд творів саме з тої колишньої книги в 1968 році, котра мені особисто причинила чималий життєвий клопіт.

Сподіваюся, що доля «Калини під снігом» буде щасливішою; хотілось би вірити, з книжкою і моя.

Чесно казати Вам, я ніяк не сподівався, що окремі речі з «Березневого снігу» побачу опублікованими за життя, хоч в цьому ділі Микола Григорович Жулинський був оптимістом. Яюсь принагідно він не єдино висловив думку, що такі речі з колишньої книжки іще за мого буття на Землі увидять світ. Не знаю, чим він керувався. Ймовірно, великим передчуттям весняних бур і вихрів. Постійно це пам'ятаю.

«Калина дід снігом» для мене дорога. Не знаю, що скаже критика літературна, якій завжди видніше і зрозуміліше, аніж авторові, та саме до цієї книжки я ішов довго, правда, і нелегко. Навряд скоро у мене щось подібне зможе з'явитися. На роман «Далеке плавання» якісь надії покладаю, та видиться мені саме «Калина під снігом» книжкою на повороті. Мою роботу над словом знаєте іще з тої пори, як писали про одне з видань для «Вітчизни» в іпостасі, здається, аспіранта. Писали Ви цікаво за два рази й про роман «Птахи полишають гнізда» (маю на увазі статтю в «Прапорі»), відтак у книзі «Друге прочитання». Стаття в книзі в моїх очах підняла Вас високо як дослідника думуючого, отого, котрий знаходиться в русі, не затинається в судженнях та уявах, вважаючи увесь свій дослідницький шлях і розвиток тільки «на найвищих нотах та висотах». І літератор, і дослідник літературної справи знаходяться в постійному русі, де все є можливим, як у всякому живому.

Годі бути самовпевненим, тим більше вколисаним меншим чи більшим успіхом. Успіх завжди додає волі і снаги, стає рушієм. Та бувають і такі випадки, коли невдача натужує сили в роботі подальшій, тоді літератор мовби по-новому приходить не тільки до читача, але являється по-новому і сам собі. Подібні ситуації завжди хвилюють і наповняють чимось незбагненим, навіть загадковим. Особисто я завжди гостро відчував, що вдалося більше, що вдалося менше, а то й зовсім не вдалося. Сам я міг би прискіпливо прорецензувати з якимсь аналітичним прониканням в написане досі. Навіть цікаво було б вдатися до самоаналізу прозаїкові у своїй же прозі. Колись я (було це чимало літ тому, після появи «Березневого снігу») докладно проаналізував повість «Іван» й довів, що піп Іван Стах є глибоким матеріалістом, біль-

ше атеїстом, аніж дійстом. При цьому той же Стах є високою духовною і моральною Людиною. Духовність і моральність сприймалися як одна тільки релігійність і побожність; матеріалістичність до уваги не бралася. В цьому³⁰ я переконався на партійних зборах в нашому відділенні СПУ 19 травня 1969 (рівно в переддень мого дня народження). Вдруге я доводив цілковиту позитивність свого Стаха на партійному бюро в Ужгородському міськкомі партії в день, коли від мене забрано було квитка. Я бачив, як люди не можуть відійти від запрограмованої їм і нами схеми, відхилити зір від якоїсь одної точки, коли їхній зір в точку вцілений. Це мене шокувало, сердило, нервувало, і чим більше я хотів довести свою цілковиту правоту, тим злішими були мої повноважні і повноправні судді та сповідальники. Закінчилося все тим, що на якомусь повороті секретарем міськкому Бойком М. М. було простягнуто руку за моїм партквитком. Секретар партквитка від мене прийняв витягнутим на увесь досить таки дебелий зріст, задивився на мене здивовано і розгублено, хоч, мені здається і нині, я не сподівався³¹ при цій екзакуції³² ані на співчуття, ані на чиюсь зніченість.

Секретар якусь хвилику постояв; раптом його руки здригнулися, ніби уже³³ тримав не партквитка щойно виключеного з так званих лав, а головню³⁴ тліючу, горящу, під повівами прийдешніх вітрів здатну палахнути й не просто обпекти керівні руки, а припалити, відпекти їх.

Дивне діло!

На все моє життя в мені застиг, занімів зовсім не відчай од того, що раптом на вісімнадцятому році я знебувся³⁵ партійності, а застигла розгублена поза керівника міського комітету партії з руками, що³⁶ тремтять.

Саме оті тремтячі руки й засвідчували поразку. І зовсім поразку не мою, а того самого, котрий партквитка забрав, тих самих, котрі інструктували конче квитка забрати. (Перед партійним бюро секретаря міського комітету партії в Ужгороді інструктував і наставляв перший секретар обкому партії Ільницький³⁷ словами: «По тому, як розглянеш справу Чендея, будемо судити про твою політичну зрілість!»). Після виключення з партії я був поставленим на коротку прив'язь подібно до бодливого бика, що здатний розігнати цілу отару. Велосся на цій прив'язі нелегко, та могло бути в світлі часів тирана над тиранами і тиранії над тираніями страшніше. Добре, що і «на короткій прив'язі» писалося. Тільки оте, що писалося, й дало можливість відтак прийти до читачів з цілою черідкою нових книжок («Теплий дощ», «Казка білого інею», «Кринична вода» і т. д.). «Калина під снігом» для мене особисто цікава не тільки і не так новими оповіданнями принципового характеру, як повістю «Житіє Антона Кукурічки».

«Комаха в бурштині» написалася після обійнятого чималого матеріалу з близького і добре мені відомого, впізнаного літературного середовища на периферійних царинках. Твір цей був позитивно оцінений Жулинським на сторінках «Л[ітературної] У[країни]», брали його під свою увагу дослідника і Ви.

Увага до «Комахи в бурштині» була приємною, та ніяк не вона спонукнула закинути вже не гачечка з черешнею для вилову з літературного виру щуки, а гакасту блешню для добування риби більшої.

Ні. Для «Житія Антона Кукурічки» потрібні були прототипи, чимало спостереженого цікавого і примітного, а простіше – потрібна була дешева марнославність «творців», при цьому «творців» наскрізь здібних, оміщаних, при цьому з великими претензіями, амбіціями і здатністю до виживання – чорти в каламуті й водяться.

«Житіє Антона Кукурічки» для мене цікаве тим наскрізним настроєм, який звідкілясь взявся, виник так, як виникає не інше, а тільки те, що в якусь мить пробратися на білий світ повинно. «Житіє Антона Кукурічки» річ зовсім не випадкова. До неї я проходив довго.

Не знаю, коли випаде Вам можливість прочитати «Калину під снігом», не сумніваюся, що прочитаєте її хоч би зі звичайної цікавості, вже знаючи немало зі зробленого мною раніше. Та вельми хотів би, аби Ви знову прочитали «Івана».

Добра Вам і щастя! Здоров'я Вам! Вітайте сердечно дружину.

Щиро-Щиро Ів. Чендей

Ужгород, 27 грудня 1988.

[P.S.] Гелії Григорівні книгу надішлю.

1989

№ 17

Дорогий Іване Михайловичу!

На Ваш щедрий дарунок – «Калину під снігом», за який сердечне спасибі, відповідаю «Літ. панорамою. 1988», у якій Ви знайдете одне знайоме обличчя. А ще при бажанні Ви знайдете в ній ряд інших

³⁰ Закр. «про це» і випр. так, як у тексті. – С. К.

³¹ Слово «претендував» випр. так, як у тексті. – С. К.

³² Слово «операції» випр. так, як у тексті. – С. К.

³³ Слово «він» випр. так, як у тексті. – С. К.

³⁴ Слово «не просте» закр. – С. К.

³⁵ Слово «так званої» закр. – С. К.

³⁶ Слово «які» випр. так, як у тексті. – С. К.

³⁷ Закр. «зі». – С. К.

цікавих фото- і літпортретів. Думаю, що всім цим книжка у певній мірі може репрезентувати літ. рік – 1988.

Від душі зичу Вам, Вашій родині, Вашій господі гараздів.

Будьмо!

12. I. 89

Київ

Ваш Гр. Сивокінь

№ 18

Шановний Григорію Матвійовичу!

Досі не зібрався подякувати Вам за «Літературну панораму». Отож зараз прийміть мій сердечний потиск руки. Книга вийшла справді багата і цікава. Приємно було гортати її сторінки, окремі матеріали читати з побільшеною уважністю. Хоч тираж книги, на жаль, невеликий, видиться вона мені вкрай важливою, потрібною, принциповою, бо дає змогу встежити за основними моментами літературного процесу, зазнайомитися з найбільш важливими явищами.

Водночас щиро дякую Вам і за розважливе і помірковане, проте рішуче і таке добре слово не тільки про мого багатотраждального «Івана», але й про «Калину під снігом». Втішили Ви мене, додали тих позитивних емоцій, котрі завжди літераторові потрібні, допомагають.

Зрозуміло і для мене ясно: «Калина під снігом» у великій мірі є не просто знаком на якомусь відтинку літературної моєї дороги, але і явищем принциповим. До цієї книжки, як вже я говорив, дорога вела довга й не зовсім проста. Можливо, помиляюся, але видиться мені що при більш-менш вдалих окремих книжках, «Калина під снігом» чи не найцільніша, не найспрямованіша, найвиразніша моя книжка. Бач, нічого не приходить просто, колос таки мусить не тільки налитися, але й вистигнути...

Не знаю, як буде читатися сказане Вами в анкеті, що 26 січня «Л[ітературною] У[країною]» започаткована, про нову книжку з трьома речами давніми, чим і ким пімнеться воно, окрім Вас, але і сказане Вами мене переконує в догадках моїх: «Калина під снігом» – книжка!

Сподіваюся на ставлення до «Калини під снігом» прихильне й зичливе не тільки внаслідок тих можливостей для оцінок окремих явищ у слові нині при опублікованих трьох речах вже понад двадцять літ тому, але й через те, бо важливою вважаю (бодай для себе) повість «Житіє Антона Кукурічки», при цьому й окремі оповідання, що з'явилися вперше.

Не маю ніяких ілюзій, що «Калина під снігом» разом з колишнім «Іваном» може навести на бесіду ширшу. Подібне скоріше могло б статися в разі, якби автор не був периферійним, проживав ближче до тих центрів, у яких формується, визначається літературна принципова думка. Правда, певним початком для якихось розміркувань міг би послужити отриманий мною рівно двадцять літ тому Павличків лист після прочитання ним «Березневого снігу». Лист був мужнім, підтримуючим, нині я просто сказав би – знаменитим. Павличко так надійно і певно мене підтримав саме тоді, як збиралися вже хмари, навіть погримувало...

Але лист є листом; хоч значення має і принципове, вже є фактом історії, нині звертатися до нього, ймовірно, було б і не вельми зручно бодай без попередньої згоди Павличка. Десь при нагоді, живучи-будучи, Вам його покажу. Зберігається в сестри Ольги-лікаря в Ужгороді. В часи ексекцій, проскрипцій і заклинань його я дома тримати не міг.

І так:

Щастя Вам, дорогий Григорію Матвійовичу! Вітання щире дружині.

І нехай Вам добре працюється, живеться з тим настроєм, як і працювати хочеться!

Щиро Ваш Ів. Чендей

Ужгород, 30 січня 1989 р.

[P.S.] 21 січня відбулася установча конференція товариства рідної мови імені Т.Г. Шевченка в Ужгороді. Було чимало представників з області. Вчора, 29 січня, побував на вечорі, що був у с. Баранинці, присвячений рідній мові. Багато хвилюючого до сліз. Відбувається істинне пробудження. Подібне справді радує. 2 лютого у нас звітно-виборні збори в організації письменницькій.

№ 19

Дорогий Іване Михайловичу!

Щастя Вам, і Вашій родині, і Вашому Дому в Новому 1990-му році!

Будьмо!

Ваш Гр. Сивокінь

[Київ, 30.12.1989 р. за поштовим штемпелем]

1990

№ 20

Дорогий Іване Михайловичу!

Може, це буде Вам цікаво: надсилаю своє вступне слово на зборах Творчого об'єднання київ[ських] критиків, присвячених темі «Релігійна свідомість і худ[ожня] література». З доповіддю мав виступати П.

Мовчан, однак не зміг. Та збори відбулися. На них виступили Є. Сверстюк, Наталка Пилип'юк із США, В. Смілянська, В. Сулима, В. Дрозд та ін. Як на мене (та й люди кажуть), було цікаво. А відштовхнулися ми, як бачите, аж від Вашого «Івана».

Як Ви там? Що новенького?

Будьте здорові.

Щасти Вам і Вашій родині.

З повагою неодмінною *Гр. Сивокін*

Київ

27. III. 90.

№ 21

Дорогий Григорій Матвійович!

Щиро дякую Вам за вступне слово на об'єднанні критиків. Воно цікаве і мудре, до всього засвідчує увагу до тієї роботи, яка вийшла з-під мого пера. Подібне до всього засвідчує ще й те, коли до написаного вже, здається, давно повертаємося. Певно, в написаному повинно бути щось істотне.

«Іван» для мене в доробку випадковим не був. Цею річчю пов'язана та сторінка в праці над словом, коли я виразився щонайповніше, не сковував себе тими важкими умовностями та регламентами, які задавлювали літературу, її розвиток, рівно ж, як і розвиток самих митців слова.

«Іван» хоч і радував мене тим, що я саме в «Івані» встиг, зміг, причинив чимало прикростей. Саме «Іван» був зі мною постійно в ті дев'ять цілих років, коли я опинився за межею можливості друкуватися, насправді бідував не так, звісно, творчо, як матеріально. «Іван» в ті роки видівся мені добрим співчуваючим побратимом. Побратим цей постійно розраджував, підбадьорював, запевняв, що часи настануть кращі, втішав: є речі, за які варто підкладати й хребет. Подібне, мабуть, мало чимале своє значення вже й тому, бо поряд зі мною була ніби жива особа зі своєю енергією, здатністю не тільки переконувати, але й допомагати жити. І тут висновок один: істинні твори (таким твором є, гадаю, «Іван») після народження добувають право громадянства, живуть живим життям. Різниця між істинними творами і просто людьми, навіть письменниками, та, що люди помирають, а істинні твори таки залишаються. Хіба не в подібному ілюзія безсмертя творців? Хіба при подібному не варто над словом мучитися, та й терпіти?

Що про себе?

Закінчив роботу (тяжку, затяжну, марудну, виморливу) над підготовкою оповідань Михайла Ковача, письменника з Югославії. Радий, бо вже візьмуся знову за щось своє. Чесно казати, змудгувався за білим листом паперу й можливістю щось сотворити власне. Шкодную, що в той день, коли ми разом поспішали на Президію СПУ, поставили першим питанням прийом у Спілку замість бесіди про критику. На нуднюшому питанні прийому (воно вже й до якоїсь забави подібне оте приймання в Спілку) побув, а з питання, де мали Ви сказати перше слово, змушений був бігти на поїзд.

Великих Вам гараздів і щедрого щастя! Цілую руки Вашої дружини.

Щиро Ваш *Ів. Чендей*

Ужгород, 5 квітня 1990 р.

1993

№ 22

Дорогий Григорій Матвійович!

Бодай один раз в році таки гоже з Вами листовно поспілкуватися. На подібне навела мене мудра думка Ваша, викладена у статті в «Л[ітературній] У[країні]» за 9 грудня «Провінційна преса та закуткова цивілізація». А думка ця така: «Безнадію можна з успіхом долати у спосіб таки ж практичної діяльності».

На жаль, безнадії повно, безнадія гнітить, принижує, почасти навіть паралізує.

Певно, все в'яжеться ще й роками – їх від народження сплинуло багато.

Коли людина молода, як тяжко не було б, світить повна добрих надій молодість, отой припас літ, які завше у молодого тримаються в резерві, коли молодий є елементарно здоровим.

У високі літа безнадія, негаразди помножуються ще й самими літами. Зажив я в житті різного. Більше гіркого і тяжкого, як гараздів, хоч гараздів фортуна вділила. Та, видиться мені, що ніколи так тяжко мені не було як зараз, ніколи в такий розпач я не впадав. Звісно, колишні негаразди, розпачі не осмислювалися так доскіпливо, боляче, як сучасні.

Одне додає сил, снаги, живить. А саме: непохитна віра у нашу українську державність. «Нині, або ніколи!» – є у Шандора Петефі такий вираз у творі «Встань, маляр!».

Так оця віра, певність у нашу державність й помагає долати сум'яття, що насідають. Саме віра і певність заслоняє всі негаразди, яких чимало, піднімає над буденням злигоднів... Що Вам казати, коли у нашій хаті (в свій час нескупий, з достатком, щедрій) не переводиться нині в горшку бовтанка не для одного разу, а так, аби з неї вистачило бодай на два-три рази...

Перший рік, коли ми не тримали кабана, нині зі скрутою годуємо якийсь десяток курей, перспективу тримати кабанця (як бути не малій родині без кусня сала, смальцю, ковбаси бодай для великодня?) в 1994

ніак не бачимо – подібне предметно і промовисто нас ставить в межі не збідніння, а бідності.

Для прикладу на протилежне:

В жовтні працювали у нас чотири будівники. Їх відпустив мені один добродій з будівництва у себе – цей добродій великий і маєтний господар й учений.

Робітники 13 днів штукатурили, заливали бетоном, клали склоблоки і т. д.

У нас отримували їжу, ночували в теплому.

Коли привелося розраховуватися, загалом я їм вилічив один мільйон шістсот двадцять тисяч купонів.

Кожен робітник на один день заробив понад тридцять тисяч чистими. Для цього йому потрібні були одні руки і вміння накидати мальту. Влітку я працював над матеріалом для публікації в «Закарпатській правді». Три дні потратив. Матеріал («Допоки над нами одне сонце») друкувався з продовженням у трьох номерах. За нього я отримав 960 купонів.

На один день мені вийшло заробітку 320 купонів. Для написання статті, звісно, треба було трохи більше, як зусиль накидати на стіну мальту, не кажучи уже про досвід, уміння, розгляд в справі яка висвітлювалася.

Коли я був у одного із заробітчан, він показав мені повну комору пшеничного зерна у мішках. В хлівчику відгодовувалися три кабани, перед якими було корито, постійно наповнене їдлом...

І я мимоволі бодай подумки готовий був міняти свій фах на фах ситого з обгодованими кабанями штукатура...

Час, якому вмілий штукатур більше потрібен, аніж літератор, є вельми бідним часом і в такому часі бідний не один літератор...

Будівництво хати стало одним з найтяжчих моїх життєвих випробувань. Воно і нині мене тримає в тяжкій клопітній напрузі. Гаразд, все зведено, закрито дахом, нині зовні обштукатурено, вставлено усі вікна. Залишилося змайструвати якийсь десяток дверей, поштукатурити всередині ту частину хати, що будувалася в другу чергу й призначена для сина. Ачей-ачей – дасть Господь довести її до ладу цілком...

Коли говорити про хату, історію з тим, як вона починалася, як було, можна б написати багато і нарозповідати ще більше. Куплена від міста в 1957 році, була аварійною, а до перебудови дійшло тільки в 1984-у. В 62 розумні люди з нормальним плином життя хат уже не будують. Мені привелося. Для дітей, якщо я волів, аби дітей не розігнали з садиби в Ужгороді, яка належить до найкращих за розташуванням, сонцем і т. п. Хату дітям я уже не рік-не два буду, а собі життя ускладнив. Щастя в тім, що від початку нового приходу в активний літературний процес з видаванням книжок в 1977 році (після «Березневого снігу» я ледве не цілих десять років не друкувався) я мав досить таки переконливі заробітки – книг вийшло чимало, окрім оригінальних. Та й що казати. Уявіть собі – книги виходили, гроші нагромаджувалися. Нині все стало б половиною... А так буде хата і для внуків... Який господар не готовий був для подібного і притерпіти негараздам?.. Нині жадаю і прагну тільки одного: ще трохи віку, ще трохи снаги, ще трохи того благодатного і благословенного стану, коли художня проза пишеться...

Шкодную, болить мене, що не вийшли нові два томи вибраного попри ті два, які я мав в 1982... Всього в одному екземплярі я маю верстку від «Дніпра» на чолі з Тарасом Івановичем Сергійчуком. О, ласкава Доле, дай дочекатися днини, коли таки я побачив би у себе (хіба тільки?) двотомник й порадив йому не тільки духовно, але й предметно!

Здається, понаписував я Вам всіякого. Гадаю, сварити не будете ще й тому, бо не так далеко Новий, писати належить.

Щиро-щиро обіймаю Вас і бажаю Вам Нового у благодаті, здоров'ї і тих радостей, які до нас приходити повинні. Нехай з Вами буде все-все прекрасне!

Щиро Ваш Ів. Чендей

14 грудня 1993 в Ужгороді.

Телеграми

№ 1 (1992)

Телеграма Киев 30/3001 24 20/5 1610 =
Серія Е52 Ужгород Петрова 15 Майстрові Чендею=
Дорогий Іване Михайловичу Прийміть якнайсердечніші здоровлення великої Вам життєвої снаги на довгі роки Обнімаю= Ваш Григорій Сивокінь=
[20.05.1992 за поштовим штемпелем]

№ 2 (2002)

Телеграма Київ 54/101 26 20/5. 1004
Люкс Ужгород, вул. Висока 15 Майстрові Чендею
Дорогий Іване Михайловичу! Ювілей Ваш світлий відзначаю фундаментально. Вітаю Вас щиро. Зичу здоров'я і великої віри життєвої.
Григорій Сивокінь
[20.05.2002 за поштовим штемпелем]

Додатки

№ 1

Григорію СИВОКОНЮ – 50

Критик і літературознавець Григорій Сивокінь. І тут мимоволі уже зринає думка про справді потужну плеяду трудівників нашого українського літературознавства, сучасної критики з поглибленою обізнаністю та підвищеними вимогами, з невідмінним відчуттям потреби аналізу окремих явищ по строгих правилах краси поспіль з безкомпромісною громадянською чесністю та мужністю – хіба не єдино вони і можуть характеризувати істинний талант, істинну творчу особистість? І в потужній плеяді цій одне зі справді почесних місць по заслуженому праву належить Григорію Сивоконю.

Народився він в селі Артемівці на отій благословенній і благодатній Полтавщині, що дала щедро нашій рідній культурі не одне славне велике ім'я. В 1955-му закінчив Харківський університет, тут навчався і в аспірантурі. Робота журналіста, видавничого працівника спершу у Харкові, відтак в Києві – закономірний і такий частий шлях як до літературної, так літературно-критичної, зокрема наукової діяльності. Він став кандидатом філологічних наук, нині працює старшим науковим співробітником Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР. І не тільки! Його докладний аналітичний талант, прониклива вимогливість до того, що твориться і діється в літературі, чим живе слово, у чому його неминуща зваба, сила і краса, при всьому його непоспішлива вдумлива працьовитість закономірно обумовили цілу низку літературознавчих і критичних книжок, котрі ввійшли помітним доробком не єдино автора, але й окремі стали явищем в нашому літературно-критичному господарстві.

«Життєва переконливість героя» (1965), «Художня література і читач» (1971), «Друге прочитання» (1972), «Визначеність таланту» (1978), «Динаміка новаторських шукань» (1980) – ось іще не все з досі виданих Сивоконем книжок, не говорячи про велике число його статей, виступів, рецензій в журналах та газетах, участь в різних обговореннях та дискусіях по актуальних проблемах літературного життя.

Одні назви книжок Сивоконя Г.М. засвідчують його дослідницькі уподобання та зацікавлення, основу його турбот та неспокоїв. А турботі ці справді насущні, вкрай актуальні, сказати б – жагучі.

«Критика, що вмє захоплюватись, вмє сприймати прекрасне так само гостро, як новизну і важливість творчої ідеї, любителів художньої книжки, знавцеві літератури, широкому читачеві, зрештою, може сказати значно більше, ніж критична інтерпретація, надміру раціоналістична, утилітарна, сьогоденно практична. А прийняття такої критики читачем, мабуть, і є найдорожча нагорода для кожного, хто вибрав собі неспокійний критичний фах. Ради цього, ясна річ, варто працювати послідовно, наполегливо, незважаючи на труднощі».

Ось цитати зі 158 сторінки Сивоконевої книжки «Визначеність таланту». Науковець, дослідник, критик весь у ній. Зі своїм темпераментом, баченням творчості і суті мистецтва слова, відчуттям завжди стурбованого, завжди причетного до творення краси обов'язку.

Критичний фах справді неспокійний. Труднощів тут справді багато саме для того дослідника – науковця, критика, – котрий найпрекраснішою дамою свого серця вважає Літературу³⁸.

Мені здається, що він, Григорій Сивокінь, міг би помилитися, даючи оцінку певному твору з-під пера літератора. Подібне – людське, як говорили іще латиняни. Проте я певен, що він не здатний сфальшивити, покрити душою, піти на³⁹ компроміс з совістю при всіх складностях, що їх тут-там може висувати життя. А це риса вкрай дорожчінна. Саме подібне може піднімати авторитет критика високо.

Авторитет літературного критика Г.М. Сивоконя високий⁴⁰.

Особисто між нами – літератором і критиком – стосунки склалися щасливо навіть в разі, коли окремі зауваження Сивоконя викликали⁴¹ внутрішній спротив – було подібне після першого прочитання Григорієм Матвійовичем роману «Птахи полишають гнізда». Докладніше, глибше, внаслідок і предметніше, повніше⁴² було витлумачено роман після прочитання другого. Це й відбилося у відповідній книзі критика. Цікаво було спостерегти творчу здатність переосмислювати уже, здавалось би, осмислене, переоцінювати раз оцінене замість чіпкої зятятості – в примітивних та амбітних буває. Вміння знову й знову повертатися до окремих явищ для літературного критика – от вистачало б тільки часу! – така ж необхідність, як і вміння літератору бодай раз, бодай іще раз повернутися до вже⁴³ зробленого, тим більше, коли знову й знову працювати є над чим.

Зовсім недавно від Григорія Матвійовича я отримав хвилюючого листа. Писав він у ньому про те, як переїжджала його мама з Полтавщини на постійне проживання до великого столичного Києва. І було в тому описі душевних сум'ять маминих, синівних воістину⁴⁴ од птахів, що назавжди полишають гнізда, а тут уже сповняються раніше невідомими почуваннями... Отак життя знову й знову критикові-творцеві, пев-

³⁸ Закр. «важить собі завдання, що стоїть перед цінителем сучасного літературного процесу, окремо взятих певних явищ». – С. К.

³⁹ Закр. «явний». – С. К.

⁴⁰ Закр. «і це так приємно!». – С. К.

⁴¹ Закр. «у мені». – С. К.

⁴² Слово «цікавіше» випр. так, як у тексті. – С. К.

⁴³ Закр. «раз». – С. К.

⁴⁴ Закр. «щось». – С. К.

но, дарує хвилини, коли він уже по-новому, глибше, докладніше збагає само життя... Оце саме, що єдино й здатне жити художнє слово. І, зрозуміло, також слово критика-творця.

Він обрав собі неспокійний критичний фах. Труднощів у нього⁴⁵ багато. Він далекий од роз'їдаючого душу практицизму, заземленої і так заземляючої утилітарності. Він вмів захоплюватися і прекрасне сприймати гостро. Побажати хочеться йому і далі неспокою в роботі. При цьому хочеться побажати йому спокою для душі. Ще доброго здоров'я для роботи плідної.

Ів. Чендей Ів. Чендей

3/VIII – 81

№ 2

Вступне слово Г. Сивоконя на зборах Творчого об'єднання київських критиків

Хочу нагадати тут одну досить давню історію з повістю І. Чендея «Іван», вперше видану ще 1968 року і потім надовго загнану в своєрідне літ. підпілля разом з її автором. Ця тепер уже суто літературна історія має, з одного боку, пряме відношення до теми про долю письменника, митця в суспільстві, з другого боку, – до релігійної теми в нашій літературі, що, власне, і спричинила була великі неприємності Чендееві. Зараз ця повість, можна сказати, реабілітована і знову видана. Та мова не про це.

Хто пам'ятає, конфлікт в «Івані» між попом Стахом і начальником місцевого масштабу Каламарем, котрий, крім усього іншого, і проти «опіуму», проти попівської застарілої науки, Іван Стах з властивою йому м'якістю питає:

– ...Але я хотів би знати: що ти їм даси? Що ти сам даси їм замість неї? Коли у них є не тільки отут! – Стах узявся рукою за черво, а далі перевів долоню до серця: – Коли у них є і отут!... Що ти їм даси, коли вони чогось та потребують... Я старий. Може, вже й дурний, та хотів би чути од тебе, молодшого!..

Каламар зібрав чоло двома великими пругами:

– Я їм дам клуб!

– Мало!

– Я їм дам кіно!

– Мало! Іване Івановичу!..

– Я їм дам ще співи!

– Мало! Дай більше! Не скупися!..

– Я їм дам забаву!

– Мало! Забави мало!..

Каламар звів палець угору – щось шукав.

– Гм?.. Що я їм дам?.. Ну, дам їм ще лекцію!

– Мало, Іване Івановичу!..

– А ви що їм дасте? – раптом гість розсердився. – Казочку про Адама і Єву? Про Каїна і Авеля?...

(с.1 4–15).

Мав у повісті минутися цілий сюжет, внаслідок якого Каламар став перед лицем найвищого Судді людського – смерті (цікаво, що ця тема як предмет серйозного осмислення в радянській літературі з часом майже зникла?), – щоб він, Каламар, дійшов іншого погляду на світ і на себе:

– А хіба кожен на землі не мусить мати свого бога?.. Малого, великого... Ніби Іван Іванович уже не просто говорив, а щось витверджував, доводив, когось невідомого і далекого запитував.

– А де мій бог? Де мій бог? – голосно гукнув... (62).

– Де мій бог?

І заривав» (63).

Притчеподібність чи й дидактичність повісті Чендея – далеко не єдиний предмет, вартий осмислення в літературному плані. Бо, здається, урок, у той час даний самому письменникові, сьогодні для нас ще більш промовистий, аніж суто літературне значення його твору. Може, й тодішні критики цієї повісті питають себе сьогодні – де їхній бог?

Історію з Іваном Каламарем легше всього звести до всім відомої народної мудрості: як до горя, так і до Бога. Легко звести до неї, мабуть, і ті переміни, що нині відбуваються в нашій свідомості, в літературному мисленні. На наших очах уклався цей величезний діапазон – від «О, не даремно, ні моя старенька мати зняла з своїх дітей дукатики й хрести» до твердження нашого сьогоднішнього доповідача, яке він, певне, повніше розгорне в своєму виступі: «Релігія – це шлях волі, вона допомагає людині здійснювати космічну переорієнтацію, знаходити своє центральне місце в ньому. Це шлях внутрішньої свободи, яка, на мою думку (на Мовчанову думку, тобто), неможлива без свободи зовнішньої, тобто національної, тобто державної, тобто волі особи, що забезпечується правами людини, забезпечується державними гарантіями...» (Літературна У[країна], 1990, №12).

Після цих слів, мабуть, цілком ясно, чому винесена на сьогоднішнє обговорення тема після попередніх зборів має своє продовження – випадок поки що єдиний у практиці роботи ТОК. Зрозуміло також, що навіть у суто літературному плані (а сьогодні саме він, у задумі, повинен бути головним) ця тема винятково широка. Адже це може бути релігійне мислення в історії української літератури й атеїзм як певна тенденція

⁴⁵ Закр. «зрозуміло». – С. К.

нашої літературної історії, релігійні сюжети як привід притчеподібної художності (від Шевченка до Василя Земляка) і словесно-образна фактура художньої мови з використанням релігійної атрибутики.

Однак, як мені здається, успіх нашого зібрання буде тим певнішим, чим глибше осягнемо ми релігійну свідомість з її величезними духовними набутками, з її філософічністю і гуманістичними вічними істинами в новому суспільно-політичному, історичному, національному контексті, отже – і в контексті сучасного літературного розвитку.

А втім, доповідач напевне краще скаже про все це і задасть відповідний напрям наступного обговорення.

Гр. Сивокінь

25. III. 90

Сидір Кіраль – доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Київ, Україна; lingvo_dek@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-3925-320>

Sydir Kiral – Doctor of Philology, Professor, Head of the National Bibliography Department of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine; lingvo_dek@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-3925-320>

ФОТОГАЛЕРЕЯ

Родина Чендей з дітьми

Іван Чендей із дружиною Марією. 1945 р.

*Іван Чендей із дружиною Марією і сином Мирославом.
1947 р.*

Чендей Іван з дружиною Марією та сином Михайлом

Іван Чендей із дружиною Марією та синами Мирославом і Михайлом. 1957 р.

Іван Чендей з сином Мирославом

Іван Чендей

Іван Чендей з донькою Марією

Іван Чендей з донькою Марією

Іван Чендей та Іван Мешко приїхали у Дубове до батька письменника – Михайла, червень 1976 р.

Іван Чендей з дружиною Марією, Ужгород, 1981 р.

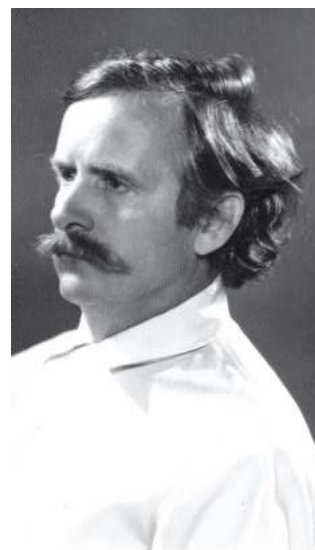
Іван Чендей

Письменники М. Шаповал, Ю. Гойда, К. Дрок, І. Чендей. 1949 р.

У майстерні художника А. Кашиша. Іван Чендей, Гаврило Глюк, Антон Кашишай з дружиною, 19 травня 1957 р.

Іван Чендей

Іван Чендей з колегами по перу, Харків, 1970 р.

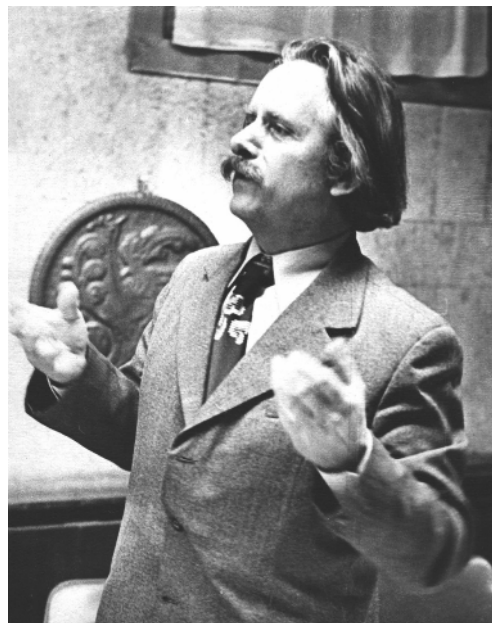
Платон Воронько та Іван Чендей, Київ, 1978 р.

Іван Чендей – депутат Ужгородської міської ради, Ужгород, 1980 р.

Ліна Костенко та Іван Чендей. Київ, з'їзд СПУ, 1982 р.

Виступ Івана Чендея на пленумі Спілки письменників України

Іван Чендей, Ужгород, 1981 р.

Микола Мушинка, Олекса Мишанич, Іван Чендей, 1997 р.

У тісному колі з друзями...

Яблука дозріли...

(17) 28/01 1958

Людий друже!

Крива мей, що бродило в киві, не зустрічався з Ковом. Але —
 мив до «Джипа», куди не було, а потім поспішно в'їхав. Ка
 що до мого брата у суботу, Томасові фортоткай.

Моя оу куди отаривал. Зупа, зупа стаєт: Мико — стівчи —
 иль, що змузда з нас з мовою зобра; мина. Д, дофел;
 маса в мові; і ментри-шмондуро гет мене віткою, Томе
 дививав і тилово мотта, що по мав оу мене мотта в.

Мини, що перебівав оу «Джипа». Джипуро, икроуотте; Ку —
 мак, і зівата, і пооварши з мучависо. Са. У і внао,
 до Ваходив до чак, поверив і миме. Але шродив мн
 бужино і правильно. «Джипа» — добрий музика, мн,
 як секретр, миме мучаю шродити внашо зобра.
 Дашаю мові мачові роботі; алавина мучиві; внао,
 внао прекрасного! Гагачи мові, гале!

Рою криваю внашених зупувавши ваджипа. Томе
 буре зух мрешіома, обав'яково мачіома. Мачіома внаш
 прекрасніть ваджипа гет внашо (15-20) оид, ачаа,
 гачіома, обав'яково мачіома мові.

Рою мачіома. Мрешіома. Мрешіома в ваджипа, мачіома
 внашо мрешіома «і», мачіома мачіома мачіома, мачіома —
 мачіома мачіома, мачіома мачіома мачіома. Але мачіома, що мачіома
 прекрасного мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома, що
 в прекрасну мачіома мачіома мачіома... Мачіома, що мачіома
 мачіома, але в. мачіома, що мачіома мачіома мачіома мачіома
 мачіома прекрасне. Мачіома, мачіома, мачіома, мачіома, мачіома, мачіома
 мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома
 мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома

Дорогий Вікторе! Мачіома в мачіома мачіома мачіома мачіома
 мачіома! Мачіома мачіома, мачіома мачіома мачіома мачіома мачіома, мачіома

Лист І. Чендея до В. Костюченка. Ужгород, 28.01.1958 р.

Ужгород. 2 ш 72

- 2 -

Шановний і дорогий Леоніде Миколайовичу!

Певно, мій лист явиться для Вас цікавим всього тому, бо прийде до господи тоді, коли потрохи і забуватиметься гучність святкування п'ятдесятиліття. Запізнення моє з того, що лишень нині проглянув газети й дізнався про Ваш піввіку. Їздив Закарпаттям, тиждень цілий не був дома...

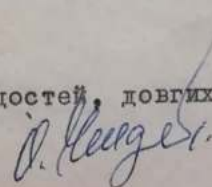
Гадаю, ~~як~~ пробачите мені, не візьмете близько до серця запізнення з вітанням Вас тим більше, що в натурі нашій, українській, є запізнюватися, не кажучи вже про те, що природнім для нас є забувати...

Як не було б, прийміть мої найщиріші обійми, найсердечніші потиски Ваших добрих рук, побажання Вам щастя і добра, сил і міцного здоров'я. Коли б я жив не на околиці, а в центрі, конче взяв би найактивнішу участь у лаштуванні не лише для Вашої сім'ї родинного світлого, але й радісного для всієї нашої літератури свята. Я був би у Вашій хаті серед гостей, сидів би, звичайно, не найближче до Вас, бо знаю, що маєте багато куди бажаніших і дорожчих друзів, близьких, побратимів. Але серцем своїм я мав би Вас дуже і дуже близько біля себе, з собою, рівно так, як маю Вас близько біля себе зараз; рахуйте, що обнімаю Вас і горну Вас до себе теплом, всім тим, що можна тільки бажати з найкращого і найбільш людяного.

Багато, багато мав би Вам сказати не лишень внаслідок балакучості своєї натури, але, перш за все - і це головне - внаслідок бажання говорити з Вами по-братерськи, любовно і щиро. На жаль, цієї можливості я позбавлений, папір мало може дати простору і абсолютної безпосередності. Рахуйте, що замість потоку слів з поняттями, а то й емоціями, зараз я впакую листа до Вас до конверта, міцно його заклею і добру хвилину побуду в стані тої мовчанки, задуми і замрії, що інколи видається куди голоснішою за ріки словес...

Помрію, помовчу, полину, щоб мені було нелегко в самотності, щоб бути з Вами хоч для крихітки Вам на радість і думку: дивися, він хоч і не вчасно, а таки озвався...

Світлик Вам радостей, довгих,
довгих літ!

Лист І. Чендея до Л. Коваленка. Ужгород, 02.03.1972р.

Дорогий Іване Михайловичу!

Дякую за листи і за надіслані уривок з роману. Телом, роман буде гострий і вищерева лентні щодо тих бара-док, які вже встали у сусітстві біл-лон у свої сімлі. Дай боже, щоб він з'явився друком у вигляді, максимально близькому до автор-вої редакції. Цифра радю з Ваших успіхів і надалі публікації.

В мене 1981-у року вийшла кни-тка літературних портретів білоруських і латовських письменників (І. Мелет, В. Сивов, І. Авіштов, М. Служкіс) - «На шкелі дуби» (в «РП»), а ще й в «Кав-кві: думи» - кн. «Степан Зорьен в історії білоруської літератури». У «Дні-три» з 1978р. менає праці про Садрід-зіна Аїні, Маміта Тарури, Татраса Цвірку.

Лист І. Дзюби до І. Чендея. Київ, 10.01.1983 р.

Презентація «Щоденника» в садибі Івана Чендея, 2022 р.

І.Трецак під час презентації, 2022 р.

Презентація «Щоденника», 2022 р.

Марія Чендей-Трецак під час презентації, 2022 р.

Виставка в УжНУ до ювілею Івана Чендея, 2022 р.

Під час презентації, 2022 р.

Всеукраїнська наукова конференція до ювілею Івана Чендей 2022 р. відбулася онлайн

Програма наукової конференції і запрошення учасникам, 2022 р.

Представниці філфаку УжНУ на місці вічного спочинку Чендей, 2022 р.

ЗМІСТ

ПАМ'ЯТЬ

Чендей-Трещак Марія. «Найнезабутніше з облич Таке єдине, Боже, Боже!»: спогади дочки Івана Чендея.....	6
--	---

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО І ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Жулинський Микола. Іван Чендей: явлення високим вираженням духу	10
Балла Евеліна. Угорський дискурс творчості Івана Чендея	15
Барчан Валентина, Барчан Олеся. Мотив самотності в оповіданні «Цимбаланя» Івана Чендея.....	23
Бура Ірина. Художня рецепція образів язичницьких богів та переосмислення магичних ритуалів у повісті Докії Гуменної «Небесний змій»	32
Васьків Микола. Митець, його роль у мистецтві й суспільстві, художня творчість в естетиці Івана Чендея (за «Щоденником» письменника).....	42
Кузьма Оксана. Сидір Кіраль – чендеєзнавець	52
Мафтин Наталія. Жанрово-стильові особливості малої прози Івана Чендея.....	59
Мовчан Раїса. Творчість Івана Чендея в українському культурному просторі 1960-х років	67
Павлова Алла. Парадокс совісті в українській необрядовій ліро-епічній пісенності: емоційність, пізнання, усвідомлення, настанова, рух життєвого кола	75
Поліщук Володимир. Тарас Шевченко і Ядвіга Гусиковська: творчі інтерпретації взаємин (за творами літературної шевченкіани).....	82
Райбедюк Галина. Духовний простір лірики Ірини Калинець	92
Талабірчук Оксана. «Тримайся землі, то не впадеш» (зображення патріархального світу у творах І. Чендея та І. Яцканина)	101
Тиховська Оксана. Міфологізм новел Федора Потушняка «Капелюх із зеленим пером», «Упир», «В мочарах»	107
Федоряка Людмила, Ревенко Вікторія. Художня репрезентація пандемії у романі Томаса Неша «Невдалий мандрівник»	114
Ференц Надія. Питання літературознавства в «Щоденниках Івана Чендея»	124
Царук Антоніна. Щоденники Івана Чендея 1967–69 рр. під окуляром екзистенціалізму	130
Шморлівська Лілія. Героїка часу в оповіданні Дениса Лукіяновича «Під свій прапор».....	137

МОВОЗНАВСТВО

Вегеш Анастасія. Інформаційний заряд оніма <i>Ясенова</i> у творах Івана Чендея	145
Висоцька Марія. Ойконіми на <i>-ієк-а</i> XX–XXI століття, мотивовані назвами рослин	152
Зимомря Іван. Актуальні питання лінгвокультурологічного вивчення фраземіки.....	161
Купчинська Зоряна. Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. IV.....	167
Лавер Оксана. Граматичні типи метафори в поезії П. Скунця.....	180
Луканинець Рената. Особливості реалізації концепту ФОРТУНА в українській мовній картині світу (на матеріалі фразеологізмів античного походження).....	187

Миголинець Ольга. Динаміка семи ‘хвороба’ в українських закарпатських говірках.....	198
Панін Євген. Мисленнєва картинка як тип фразеологічного концепту	203
Петріца Наталія. Багатолексемні антропоніми в старочеських пам’ятках офіційно-ділового стилю XIV–XVII століть	210
Полюжин Іван, Венжинович Наталія. Теоретичні засади вивчення зоофразем в англійській та українській мовах.....	216
Прадід Юрій. Способи творення прізвищ мікрогрупи «батько» (на матеріалі прізвищ, поширених в Україні)	225
Хавалджи Лідія. Динаміка концепту <i>Україна</i> в художній публіцистиці В. Яворівського	231
Харьківська Олеся. Діалектна лексика в поемі Петра Скунця «На границі епох»	237

РЕЦЕНЗІЇ

Кузьма Оксана. «Щоб ти викресав іскру з свого серця, мусиш наснажувати його вогнем...» (Рецензія на «Антологію Всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея: 2018–2022»)	242
Хмелюк Майя. Етичні виміри епістолярних діалогів (Рецензія на монографію С. Кіраля “Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги”)	244

ЕПІСТОЛЯРІЙ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Кіраль Сидір. «... Неоціненним скарбом вважаю листи літераторів»: листування Івана Чендея з Григорієм Сивоконем.....	247
---	-----

CONTENTS

MEMORY

Chendey-Treshchak Maria. “The most memorable of the faces. This is the only thing, God, God!”: memories of Ivan Chendey’s daughter	6
--	---

LITERARY AND FOLKLORE STUDIES

Zhulynsky Mykola. Ivan Chendey: the Phenomenon is a High Expression of the Spirit.....	10
Balla Evelina. The Hungarian Discourse of Ivan Chendey’s Works	15
Barchan Valentyna, Barchan Olesya. The Motif of Loneliness in Ivan Chendey’s Story “Tsymbalanya”	23
Bura Iryna. Artistic Reception of Images of Pagan Gods and Reinterpretation of Magical Rituals in Dokia Humenna’s Novel “Sky Serpent”	32
Vaskiv Mykola. The Artist, His Role in Art and Society, Artistic Creativity in the Aesthetics of Ivan Chendey (according to the “Diary” of the Writer).	42
Kuzma Oksana. Sydir Kiral – an Expert on Creativity of I. Chendey	52
Maftyn Natalia. Genre and Style Features of Ivan Chendey’s Short Prose	59
Movchan Raisa. Works of Ivan Chendey in the Ukrainian Cultural Space of the 1960s.....	67
Pavlova Alla. The Paradox of Conscience in the Ukrainian Non-Ritual Lyrical Epic Song: Emotion, Knowledge, Awareness, Insistence, the Life of the Stake.....	75
Polishchuk Volodymyr. Taras Shevchenko and Jadwiga Husykovska: Creative Interpretations of Relationships (based on the works of literary Shevchenko’s studies).....	82
Raybedyuk Halyna. The Spiritual Space of the Lyrics of Iryna Kalynets.....	92
Talabirchuk Oksana. «Hold on to the Ground, then You will not Fall» (image of the patriarchal world in the works by I. Chendey and I. Yatskanyyn)	101
Tykhovska Oksana. Mythology of the Novels by Fedir Potushnyak “The Hat with a Green Feather”, “The Ghoul”, “In Mochars”	107
Revenko Viktoria, Fedoriaka Liudmyla. Fictional Representation of the Pandemic in Thomas Nashe’s Novel “The Unfortunate Traveller”	114
Ferents Nadia. Questions of Literary Studies in the «Diaries of Ivan Chendey»	124
Ferents Nadia. Questions of Literary Studies in the «Diaries of Ivan Chendey»	124
Tsaruk Antonina. Diaries of Ivan Chendey 1967–69 from the View-point of Existentialism.....	130
Shmorlivska Lilia. The Heroics of Time in the Story of Denys Lukyanovych «Under Own Flag»	137

LINGUISTICS

Vehesh Anastasia. The informational Loading of Onym <i>Yasenova</i> in the Works of Ivan Chendei	145
Zymomrya Ivan. Vital Questions of Linguocultural Phrase Studies	161
Kupchynska Zoriana. Ukrainian Anthroponyms of the 17th Century in a Little-Known Turkish Historical Source. IV.....	167
Laver Oksana. Grammatical Types of Metaphor in the Works of Petro Skunts	180
Lukanynets Renata. Peculiarities of the Implementation of the Concept FORTUNA in the Ukrainian World Model (on the material of phraseological units of ancient origin).....	187

Myholynets Olha. Dynamics of the Term ‘Disease’ in Ukrainian Transcarpatian Patoises.....	198
Panin Yevhen. Mental-image as a Type of Phraseological Concept.....	203
Petritsa Natalia. Multi-Lexem Anthroponyms in Old Czech Texts of the Administrative Style of the 14th–17th Centuries	210
Poluzhyn Ivan, Venzhynovych Natalia. Theoretical Principles of the Study of Zoophrases in English and Ukrainian.....	216
Pradid Yuriy. Ways of Creating Surnames of the «Father» Microgroup (based on surnames common in Ukraine).....	225
Havaldzhy Lidia. Dynamics of the Ukraine Concept in V. Yavorivsky’s Artistic Journalism	231
Kharkivska Olesya. Dialectal Lexis in Petro Skunts’ Poem “At the Boundary of Epochs”	237

REVIEWS

Kuzma Oksana. “In order for You to Draw a Spark from Your Heart, You Must Burn it with Fire...” (Review of the “Anthology of the All-Ukrainian Short Prose Contest Named after Ivan Chendey: 2018–2022”).....	242
Khmelyuk Maya. Ethical Dimensions of Epistolary Dialogues (Review of S. Kiral’s Monograph “Ivan Chendey and Kyiv Critics: Epistolary Dialogues”).....	244

THE EPISTOLARY OF IVAN CHENDEY

Kiral Sydir. “... I Consider the Letters of Writers are the Invaluable Treasure”: Ivan Chendey’s Correspondence with Hryhoriy Syvokon.....	247
--	-----

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія: Філологія

Виходить двічі на рік

ВИПУСК 1(47)
2022

За науковий рівень і мовне оформлення публікацій
відповідальні автори

Верстання та макетування
Василя Путрашика

№ 34 Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. На пошану Івана Чендея (до 100-річчя з дня народження) / М-во освіти і науки України; Держ. вищ. навч. заклад «Ужгород. нац. ун-т», Філологічний ф-т [М. Номачі (голов. ред.), Н. Венжинович (голова редакц. ради), Ю. Бідзіля (відп. ред.) та ін.]. Ужгород: ПП Данило С.І., 2022. Вип. 1(47). 279 с.

ISSN 2663–6840(Print)
УДК 800(066)+070

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47)

Підписано до друку 30.09.2022. Формат 60x84/8
Папір друкарський. Друк різнографічний.
Умовн. друк. арк. 32,51. Зам. № 46.
Наклад 150 прим.

Розтиражовано з готових оригінал-макетів
ПП Данило С.І.

м. Ужгород, пл. Ш.Петефі, 34/1
Тел.: 61-23-51; e-mail: danulosi.druk@gmail.com